DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
SAYI:13 YIL: ARALIK 2005

İÇİNDEKİLER

İnsani Gelişmenin İller Bazında Farklılaşması: Eskişehir Üzerine Bir İnceleme **1**
Güler GÜNSOY

Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği1 **5**
Abdullah YILMAZ - Yavuz BOZKURT - Ercan TAŞKIN

Theories of Entrepreneurship: A Critical Overview **31**
Ahmet TİRYAKİ

Şubat 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi **43**
Hüseyin ALTAY - Fatih ÇELEBİOĞLU

Muhasebe Mesleğinde Başarı İçin İstenilen Bilgi ve Beceriler İle Muhasebe Eğitiminin Değişen Yüzü **59**
A. Banu BAŞAR

KOBİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Yapı İçindeki Yerleri, Destekleyici Kurumsal Çevreleri ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Yeniden Yapılandırılmaları **69**
M. Billur AKDENİZ

Asgari Ücret Politikasının İşgücü Piyasası Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği **91**
Ergin UZGÖREN - Nevin UZGÖREN

Bir Dişli Fabrikasında Tamsayılı Hedef Programlama Uygulama Denemesi **111**
Gülnur KEÇEK

Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma:Tavşanlı - Kütahya Örneği **131**
Hasan DURAN

Postmodernizm Nedir? **153**
Hasan YILDIZ

Üniversite Giriş Sınavları ÖSS Tarih Sorularının Dağılımı ile Ortaöğretimdeki Tarih Programının Ders Saat Sayılarının ve Ağırlıklarının Karşılaştırılması **167**
Nurgül BOZKURT - Emine ÖZEL

Transitional Phenomena in the 18th Century English Literature **187**
Petru GOLBAN

Seçimlerde Yaşanan Oy Değişkenlikleri **195**
Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI

Türkish Social Accounting Matrix for 1996 **221**
Murat ASLAN

Peyami Safa'ya Göre Türk Dili (Türkçenin Sorunları / Çözüm Önerileri) **245**
Yusuf AKÇAY

(Kitap Transkripsiyonu)
MESELE-İ ŞARKİYYE Mustafa KAMİL **255**
Necati AKSANYAR

İnsani Gelişmenin İller Bazında Farklılaşması:

Eskişehir Üzerine Bir İnceleme

Güler GÜNSOY*

Özet: 1990 yılından beri, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), çok sayıda ülke için hesaplanmış olan İnsani Gelişme Endeksi'ni (İGE), İnsani Gelişme Raporları (İGR) halinde yıllık olarak yayımlamaktadır. Bu çalışma, insani gelişme endeksini ulusal boyutta ele alarak Türkiye ve Eskişehir özelinde tartışmaktadır. Veriler Türkiye İnsani Gelişme Raporları'ndan elde edilmekte ve sonuçlar da Türkiye'nin diğer illerine ait insani gelişme endeksi değerleriyle karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada, Eskişehir'in Türkiye'deki diğer iller arasındaki İGE sıralamasındaki yerinin son yıllarda olumsuz etkilendiği görülmüştür. Bunun yanında, Eskişehir'in diğer illere göre insani gelişmedeki üst sıralardaki konumunun, İGE'ni oluşturan göstergeler olan uzun yaşam ve iyi yaşam standardından çok eğitim düzeyinden kaynaklandığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnsani gelişme, İGE, farklılaşma

Human Development Divergence Between Provinces:

An Analysis on Eskişehir

Abstract: Since 1990, the United Nations Development Programme (UNDP) has published and introduced a series of annual Human Development Reports (HDRs) in which the human development index (HDI) is computed for large number of countries. This paper discusses the human development index in national dimension and specially Turkey and Eskişehir. The data from the Human Development Reports of Turkey and the results are compared to other provinces's HDIs of Turkey. We find that Eskisehir's HDI rank affected negatively in addition, Eskişehir's high HDI rank depends on its educational attainment rather then longevity and standard of living which are composed indicators of the HDI.

Key Words: Human development, HDI, divergence

GİRİŞ

Ekonomik gelişmenin insanların mutluluğunu arttırabilme gücü eskiden beri sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, gelir artışının birçok sosyal sorunu da ortadan kaldıracağı düşünülmektedir. Oysa, ekonomik gelişmenin her zaman sosyal göstergeleri de olumlu etkilemediği görüşü teorik ve ampirik düzeyde tartışılmaktadır. Bu tartışmalarda ülkeler arası karşılaştırmalar için kullanılan en yaygın gösterge ve kavramlardan birisi de İnsani Gelişme Endeksi'dir (İGE).

İGE, ülkelerin gelişme süreçlerinin değerlendirilmesinde sıklıkla modellere dahil edilmektedir. Bu çalışmada, UNDP'nin yayımladığı ulusal İnsani Gelişme Raporları (İGR) çerçevesinde Eskişehir özelinde iller arası bir

karşılaştırma yapılmakta ve Eskişehir'in tarihsel süreç içerisinde insani gelişme boyutu analiz edilmektedir. Bu çerçevede, önce insani gelişme kavramı tanıtılmakta, daha sonra Eskişehir ili üzerine yapılan gözlemler aktarılmaktadır. Sonuç bölümünde ise Eskişehir ile ilgili gözlem sonuçları irdelenmekte ve mevcut durum değerlendirilmektedir.

İNSANİ GELİŞME VE İNSANİ GELİŞME ENDEKSİ

İnsani gelişme, en yalın ifadesiyle "insanların önündeki seçeneklerin artması süreci" şeklinde tanımlanabilir (UNDP, 1990: 10). Dolayısıyla insani gelişme aslında bir mutluluk ve refah tanımlamasıdır. Bir ülkede yaşayan insanların refah düzeylerinin ölçülmesi o ülkede uygulanan yönetim politikalarının başarısını yansıtabilecek verilerin teminini de sağlayacağı için büyük önem taşır. Acaba insanların refah düzeyinin ölçülmesi için hangi yöntemler kullanılmaktadır?

Ekonomik gelişmeyi ve artan insan refahını ölçmek için kullanılan geleneksel ölçüm birimi kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıladır (GSYİH) (Despotis, 2005: 385). Ancak birçok ekonomist kişi başına GSYİH'nın, refah düzeyini ölçmekte yeterli bir ölçüt olmadığını düşünmekte[1] ve alternatif yaklaşımlara yönelmektedir (Rahman ve diğerleri, 2005). Bu ölçütler arasında en bilineni İnsani Gelişme Endeksi'dir (İGE).[2]

Yaşam kalitesini ve refahı ölçmekte oldukça yaygın olarak kullanılan İGE,[3] Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilmiştir ve ölçüm yöntemlerinde zaman içerisinde bazı değişiklikler oluşsa da[4] 1990 yılından bu yana düzenli olarak her yıl yayımlanmaktadır. Bu raporlar, "insanların günlük yaşamın tüm fırsat ve olanaklarına eşit ulaşımını sağlamayı ve böylece yaşam standardını yükseltmeyi" amaçlamaktadır (UNDP, 2001: v). Dolayısıyla İGE, ekonomik büyümenin kalitesini ortaya koymaktadır (Ravallion, 1997). Bazı yazarlar, İnsani Gelişme Raporlarının (İGR) asıl ortaya çıkış amacının gelişme sürecinde insanı, ekonomik, politik ve sosyal süreçler konusunda merkez yapma arzusu olduğunu

[1] Gayri safi milli hasılanın kalkınma ve refah göstergesi olarak kullanımı ile ilgili eleştirilerin başlangıcını Birleşmiş Milletler'in 1954 yılında yayımladığı bir rapora kadar götürmek mümkündür (Noorbakhsh, 1998: 517).

[2] İGE, tarihsel gelişim süreci içerisinde insan refahını ölçmek için kişi başına GSYİH'ya alternatif olarak ortaya çıkmışsa da, kimi yazarlara göre artık kendisi de statik hale gelmiş, aynı retoriği sürekli tekrarlayan ve vizyonunu kaybetmiş bir gösterge haline dönüşmüştür (Sagar ve Najam, 1998).

[3] Sosyal refahı ve yaşam kalitesini ölçmekte kullanılan diğer endeks türleri için bkz.: Sharpe (1999).

[4] Ranis, Stewart ve Samman (2005: 1), İGE'ni henüz gelişmesini tamamlamamış bir endeks olarak nitelendirirler.

düşünmektedir. Onlara göre bu amaç basit olmasının yanında somuttur da: "insanların elde ettiği gelirin daha da ötesinde insanların uzun dönemli refah seviyelerinin belirlenmesi ve bunun sağlanması" (Karakaş ve Köksal, 2003: 14).

İGE, kapsadığı ülkeler için, "yaşam beklentisi, yetişkinler arasında okuryazarlık oranı ve satınalma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına gelir verilerini kullanarak bunların aldığı en düşük ve en yüksek değerlere ve her bir ülke için bu göstergelerin aldığı değerlerin en düşük düzeyden uzaklığının en yüksek-en düşük değer farkına oranına ulaşmaktadır" (Şenses, 2003: 101). Bundan sonraki aşama ise, yaşam beklentisi (YB), eğitim düzeyi (ED) ve Gayrisafi Gelir (GG) endekslerinin aritmetik ortalamasıdır (UNDP, 2001: 50; UNDP, 2005: 341). Şimdi bu hesaplamayı UNDP'nin 2005 yılı İGR'de İGE'yi açıklayıcı teknik bilgi için verdiği bir örnek çerçevesinde görelim (UNDP, 2005: 341):

Aşağıdaki Tablo 1'de İGE ile ilgili olarak kullanılan değişkenlerin sınır değerleri yer almaktadır.

Tablo 1: İGE, Değişkenlerin Sınır Değerleri

Gösterge	Maksimum Değer	Minimum Değer
Doğumda yaşam beklentisi (Yıl)	85	25
Yetişkinler arasında okuryazarlık oranı (%)	100	0
Bileşik gayrisafi okullaşma oranı (%)	100	0
Kişi başına GSYİH (SGP ABD Doları)	40,000	100

Kaynak: UNDP, **Human Development Report (**2005: 341)

Ele alınan ülkenin verilerine göre yaşam beklentisi, eğitim düzeyi ve gayrisafi gelir endeksleri oluşturulmaktadır. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti için doğumda beklenen yaşam süresi 48.4 (2003 yılı), yetişkinler arasında okuryazarlık oranı % 82.4 (2003 yılı) ve bileşik gayrisafi okullaşma oranı % 78 (2002/03 Eğitim Öğretim Yılı) ve satınalma gücü paritesine göre kişi başına GSYİH 10,346 ABD dolarıdır (2003 yılı). Bu göstergelere göre oluşturulacak endekslerde şu formül kullanılmaktadır:

$$\text{Boyut Endeksi} = \frac{\text{Gerçek Değer-Minimum Değer}}{\text{Maksimum Değer - Minimum Değer}}$$

Şimdi bu formüle göre ilgili endekslerin nasıl hesaplandığını Güney Afrika Cumhuriyeti bazında gözden geçirelim:

$$\text{Yaşam beklentisi endeksi} = \frac{48.4 - 25}{85 - 25} = 0.391$$

$$\text{Yetişkinler arasında okuryazarlık endeksi} = \frac{82.4 - 0}{100 - 0} = 0.824$$

$$\text{Gayrisafi okullaşma oranı endeksi} = \frac{78 - 0}{100 - 0} = 0.780$$

Eğitim Endeksi = 2/3 (Yetişkinlerarası okuryazarlık endeksi) + 1/3 (gayrisafi okullaşma oranı endeksi)

= 2/3 (0.824) + 1/3 (0.780) = 0.809

$$\text{GSYİH Endeksi} = \frac{\log (10{,}346) - \log (100)}{\log (40{,}000) - \log (100)} = 0.774$$

İGE Hesaplaması = 1/3 (yaşam beklentisi endeksi) + 1/3 (eğitim endeksi) + 1/3 (GSYİH endeksi)

= 1/3 (0.391) + 1/3 (0.809) + (0.774) = 0.658

Böylece, Güney Afrika Cumhuriyeti için İGE değeri 0.658 olarak hesaplanmaktadır. Yapılan bu hesaplama dünyadaki bütün ülkelere uygulanmakta ve dünya ülkeleri 0 (düşük insani gelişme) ile 1 (yüksek insani gelişme) arasında belirlenmiş bir ölçek çerçevesinde aldıkları değerlere göre sıralanmaktadırlar. Buna göre İGE (0.000-0.500) değeri alırsa "düşük insani gelişme", (0.500-0.799) değeri alırsa "orta insani gelişme" ve (0.800-1.000) değeri alırsa "yüksek insani gelişme" kategorisine girildiği anlamı ortaya çıkmaktadır.[5] Aslında İGE'nin aldığı bu değerler insani gelişmenin mutlak değil, göreli bir ölçümüdür ve insani gelişmenin araçlarını (kişi başına GSYİH) değil amaçlarını (bilgiye ulaşma, uzun ve mutlu yaşama) hedeflemektedir (Todaro, 2000: 73).

Aşağıdaki Tablo 2, 2005 yılı İnsani Gelişme Raporu'ndaki verilere göre seçilmiş bazı ülkelerin İGE sıralamasını göstermektedir.

[5] İGE'nin elde edilmesinde farklı hesaplama yöntemleri için bkz.: Neumayer (2001), Mahlberg ve Obersteiner (2001), Despotis (2005), Ranis, Stewart ve Samman (2005).

Tablo 2: İGR 2005'te Seçilmiş Ülkelerin Sıralaması (2003 verileri)

Sıra	Ülke	İGE Değeri	Doğumda Yaşam Beklentisi	Yetişkin Okur-Yazar oranı (%)	Toplam Okullaşma Oranı (%)	Kişi Başına Reel GSYİH (SGP $)	Yaşam Beklentisi Endeksi	Eğitim Endeksi	GSYİH Endeksi	Kategori
1	Norveç	0.963	79.4	99.0	101	37.670	0.91	0.99	0.99	Yüksek İnsani Gelişme
2	İzlanda	0.956	80.7	99.0	96	31.243	0.93	0.98	0.96	Yüksek İnsani Gelişme
3	Avustralya	0.955	80.3	99.0	116	29.632	0.92	0.99	0.95	Yüksek İnsani Gelişme
37	Şili	0.854	77.9	95.7	81	10.274	0.88	0.91	0.77	Yüksek İnsani Gelişme
62	Rusya	0.795	65.3	99.4	90	9.230	0.67	0.96	0.76	Orta İnsani Gelişme
79	Peru	0.762	70.0	87.7	87	5.260	0.75	0.88	0.66	Orta İnsani Gelişme
94	Türkiye	0.750	68.7	88.3	68	6.772	0.73	0.82	0.70	Orta İnsani Gelişme
106	Suriye	0.721	73.3	82.9	62	3.576	0.81	0.76	0.60	Orta İnsani Gelişme
154	Kenya	0.474	47.2	73.6	52	1.037	0.37	0.66	0.39	Düşük İnsani Gelişme
175	Burkina Faso	0.317	47.5	12.8	24	1.174	0.38	0.16	0.41	Düşük İnsani Gelişme
176	Sierra Leone	0.298	40.8	29.6	45	548	0.26	0.35	0.28	Düşük İnsani Gelişme
177	Nijer	0.281	44.4	14.4	21	835	0.32	0.17	0.35	Düşük İnsani Gelişme

Kaynak: UNDP, **Human Development Report (**2005: Tablo 1)

UNDP'NİN İNSANİ GELİŞME İÇİN GELİŞTİRDİĞİ DİĞER ENDEKSLER

UNDP, insani gelişmeyi ölçmek amacıyla İGE yanında iki bileşik endeks daha oluşturmuştur: İnsani Yoksulluk Endeksi (İYE) ve Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi (TCGE). İYE'nin İGE'den farkı, sağlanan gelişmenin dağılımını ve bu sırada ortaya çıkan yoksulluğun miktarını yansıtmayı amaçlar ve kaliteli/temiz su kaynaklarına erişim ve çocukların beslenme düzeyi gibi ekonomik kaynaklara erişim derecesinin göstergelerini kullanır. İYE'nin ikinci versiyonu olan İYE-2 ise, ülkeler arasında farklılıklar olabileceğini düşünerek, gelişmiş ülkelerde yoksulluk ölçütü olarak göreli yoksulluk oranını ve toplumsal yaşamdan dışlanmanın bir göstergesi olarak uzun dönem işsizlik oranını aynı endeks içinde bir araya getirmektedir. TCGE ise, insani gelişme göstergelerine toplumsal cinsiyet

açısından yaklaşarak temel göstergeleri kadın-erkek bazında ayrıştırmaktadır (Şenses, 2003: 103). Aşağıdaki Tablo 3, İGE yanında, UNDP'nin geliştirdiği İYE ve TCGE'ni tanıtmaktadır.

Tablo 3: İnsani Gelişmenin Farklı Ölçümleri (UNDP)

Endeks	Yaşam Süresi	Bilgi Düzeyi	Yeterli Yaşam Standardı	Katılma / Dışlanma
İGE	Doğumda Yaşam Beklentisi	1. Erişkin okuryazarlık oranı 2. Bileşik okullaşma oranı (ilk, orta ve yüksek öğretim)	Kişi başına GSYİH (satın alma gücü paritesiyle ABD doları)	-
İYE-1	40 Yaşına Kadar Yaşayamama Olasılığı	Erişkin okuryazarlık oranı	1. Temiz su kaynaklarına ulaşamayan nüfus yüzdesi. 2. Beş yaşından küçüklerde düşük kiloluların yüzdesi	-
İYE-2	60 Yaşına Kadar Yaşayamama Olasılığı	Erişkinlerde fonksiyonel okuma yazma bilme yetersizliği yüzdesi	Yoksulluk sınırının altında yaşayan nüfusun yüzdesi (ortalama gelir seviyesinin % 50'sinden daha az gelir elde etme durumu)	Uzun dönemli işsizlik oranı (12 ay ve daha fazla)
TCGE	Kadın ve erkeklerin doğumda yaşam beklentisi	1. Kadın ve erkek okur yazarlık oranı. 2. Kadın ve erkek bileşik ilk, orta ve yüksek öğretim kayıt (okullaşma) oranları	Ekonomik kaynaklar üzerindeki kadın ve erkek kontrolünü yansıtan, tahmini kadın ve erkek için kazanılmış gelir.	-

Kaynak: UNDP, **Human Development Report (**2001: 14)

İNSANİ GELİŞMEDE İLLER ARASI FARKLILAŞMA VE ESKİŞEHİR ÖRNEĞİ

Küresel insani gelişme raporlarında ülkelerin insani gelişme düzeyini gösteren endeks değerleri, ülke içindeki iller ve bölgeler arasında homojen bir dağılım göstermemektedirler, bu yüzden bir ülkenin sahip olduğu insani gelişme endeksi değerinin o ülkenin bütün il ve bölgelerinde geçerli olduğunu söylemek yanıltıcı olmaktadır. Dolayısıyla aynı ülkenin farklı il ve bölgelerinde farklı insani gelişme düzeylerinin varlığından söz edilebilmektedir.İşte bu nedenle, Küresel İnsani Gelişme Raporları, UNDP'nin ulusal organizasyonları tarafından ele alınmakta ve İGR'ler böylece ulusal düzeye taşınarak Ulusal İnsani Gelişme Raporları (UİGR) adı altında yayımlanmaktadır.[6] Bu raporlarda ülkede bulunan iller insani gelişme ve ilgili diğer göstergelere göre sınıflandırılmakta ve daha önceki

[6] Ulusal İGE raporları sayesinde, ülke bazında geçerli İGE rakamları yanı sıra ülke içindeki bölgeler ve iller arasında İGE'nin hangi değerleri aldığı görülebilir. Bu bağlamda Hicks (1997: 1286-1288), ülkelerin insani gelişme endeks değerlerinin birbirine çok yakın olmasına rağmen ülke içi gelir dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle aslında önemli farklılıkların var olabileceğinden hareketle, eşitsizlik katsayılarını da içeren bir İGE önermekte ve bu endekse "Eşitsizliği İçeren İnsani Gelişme Endeksi" (IAHDI) adını vermektedir.

yıllar ile karşılaştırılmaktadır. Dolayısıyla ulusal insani gelişme raporlarına bakılarak iller arasında yaşam kalitesinin nasıl geliştiği gözlenebilmekte ve bölgesel olarak geleceğe dair bazı planlamaların yapılma imkanı doğmaktadır. Her ilin doğal kaynakları, coğrafi konumu, iklim şartları, geçmişten gelen bazı avantajları, siyasal olarak devlet yönetimindeki etkinlik derecesi, kültürel değerleri, insanların yaşam tarzları, eğitim düzeyleri ve bunun gibi ekonomik zenginlik kaynakları farklı olduğu için zaman içerisinde iller arasında önemli insani gelişme düzeyi farklılıkları ortaya çıkmakta, diğer bir deyişle iller bu açıdan farklılaşmaktadır. Saydığımız bu faktörlerin insani gelişme endeksine yansıması üç endeks bileşeni aracılığı ile gerçekleşmektedir: eğitim, yaşam beklentisi ve ekonomik büyüme. Bu bileşenlerden birisi veya birkaçındaki değişim o ili diğer iller karşısında insani gelişme açısından üst sıralara veya alt sıralara taşımaktadır. Acaba Türkiye'deki bazı iller ve bu çerçevede Eskişehir ilinin aldığı İGE değerleri zaman içerisinde nasıl değişmiştir? Aşağıdaki Tablo 4'te elde edilebilen verilere göre, seçilmiş illerin ve Eskişehir'in 1975, 1997 ve 2000 yılındaki insani gelişme düzeylerindeki değişimler yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'deki Seçilmiş İllerde ve Eskişehir'de İnsani Gelişme Eğilimleri

1975 Sırası	İl	İGE Değeri	Kategori	1997 Sırası	İl	İGE Değeri	Kategori	2000 Sırası	İl	İGE Değeri	Kategori
1	İstanbul	0.667	Orta İnsani Gelişme	1	Kocaeli	0.837	Yüksek İnsani Gelişme	1	Kocaeli	0.869	Yüksek İnsani Gelişme
2	Kocaeli	0.650	Orta İnsani Gelişme	2	Yalova	0.817	Yüksek İnsani Gelişme	2	Yalova	0.838	Yüksek İnsani Gelişme
3	İzmir	0.626	Orta İnsani Gelişme	3	İstanbul	0.812	Yüksek İnsani Gelişme	3	İstanbul	0.837	Yüksek İnsani Gelişme
4	Bursa	0.617	Orta İnsani Gelişme	4	Bursa	0.801	Yüksek İnsani Gelişme	4	Bursa	0.829	Yüksek İnsani Gelişme
5	Ankara	0.592	Orta İnsani Gelişme	5	İzmir	0.800	Yüksek İnsani Gelişme	5	İzmir	0.829	Yüksek İnsani Gelişme
6	**Eski-şehir**	**0.592**	**Orta İnsani Gelişme**	**9**	**Eskişehir**	**0.768**	**Orta İnsani Gelişme**	**14**	**Eski-şehir**	**0.787**	Orta İnsani Gelişme
20	Edirne	0.548	Orta İnsani Gelişme	18	Edirne	0.748	Orta İnsani Gelişme	21	Edirne	0.769	Orta İnsani Gelişme
39	Malatya	0.497	Düşük İnsani Gelişme	46	Malatya	0.685	Orta İnsani Gelişme	48	Malatya	0.706	Orta İnsani Gelişme
52	Ordu	0.459	Düşük İnsani Gelişme	57	Ordu	0.650	Orta İnsani Gelişme	59	Ordu	0.677	Orta İnsani Gelişme
65	Van	0.383	Düşük İnsani Gelişme	74	Van	0.571	Orta İnsani Gelişme	75	Van	0.616	Orta İnsani Gelişme
66	Bitlis	0.374	Düşük İnsani Gelişme	76	Bitlis	0.541	Orta İnsani Gelişme	78	Bitlis	0.577	Orta İnsani Gelişme
67	Hakkari	0.343	Düşük İnsani Gelişme	80	Şırnak	0.492	Düşük İnsani Gelişme	81	Şırnak	0.560	Orta İnsani Gelişme

Kaynak: UNDP, Human Development Report, Turkey, 2001 ve 2004.

İnsani Gelişme Endeksinin aldığı değerler açısından Eskişehir'in 1975 yılında Türkiye'de 6.sırada iken 1997'de 9.sıraya ve 2000 yılında ise 14. sıraya gerilediği görülmektedir. Dolayısıyla Eskişehir'de insani gelişmenin olumsuz yönde geliştiği ve diğer iller karşısında başlangıçtaki avantajlı konumunu koruyamadığı söylenebilir. Bunun sebeplerini İGE bileşenlerini etkileyen faktörlerde aramak gereklidir. Dolayısıyla Eskişehir'in il bazındaki üretim gücü ve GSYİH miktarının, Eskişehir'deki eğitim faaliyetlerinin düzeyinin ve Eskişehir'in çevre ve sağlık ile ilgili kapasitesini etkileyen her türlü faktörün sorgulanması ve değerlendirilmesi gerekmektedir. Eskişehir

iline dönük özel ve kamu yatırım politikaları bu konuda öncelikle irdelenmesi gereken temel faktörlerdir.[7]

Yukarıdaki Tablo 4, toplam büyüklük olarak İGE'nin seyrini vermektedir. Şimdi bir de İGE'nin oluşumuna katkıda bulunan bileşenlerin gelişimini gözlemleyelim. Aşağıdaki Tablo 5 bize Eskişehir'in İGE'ni oluşturan bileşenlerin 1975, 1997 ve 2000'de nasıl değiştiğini göstermektedir.

Tablo 5: Eskişehir'de İGE Bileşenlerinin Değişimi (1975-2000)

	1975	1997	2000
Doğumda Yaşam Beklentisi	59,5	67,8	67,2
Yetişkin Okur-Yazar Oranı (%)	77,1	91,9	92,9
Toplam Okullaşma Oranı	62,7	79,1	96,8
Kişi Başına Reel GSYİH (SGP $)	1.745	7.144,2	7.373
Yaşam Beklentisi Endeksi	0,570 (24)	0,710 (27)	0,701(25)
Eğitim Endeksi	0.720 (3)	0,880 (2)	0,942 (5)
GSYİH Endeksi	0,480(6)	0,710 (9)	0,718 (16)
İGE Değeri	0,592 (6)	0,768(9)	0,787(14)
İYE Değeri (%)	Veri Yok	9 (9)	Veri Yok
TCGE (Toplumsal Cinsiyete Bağlı İnsani Gelişme Endeksi)	Veri Yok	0,763 (7)	0,770 (12)
İGF Sıralaması-TCGE Sıralaması	Veri Yok	2	2

Kaynak: UNDP, Human Development Report, Turkey, 2001 ve 2004 (Parantez içindeki ifadeler Eskişehir'in Türkiye'de iller arasındaki sırasını vermektedir.)

Tablo 5'ten anlaşılacağı üzere, Eskişehir'e ait İGE ve alt endekslerinde genel olarak bir artış eğilimi görülmektedir. Alt endeksler arasında mutlak anlamda sadece yaşam beklentisi endeksinde 1997-2000 arasında önemsenmeyecek kadar küçük bir azalış bulunmaktadır. Fakat burada asıl önemli olan Eskişehir'in diğer iller arasındaki sıralamada aldığı değerlerin nisbi gelişimidir. Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere Eskişehir ili, yaşam beklentisi endeksinin büyüklüğü açısından 1975'te 24., 1997'de 27. olurken 2000 yılında 25. sıraya inmiştir. Eğitim endeksi açısından ise 1975'te 3., 1997'de 2. ve 2000 yılında 5. sırayı almıştır ve bu açıdan gerileme eğilimindedir. GSYİH endeksi bakımından ise 1975'te 6., 1997'de 9. olmuş ve 2000 yılında 16. sıraya gerilemiştir. Görüldüğü üzere Eskişehir'in İGE endeksi açısından Türkiye'deki olumlu konumunun sürdürülebilmesi önemli ölçüde eğitim endeksinde aldığı yüksek değerlere

[7] Gayri safi milli hasılanın artışının insani gelişmeyi olumlu yönde etkileyeceği teorik ve ampirik çalışmalarda ortaya konulmuştur. Bu konudaki temel mekanizma şöyle işlemektedir: GSMH artışı hükümet gelirlerini ve harcamalarını arttırmakta, artan sosyal harcamalar okullaşma oranlarıyla birlikte sağlık hizmetlerinin kapsayıcılığını da arttırmaktadır. Öte yandan gelir dağılımı ve yoksulluğun da ekonomik büyümeden olumlu etkilendiği ileri sürülmekte ve bütün bu faktörler insani gelişmeyi olumlu etkilemektedir (Ranis, Stewart ve Ramirez, 2000:199).

bağlıdır.[8] Ancak Eskişehir ili, hem eğitim endeksinde hem de yaşam beklentisi ve GSYİH endeksinde diğer iller karşısındaki göreli üstünlüğünü koruyamamakta ve bu durum genel insani gelişme sıralamasında aldığı değeri de olumsuz yönde etkilemektedir. Aynı yaklaşımla bakıldığında, Eskişehir'in İGE sıralaması açısından diğer iller arasındaki göreli iyi konumundaki gerileme eğilimini ortaya çıkaran temel nedenin GSYİH endeksinde aldığı değerdeki azalma olduğu görülecektir. Gerçekten, Eskişehir ilinin üretim gücü veya diğer bir deyişle gayrisafi yurtiçi hasılası uzun bir dönemden beri Türkiye ortalamasının altında bir hızla büyümektedir. 1987-2000 yılları arasında yıllık ortalama büyüme hızı Türkiye genelinde % 3.6 olarak gerçekleşmişken bu rakam Eskişehir'de % 3.3 olmuştur (Kaymak ve diğerleri, 2003: 333). Bu küçük büyüme hızı farklılığı uzun bir zaman diliminde oluşan birikimli etkisiyle Eskişehir ilinin ulusal üretime katkı yapma hızını geriletmektedir. Dolayısıyla gelirdeki gerileme insani gelişme düzeyini de alt sıralara doğru indirmektedir.

TCGE açısından Eskişehir'de pozitif bir eğilim görülmektedir. Ancak 1997'de 7. iken 2000 yılında 12. olabilmiştir. Yine de, TCGE açısından Eskişehir'in Türkiye illeri arasındaki sırası hem 1997'de hem de 2000 yılında İGE sıralamasının iki basamak üzerindedir. Dolayısıyla Eskişehir'de İGE'yi oluşturan bileşenler açısından kadınların erkeklere göre konumunun Türkiye'nin diğer illerine kıyasla daha iyi olduğunu söylemek mümkündür.

SONUÇ

İGE, bir ülke geneline veya bu ülkede bulunan yerleşim birimlerine ait yaşam kalitesinin gözlenebilmesi açısından araştırmacılar arasında oldukça yaygın olarak kullanılan bir endekstir. UNDP'nin, belirli yıllarda yayımladığı ulusal raporlar aracılığı ile bir yerleşim birimindeki yaşam kalitesinin hangi yönde değiştiği ortaya konulabilmektedir.[9] Burada örnek olarak seçilmiş olan Eskişehir ilinin İGE açısından yıllar içerisinde aldığı değerlerin gelişimi karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, diğer iller arasındaki sırasının olumsuz yönde etkilendiği gözlenmektedir. Tarihsel perspektifle bakıldığında, insani gelişme açısından Eskişehir'in 1970'li yılların ortalarında iller arasında altıncı durumdayken, 2000 yılına

[8] Bu konuya daha önce dikkat çeken Eskişehir'e yönelik bir çalışma için bkz.: Kaya, (2005).

[9] Burada, üstü kapalı bir şekilde, insani gelişmenin ulusal düzeyde tek bir endeks değeri ile İGR'lerde temsil edilmesi yerine bölgesel farklılıkları da içermesi gerektiği ve bunun için yeni yöntemlerin ortaya konulmasının lüzumuna değinen bir çalışma için bkz.: Noorbakhsh (2005).

gelindiğinde ondördüncü sıraya gerilediği görülmektedir. Bu durumun nedenlerinin incelenmesi, iller arasındaki gelişmişlik rekabetinde her ilin alması gereken önlem ve oluşturması gereken stratejiler açısından önem taşımaktadır. Konuya bu açıdan bakıldığında sorunun en önemli bileşenlerinin, Eskişehir'in GSYİH'sına etki eden faktörler (özel ve kamunun yatırım/üretim politikaları), eğitim düzeyine etki eden faktörler ve sağlık-çevre koşullarına etki eden faktörler olduğu anlaşılmaktadır. Bu saptamayı insani gelişme endeksinin teknik olarak ayrıştırılması sonucunda yapabilmekteyiz. Bu çalışmada, adı geçen bu bileşenler il bazında ayrıştırılarak gelişimleri gözlenmiş ve bunun sonucunda Eskişehir ilinin insani gelişme düzeyindeki bu gerilemenin en önemli sebebinin Eskişehir'in il bazındaki büyüme hızının Türkiye ortalamasının altında kalması ve bu nedenle İGE'nin alt bileşeni olan GSYİH endeksindeki sırasının nispi olarak gerilemesi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla herhangi bir ilin insani gelişme düzeyinin ve yaşam kalitesinin daha üst sıralara taşınmasını amaçlayan yerel güçlerin, başta özel ve kamunun ilgili ile yönelik yatırım/üretim/istihdam politikaları olmak üzere eğitim düzeyine etki eden faktörler ile çevre/sağlık koşullarını bir bütün olarak ele alması gerekmektedir. Eskişehir, insani gelişmedeki göreli üstün durumdaki konumunu ve Türkiye'deki üst sıralardaki yerini önemli ölçüde eğitim düzeyi sayesinde sürdürmektedir. Bu nedenle bir ile ait insani gelişme düzeyinin bileşenlerinden herhangi birinde gerileme olması durumunda diğer bileşenlere dönük politikalardaki etkinliğin arttırılmasına çalışılmalıdır. Bu faktörlerin tümü ele alınarak gerekli ulusal politika önlemleriyle ve yerel demokratik güçlerin desteği ile değerlendirildiğinde Eskişehir'de veya diğer illerde yaşam kalitesinin iyi yönde gelişeceği öngörülebilir. Görüldüğü gibi insani gelişme endeksi iktisat politikası uygulayıcıları için hem ulusal hem de yerel bazda yapılması gerekenler yönünde önemli bir gösterge niteliği taşımakta ve aynı zamanda iyi bir performans değerlendirme ölçütü görevini üstlenmektedir.

KAYNAKLAR

Despotis, D.K. (2005). "Measuring Human Development Via Data Envelopment Analysis: The Case of Asia and the Pacific", **Omega, The International Journal of Management Science,** ss.385-390.

Hicks, Douglas A. (1997). "The Inequality-Adjusted Human Development Index: A Constructive Proposal", **World Development,** Vol.25, No.8, ss.1283-1298.

Karakaş, E., ve E. Köksal .(2003). **İnsani Kalkınma ve Türkiye,** Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, Atra Matbaacılık, İstanbul.

Kaya, Muammer. (2005). "Türkiye ve Eskişehir'de İnsani Gelişme Endeksi Eğilimi", **Osmangazi Üniversitesi, Teknoloji Araştırma Merkezi,**Eskişehir,http://ogu_tekam.sitemynet.com/yazilar3/TEKAM_45.htm /11.08.2005 (2005 download tarihidir)

Kaymak, C., Akpınar R. ve Kındap A. (2003). **İller ve Bölgeler İtibariyla Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Gelişmeler (1987-2000),** DPT, Yayın No:2676, Ankara.

Mahlberg B. ve Obersteiner M. (2001). "Remeasuring the HDI by Data Envelopment Analysis", International Institute for Applied Systems Analysis, Interim Report, IR-01-069, http://www.iiasa.ac.at/Publications/Documents/IR-01-069.pdf (10.07.2005)

Neumayer, Eric. (2001). "The Human Development Index and Sustainability A Constructive Proposal", **Ecological Economics**, N.39, ss. 101-114.

Noorbakhsh, Farhad. (1998). "A Modified Human Development Index", **World Development,** Vol.26, No.3, ss.517-528.

Noorbakhsh, Farhad. (2005). "Human Development and Regional Disparities in Iran: APolicyModel", Centre for Development Studies,Glaskow,İngiltere,http://www.gla.ac.uk/Acad/PolEcon/pdf01/2001_1.pdf (19.07.2005)

Rahman, T., Mittelhammer Ron.C., ve P. Wandschneider, (2005). "Measuring the Quality of Life Across Countries, WIDER Research Paper No.2005/06, United Nations University.

Ranis, G., Stewart F. ve Ramirez A. (2000). "Economic Growth and Human Development", **World Development,** Vol.28, No.2, ss.197-219.

Ranis, G., Stewart F. ve Samman E. (2005). "Human Development: Beyond the HDI", **Yale University Economic Growth Center, Center Discussion Paper,** No.916.

Ravallion, Martin. (1997). "Good and Bad Growth: The Human Development Reports", **World Development,** Vol.25, No.5, ss.631-638.

Sagar, Ambuj D. ve Najam Adil, (1998). "The Human Development Index: A Critical Review", **Ecological Economics 25,** ss.249-264.

Sharpe, Andrew, (1999). "A Survey of Indicators of Economic and Social Well-being", **Canadian Policy Research Networks, Centre for the Study of Living Standarts,** July 22.

Şenses, Fikret, (2003). **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk,** 3.B., İletişim Yayınları, İstanbul.

Todaro, M., (2000) **Economic Development,** Seventh Edition, Addison Wesley.

UNDP (1990). **Human Development Report,** New York: Oxford UniversityPress,http://hdr.undp.org/reports/global/1990/en/(24.07.2005)

UNDP (2001). **Human Development Report, Turkey,** http://www.undp.org.tr/pdf/NHDR2001.pdf (06.03.2005) Türkçesi için bkz.: **UNDP, 2001, İnsani Gelişme Raporu**, **Türkiye**, Dumat Matbaası, Ankara

UNDP (2004). **Human Development Report, Turkey,** http://www.undp.org.tr/pdf/NHDR2004engfinal.pdf (20.07.2005)

UNDP (2005). **Human Development Report,** New York: Oxford UniversityPress,http://hdr.undp.org/reports/global/2005/(30.08.2005)

Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetiminin Etkinliği

Abdullah YILMAZ[*] **Yavuz BOZKURT**[**] **Ercan TAŞKIN**[***]

Özet:Yüzyıllardır süre gelen doğal kaynakların tahribi sonucu ortaya çıkan çevre sorunları günümüzde önlenemez boyutlara ulaşmıştır. Özellikle XX. yüzyılda yaşanan nüfus artışı, düzensiz kentleşme ve sanayileşme gibi etkenler doğal kaynakların sınır tanınmadan tüketilmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, temelinde çevrenin ve doğal kaynakların kullanımında bir denge unsurunun varolmasını öngören çevre yönetiminin etkinliği ve Türkiye özelinde çevre yönetimi uygulamalarında karşılaşılan sorunlar ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çevre yönetimi, doğal kaynak, çevre sorunları.

The Efficiency of The Environmental Management in Protection of The Natural Resources

Abstract: The environmental problems, emerging from the destroying of the natural resources for centuries, have been reached unbeareble dimensions. Especially, the rapid increasing of population, urbanization, industralization in XX. century led to the consumption of natural resources unconsciously. In this study, the efficiency of the environmental management requiring the existence of the balance component in using of the natural resources and the problems which have been facing wthin the implication of the enviraonmental management in Turkey.

Key Words: Environmetal managemant, natural resource, problems of environmantal

1. Giriş

Bugün dünyamızın ve insanlığın yüz yüze bulunduğu sorunların başında doğanın ve çevrenin kirlenmesi gelmektedir. İnsanoğlu çağlar boyunca yaşama ve ayakta kalma mücadelesi verirken, diğer canlılar gibi doğayı ve doğal kaynakları olduğu gibi kabul etmemiş, yaşam koşullarını her geçen gün iyileştirme doğrultusunda, doğayı ve kendisini sürekli değiştirme başarısını göstermiş; bu değişimleri gerçekleştirirken bilerek veya bilmeyerek doğal kaynaklara, diğer canlılara ve kendisine zararlı olacak kirlenmelere neden olmuştur (http://www.taskopru.net/cevre/cevre giris.html [08.10.2004]).

Doğada yaşayan organizmalar veya toplulukların, fiziksel çevreleri ile ilişkilerini bir bütün olarak belirtmek ve tüm yaşamlarının üzerine kurulduğu denge sistemini kolay anlaşılabilir kılmak için, bu ilişkiler ve denge sistemi, ekosistem terimi ile ifade edilmektedir. (Gürpınar, 1995: 36) Ekosistem

[*] Yard. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.
[**] Uzman, Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.
[***] Yard. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi , İİBF, İşletme Bölümü.

olgusu doğal kaynakların yönetiminin kalbidir. Varlıklarını devam ettirebilsinler diye türlerin korunması veya doğal kaynakların yönetilmesi istendiğinde onların ekosistemine odaklanılmalıdır.(Botkin ve Keller, 1995: 99) Ekosistemin sağlıklı işlemesi için, sistem içinde her bir parçanın ayrı bir işlevi ve görevi vardır. Parçalar bu görevlerini farklı zamanlarda ve farklı koşullarda yerine getirebilirler. Ekosistemin parçalarından herhangi biri bozulursa veya o parça sistemden çıkarılırsa, ekosistem verimli çalışamamakta ve önceki görevini yapamaz hale gelmektedir (http://www.aspl.nigde.edu.tr/egitim/dersnotu/biyoces2.doc (17.10.2004)).

Doğal kaynakların özellikle insanlar tarafından sınır tanımayan, insafsız bir biçimde kullanılması, kaynakların bilinçsizce tüketilmesi ve doğa ile yaşam arasında eskiden beri devam edegelen dengenin süratle bozulmasına neden olmaktadır. (Çelik vd., 1997: 134.)

"Hava, su veya gıdaların insan sağlığında ve refahında, gerçek veya potansiyel zararlara neden olacak şekilde kirlenmesi ya da doğaya mazeretsiz olarak zarar vermesi" (Peirce, Weiner ve Vesilind, 1998: 1) olarak tanımlanan çevresel kirlilik ile birlikte hava, su, toprak ve diğer doğal kaynaklardan oluşan doğal çevre, özellikle son yüzyılda artan sanayileşme, buna bağlı oluşumlar ve kötü kullanımlar sonucu bozulmaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda hızlı sanayileşme, doğal kaynakların sınırsız kabul edilmesi ve fiyatlandırılamaması sonucu, XX.yüzyılda doğal kaynakların kendilerini yenileyememesi ve tükenmesi tehlikesi ortaya çıkmıştır.(Arat, 1995: 235) Çevre tahribatını salt bitki ve canlı ekolojisi açısından düşünmek yanlıştır. Çevre aynı zamanda hudutsuz bir hammadde tüketimine de maruz kalmaktadır.(Çağlar, 1998: 31) Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ekolojik dengeyi bozan, çevre sağlığını ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimini olumsuz etkileyen etkinliklerin en önemlilerinden biri, kaynakların sorumsuzca tüketimi ve çevresel sorunlara neden olabilecek nitelikte ve miktarda atık üretimidir(Palabıyık, 1998: 46).

2. Çevre Sorunlarına Yol Açan Faktörler

Çevre sorunlarına neden olan hızlı nüfus artışı, düzensiz kentleşme, sanayileşme ve turizm gibi etkenler, doğal kaynakların sağlıklı bir biçimde korunamamasına da neden olmaktadırlar.

Nüfus artışı, kaynaklar üzerinde talebi etkileyen ve çevrenin bozulmasına yol açan önemli faktörlerden biridir. Çevre ve doğal kaynaklar bağlamında hızlı nüfus artışının getirdiği hiçbir avantaj yoktur. Dünya halen üzerinde yaşayan 6 milyar insanı, 2015 yılında ise 7 milyardan fazla insanı barındırmak ve beslemek zorundadır. Bu nüfus artışı karşısında tüm tüketim ihtiyaçlarının artması, alışkanlık ve beklentilerin de değişmesi ile birlikte,

doğal kaynakların yetersiz kalması, çevrenin ve ekolojik dengenin de sarsılması kaçınılmaz bir son olacaktır.(Metin, 2001: 44-45.)

Kentsel mekanlardaki yığılmaların ve düzensiz kentleşmenin hava, su, toprak gibi doğal kaynakların kirlenmesinin yanında yol açtığı, tarihi kentsel dokunun yok edilmesi, ormanların tahribi ile çölleşme, toprak erozyonu ve benzeri sorunlarla, insanların sağlıklı doğal yaşam ortamları da olumsuz yönde etkilenmektedir. (Önen, 2002: 32)

Artan nüfusa koşut olarak giderek artan tüketim talebini karşılamaya yönelik üretim çabaları ile sanayileşme, çevrenin daha geniş alanlarda çok miktardaki doğal kaynağının seferber edilmesini, daha uzunca bir süre içinde daha çok sayıda işleme tabi tutulmasını ve daha genişçe bir alana dağıtılmasını gerekli kılmakta bu da hızla tüketilen doğal kaynaklarla birlikte bazı çevre problemlerini beraberinde getirmektedir.(Türköz, 1997: 55)

Dünyada çok hızlı bir biçimde artan ve gelecekte de devam edeceği bilinen turizm faaliyetlerinin kültürel, doğal ve fiziksel çevre üzerine olumsuz etkileri vardır. Uluslararası alanda turizmde doğal alanlara yönelik talebin artması, değişik turistik yöreleri gerekli altyapı ve donanımları oluşturmadan turizme açmak betonlaşmaya yol açmakta, doğal kaynaklar ve fiziksel çevre tahrip olmaktadır. Hızlı nüfus artışı, büyüyen endüstrileşme, yenilenmesi mümkün olmayan doğal kaynakların tükenmesi, çevrenin kirlenmesi ve bozuluşu dünyamızın ortak geleceğini, her geçen gün daha büyük boyutlarda tehdit etmektedir.(Akpınar, 2001: 6-7.)

3. Doğal Kaynakların Korunmasında Etkin Çevre Yönetimi

Yirminci yüzyılın son yarısından itibaren uygulanan kalkınmaya yönelik politikaların çevre faktörünü ihmal eder bir biçimde planlanması, ekolojik dengeyi bozmuştur. Tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede, mevcut doğal kaynaklarla yaşamlarını sürdürebilmelerini hedefleyen çevre yönetimi yaklaşımı, yeryüzündeki kaynakların sınırlı olduğuna ve geri dönüşü olmayan bir şekilde tahrip edildiğine dikkat çekerek, ekolojik dengeyi bozmadan ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesini amaçlamaktadır. Yani, ekonomik kalkınma ile doğal kaynakların korunması birlikte ele alınmaktadır. (Baki ve Cengiz, 2002: 155)

Ülkemizde son zamanlarda güncellik kazanan çevre sorunları ile birlikte anılmaya başlayan, Batı dillerinde çok sık kullanılan çevre yönetimi kavramı ile "tüm canlıların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamaları, doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla gerek kamusal, gerekse özel kesimde elverişli bir iletişim, planlama, eşgüdüm ve denetim sisteminin oluşturulması ve bu sistemi çalıştıracak bir örgütün kurulması"(Keleş ve Hamamcı, 2002: 293) kastedilmektedir.

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere çevre yönetiminin amacının; hava, su, toprak gibi doğal kaynakların ve ekolojik dengenin korunmasının, bu yönetim yapısı ile nasıl ve ne etkinlikte gerçekleştirilebileceği sorusuna cevap aramak olduğu görülmektedir.(Sandal, 2001: 53-54) Temelinde çevrenin ve doğal kaynakların kullanımında bir denge unsurunun varolmasını öngören çevre yönetimi, ekonomik kalkınmanın, doğanın korunması ile birlikte ele alınması gerektiğini ifade eden ve "mevcut ihtiyaçları gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine engel olmadan karşılayarak kalkınmak"(Yavuz, 1990: 8) olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınma ile paralellik göstermektedir.

Son yıllarda yaşanan gelişmelerle birlikte, dünyanın her yerinde ortaya çıkan çevre korumacı uygulamalar ve kirlilik kaygıları nedeniyle organizasyonlar, yaşamlarını ve gelişmelerini sürdürebilmek için, ister kamu kuruluşu ister özel sektörde faaliyet göstersin, her geçen gün toplum tarafından artan bir çevre baskısı ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Organizasyonların yönetim anlayışlarına ve uygulama alanlarına çevre olgusunu eklemeleri yeni bir durumdur. Değişen koşullar ve gelişen çevre bilinci bütün organizasyonları, çevre sorunları ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı gibi konulara duyarlı olmaya zorlamaktadır.

Ekonomik kalkınmanın yeni bir şekli olarak algılanan ve bazı düşünürler tarafından "Çevre Korumalı Kalkınma"(Çağlar, 1996: 87) modeli olarak nitelendirilen çevre yönetim sistemi, bir taraftan kaynak kullanımını dengeli bir şekilde ayarlayıp, doğal kaynakların etkinliğini ve çevresel kaliteyi gözetirken diğer taraftan ekonomik kalkınmayı hedefleyen sistematik bir yaklaşımdır.

"Organizasyonların çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki potansiyel etkilerini nasıl yöneteceğini belirten yasal prosedürler ve politikalar bütünü"(Germain, Harris ve Luzadis, 2002: 13) olan çevre yönetim sistemleri ise hangi büyüklükte ve yapıda olursa olsun, her organizasyon için evrensel standartları ortaya koymakta ve çevre yönetiminin uygulanması, sürekliliğinin sağlanması için gerekli olan; organize olmuş bir yönetim yapısı, sorumluluklar, yöntemler, uygulamalar ve kaynakların bir arada değerlendirildiği sistematik bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Sanayi devrimi ile birlikte başlayan sanayileşme sürecinde ülkeler doğal kaynakları hiç tükenmeyecekmiş gibi kullanmış ve bunun sonucunda doğal denge bozulmuştur. 60'lı yıllarda hızlı sanayileşmenin sonucu ortaya çıkan çevre kavramı, 70'li yıllarda kirletici limitlerini belirleyen mevzuatın oluşturulması ve nihayetinde 90'lı yılların başında atıkların azaltılması ile ilgili girişimler çevre yönetiminin popüler bir parçası haline gelmiştir.(Cantürk vd., 2001: 36)

Amaçları arasında doğal kıt kaynakların israfını da önlemek olan (Yaşamış, 1995b: 241) ve çevresel problemlerin çözümlenebilmesi açısından çok büyük öneme sahip çevre yönetimi uygulamaları organizasyonlara, bir taraftan çevreye ilişkin yasal ve diğer kurallar ile gerekliliklere kolaylıkla uyum sağlanması ve kirliliğin azaltılması gibi yararlar sağlarken diğer taraftan enerji ve doğal kaynakların tüketiminde azalma sağlayacak alanların tespit edilmesi ve kaynakların etkin kullanımı ile elde edilen ekonomik kazançları sunmaktadır (Tavmergen, 1998: 147).

4. Doğal Kaynakların Korunmasında Çevre Yönetimi Açısından Karşılaşılan Sorunlar

4.1. Mevzuata İlişkin Sorunlar

1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan "herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" ibaresi ile "insan merkezli" bir çevre koruma politikasından bahsedilmektedir. Bu ifadeye insan dışındaki canlı varlıklar ile doğal ve kültürel değerlerin girmediği ortadadır. Bunlarla ilgili olarak; kıyılardan yararlanmayı düzenleyen 43.madde, toprağın korunması ile ilgili 44 ve 45. maddeler, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması ile ilgili 63 madde ve ormanların korunması ile ilgili 169. maddeler bulunsa da, bu dağınık hükümler çevre koruma alanlarının ve çevresel sorunların anayasal düzeyde bütünlük içerisinde değerlendirilmesini engellemektedir. (Ekmeztoglou, Balodimos ve Budak, 2001: 96)

1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanunu, çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel topraklarla doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması ve su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi amacıyla çıkarılmıştır. Ancak Çevre Kanunu'nun, çevre koruma ile ilgili birçok düzenlemede genel ilkeleri belirleyerek, düzenlemelerin gerçekleştirilmesini yönetmeliklere bırakmış bir "çerçeve yasa" niteliğinde olması yönetmeliklerin uzun süre çıkarılamaması, zaman zaman olumsuz yönde değişikliklere uğraması ve idareye geniş takdir yetkisi bırakması gibi olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir.(Keleş ve Ertan, 2002: 277)

Çevre sorunlarının sonuçları başka bölgeleri etkilese de, sorun esas itibariyle yerel niteliktedir ve bu nedenle üretilecek çözümler yerel düzeyde geliştirilip, uygulamaya konulmalıdır. Ancak, Çevre Kanunu'nun sorunların giderilmesi konusunda yer verdiği çözümlerde merkezi yönetimlere ağırlık vermesi çevre yönetiminde mevzuattan kaynaklanan diğer bir sorundur.(Daşöz, 1995: 260)

Anayasada çevreyle ilgili birçok hüküm olmasına rağmen, bu hükümlere yönelik uygun yasal düzenlemeler ya hiç yapılmamış ya da yeterli düzeyde

yapılamamıştır. Topraklarla ilgili kanuni düzenlemelerin olmaması; tarım topraklarının bölünmesine, erozyonla yok olmasına ve tarım dışı faaliyetlerle elden çıkmasına neden olmaktadır. Ormanlara yönelik düzenlemelerin anayasada yer almasına rağmen, ormanların korunması çalışmalarında halkın işin içine katılmamasından dolayı başarısız olunmaktadır. (Canpolat, 1998: 20)

Çevre sorunlarının çözümü konusunda sadece yasal düzenlemeler yapmak yeterli değildir. Önemli olan yapılan düzenlemelerin takipçiliğini yapacak siyasi iktidarların olmasıdır. Ülkemizde zaman zaman çevre konusunda tutarsız, çelişkili ve sık değişen politikalar izlenmesi (Meriç, 2001: 23), her gelen siyasi iktidarın çevreyle ilgili farklı yasal düzenlemelere yönelmesi çevre yönetiminde karmaşanın yaşanmasına neden olmaktadır.

4.2. Merkezi Örgütlenmeden Kaynaklanan Sorunlar

08.05.2003 tarih ve 25102 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan 4856 sayılı Yasa ile belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde, Çevre ve Orman Bakanlıklarının birleştirilmesiyle tek bakanlık haline dönüştürülen Çevre ve Orman Bakanlığı; hem çevre ve çevre sorunları ile ilgili hem de ormanlarla ilgili yerine getirilmesi gereken görevleri üstlenmiştir. Bakanlığın kuruluşunun çok yeni olması ve Çevre ve Orman Bakanlığı olmak üzere iki ayrı bakanlığın tüm görevlerinin üstlenilmiş olmasından dolayı, şu aşamada teşkilatlanma açısından sorunların yaşanması kaçınılmazdır.

Çevre yönetimi konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası çalışmalarda başarıya ulaşılması ve istenen sonuçların alınabilmesi için ilgili kamu kurum ve kuruluşları, bilimsel kuruluşlar ve gönüllü kuruluşlar arasında etkili bir işbirliğinin sağlanması gerekir. Oysa, bu işbirliğini sağlamakla sorumlu olan bakanlığın, hem koordinasyon görevini hem de yönetmeliklerin uygulanması için gerekli denetleme işlevini yerine getirebilmesi noktasında yapısal ve finansal bir takım zorluklar yaşadığı görülmektedir.(Yavuz, 1990: 10)

Kurumlar arasında yaşanan eşgüdüm sorunu kendini çevre yönetiminin önemli konularından olan izleme, denetleme, yaptırım ve verilerin kayıt altına alınması gibi konularda da hissettirmektedir. Denetleme, izleme ve yaptırımları uygulama belli kurumların (Çevre ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Valilikler, Belediyeler vs.) sorumluluk alanındayken, çevresel faaliyetlerle ilgili verilerin kaydedilmesi bu kurumların dışında çok farklı bir kurum olan DİE tarafından tutulmaktadır. Çevre yönetimi ile ilgili görevlerin farklı kuruluşlar tarafından yerine getirilmesi zaman zaman yetki karmaşasının yaşanmasına neden olmaktadır. (Gündoğdu, 2000: 655)

Ülkemizde çevre yönetimine ilişkin yaşanan sorunlardan biri de ilgili yönetimlere verilen yetkiler konusunda yaşanmaktadır. Etken bir çevre yönetiminin oluşturulabilmesi için gerekli olan plan yapmak, örnek almak, inceleme ve denetlemelerde bulunmak, yasaklar koyabilmek, etkinliklere kısıtlamalar getirebilmek, izin ve ruhsat sistemleri kurmak, çevre suçlularına karşı yaptırım uygulamak ve ceza vermek gibi önemli yetkiler merkezi yönetim tarafından ilgili yönetimlere verilmemektedir. (Yaşamış, 1995b: 252)

Yukarıda sıralanan tüm sorunlar ışığında ülkemizdeki çevre yönetiminin merkezi teşkilatlanmasında; kamu kurum ve kuruluşları, bilimsel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleri arasında etkili bir koordinasyonun sağlanamadığını, yetkiler konusunda karmaşanın yaşandığını, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluşunun çok yeni olmasından dolayı teşkilatlanmanın henüz tamamlanmamış olduğunu, çevresel faaliyetlerde özel sektörden neredeyse hiç faydalanılmadığını ve nitelikli eleman, ekipman ile yönetsel ve teknik süreçlerin yetersiz olduğunu görmekteyiz.

4.3. Yerel Örgütlenmeden Kaynaklanan Sorunlar

Bakanlığın taşra teşkilatı olan 81 ildeki Çevre ve Orman İl Müdürlükleri ile 18 Doğrudan Merkeze Bağlı Müdürlük, 5970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yeniden düzenlenmiş ve Çevre Bakanlığı ile Orman Bakanlığı'nın daha önce varolan taşra teşkilatları tek müdürlük çatısı altında birleştirilmiştir. (http://www.cevreorman.gov.tr/teskilat.htm (22.04.2005)) Bakanlığın taşra teşkilatında gerçekleştirilen bu düzenlemelerle oluşturulan Çevre ve Orman İl Müdürlükleri, yeni bir teşkilat yapısı ile donatıldıkları için merkez teşkilatta bakanlığın yaşadığı sorunların benzerleri iller düzeyinde de yaşanmaktadır.

Yerel yönetim birimlerinden il özel idareleri, başlangıçta toplum kalkınmasında ve kamu hizmetlerinin görülmesinde önemli görevler üstlenmiş olmalarına rağmen, zaman içerisinde görev ve yetkilerinin merkezi kuruluşlar tarafından üstlenilmesi sonucu etkisiz duruma gelmişlerdir. İl özel idareleri, gerek çevreyle ilgili, gerekse diğer görevlerinde gerekli teşkilat yapısına, mali güce ve hukuksal yetkilere sahip olamadıkları için, belediyelere ve köylere teknik ve mali açıdan yardım edememekte, onlar adına veya onlarla birlikte hizmet görememektedirler.(Daşöz, 1995: 263.)

Yerel yönetimlerin önemli bir parçası olan belediyeler, günümüzde gerek yönetim gerekse hizmet sunma anlamında büyük organizasyonlar haline gelmişlerdir. Yerel düzeyde ortaya çıkan çevre sorunları, etkileşim sonucu diğer bölgeleri de etkileyebilmektedir. Bu bağlamda, belediyelerin sorunların odağında yer alması onlara sorunların önlenmesi ve çözülmesinde önemli bir sorumluluk yüklemektedir. Yasal düzenlemelerle belediyelere çevre koruma

ve geliştirme adı altında bir görev verilmemişse de, belediyelerin belirtilen görevlerinin çoğunda çevreyle doğrudan ilgili hükümler yer almaktadır.(Şengül, 1999: 95-96) Ancak; temel sorun bu düzenlemelerin uygulanmasında merkezi idarelerin kendi ağırlıklarını hissettirmekten vazgeçmemeleri ve yetkiler konusunda yaşanan karmaşadır.

Doğal kaynakların korunması ve çevre yönetiminde başarıya ulaşılabilmesinde en önemli konuma sahip olan belediyelere; Belediyeler Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Çevre Kanunu, Büyükşehir Belediyelerinin Yönetimi Hakkındaki Kanun, İmar Kanunu, İşyeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair Kanun, Kıyı Kanunu ve Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair KHK ile çeşitli yetkiler verilmiştir. Anılan mevzuat doğrultusunda belediyelerin düzenleme, kural koyma, ruhsat verme, denetleme ve yaptırım uygulama yetkileri vardır.(Canpolat, 1998: 23-25)

Yukarıda sıralanan bu mevzuatla belediyelere çevre yönetiminde etkinlik kazandırılmaya çalışılmışsa da verilen görevlerin birçoğu genel yetkiler şeklindedir. Genel nitelikli bu yetkiler belediyelerin çevreyle ilgili çalışmalarının iyi bir temele oturtulamamasına neden olmaktadır. Bu yetkilerin birçoğunun uygulanmasında fiili zorlukların ve merkezi idarenin ağırlığının hissedilmesi ile birlikte kanunların hazırlandığı dönemdeki çevre sorunlarının günümüzdeki çevre sorunları ile aynı özellikleri taşımaması da önemli sorunlardır.(Canpolat, 1998: 24)

Yerel yönetimlerin son parçası olan köy idarelerine de, Köy Kanunu ile bazı çevresel görevler verilmiş olmasına rağmen, köylerin en temel hizmetlerinin dahi merkezi idare ve kısmen il özel idarelerince karşılandığı görülmektedir. Göçler nedeniyle her geçen gün biraz daha küçülen köyleri; düzensiz yapılaşma, meraların aşırı kullanımı, toprakların aşırı bölünmesi, erozyona uğraması ve tarım topraklarında sanayi tesislerinin kurulması gibi gelişmeler, çevre yönetiminde etkisiz kılmaktadır.(Canpolat, 1998: 26-27) Ayrıca, köy yönetimlerinin maddi kaynaklarının yetersizliği, köy halkının öğrenim düzeyinin düşüklüğü ve çevre bilincinden yoksun olması köy yönetimlerini, çevre yönetimi ve doğal kaynakların korunması konularında etkili bir davranış sergilemekten yoksun kılmaktadır (Keleş ve Hamamcı, 2002: 310-311).

5. Diğer Sorunlar

5.1. Çevre Yönetimine Halkın Katılımı

Doğal kaynakların korunmasında ve çevre yönetiminin etkinliğinin artırılmasında önemli faktörlerden biri çevre konusunda bilinçlenmiş ve önemli ölçüde örgütlenmiş duyarlı bir halk topluluğunun varlığıdır. Çevre yönetiminin etkili olduğu ülkelerde bu tür topluluklara sıkça rastlamak

mümkündür. Örneğin; ABD'deki "Sierra Club", "Friends of Earth" ve "Audubon Society" gibi derneklerin üye sayısı milyonları aşmıştır. Yine "Green Peace" örgütü uluslararası alanda ses getiren etkili bir kuruluştur. Ancak duyarlı halk kitlelerini oluşturmada yaşanan ve ülkemizde de görülen en büyük sorunlardan biri, siyasal odakların karar alma süreçlerinde halk katılımına imkan tanımamalarıdır. Bazı durumlarda verilmiş gibi görülen bu olanaklar, uygulamada kağıt üzerinde kalmaktadır.(Yaşamış, 1995b: 253-254)

Çevre yönetimi açısından büyük öneme sahip belediyelerde, halkın yönetime katılımı çeşitli yollarla mümkündür. Halk, seçimler yoluyla hem seçeceği siyasi partinin hem de belediye başkan adayı ve belediye meclis üyelerinin çevreye duyarlı olup olmamalarına göre tercih yapabilmektedir. Belediye Kanunu'nun 13. ve 73. maddeleri ile belediye sınırları içersinde yaşayan vatandaşlara kararlara katılım ve itiraz hakkı tanınmıştır (Şengül, 2002: 35). Ancak, ülkemizde belediye yönetimlerinde halk katılımının etkin olamamasının en önemli nedeni, belediye başkanlarının katılım konusundaki olumsuz düşünceleridir. Konuyla ilgili olarak Görmez'in gerçekleştirdiği araştırma sonuçları bu durumu doğrulamaktadır (Görmez, 1997: 183-184). Araştırmaya katılan belediye başkanlarının % 53'ü belediye organlarının seçimle iş başına geldiği için katılıma gerek olmadığı ve katılımla ilgili tutum konusunda sadece % 18'inin karar aşamasından önce halka görüş sorulmalı düşüncesinde olduğu görülmüştür.

5.2. Çevre Eğitimi

Günümüzde eğitim, ülkelerin hedeflerine ulaşmasında önemli bir araç olduğundan, ülkeler eğitimle ilgili yöntem ve programlarını gözden geçirmekte ve çağın koşullarına uygun olarak geliştirmektedir. Çevre sorunlarının baş edilemez boyutlara ulaşması ve çevre duyarlılığının her geçen gün artması, çevre eğitiminin önemini artırmaktadır. Çağdaş ülkelerin çevre eğitimine giderek artan bir şekilde önem verdikleri bir dönemde, ülkemizde çevre eğitimi, uluslararası platformlarda kabul görmüş gelişmeler doğrultusunda yeni düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.(Hadımoğulları, 2002: 12)

Çevre eğitiminin, insanların sistemli ve organize bir biçimde öğrenme ve davranış değişikliklerine uğradığı okul sıralarından başlatılarak, okul sonrası veya okul dışında yaygın eğitim ve hizmet içi eğitimlerle devam ettirilmesi gerekmektedir. Ancak, ülkemizde de olduğu gibi, çevre konusunun basit anlamda çevreyi kirletmeme, atıkları değerlendirme gibi algılanması, çevre koruma ile sürekli gelişme ve kalkınma için yetmemektedir. Ayrıca, çevreye olan duyarlılığın artırılabilmesi için farklı bir hayat görüşünün de eğitimin her aşamasına yansıtılmadığını görmekteyiz. (Yalçınkaya, 2002: 75, 78)

Türkiye'de çevre politikalarında çevre eğitimine ilişkin düzenlemeler yeterli düzeyde değildir. Çevre Kanunu'nda çevre eğitimi ile ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Sadece Çevre Kirliliğini Önleme Fonu'nun kullanım amaçları arasında çevre kirliliğini önleyici eğitim faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Çevre politikası açısından önemli bir yere sahip olan UÇEP' te ise; "çevre için eğitim öncelikli eylemlerden biridir" ifadesi ile çevreyle ilgili konulardaki kararlılık dile getirilmiş olmasına rağmen uygulamada bu durumun pek gerçekleşmediği görülmektedir. Ayrıca, her beş yılda bir hazırlanan kalkınma planlarından ancak VII. Planda ciddi anlamda çevre eğitimi konusu ele alınmış olmakla birlikte alınan kararlarla ilgili uygulamalarda eksiklikler yaşanmaktadır.(Şengül, 2001: 138)

5.3. Çevresel Maliyetler

"Kirlilik Kontrolü" olarak nitelendirilen ve çevre kirliliği oluştuktan sonra ortaya çıkan atıkların arıtılarak bertaraf edilmesi, çevre sorunlarını giderici teknolojileri kullanılarak çevresel değerlerin ve doğal kaynakların tahribinin önlenmesine yönelik olarak günümüze kadar yoğun bir şekilde uygulanmış olan bu ilk yaklaşım beraberinde yüksek yatırım maliyetlerini de getirmektedir. Bu yaklaşım, doğal kaynakların hızla tüketilmesi sonucu son yıllarda yerini, atık azaltılması, geri dönüştürme, yeniden kullanım, ürün ve hizmetlerin çevreye daha duyarlı tasarımı gibi konular üzerinde yapılan araştırmalarla, "Kirlilik Önleme" yaklaşımına bırakmıştır. Son yirmi yıldır dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan "Kirlilik Önleme" yaklaşımının, ülke çapında tanıtılması, kitlelere benimsetilmesi ve yaygın olarak uygulamaya konması gerekirken ne yazık ki ülkemizde henüz tam olarak bilinmemekte ve uygulanamamaktadır. (http://www.cmo.org.tr/belediyesemimer.html-9k (10.10.2004))

Hava kirliliğinin canlı ve cansız varlıklara; su kirliliğinin yer altı suları, deniz ve nehirlere verdiği zararlar; gürültü kirliliğinin iş verimi düşüklüğü ve sağlık sorunları ile ilgili zararları; çevreye atılan ve uzun vadede sağlığa zararlı maddeler, kirlilik nedeniyle bozulan yaşam kalitesi; bitki ve hayvanların doğal ortamlarını kaybetmesi ve sera etkisinin neden olduğu iklim değişikliği gibi çevre bozulmalarının neden olduğu maliyetleri bulmak çok zor olmakla birlikte, konunun uzmanları mali kaybın hesabını yapmış ve çevre bozulmasının bir ülkeye maliyetinin tahminen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın % 6'sından az olmadığını ortaya koymuşlardır.(Ünlü, 2000: 34) Çevresel maliyetlerin ülke ekonomisine getirdiği bu yük, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir sorundur.

5.4. Çevresel Planlama

Ülkemizde gerek yerel yönetim kuruluşları gerekse merkezi teşkilatın taşra birimleri sorumluluk alanlarına giren bölgelerde çevresel kalitenin ve doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak ve önlemler almak zorundadırlar. Çevre yönetimiyle doğrudan ilgili bu birimler, bölgesel ve yerel çevre sorunlarının daha iyi belirlenebilmesi ve alınacak önlemlerde etkili olunabilmesi açısından, çevresel hedefler belirlemek, bu hedefleri gerçekleştirecek örgütlenmeleri sağlamak ve mevcut çevresel kalite koşullarını saptamak için çeşitli planlar yapmak durumundadırlar (Yaşamış, 1995a: 44).

Rasyonel doğal kaynak kullanımını hedefleyen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, ekonomik kararlarla ekolojik kararların bir arada değerlendirilmesini amaçlayan arazi kullanım kararları, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın kuruluş amaçları arasında yer almasına rağmen, ülkemizde bu konunun uygulanmasında sorunlar yaşanmaktadır. Ekolojik değerlerden yoksun sürdürülen arazi kullanım kararları ile ilgili fiziki planlama ilkelerinin Tarım Bakanlığı tarafından belirleniyor olması, ülkemizde kurumlar arasında yaşanan yetki karmaşasının tipik bir örneğidir.(Gündoğdu, 2000: 657)

Fiziki planların hazırlanmasında yetkinin belirlenmesi, doğal kaynak kullanım hedefleri ile ekonomik ve sosyal hedeflerin uyumlaştırılması ve modern planlama teknikleri kullanılarak planlama sistemlerinin etkinleştirilmesi gerekirken, ülkemizde özellikle enerji santralleri ve sanayi tesislerinin yapımında durumun böyle olmadığı görülmektedir. Bu tesislerin henüz planlama aşamasındayken, birinci sınıf sulanabilir tarım arazilerine, turizm merkezli arazilere veya biyolojik çeşitliliğin bulunduğu alanlara inşa edilmesinin öngörülmesi, yer seçiminin planlanmasında farklı kriterlerin geçerli olduğunu göstermektedir.(Arat, 1995: 236.)

Ülkemizde beş yılda bir hazırlanan Kalkınma Planlarında, V. Plan'dan itibaren yer alan "sürdürülebilir kalkınma", ilke olarak benimsense de uygulamalara yansıtılamamaktadır. Planlar birer eylem planı niteliğini taşımadığından, uygulamada sorumluluğun nasıl bölüşüleceği belirgin değildir. Yapılan planlarda diğer konular gibi çevresel politikalar da yeterince analiz edilmediğinden, başarı sadece dönem sonu bazı sektörel sayısal hedeflerin tutturulup tutturulmadığına göre değerlendirilmekte; uygulama aşamasında genel gidiş izlenememekte ve gerekli revizyonlar yapılamamaktadır.(Alpan, 2000: 1086) Bu olumsuzluklar ise çevresel değerlerin tahribi noktasında geri dönüşü olmayan olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

5.5. Çevre Denetimi

Çevre denetimi; bir kuruluşun çevre yönetiminin, kuruluş tarafından tespit edilen çevre yönetimi ile ilgili denetim kıstaslarına uyup uymadığını tayin etmek ve bu tayin işleminin sonuçlarını yönetime bildirmek için gerekli delillerin tarafsız bir şekilde elde edilmesi ve değerlendirilmesinden ibaret olan sistematik bir doğrulama ve belgeye bağlama işlemi olarak tanımlanmaktadır (Özgen ve Savaş, 1999: 180). Denetimler, faaliyetin çevre yönünden önemine, varsa ilgili çizelgelere ve bir evvelki dönemin sonuçlarına dayandırılmalı ve denetim eğitimli, tarafsız ve ayrıntıları gözden kaçırmayacak kişilerce yapılmalıdır. Ancak ülkemizde, çevresel faaliyetlerle ilgili çalışmaların öneminin henüz yeterince anlaşılamaması, diğer birçok konuda olduğu gibi çevre konusunda da detaylı çizelgelerin olmayışı ve önceki dönemlerin denetim sonuçlarının bulunmamasından dolayı, çevre denetimi alanında sorunlar yaşanmaktadır.

Çevre varlıklarının ve doğal kaynakların hangi alanlarda, nasıl kullanıldığı, bu faaliyetler sonucu oluşan atık ve artıkların nasıl değerlendirildiğinin denetimi konusunda belediyelere büyük işler düşmektedir. Çevre varlıklarının kullanımı konusunda izin ve denetim yetkisine sahip belediyelerin, bazı durumlarda kendi yürüttükleri faaliyetlerde dahi çevre varlıklarını tahrip etmeleri çelişkili bir durumun varlığını göstermektedir.(Şengül, 1999: 98)

Özet olarak, çevre denetimi; İngiltere, Almanya, Kanada, Belçika ve Arjantin gibi ülkelerde yıllardır etkili bir şekilde gerçekleştirilirken ülkemizde, çevre denetiminin hangi konuları kapsadığının henüz netlik kazanmaması, çevresel standartların ve geçmişe yönelik denetim sonuçlarının bulunmaması, ilgili kuruluşlarla yeterince işbirliğinin sağlanamaması ve profesyonel anlamda çevre denetçilerinin yetiştirilememesi gibi olumsuzluklar nedeniyle etkin bir şekilde yürütülememektedir.(Arıyörük, 1998: 8)

6.Sonuç

Teknolojinin gelişmesiyle birlikte bir yandan dünya nimetlerinden daha çok yararlanılırken diğer yandan ekosistemde varolan denge koşulları zorlanmaktadır. Doğal gelişim hızının aşılması ve dengenin bozulması ile ortaya çıkan atıkların sistem tarafından kendi kendini temizleyemediği, mutlaka insan müdahalesinin gerektiği bir yapı oluşmuş ve insanlığı tehdit eder bir boyuta ulaşan çevre sorunlarına karşı artık toplumlar ciddi çözüm yolları üretmek zorunda kalmışlardır.

Ülkemizdeki çevre yönetiminin etkinliği açısından gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle, çevre koruma adına başarılı hamleler yapılmış olmasına

rağmen, ilgili düzenlemelerdeki bazı sınırlamalar, boşluklar ve kapalı ifadeler çevre yönetimin etkinliğinde sorunlara neden olmaktadır. Yine iki ayrı bakanlığın tüm görevlerinin tek çatı altında toplanması, oluşturulan örgüt yapısının siyasi, ideolojik ve akademik altyapıdan yoksun olması, çevre yönetimiyle ilgili kurumlar arasındaki sorumlulukların açık ve kesin olarak belirlenmemiş olması, yerel yönetim birimleri olan il özel idareleri, belediyeler ve köylerin merkeziyetçi anlayıştan kurtarılamayıp, teknik personel ve mali kaynaklardan yeterince faydalandırılamaması gibi sorunlar, ülkemizdeki mevcut teşkilat yapısının çevre yönetiminin etkinliğini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Vatandaşların çevre yönetimine aktif olarak katılmasının önündeki engeller, çevre eğitiminin yeterli düzeyde ve herkesimde verilememesi, çevresel maliyetlerin işletmeler açısından büyük değerler tutması, çevresel planlama ve çevre denetimi ile ilgili uygulamalarda yeterince başarılı olunamaması ülkemizdeki çevre yönetiminin etkinliğinin önündeki engellerdendir.

Sonuç olarak, Türkiye'de doğal kaynakların korunmasında çevre yönetiminin etkinliğinin sağlanabilmesi için çözüm, sorunu kaynağında çözümlemektir. Çalışmanın içerisinde ortaya konan sorunlar ülkemizde çevre yönetiminin etkin bir şekilde sürdürülemediğini göstermektedir. Devlet tarafından oluşturulacak yasal düzenlemeler çevre yönetiminde etkili olsa da esas olan bütün toplum kesimlerinin sosyal sorumluluk kapsamında doğal kaynakların korunması ve çevre sorunlarına karşı duyarlı ve bilinçli bir davranış tarzını benimsemeleridir.

KAYNAKÇA

AKPINAR, S. (2001). *Türkiye'nin Turizm Merkezlerinde Ekoturizm Yaklaşımları*, Ankara: Turizm Bakanlığı Yatırımlar Genel Müdürlüğü; Planlama Daire Başkanlığı Yayınları.

ALPAN, S. (2000). "Türkiye'de Çevre Yönetimi ve AB'ye Uyum", *Yeni Türkiye Dergisi*, 36.

ARAT, Z. (1995). "Çevre Yönetimi ve Planlama", *Yeni Türkiye Dergisi*, 5.

ARIYÖRÜK, O. (1998). "Uluslararası Boyutta Çevre Yönetimi ve Sorunları", *Çevre Koruma Hizmetleri Dergisi*, 32.

BAKİ, B. ve Ekrem CENGİZ. (2002). "Toplam Kalite Çevre Yönetimi", *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. XXI, 1.

BOTKIN, D. ve Edward KELLER. (1995). *Environmental Science*, John Wiley&Sons.

CANPOLAT, H. (1998). "Yerel Yönetimlerde Çevre Yönetimi", *Yerel Yönetim ve Denetim*, Yıl: 3, 3.

CANTÜRK, M. vd. (2001). "Çevre Yönetim Sisteminin Çevre Kirliliğinin Kontrolündeki Önemi", *Doğadan Ekonomiye Dergisi*, 3.

ÇAĞLAR, İ. (1998). "Çevre Yönetimi", *Çorum Çevre Dergisi*, 5.

ÇAĞLAR, İ. (1996). "İşletmelerde Çevre Yönetimi ve Çevre Yönetimini Yaygınlaştıran Dinamiklerin Belirlenmesi", *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 419.

ÇELİK, A. vd. (1997). *Yeni Stratejiler Karşısında KOBİ'ler*, Kahramanmaraş: T.S.O. Yayını.

DAŞÖZ, H. İ. (1995). "Çevre Yönetimimizin Hukuksal ve Kurumsal Yapısı Üzerine Değerlendirmeler", *Yeni Türkiye*, 5.

EKMEZTOGLOU, T. vd. (2001). *Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*, İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını.

GERMAIN, Rene, Stephen HARRIS ve Valerie LUZADIS. (2002). "Environmental Management Systems: Assessing The Level Of Use On Industrial Forestlands", *Journal of Forestry*, June.

GÖRMEZ, K. (1997). *Yerel Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Vadi Yayınları.

GÜNDOĞDU, G. (2000). "Çevre Yönetiminin Sorunsalları ve Açılım Alanları", *İller ve Belediyeler*, 661.

GÜRPINAR, E. (1995). *Çevre Sorunları*, 3. Basım, İstanbul: Der Yayınları.

HADIMOĞULLARI, N. (2002). "Etkili Çevre Eğitimi Nasıl Olmalıdır?", *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 28.

http:// www.taskopru.net/cevre/cevre giris.html (08.10.2004)

http://www.aspl.nigde.edu.tr/egitim/dersnotu/biyoces2.doc (17.10.2004)

http://www.cevreorman.gov.tr/teskilat.htm (22.04.2005)

http://www.cmo.org.tr/belediyesemimer.html-9k (10.10.2004)

KELEŞ, R. ve Can HAMAMCI. (2002), *Çevrebilim*, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

KELEŞ, R., Birol ERTAN. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*, Ankara: İmge Kitabevi.

MERİÇ, N. (2001). "Çevre Sorunları, Çevrecilik ve Siyaset: Devletin Konumu ve Rolü Bağlamında Bir Değerlendirme", *Türkiye ve Siyaset Dergisi*, Eylül-Ekim 2001.

METİN, E. (2001). "Doğal Kaynaklar ve Çevre Yönetimi", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 424.

ÖNEN, Y. (2002). "Kentsel Mekan, Çevre, Çoğulculuk ve İnsan Haklarına Genel Bir Yaklaşım", *İnsan, Çevre, Kent*, 2.Basım, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.

ÖZGEN, H. ve Halil SAVAŞ. (1999). "Toplam Kalite Yönetimi Açısından Çevre Yönetim Sistemleri", *Denizli'de Sanayileşme ve Kentleşme Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ankara: Makine Mühendisleri Odası.

PALABIYIK, H. (1998). "Çevre Sorunu Olarak Kentsel Katı Atıklar (Çöpler) ve Entegre Katı Atık Yönetimi", *Türk İdare Dergisi*, 420.

PEİRCE, J. J. vd. (1998). *Environmental Pollution and Control*, 4th Edition, Butterworth-Heineman.

SANDAL, A. (2001). "Sekizinci Beş Yıllık Plana Çevre Yönetimi Açısından Bakış", *Çevre ve İnsan Dergisi*, 48.

ŞENGÜL, M. (2001). "Bir Çevre Yönetimi Aracı Olarak Çevre İçin Eğitim", *Amme İdaresi Dergisi*, C. 34, 4.

ŞENGÜL, M. (2002), "Çevre Yönetimine Halk Katılımı Yolu Olarak Belediye Yönetimine Halk Katılımı", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 11, 2.

ŞENGÜL, M. (1999)."Yerel Düzeyde Çevre Yönetimi ve Belediyeler", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C. 8, 3.

TAVMERGEN, İ. (1998). "ISO 14000 Çevre Yönetim Sistemleri: Uygulama Aşamaları ve Uygulayanlara Sağladığı Faydalar", *DTM-Dış Ticaret Dergisi*, 9.

TÜRKÖZ, O. İ. (1997). "Çevre Yönetimi ve Metotları", *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 421.

ÜNLÜ, H. (2000). "İş Yönetimi İle Entegre Çevre Yönetimi", *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, 412.

YALÇINKAYA, M. (2002). "Çevre Yönetim Sisteminin Okullar İçin Önemi", *Standart Ekonomik ve Teknik Dergi*, 489.

YAŞAMIŞ, F. D. (1995a). *Çevre Yönetiminin Temel Araçları*, Ankara: İmge Kitabevi.

YAŞAMIŞ, F. D. (1995b). "Ulusal ve Yerel Çevre Yönetimleri İçin Etkenlik Ölçütleri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 5.

YAVUZ, H.(1990). "Türkiye'de Çevre Yönetimi", *TSE Tüketici Bülteni*, 9: 99.

Theories of Entrepreneurship: A Critical Overview

Ahmet TİRYAKİ[•]

Abstract: When the concept of entrepreneurship is used in economics, the purpose of analysis is mainly to explain (i) how the market system works and (ii) the various kinds of income -especially profit- and their relation with entrepreneurship. Entrepreneurship is always linked with profit, and the main emphasis of this paper will be on the part played by the entrepreneur in economic process.Even though there are several approaches to entrepreneurship, to profit and to functions that the entrepreneurs provide in the market process, this paper will focus on the ideas of the Neoclassical Theory (in general, the ideas of Marshall), the Schumpeterian approach, and mainly the Neo-Austrian theories of entrepreneurship (Kirzner). All three approaches are critically analysed and both strong sides and shortcomings are introduced in terms of their implications and their applications in regulation of monopolies.

Keywords: Entrepreneurship, competition, profit, regulation.

Girişimcilik Teorileri: Kritik Bir Bakış

Özet: Bu makale genel olarak girişimcilik ve girişimcilik ve kar ilişkisi konusunda klasik olarak genelleştirilebilecek temel üç görüşün temsilcilerinin bu konulardaki görüşlerini kritikal bir yaklaşımla analiz etme işini yapar. Bu analiz yapılırken temel görüşlerin temsilcileri olarak Marshall, Schumpeter ve Kirzner alınarak bunların görüşleri, bu görüşlerin eleştirileri ve sonuç olarakta maket denetimi (regulation) olarak çıkarımlarının neler oldukları irdelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, rekabet, kar, düzenleme.

"What separated the modern schools of economic theory from one another was largely nothing more than a matter of language and style."

L.V. Mises

INTRODUCTION

For any economic theory, it is important to focus on what questions the theory is designed to answer and what tools are being used to answer them. When the concept of entrepreneurship is used in economics, the purpose of analysis is mainly to explain (i) how the market system works and (ii) the various kinds of income -especially profit- and their relation with entrepreneurship. Entrepreneurship is always linked with profit, and the main emphasis of this paper will be on the part played by the entrepreneur in economic process.

[•] Yard. Doç. Dr. Anadolu Üniiversitesi, İİBF, İktisat Bölümü. - ahmettiryaki@anadolu.edu.tr

Even though there are several approaches to entrepreneurship, to profit and to functions that the entrepreneurs provide in the market process, this paper will focus on the ideas of the Neoclassical Theory (in general, the ideas of Marshall), the Schumpeterian approach, and mainly the Neo-Austrian theories of entrepreneurship (Kirzner).

In analysing entrepreneurship, Marshall mainly tries to explain how markets reach to equilibrium under the assumption of perfect competition and does not give each individual manufacturer a specific role in terms of innovation or change. Many small size firms compete, and, in equilibrium, there is no excess profit is earned by each firm. The model fails to explain profit and how changes and innovations occur in a capitalist economy and ignores the role of creative entrepreneurs' effects on economic development.

Schumpeter rejects the equilibrium analysis and he believes that human economic development is the history of continuous creative destructions by entrepreneurs. The entrepreneur is an innovator, not an imitator in the production and, as an innovator, naturally he is monopolist. Since economic progress comes from innovations, innovator monopolist should be protected and entrepreneurship should be encouraged.

Kirzner's entrepreneur is an alert arbitrager and competition between alert entrepreneurs helps the market clearing process. Economic agents have different information and knowledge and this difference creates opportunities for entrepreneurs to exploit them and cause market to go equilibrium. He believes that in the markets the tendency towards a single price is continually interrupted- but continually resumed.

In this paper, each of the above indicated approach to entrepreneurship will be critically analysed and at the end some implications-regarding regulations- will be discussed.

1. MARHALLIAN APPROACH TO ENTREPRENEURSHIP

The Neo-classical theory and thereby the Marshallian analysis tries to explain equilibrium conditions in the markets under the assumptions of perfect knowledge and information, perfect competition (existence of many firms), existence of homogenous goods, and free entry and exit.

Marshall's main concerns and at the same time goal is to show that markets clear under the perfect competition assumptions and there are no excess profit opportunities and hence there is no exploitation of labor in production process since everyone earns his marginal contribution to production and national income. However, while he analyses zero profit equilibrium conditions, at the same time he has to explain without profit incentives how change and progress occurs and what leads producers to innovate or develop

new production methods and techniques. To answer this question, Marshall uses small changes (innovations) in the market process by many small competitors and confusingly indicates that large scale production is essential for economic progress and economic innovation.

Marshall[1] stresses the cooperative relationship between capital and labor based on the principle of partnership. The producer obtains his dominant position in the production process due to his superior managerial abilities. Hence this superior ability is the reason that producers get more of the income: their contribution to national income is greater than the labor.

According to Loasby (1982), Marshall analyzes the normal running business as entrepreneurship, but he recognizes that some businessmen are much more enterprising than others. He does not make this distinction because he does not want to further analyse the difference between a stationary state and the evolving economy and "...he regards the formal analysis of a stationary state as a potentially misleading guide to the study of economic progress." (p.235)

Thus, in the Marshallian analysis, the firms have to organize their production and marketing functions in an evolving economy which is an environment of uncertainty and change. Producers face the uncertainties in various ways:

- Estimating the pattern of consumer preferences and technologies available to meet them;
- Anticipating the actions of rivals;
- Developing techniques to respond to changes in consumer preferences, to the emergence of new technologies or to new entrant firms.

Marshall attempts to deal with all of these issues. In Marshall's analysis (1947, p.297), the successful entrepreneur who produces for the market, as a merchant and as an organizer of the production has true knowledge of the things in his own trade. He has the ability (i) of forecasting the movements (changes) of production and consumer preferences, (ii) of seeing new opportunities for supplying new goods or services that either will meet the demand or improve the plan of producing an old commodity and most importantly being able to take risk. Loasby (1982) calls the Marshallian competition as a "Hayekian discovery process"

Loasby states that, according to Marshall, the advantage of having many firms in an industry was not that they should facilitate perfect competition, but they should be different so that they would discover different things. Thus, the formal assumptions of perfect competition (firms are similar and

[1] See Marz (1991)

many, they produce homogenous goods and are price takers) destroy Marshall's analysis.

In summary, Marshall tries to explain economic progress- like Austrian economists (Kirzner) try to explain today, in terms of the numberless small improvements in productivity and in the range of quality of products available. In Kirzner's analysis of entrepreneurship, the disequilibrium is corrected by alert entrepreneurs who produce and exchange, but the emphasis is on the exchange opportunities and progress comes mainly from this part. Unlike Schumpeterian analysis, in Marshallian theory the progress does not depend on "great man" but it does depend on many men.

There are important problems in Marshall's analysis that create controversy in his own model:

- The manufacturer producing for the general market who is supposed to be represented by the perfectly competitive firm of the standard theory and in this, there is no introduction of neither new products or new methods, Marshall states that "...a characteristic task of modern manufacturer is that of creating new wants by showing people something which they have never thought of having before; but which they want to have as soon as the notion is suggested to them." (p.280) In this statement, Marshall is contradicting with his competitive market theory by indicating that creating new products and technologies the entrepreneur will have monopoly power and earn monopoly rents in that market unless everybody in the market have same technology and will produce same good as efficiently at the same time and start to sell at the same time.

- Marshall gives role to his entrepreneur to anticipate the actions of his rivals. If the market is perfectly competitive and for each firms the market price is given, then there is no need for each firm to anticipate the actions of the other firms since their production decisions does not affect the market price.

- In Marshall's treatment of economies of scale, the economies themselves are related to knowledge and change: the law of increasing returns implies that an increase in inputs (L, K) improves the organization of the production, which increases the efficiency of these inputs. Thus the advantage of large scale is that it leads to innovation, not only in technology but also in products. If this is true, then the accumulation of capital leads concentration in the market and this leads existence of imperfect market competition that we in reality have.

- In Marshallian analysis, manufacturers produce for the market getting zero profits but it is not clear what stimulates these people to be producers instead of -say- labor. Thus there is no explanation for profit:

Entrepreneurship and profit disappear from theory which formally excludes exchanges." (Loasby, 1982, p.240)

As a result, we see that Marshallian analysis has its own controversies to explain equilibrium conditions and is not able to explain the market process that gives accurate explanations about the role of entrepreneur and how profit is explained.

2. SCHUMPETER: CREATIVE DESTRUCTION

Schumpeter (1991) defines entrepreneur as someone who establishes a new business to produce a new product or to make an old product in a new way. In his work, the entrepreneur takes the center stage of socioeconomic development. He takes the role of socioeconomic leader since he has the ability to decide, to direct, to push matters through. The Schumpeterian entrepreneur differs from imitators in applying new methods of production on the market, in opening up new markets. This creative ability differences gives entrepreneur a chance of accumulation of a surplus but this eroded as imitators appear in the market using same methods. Thus, the temporary monopoly profits made by the entrepreneur shows the dynamic of the capitalist system and also show that each cycle of innovations by entrepreneurs is the main cause of business cycles.

He sharply differentiates himself from Marshallian-Neoclassical theories of economic development and growth. While, in the Marshallian analysis, small contributions from a very large number of modest entrepreneurs lead economic progress, Schumpeter's entrepreneur plays the role of a revolutionary in creation of new production functions and methods. Thus, entrepreneurs create disequilibrium and this creative destruction is possible only under capitalistic system. He states that "Capitalism...is by nature a form or method of economic change and ...never could be stationary." (1942, p.82) As a result, unlike Marshall and Kirzner, he believes that due to capitalist system's dynamic nature the neoclassical general equilibrium model could never apply to capitalism. Schumpeter does not define those who are imitators or those who simply recognize and respond to the new situations as entrepreneurs unless their responses consist of forming new firms to create new innovations. In this sense, his definition of entrepreneurship and explanation of economic progress in a capitalistic system differ from the Kirzner's explanation as we will see below. Schumpeter would not see Kirzner's alert arbitrager as an entrepreneur.

In contrast to Marshall, Schumpeter's analysis progress does depend on the "great man" and as an innovator, economic and social leader the entrepreneur by definition is a monopolist. Since the entrepreneur is the engine of the economic progress in the capitalist system, monopolies should

be encouraged to lead to new innovations. The entrepreneurship ability is scarce and the business of entrepreneurs is too risky. Since they undertake the economic activities that lie outside of the routine tasks and they do these under the social and economic resistant environments their activities should be encouraged, some protection should be provided and to reduce the risk they take. Entrepreneurial risk and uncertainty are reduced by large scale enterprise and restrictive practices such as patents.

Thus the reward of innovations and taking entrepreneurial risky activities is profit. The profit for Schumpeter is the result of innovation and also the inducement to innovation and only the capitalist system allows the successful entrepreneur to take profit. With his analysis unlike Marshall, Schumpeter is able to explain how the system works and where the profits come from.

There is some criticism against Schumpeter's creative destruction theory:

- Schumpeter puts all the responsibility of innovations on the shoulders of 'great man'. However, if innovations and the act of pushing them through commercially are carried out not by individuals, but by a generation, then the contrast between the leader and imitators irrelevant.

- What about those who have tried but have not succeeded?

Recently, in the U.S. and in Europe, some economists and legal authorities discuss whether Microsoft has broken anti-trust laws and try to answer whether it should be regulated. Economists mostly cite Schumpeter's idea about innovation and argue that Bill Gates is a Schumpeterian innovator and for destructive creation sense the Microsoft should not be tried. Marz, known for his research about Schumpeter, indicates that Schumpeter's innovator as an economic and social leader does not care much about economic profits and only joy he gets from being an innovator and being a server to his society. Marz (1991), states that "Schumpeter ...hardly denied that the process of accumulation is the ladder to social power and social prestige; but he thought the very mainspring of the exercise of the entrepreneurial function is the powerful will to assert economic leadership. The joy of carrying through innovations is the primary motive, the acquisition of social power a subsidiary to it." (p.24-25). To decide whether Bill Gates, in Schumpeterian sense, is an innovator, we have known his motivations. Even though as an individual who seeks his own interest before anybody else, Bill Gates as an innovator and monopolist should be protected and encouraged in Schumpeterian sense.

3. KIRZNER'S "ALERT" ENTREPRENEUR

While in Neoclassical analysis (Marshall) the main focus is the conditions necessary to sustain an equilibrium, and Schumpeter's focus was to explain the progress in capitalistic system by using innovator entrepreneur's destructive creation, Kirzner- representing the Neo-Austrian approach to entrepreneurship- focused on answering the question of whether a market economy works and, if it does so, what the process that leads the economy towards an equilibrium is. Kirzner claims that initially the economy is in disequilibrium and the competition among 'alert' entrepreneurs leads to equilibrium.

Unlike Neo-classical economists, Kirzner realizes that markets are not always clear, there is no perfectly informed representative agent and for change the entrepreneurs need incentives and this incentives comes from the difference among agents in terms of information and knowledge.

In order to explain his model, Kirzner benefits from Mises' “profit seeking and speculating entrepreneur” and Hayek' "mutual learning" ideas. For Mises (1949), the driving force of the market process and cause of market equilibration is the profit seeking and speculating entrepreneurs. Since each agent has different knowledge and information set in a real economy, every actor (agent) is an entrepreneur and speculator. Hayek (1948) does not directly emphasize the role of entrepreneur in the market process but he states that the market process gives information about everyone's plans to every other person. He believes that there is tendency towards equilibrium, but this does not mean markets always reach to equilibrium. He has doubt whether the assumption of a perfect market where every event becomes known instantaneously to every member exists.

According to Kirzner (1997), The Neoclassical theory examines markets- abstracting from institutional detail- by focusing only on supply, demand and price and he goes on stating that "it explains in great detail the relationships that would prevail in markets that already do work; it is silent on the nature of the process that might generate those relationships." (p.13)

For Kirzner (1997): "The entrepreneur who 'sees' (discovers) a profit opportunity, is discovering the existence of a gain which had...not been seen by himself or by anybody else." (p.34-35) To Kirzner, profit opportunities stimulate entrepreneurship. Different from Schumpeter, the profit arises from arbitrage not from innovation. "The pure entrepreneurial function consists in buying cheap and selling dear- that is, in the discovery that the market has undervalued something so that its true market value has up to now not been generally realized. This permits the pure entrepreneur to buy something for less than he will be able to sell it for. His act of entrepreneurship consists in realizing the existence of market value that has

hitherto been overlooked." (p.34) Kirzner's entrepreneur does not cause destructive creation and his activities do not cause change. The alert entrepreneur realizes that a change has occurred and sees profit opportunities. An improvement in technique of production or a shift in preferences leads to change (disequilibrium) in a market that initially was in equilibrium. ".... Entrepreneurial discovery which enables decentralized decision-makers to recognize when present decisions can be improved upon and to anticipate future changes in the decisions being made by others. Movements in prices, production methods, choices of outputs, and resource owner incomes generated by entrepreneurial discovery tend to reveal where current allocation patterns are faulty, and stimulate changes in the corrective direction." (p.11) However, in his analysis there is no explanation of why a change has occurred and who or what forces caused that change.

There is no representative agent in his theory and agents are not homogenous in terms of ability, alertness and ability to reach information. In his analysis there are mainly two types of agents in the economy. Entrepreneurs, who are seeking to exploit opportunities, take the decisions and the bulk of the population do not take decisions. Entrepreneurs differ from the second group since they are alert and they have the ability to see that a change has occurred and there are exchange opportunities to exploit. As long as agents have different level information and level of knowledge, the limitations of non-entrepreneurs' knowledge provide an incentive and a profit opportunity for entrepreneurs. The difference in knowledge and information lead to differences in the valuation of a particular good.

According to Kirzner, an improvement in the technique of production or a shift in preferences leads to change (disequilibrium) in market initially there was equilibrium. If there is equilibrium in the market there is nothing for the entrepreneur to do and no exchange and profit opportunities for them since everybody will be able to carry out his initially determined exchange plans. But whenever the change has occurred, some planned activities will not be realized. In this point, the importance of the entrepreneur is understood, since they realize that the market is not in equilibrium due to either excess demand or excess supply and competition among entrepreneurs leads to equilibrium again.

Kirzner (1997) states that in an equilibrium world-the only world the Neo-classical model deals with because of perfect knowledge-there is no room "...for entrepreneurial discovery and creativity: the course of market events is foreordained by the data of market situation." (p.35) and for the system to create profit opportunities for entrepreneur there is need for an exogenous shock to system.

In Kirzner's model, unlike the Neo-classical theory, complete and perfect information is not assumed. If there is no market clearing price, those who

pay a higher price are unaware of the lower price that is available and thus the divergence between the two prices constitutes a pure profit opportunity for alert entrepreneurs. Entrepreneurial discovery, by seizing profit, is a powerful force pushing the two prices towards each other and eliminating the opportunity it initially offered. After explaining the entrepreneurial discovery process, he states that "the tendency towards a single price is continually interrupted-but continually resumed." (p.37)

The Kirzner's ideas about entrepreneurship can be summarized as:

- At any given moment economic agents are likely making errors as they try to estimate true present and future plans of other market participants.
- Such errors or miscalculations happen due to over optimism or over pessimism
- Entrepreneurial discovery process leads towards a single market price

DISCUSSION ABOUT KIRZNER'S MARKET PROCESS MODEL

The main concern I have regarding this explanation of market process is that since the focus is on exchange not in production then the following questions have to be answered:

- If producers are passive agents and they do not have the ability to cause change who or what factors cause improvements in the technique of production?
- Since the bulk of the population do not take decisions and they simply behave in a programmed way what is the cause of shift in preferences?
- Since in Stigler's theory of investment in information consumers' investment in information leads market clearing prices and market equilibrium, why do not rational agents behave same way and allow entrepreneurs to exploit the opportunities? It seems that consumers and producers behave as if they are programmed robots and they do not respond to incentives. Thus, the lack of respond to incentives gives opportunities to entrepreneurs to exploit them. If Hayek's learning process works properly, after one incidence when market price is made single, the non- entrepreneurs should learn the game and respond to incentives as if there are rational behaviour and rational expectations.

According to Loasby (1982), the main limitation of the model is that "Kirzner argues that new opportunities are continually being created by changes in the underlying data, but his model provides no incentives to produce such changes..."

If each entrepreneur had to consider the possibility that every other economic agent would attempt to exploit the opportunity which he can see, then the result might be gross over reaction." (p.244)

IMPLICATIONS REGARDING REGULATION OF MONOPOLIES

Kirzner's and, thereby, the Neo-Austrian theory's definition of competition clearly differ from the traditional approach. For Kirzner, the definition of competition requires only the condition of 'freedom of entry' into market. "A single producer not protected against entry of potential competitors does not constitute a monopoly in the relevant sense." (p.59) Thus, the existence of freedom of entry not only forces the monopolist to increase efficiency in production by decreasing production costs, but also reduces the product prices. He indicates that "Competitive entry and the threat of competitive entry bring about the lowering of the product prices towards their lowest possible costs of production..." (p.48) Having many firms in the market for Kirzner is not the requirement to call that market as competitive. In the absence of entry barrier, entrance of only one or two new firms can make it the market competitive. Entrance of -say- only one firm indicates that either others could not see the profit opportunities in the market that this firm saw or the others correctly understand that no such profit opportunity exists.

As a result, the approach indicates that if there is no barrier to entry, the threat of new entries from potential entrants will force the monopolist to behave as if the market is competitive, there will be no excess profit and the threat will force the monopolist to reduce production costs. Since the outcome is close to the perfect competition outcome, and the dead weight loss is zero or close to zero, then there no room for government regulation.

Kirzner indicates that this new approach to regulation differ the Neo-Austrian theory from Neo-classical approach. However, Baumol' (1982), 'contestable markets' model indicates same results regarding monopoly regulations. Kirzner does not cite this model and keeps criticizing the Neo-classical theory. Another problem in this approach is that it implies if there is no regulation, in the long run, there will be many competitors in the market to bring profits to zero by exploiting given opportunities. If this were true, we would have seen non-regulated markets to be competitive in terms of number of producers and also marginal cost equal to prices. In reality, we see mostly oligopolies and certainly prices are higher than marginal cost in these markets.

4. CONCLUSION

Theories of entrepreneurship are mainly designed to answer the questions: (i) how market system works and, (ii) what the relationship between entrepreneurship and profit is.

Marshallian theory which indicates the existence of perfect information and perfect competition assumptions fails to answer both questions accurately. The model indicates the non-existence of excess profits and does not distinguishes entrepreneurship from routine production process.

The Schumpeterian analysis is the closest to the reality regarding the work of market system and creation of profit. However, he gives to much importance to individual innovations and ignores the effects of generations and previous failures to discover those innovations. He sees all innovations exogenous in this sense not endogenous to the system.

Kirzner's alert entrepreneur is an arbitrager and sees profit opportunities and exploits them. His model sees all non- entrepreneurs as programmed robots who do not respond to incentives and do not learn from past experiences. His model also fails to explain the above mentioned questions accurately. However, the model sees the mistakes of Marshallian analysis and tries to correct them.

Even though Kirzner sees his model's indication about competition and regulation, the model indicates same kind of policy implications for regulation of monopolies. Also, both Austrian and Neo-classical theories at the end reach market equilibrium. I think it would be appropriate to quote Mises' understanding for similarities of these two approaches: “What separated the modern schools of economic theory from one another was largely nothing more than a matter of language and style.”

REFERENCES

Baumol, W.J. (1982), "*Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure*", The American Economic Review, vol.72, Issue 1.

Hayek F. (1948), "*The Use of Knowledge in Society*", The American Economic Review, September 1945; Reprinted in Hayek, Individualism and Economic Order, London" Routledge and Kagan Paul.

Kirzner, I.M. (1997), "*How Markets Work: Disequilibrium, Entrepreneurship and Discovery.*" London, The Institute of Economic Affairs.

Loasby, B.J. (1982), "*The Entrepreneurship in Economic Theory*", Scottish Journal of Political Economy, vol.29, no.3, November.

Marshall, A. (1948), *Principles of Economics: An Introductionary Volume*, 8th ed., London, Macmillan and co. limited.

Marz, A. (1991), *Joseph Schumpeter Scholar, Teacher, and Politician*, New Haven and London: Yale University Press.

Mises, L.V. (1949), *Human Action*, New Haven: Yale University Press.

Schumpeter, J.A. (1991), *Assays on Entrepreneurs, Innovations, Business Cycles and The Evaluation of Capitalism*, New Brunswick and London, Transactions Publications.

Şubat 2001 Ekonomik Krizi Sonrasında İthalat Fonksiyonunun Yapısal Değişiminin İncelenmesi

Hüseyin ALTAY[*] **Fatih ÇELEBİOĞLU**[**]

Özet: Ülkemizde kronik bir yapıya bürünen ekonomik krizlerin temelinde, iç ve dış kaynaklı bir çok sorunun yattığı bilinmektedir. Ancak, dış ticarette yaşanan olumsuzluklar, bu sorunların en önceliklilerindendir. Küresel pazarlarda bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri yüksek, dış talebi olan ihraç ürünleriyle rekabet gücü elde etmiş ülkelerde, ihracat ithalatın belirleyicisi konumundadır. Aynı zamanda dış pazarlarda rekabet gücü yüksek olan bu ülkelerde, güçlü para politikasına rağmen ihracat artırılabilmekte, ithalat maliyetleri minimize edilebilmektedir. Dolayısıyla bu ülkelerde dış ticaret açığı ve buna bağlı cari işlem dengesizliklerinin önüne geçilmektedir. Ancak ülkemizde dış pazarlarda rekabet gücüne sahip olmayan ihraç ürünleri, kriz dönemlerinde yüksek oranlı devalüasyonlarla desteklenirken, bunun tersine ihracatın alt yapısını oluşturan ithalat pahalılaşmaktadır. Yükselen girdi maliyetleri ve sıcak para girişleri TL'nin yeniden değerlenmesine, ihracat ve ithalat dengelerinin tekrar tersine dönmesine ve yeni bir devalüayon baskısına neden olmaktadır. Bu durumun ithalat fonksiyonu bağlamında ele alındığı bu çalışmada yukarıda ifade edilen kısır döngünün 2001 krizi sonrasında da devam ettiği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik kriz, ithalat, ihracat, cari açık, döviz kuru

Examinatıon of Structural Alteration of Import Function After February 2001 Economic Crisis

Abstract: It has been known that many internal and external question laids behind the basis of the economic crises transformed into the chronic character in our country. Nevertheless, the negavitivies in foreign trade are their most important ones. The export determines the import in any countries that gainde the the power of competetiveness by means of export goods with foreign demand and knowledge and technology intensive in global markets. At the same time, in these countries, whose power of competetiveness is rather high in external markets, the exportation can be increased in spite of the strong money policy, as well as her import costs are minimum. Impliedly, in such a kind of countries foreign trade and the imbalances of ongoing operations can be prevented. But in our country in crisis seasons while the export goods which do not have the power of competetiveness have been supported with high devaluation, paradoxically, the import becomes much more expensive. Depending on this, rising income costs and hot money (liquidity) causes the revalution of Turkish lira and imbalances in export-import and the pressure of the devaluation. In this study which has been focused on the import functions, it is claimed that this vicious circle keeps up onwards of the 2001 economic crise.

Key Words: Economic Crisis, import, export, current deficit, exchange rate

[*] Öğr. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
[**] Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

1. GİRİŞ

Türkiye ekonomisinde 1994 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler, genellikle finansal açıdan incelenmiştir. Bu çalışmada ise ekonomik krizlere, reel ekonomi açısından yaklaşılacaktır. Çalışmanın odak noktasını, dış pazarlarda rekabet gücü eksikliğinden kaynaklanan dış ticaret açıkları ve buna bağlı olarak artan cari işlem açıkları oluşturmaktadır.

Türkiye'de, 24 Ocak 1980 Kararları'yla ihracata dayalı büyüme modeli tercih edilmiştir. Bilindiği gibi küreselleşme süreci, firmaların daha şiddetli bir rekabet ortamında bulunmalarına neden olmaktadır. Diğer ifadesiyle küresel ekonomik sisteme entegrasyon çalışmaları, küresel normlarda rekabet etmeyi kabullenmek anlamına gelmektedir.

Gelişmiş ülkelerin ekonomik yapıları incelendiğinde, verimlilik düzeylerini artırmış, bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri ve dış pazarlarda talebi yüksek, kısaca, rekabet gücü bulunan mal ve hizmetleri üretmeyi başarabildikleri görülmektedir. Ancak Türkiye'de ise dış pazarlardaki rakiplerinin aksine, 1980'li yıllardan bu yana üretim ve ihracat, salt parasal teşviklerle desteklenmiştir. İthalat, üretim ve ihracat, ağırlıklı olarak döviz kuruna göre şekillenmiştir. Ayrıca, üretim ve ihracatın gittikçe ithal girdiye daha fazla bağımlı hale gelmeye başlaması, döviz kuruna bağlı olarak ihracat ve ithalat arasında çelişki yaşanmasına ve bir kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır.

Rekabet gücü düşük olan ürünlerin ihracatını artırma ve dış ticaret sorunlarını aşma amacını taşıyan yüksek devalüasyon uygulamaları, kısa bir dönem için ihracat artışlarına destek olup, dış ticaretteki olumsuzlukları gidermiştir. Ancak sonrasında ithal girdi maliyetlerinin yükselmeye başlaması, düşük verimlilik ve sıcak para girişleri TL'nin yeniden değerlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu durum ise ihracat artışını engellerken, ithalatın tekrar avantajlı konuma gelmesine neden olmaktadır. Ancak bu şartlar altında üretimin ve ihracatın duraklama eğilimine girmesi, ithalatın tüketim malarına kaymasına neden olmaktadır. Dolayısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranları azalmakta, dış ticaret ve buna bağlı cari işlem açıklarının büyüyerek, devalüasyon üzerinde yeniden bir baskı oluşturmaktadır.

Bu açıdan 5 Nisan 1994 öncesi ekonomideki genel manzaraya bakıldığında; reel ekonomik sistemin istikrarlı, sağlam temellere oturtulamadığı, üretimde işletmelerin rekabet güçlerinin dünya standartlarına çıkarılamadığı, dış ticaret açıklarında olağanüstü artış ve buna bağlı olarak da istikrarlı büyümenin sağlanamadığı görülmektedir. (Alpago, 2002, 120) Dış ticaret, görünmeyen işlemler ve karşılıksız transferleri içeren cari işlemler, 1993 yılında Cumhuriyet tarihinin en büyük açığını vermiş ve açık bir önceki yılın eş dönemine göre yaklaşık 8.5 kat artarak 505 milyon dolardan 4.721milyon

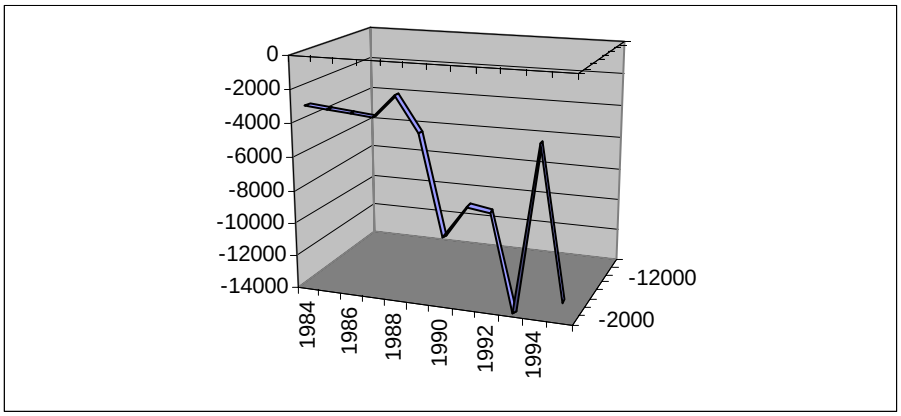
dolara yükselmiştir. 1993 yılında özellikle dış ticaret açığının öngörülenin çok üstünde artması (Grafik 1), görünmeyen işlemlerde fazlalığa ve Türkiye'de karşılıksız transferlere karşın, cari işlemler açığının tehlikeli boyutta büyümesine neden olmuştur. (Akgüç-Özötün,1994,29) (Tablo 1)

Tablo 1: 1990-1993 Türkiye'nin Makroekonomik Performansı

	1990	**1991**	**1992**	**1993**
GSMH Reel Artış Hızı	9.4	0.4.	6.4	7.6
Enflasyon Oranı (Tefe)(%)	52.7	55.1	62.1	58.3
Cari İşlemler Dengesi(Milyon $)	-2.6	258.0	-943.0	-6.4
Toplam Yatırımlar/GSMH(%)	26.1	22.2	22.4	26.9
Cari İşlemler Dengesi (%)	-2.4	0.2	-0.8	-5.0
Konsolide Bütçe Açığı/GSMH(%)	-3.0	-5.2	-4.3	-6.9
KKFG/GSMH (%)	7.4	10.2	10.6	12.1

Kaynak: ALPAGO Hasan, **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yay., İstanbul, 2002, s.121

Grafik 1: Dış Ticaret Açığı 1984-1995 (Milyon$)

Kaynak: KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yay., İstanbul, 2002, s.127'den naklen, TCMB

Aynı bakış açısıyla 2001 krizi öncesindeki ekonomik gelişmeler incelendiğinde benzer sorunların yaşandığı görülmektedir. 2000 yılı boyunca TL'nin değer kazanmasıyla mal ve hizmet ithalatı dolar bazında %38,5 artarak 39.7 milyar dolardan 54 milyar dolara ulaşmıştır. İhracat gelirlerindeki artış ise, sadece %7 düzeyinde kalmış ve ihracat gelirleri ancak 1998 düzeyini yakalayabilmiştir. Böylece dış ticaret açığı 1994 krizi öncesinde olduğu gibi (-6,4) hızla büyümüş ve cari işlemler açığını 9.7

milyar dolara kadar yükseltmiştir. (Yeldan, 2002, 193) (Tablo 2) Oysa 2000 yılı istikrar programına göre bu açık 2.8 milyar dolar olarak öngörülmekteydi. (Tablo 3)

Tablo 2: Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi (Milyar Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat (FOB)	14.7	15.3	18.1	21.6	23.2	26.3	27.0	26.6	27.3
İthalat (CIF)	22.9	29.4	23.3	35.7	43.6	48.6	45.9	40.7	54.0
Dış Tic. Dengesi	-8.2	-14	-5.1	-14.1	-20.4	-22.3	-18.9	-14.1	-26.7
Cari İşl. Dengesi	-1.0	-6.4	2.6	-2.3	-2.4	-2.6	2.0	-1.4	-9.7

Kaynak: ENÇ Ercan, "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C:3, S:2, Güz 2001, s.32-33

Tablo 3: 2000 Yılı Program Hedefleri ve Gerçekleşmeler

	Program	Gerçekleşme
GSMH (%)	5.5	6.1
TEFE (Yıl Sonu %)	20	33
İHRACAT (Milyon $)	28250	2774
İTHALAT (Milyon $)	46000	54502
DIŞ TİCARET AÇIĞI (Milyon $)	17750	22377
CARİ İŞLEMLER AÇIĞI (Milyon $)	2845	9818

Kaynak: ÇELEBİ Işın, "Güvensizlik Ortamı-Bekleyişler Kriz ve Çözüm", **Doğu Batı Dergisi**, Y:4, S:17, Kasım Aralık Ocak 2001-2002, s.249

Yaşanan krizlerden önce TL'nin aşırı değerlenmesiyle ilgili olarak sık sık Mark ve Yen'le ilgili örnekler verilmiştir. Ancak aradaki en önemli farklılık, Mark ve Yen'in sürekli olarak değerlenmesine karşılık, ilgili ülke ekonomilerindeki işletmelerin verimlilik ve küresel rekabet güçlerini arttırabilmiş olmaları ve bu ülkelerin bilgi ve teknoloji yoğun, katma değeri ve dış talebi yüksek olan ürünler üretebiliyor olmalarıdır. Diğer bir ifade ile Almanya ve Japonya güçlü Mark ve Yen politikaları izlerken, makro ekonomik ve işletme bazlı olarak küresel rekabet güçlerini de artırmışlardır.[1] Fakat buna benzer bir rekabet gücü, Türkiye ekonomisinde ve işletmelerinde gözlenememiş ve cari açıklar program hedefinin çok üzerinde gerçekleşmiştir.

Konu ile ilgili olarak yapılan literatür taramasında, krizlere reel ekonomi açısından yaklaşan bazı akademisyen ve bilim adamlarının çalışmaları incelenmiştir. M.Toprak (1996)'a göre, 1994 krizi, kendini para krizi şeklinde gösterse de sorun, genel kanının aksine rekabete dayalı bir üretim

[1] http:// www.tisk.org.isverderg/Nis2001/krizverk.htm, 15.05.2004.

krizidir. Yine krizleri dış ticaret ve cari işlem açıkları bağlamında inceleyen E. Yeldan (1998) ve E. Enç (2001)yaşanan krizler öncesinde dış ticaret açıklarına bağlı cari işlem açıklarına dikkati çekmekte ve bu konudaki olumsuz gelişmelerin krizin en önemli habercileri olduklarını ifade etmektedirler. Aynı yaklaşım IMF eski başkanı S. Fisher de, yüksek cari açıkların yaklaşmakta olan bir krizin habercisi olduğunu ifade etmektedir. R.Karluk (1999), Türkiye'de ihracata dayalı sanayileşmenin rekabete dayalı sorunlarının halledilmesi gerektiğini ve salt parasal teşviklerle uzun vadeli olarak ihracat artışı sağlanamayacağını ifade etmektedir. Bu açıdan bu çalışmada, ithalat ve ihracat arasındaki döviz kuruna bağlı kısır döngünün değişmediği düşüncesi savunulmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın temel hipotezi; "2001 ekonomik krizi sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişim yaşanmadığı" şeklindedir.

2001 krizi sonrasında dalgalı kur politikasının uygulanmaya konulmasının ve buna bağlı ekonomik gelişmelerin, ekonomik krizin en önemli belirleyicilerinden olan ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişime neden olup olmadığı, diğer ifadesiyle ithalat ve ihracat arasında yaşanan kısır döngünün değişip değişmediği, ekonometrik bir çalışmayla incelenmeye çalışılacaktır.

2. 2001 KRİZİ VE UYGULAMAYA KONAN DALGALI KUR POLİTİKASI SONRASINDA İTHALAT FONKSİYONUNDAKİ YAPISAL DEĞİŞİMİNİN İNCELENMESİ

2.1. Değişkenlerin Belirlenmesi ve Veri Kaynağı

Bağımlı değişken, **y** = İthalat Miktar İndeksi olmak üzere, ithalat miktarındaki değişmeleri açıklamada etkisi istatistiksel olarak anlamlı olan bağımsız değişkenler de aşağıdaki gibidir.(Toprak, 1996, 197)

MBBDR : Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervi, (X_1)

İHMİ : İhracat Miktar İndeksi, (X_2)

YMFO : Yıllık Mevduat Faiz Oranı, (X_3)

TSÜİ : Toplam Sanayi Üretim İndeksi (X_4)

İthalat fonksiyonuyla ilgili olarak; Merkez Bankası'nın brüt döviz rezervlerinin artması, piyasadaki döviz arzını artıracağından döviz kuru karşısında TL'nin değer kazanmasına, görece olarak ithal mallarının ucuzlamasına ve ithalat talebinin artmasına neden olacaktır. Mevduat faiz oranlarının artma eğiliminde olması ise yatırımları, üretimi ve ihracatı olumsuz yönde etkileyeceğinden, dolaylı olarak ithalatı negatif yönde etkileyecektir. Ayrıca Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde sanayi üretimi, ithal girdiye bağımlı olduğu için üretimin ve buna bağlı olarak da ihracatın artış

eğiliminde olması, ithalat artışına bağlı olacak ya da ithalat artışları, üretim ve ihracatı artıracaktır.

Uygulamadaki veriler T.C Merkez Bankası'nın www.tcmb.gov.tr adlı internet sitesinden temin edilmiştir. Merkez Bankası Brüt Döviz Rezerviyle ilgili veriler, milyon $'dır. İthalat, İhracat ve Toplam Sanayi Üretim İndekslerine ait verilerde 1994 baz yıl olarak alınmıştır. Ayrıca Mevduat Faiz Oranları, aylık olup, 12 ay vadeli ağırlıklandırılmış değerlerdir.

2.2. 2001 Krizi Sonrası İthalat Fonksiyonundaki Yapısal Değişimin İncelenmesi

Türkiye'de kriz tartışmaları 2000 yılı Kasım ve 2000 yılı Şubat aylarında daha çok yoğunlaşmakla birlikte, bu kriz göstergelerini 1997 yılının ikinci yarısından sonra derinleşme eğilimi gösteren global krizin uzantıları olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlamda modele ait veriler aylık olup, Mart 1998 ile Mart2004 dönemini kapsamaktadır.

Şubat 2001'de büyük bir ekonomik krizin yaşanması ve sonrasında dalgalı döviz kuru politikasının uygulanmaya başlamasının ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişime neden olup olmadığının sınanmasında öncelikle TSÜİ'de ÇDB (Çoklu Doğrusal Bağlantı) tespit edildiğinden, değişkenin farkları alınarak ÇDB'nin giderilmesine çalışılmıştır. Sonrasında da aylık olan veriler üzerindeki mevsimsel etkilerin arındırılması için modelde yapay (Dummy) değişkenler kullanılmıştır. Modeldeki "D"ler her bir ay için yapay değişkeni ifade etmektedir. Bu amaçla;

$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{1i} + ...\hat{\beta}_{15} D_{11i} + u_i$ modeli oluşturulmuştur. Model, ilgili verilerle SPSS programında çalıştırılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:4

	Parametreler		t	P Değ..
	B	Std. Hata		
(Constant)	107,132	24,496	4,373	,000
MBBDR	,008	,001	10,137	,000
İHMİ	**,055**	**,065**	**,851**	**,398**
MFO	-1,075	,145	-7,435	,000
TSÜÝ	2,065	,404	5,110	,000
D1	18,571	12,415	1,496	,140
D2	5,005	11,281	,444	,659
D3	20,005	12,095	1,654	,104
D4	**26,335**	**12,224**	**2,154**	**,035**
D5	16,898	12,358	1,367	,177
D6	-10,496	11,381	-,922	,360
D7	4,633	11,509	,403	,689
D8	**26,248**	**12,618**	**2,080**	**,042**
D9	**41,385**	**12,599**	**3,285**	**,002**
D10	-21,026	13,949	-1,507	,137
D11	-22,734	12,800	-1,776	,081

Ulaşılan sonuçlar itibariyle %5 anlamlılık seviyesinde D_4, D_8 ve D_9 yapay değişkenleri anlamlı çıkıp modele dahil edilirken, İHMİ (İhracat Miktar İndeksi) anlamsız çıktığından modelden çıkartılmış ve bu doğrultuda ithalat fonksiyonu;

$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{3i} + \hat{\beta}_3 x_{4i} + \hat{\beta}_4 D_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{8i} + \hat{\beta}_6 D_{9i} + u_i$ şeklinde oluşturulmuştur. Modele ilişkin elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

Tablo.5

	Parametreler		t	P Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	120,057	24,508	4,899	,000
MBBDR	,008	,001	9,773	,000
MFO	-1,082	,145	-7,467	,000
TSÜİ	2,362	,342	6,913	,000
D4	25,577	10,089	2,535	,014
D8	27,329	10,218	2,674	,009
D9	41,674	10,223	4,077	,000
D. R Kare:0,848	D-W:1,502	F:68,035		

İlgili sonuçlar bağlamında mart 1998- mart 2004 yılları için ithalat miktar fonksiyonu:

$\hat{y}_i$ = 120,057+ 0,008*MBBDR – 1,082*MFO+2,362*TSÜİ olarak belirlenmiştir.

Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikasının uygulamaya konması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin sınanmasında da yine modelde yapay (dummy) değişkenlerden yararlanılmıştır. Bu bağlamda sabit terim için Mart 1998 den şubat 2001'e kadar "0", Mart 2001'den Mart 2004'e kadar ise "1" değişkeni kullanılmıştır. Yine aynı şekilde diğer bağımsız değişkenler için Mart 1998 den Şubat 2001'e kadar "0", Mart 2001 den Mart 2004'e kadar ise ilgili bağımsız değişkenlerin kendi değerleri kullanılmış ve aşağıdaki modele ulaşılmıştır.

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{3i} + \hat{\beta}_3 x_{4i} + \hat{\beta}_4 D_{4i} + \hat{\beta}_5 D_{8i} + \hat{\beta}_6 D_{9i} + \hat{\beta}_6 D_{Ci} + \hat{\beta}_7 Z_{1i} + \hat{\beta}_8 Z_{2i} + \hat{\beta}_9 Z_{3i} + u_i$$

Modeldeki Z = D.X olmak üzere bağımsız değişkenlere ait eğimlerin farklılığını temsil eden yapay değişkenleri ifade etmektedir. Modelin çalıştırılmasıyla ilgili olarak ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibidir:

Tablo:6

Model		Parametreler		t	P Değ.
		B	Std. Hata		
1	(Constant)	210,042	60,757	3,457	,001
	MBBDR	,004	,002	1,477	,145
	MFO	-1,083	,158	-6,860	,000
	TSÜİ	1,979	,498	3,972	,000
	D4	27,066	10,136	2,670	,010
	D8	22,914	10,266	2,232	,029
	D9	35,387	10,327	3,427	,001
DC	**CDUMMY**	**38,738**	**105,047**	**,369**	**,714**
Z1	**MBDUMMY**	**,001**	**,003**	**,430**	**,669**
Z2	**MFDUMMY**	**-1,300**	**,804**	**-1,617**	**,111**
Z3	**TSDUMMY**	**,722**	**,668**	**1,081**	**,284**
D. R Kare: 0,856	D-W. 1,565	F:43,839			

$$\hat{y}_i = 38{,}738*\text{CDUMMY} + 0{,}001*\text{MBDUMMY} - 1{,}300*\text{MFODUMMY} + 0{,}722*\text{TSDUMMY}$$

İthalat fonksiyonunda yapısal değişimin sınanmasında oluşturulan yapay değişkenlerden sabit terim farkı ve bağımsız değişkenlere ait eğim farklılıklarının % 5 anlamlılık seviyesinde, istatistiksel olarak anlamsız çıktıkları görülmektedir. Diğer ifadesiyle Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikası uygulaması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal anlamda bir değişim yaşanmamıştır.

4.3. Modelde TEFE Değişkeninin Kullanılması

1980 sonrası dönemde, uygulanan teşvik politikaları sonucunda ihracatın ürün kompozisyonu sanayi ürünleri lehine değişirken, zaman içinde başka bir olumsuz yapı oluşmuş, sanayi ürünleri ihracatı, dokuma – giyim ve demir – çelik ürünleri ihracatına büyük çapta bağımlı hale gelmiştir. Ancak bu sektörlere ait girdi bileşenlerinin üretiminin yurt içinde yetersiz olmasından yada ithalinin yerli üretimden daha ucuz olmasından dolayı dokuma-giyim ve demir-çelik sektörlerinde üretim, dolayısıyla ihracat öncelikle ithal girdiye bağımlı hale gelmiştir. Bu durum, ilgili sektörlere ait ihracat ve ithalat rakamlarının karşılaştırmalı olarak verildiği tablo 7 ve tablo 8'de açık şekilde görülmektedir. Ancak dış pazarlarda rekabet gücü düşük olan ürünlerin ihracatının arttırılması amacıyla uygulanan düşük döviz kuru politikası bir kısır döngünün oluşmasına neden olmaktadır. Zira düşük döviz kuru, ihraç ürünlerini dış pazarlarda görece daha ucuz olmasını sağlarken, buna mukabil üretimin ve ihracatın temel girdisi konumundaki ithal mallarının pahalılaşmasına neden olmaktadır. Sıcak para girişleriyle birleşen ithal edilen enflasyon ise TL'nin yeniden değerlenmesine ve dış ticaret dengelerinin tersine dönmesine neden olmaktadır.

Tablo 7: Türkiye'nin Demir-Çelik (72 ve 73 Fasıllar) İthalatı ve İhracatı (Milyon $)

İTHALAT					İHRACAT				
	1997	1998	1999	2000		1997	1998	1999	2000
Pik	42	33	19	34	Pik	21	2	8	11
Hurda	988	809	660	694	Hurda	14	13	14	18
Kütük	315	324	246	366	Kütük	305	152	103	212
Yassı Ürün	998	997	663	1.108	Yassı Ürün	308	223	191	270
Uzun Ürün	143	147	106	115	Uzun Ürün	1.244	1.103	1.133	1.013
Vasıflı Çelik Ürünler	361	353	264	324	Vasıflı Çelik Ürünler	50	45	36	43
Boru	265	165	104	259	Boru	238	223	185	233
Boru Bağl.Parç.	59	61	29	38	Boru Bağl.Parç.	19	23	24	22
İnşaat Aksamı	99	68	81	75	İnşaat Aksamı	68	91	59	75
Demetl.Tel, Halat	20	19	20	22	Demetl.Tel, Halat	40	45	4	47
Zincirler	7	12	6	6	Zincirler	6	5	7	4
Çivi, Vida, Cıvata	106	92	62	79	Çivi, Vida, Cıvata	25	31	31	34
Radyatörler	11	12	10	15	Radyatörler	33	41	42	45
Mutfak Eşyası	11	20	17	20	Mutfak Eşyası	55	61	59	65
Diğerleri	298	306	255	294	Diğerleri	189	193	251	203
TOPLAM	**3.723**	**3.418**	**2.542**	**3.449**	TOPLAM	**2.615**	**2.251**	**2.147**	**2.295**

Kaynak: www.dtm.gov.tr, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)

Tablo 8: Türkiye'nin İplik İhracatı ve İthalatı (US $)

YILLAR	**1998**		**1999**		**2000**	
ÜRÜNLER	**İHR**	**İTH**	**İHR**	**İTH**	**İHR**	**İTH**
Pamuk İpliği	294.061.925	115.840.837	314.604.835	84.498.038	255.765.844	110.996.300
Yün İpliği	7.600.593	46.559.400	13.392.622	37.872.315	14.648.714	42.903.166
Suni, Sentetik İpek İplik	375.555.366	551.286.501	381.357.012	460.562.602	454.391.496	565.184.385
Keten, Kenevir, Jüt İpliği	649.610	41.257.244	188.645	30.610.335	160.384	35.261.415
Halat, İp, Sicim, Ağ	12.460.431	18.885.729	14.437.979	11.966.723	19.287.716	15.567.521
TOPLAM	**690.327.925**	**773.829.711**	**724.017.093**	**625.510.013**	**744.254.154**	**769.912.787**

Kaynak: http://www.igeme.gov.tr, 15.08.2004.

Bu açıklamalar ışığında izleyen kısımda, modele TEFE değişkeni dahil edilerek Şubat 2001 ekonomik krizi sonrasında yukarıda ifade edilen kısır döngünün yapısal anlamda değişip değişmediği sınanacaktır. Yukarıda da açıklandığı gibi, ihracatın büyük oranda ithal girdiye bağımlı hale gelmesi nedeniyle İHMİ ve TEFE verileri diğer değişkenlere gecikmeli olarak uyum göstereceğinden bu değişkenler modele gecikmeli olarak dahil edileceklerdir. Gecikmeli veriler, Mart 1998 ile Mart 2004, diğer değişkenler ise Şubat 1998 ve Şubat 2004 aylarını kapsamaktadır. Ayrıca, İthalat fonksiyonuna TEFE değişkeninin (X_5) dahil edilmesinde karşılaşılan ÇDB, değişkenin farkları alınarak giderilmeye çalışılmıştır. Modelde aylık veriler kullanıldığından, mevsimsel etkileri arındırmak için yine yapay (Dummy) değişkenler kullanılmıştır. Modelde yer alan "D" ifadeleri aylık yapay (Dummy) değişkenleri belirtmektedir. Bu bağlamda oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 x_{5i} + \hat{\beta}_6 D_{1i} + ...\hat{\beta}_{16} D_{11i} + u_i$$

Model, ilgili verilerle SPSS programında çalıştırılmış ve aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:9

	Parametreler		t	P Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	120,459	24,185	4,981	,000
MBBDR	,006	,001	8,243	,000
İHMİ	,085	,064	1,333	,188
MFO	-1,050	,136	-7,724	,000
TSÜİ	2,049	,385	5,325	,000
TEFE	-,094	,031	-3,064	,003
D1	10,875	11,615	,936	,353
D2	**25,723**	**11,010**	**2,336**	**,023**
D3	11,949	11,760	1,016	,314
D4	**29,995**	**10,875**	**2,758**	**,008**
D5	**37,192**	**10,861**	**3,424**	**,001**
D6	**30,427**	**10,676**	**2,850**	**,006**
D7	4,508	11,238	,401	,690
D8	19,494	11,040	1,766	,083
D9	**40,713**	**10,722**	**3,797**	**,000**
D10	**62,156**	**10,838**	**5,735**	**,000**
D11	-2,886	11,340	-,254	,800

Ulaşılan sonuçlar itibariyle % 5 anlamlılık seviyesinde sadece D_2, D_4, D_5, D_6, D_9 ve D_{10} anlamlı çıktığı için modele sadece bu değişkenler dahil edilmiş ve ithalat fonksiyonu,

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{2i} + \hat{\beta}_3 x_{3i} + \hat{\beta}_4 x_{4i} + \hat{\beta}_5 x_{5i} + \hat{\beta}_6 D_{2i} + \beta_7 D_{4i} + \beta_8 D_{5i} + \beta_9 D_{6i} + \beta_{10} D_{9i} + \beta_{11} D_{10i} + u_i$$

şeklinde oluşturulmuştur. Modele ilişkin verilere ait sonuçlar aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

Tablo:10

	Parametreler		T	P.Değ.
	B	Std. Hata		
(Constant)	127,780	22,487	5,682	,000
MBBDR	,006	,001	8,198	,000
İHMİ	,103	,060	1,713	,092
MFO	-1,027	,132	-7,782	,000
TSÜİ	2,364	,305	7,754	,000
TEFE	-,104	,029	-3,598	,001
D2	19,377	8,862	2,187	,033
D4	23,453	8,536	2,747	,008
D5	31,050	8,554	3,630	,001
D6	24,671	8,498	2,903	,005
D9	35,390	8,615	4,108	,000
D10	57,664	8,768	6,576	,000
D. R Kare:	D-W:1,778	F:51,169		

İlgili sonuçlar bağlamında % 5 anlamlılık düzeyinde İHMİ anlamsız çıktığından modelden çıkartılmış ve ithalat miktar fonksiyonu:

$\hat{y}_i$ =127,780+0,006*MBBDR-1,027*MFO+2,364*TSÜİ-0,104*TEFE olarak belirlenmiştir. Şubat 2001 krizi ve dalgalı kur politikasının uygulamaya konması sonrasında ithalat fonksiyonunda yapısal bir değişimin gerçekleşip gerçekleşmediğinin sınanmasında yine modelde yapay (dummy) değişkenlerden yararlanılmıştır. Modeldeki Z= D.X olmak üzere, bağımsız değişkenlere ait eğimlerin farklılığını temsil eden yapay değişkenleri ifade etmektedir. Model aşağıdaki gibidir.

$$\hat{y}_i = \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 x_{1i} + \hat{\beta}_2 x_{3i} + \hat{\beta}_3 x_{4i} + \hat{\beta}_4 x_{5i} + \hat{\beta}_5 D_{2i} + \hat{\beta}_6 D_{4i} + \beta_7 D_{5i} + \beta_8 D_{6i} + \beta_9 D_{9i} + \beta_{10} D_{10i} + \beta_{11} D_c + \hat{\beta}_{12} Z_{1i} + \hat{\beta}_{13} Z_{3i} + \hat{\beta}_{14} Z_{4i} + \hat{\beta}_{15} Z_{5i} + u_i$$

Modelin çalıştırılmasıyla şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo:11

Model		Parametreler		T	P Değ.
		B	Std. Hata		
1	(Constant)	242,721	51,442	4,718	,000
	MBBDR	,002	,002	,973	,335
	İHMİ	,100	,111	,903	,371
	MFO	-1,125	,135	-8,331	,000
	TSÜİ	2,347	,412	5,694	,000
	TEFE	-,308	,123	-2,497	,016
	D2	20,780	8,608	2,414	,019
	D4	28,675	8,835	3,246	,002
	D5	35,599	8,854	4,021	,000
	D6	28,878	8,280	3,488	,001
	D9	35,834	8,516	4,208	,000
	D10	54,501	8,965	6,079	,000
DC	**CDUMMY**	**-131,438**	**92,819**	**-1,416**	**,162**
Z1	**MBDUMMY**	**,005**	**,003**	**1,803**	**,077**
Z3	**MFDUMMY**	**,049**	**,752**	**,066**	**,948**
Z4	**TSDUMMY**	**,239**	**,572**	**,418**	**,678**
Z5	**TEFDUM**	**,230**	**,119**	**1,931**	**,059**
D. R Kare:0,894	D-W: 1,947	F:39,027			

İthalat fonksiyonunda yapısal değişimin sınanmasında oluşturulan yapay değişkenlerden sabit terim farkı % 5 anlamlılık seviyesinde, istatistiksel olarak anlamsız çıkarken, sadece TEFE ve MBBDR değişkenlerinin %10 anlamlılık düzeyinde anlamlı çıktıkları görülmektedir.

SONUÇ

Kurulan ilk modele göre ithalat fonksiyonunda; Şubat 2001 sonrası dönemde sabit terim farkında yapısal bir değişme gerçekleşmezken, bağımsız değişkenlere ait eğim farklılıkları da %5 anlam seviyesinde anlamsız çıkmıştır. Ayrıca İHMİ'nin de anlamsız çıkması, ithalatın temel belirleyicisinin ihracat olmadığını göstermektedir.

TEFE değişkeninin modele eklenmesiyle ortaya çıkan sonuçlar, dış ticarette yüksek ve düşük döviz kuruna bağlı olarak yaşanan kısır döngüyle ilgili olarak ortaya atılan savı doğrular niteliktedir. İkinci modelde de sabit terim farkının %5 anlam seviyesinde anlamsız çıkmasına karşın MBBDR ve TEFE bağımsız değişkenlerine ait eğim farkları %10 seviyesinde anlamlı

bulunmuşlardır. Değişkenlere ait katsayılar incelendiğinde MBBDR deki 1 birimlik artış, kriz öncesi döneme göre kriz sonrasında ithalatı (0,005-0,002) 0,003 oranında artırırken, TEFE deki 1 birimlik artış ise kriz öncesi döneme göre ithalatı (0,230+0,308) 0,538 oranında artırdığı görülmektedir.

Dolayısıyla, kriz sonrasında sıcak para girişleri ve ithal girdi maliyetlerinin yükselmesiyle artan enflasyon oranı, TL'nin yeniden değerlenmesine neden olarak ithalatı avantajlı konuma getirmiştir. İthalatın ağırlıklı olarak ihracat yerine sıcak para girişleri ve artan TEFE dolayısıyla değerlenen TL etkisiyle artma eğiliminde olması, ihracat artışları için döviz kuru üzerinde devalüasyon yönünde baskı oluşturacağının işaretlerini vermektedir. Bu nedenle çalışmada ifade edilen kısır döngü devam etmektedir.

Bu kısır döngünün kırılması, yurtiçi üretim miktarı ve üretilen malların çeşitliliğinin artmasına ve aynı zamanda dış pazarlarda uluslar arası rekabet gücünün göreceli olarak yükselmesine bağlıdır. Yurtiçi üretim arttıkça, dış ticaret içinde önemli bir pay sahibi olan nihai (tüketim) mal ve hizmet ithalatının payı düşecektir. Bu nedenle ithalat toplamı içinde tüketim mallarının payı göreceli olarak azalırken, ara malı ve yatırım malı ithalatının göreceli payı yükselecektir. Ara ve yatırım mallarının, ihraç edilecek malların üretimde kullanılmasıyla meydana çıkan katma değer, dış ticaret açığının azalmasında ve bu açıklardan kaynaklanan krizlerin önlenmesinde önemli bir katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AKGÜÇ Öztin-ÖZÖTÜN Erdoğan, **1994 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi**, İSO Yay., No:1994-2, İstanbul, 1994,29

ALPAGO Hasan, **IMF Türkiye İlişkileri**, Ötüken Yay., İstanbul, 2002,s.120

ÇELEBİ Işın, "Güneydoğu Asya Krizi ve Krizin Türkiye Ekonomisi Üzerine Muhtemel Etkileri Paneli", **İşletme ve Finans Dergisi**, Y:13, S:144, Mart 1998, s.10

ENÇ Ercan, "Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz", **Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, C:3, S:3, Kış 2001, s.31

GUJARATI Damador, **Temel Ekonometri**, Literatür Yayınları, İstanbul, 1999.

KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, Der Yay., İstanbul, 2002

KARLUK Rıdvan, **Türkiye Ekonomisi**, Beta Yay., 6. Baskı, İstanbul, 1999

TARI Recep, **Ekonometri**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

TOPRAK Metin, **Türk Ekonomisinde Yapısal Dönüşümler 1980-1995**, Turan Kitabevi Yay., Ankara, 1996,s.151

TOPRAK Metin, **Türkiye Ekonomisinde Reel Finansal Etkileşim: Sanayi Üretimi- İhracat- İthalat 1990-1994**, D.E.Ü (11), 187-208, 1996. S.197

YELDAN Erinç, "Türkiye Ekonomisi'nde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine", **Doğu Batı Dergisi**, Y:4, S:17, Kasım Aralık Ocak 2001-2002

www.dtm.gov.tr, Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM)

www.igeme.gov.tr, İhracatı Geliştirme Merkezi

Muhasebe Mesleğinde Başarı İçin İstenilen Bilgi ve Beceriler İle Muhasebe Eğitiminin Değişen Yüzü

A. Banu BAŞAR[•]

Özet: Küreselleşme, yeni ekonomik oluşumlar ve bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler işletme ve çevresinin değişmesi için büyük baskı oluşturmaktadır. Bu gelişmeler doğal olarak muhasebe mesleğinin yapısını ve bu meslek için gerekli bilgi ve becerileri etkilemektedir. Muhasebe mesleğinde başarılı olmak için gerekli bu bilgi ve beceriler; iletişim becerileri, entelektüel beceriler, kişisel beceriler, genel bilgi, örgüt ve işletme bilgisi, ve muhasebe bilgisi olarak sınıflandırılabilir. Ancak, mevcut muhasebe eğitim sistemi ve muhasebecilerin beceri düzeyleri, iş çevresi tarafından talep edilen bilgi ve becerileri karşılayamamaktadır. Talep edilen ve kazanılmış bilgi ve beceriler arasındaki boşluğu kapatabilmek için iş dünyası mensupları ve öğretim üyeleri, muhasebe eğitimi sisteminde değişiklik yapılması gerektiğini savunmaktadır ve bir çok strateji önermektedir.

Anahtar Kelime: Muhasebe eğitimi, muhasebe mesleği, beceri, yaşam boyu öğrenme

Skills for Success in the Accounting Profession and Changing Face of Accounting Education

Abstract: Globalization, new economic challenges and rapid developments in information technologies has created great pressure for change in business environment. These developments have affected the nature of accounting accounting profession and the knowledge skills required of working on accounting profession. These knowledge and skills those are necessary to be successful in accounting profession can be classified as Communication Skills, Intellectual skills, Interpersonal skills, general knowledge, Organizational and Business Knowledge and Accounting Knowledge. But current accounting education system and skill levels of accountants doesn't meet the requirements of business environment. To close the gap between acquired and required skills meet these skills and knowledge demanded by business environment, business world professionals and educators have advocated change in accounting education system and they have proposed several strategies.

Keywords: Accounting education, accounting profession, skills, lifelong learning

GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca muhasebe, işletme içinde ve işletme dışında karar almada kullanılacak finansal bilginin hazırlanması ve bu bilginin doğruluğunun denetlenmesi ile vergisel ve yasal zorunluluklar nedeniyle yapılacak raporlamaya yardımcı olacak bilginin elde edilmesi

[•] Yard.Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü.

uygulamalarına dayanmaktaydı. Bireysel ya da kurumsal yatırımcılar bilgi ediniminin pahalı olması nedeniyle nadiren özel bilgiye gereksinim duyardı. İşletmeye yönelik tehditler ise daha çok ülke içindeki rakip işletmelerden gelirdi. Bilginin hazırlanması ve iletilmesi pahalı olduğundan ürün yaşam döngüleri ve rekabet avantajları etkili bir şekilde yönetilebilirdi. Ancak günümüzde işletme çevresini etkileyen önemli değişimler, işletmelerin finansal nitelikli bilgilerinin elde edilmesi ve kullanılması yaklaşımlarına yeni bakış açıları geliştirmelerine neden olmuştur. (Albrecht ve Sack, 2000) Bu açıdan bakıldığında işletme ve çevresini etkileyen değişimler üç başlık altında toplanabilir.

Bu değişmelerden birincisi teknolojik gelişmelerin, bilginin elde edilmesi ve iletilmesini pahalı olmaktan çıkarması ve hızlı ve kolay şekilde iletilmesini sağlamasıdır. Bu sayede gereksinim duyulan bilgiye daha önceden ulaşma olanağı bulunmayan tarafların ulaşmaları kolaylaşmıştır. Teknolojideki bu gelişmeler bilgi üzerindeki zaman, mekan ve diğer kısıtlamaları azaltmakta ve hatta ortadan kaldırmaktadır. (Mohammed ve Lashine, 2003)

İşletme ve çevresini etkileyen ikinci önemli gelişme ise küreselleşmedir. Daha hızlı nakliye ve iletişim şekilleri anlık bilgi ile birlikte dünyanın büyük bir pazar haline gelmesini sağlamıştır. Tüketiciler kendi ülkelerindeki bir mağazadan satın aldığı kolaylıkla yabancı firmaların ürünlerini satın alabilmektedirler. (Albrecht ve Sack, 2000; Mohammed ve Lashine, 2003)

Üçüncü önemli gelişme ise piyasalardaki yatırımcıların ekonomik güçlerinin birleşmesidir. Bu ekonomik güçlerin kullanabildikleri fonların büyük tutarlara ulaşması ve bu fonların piyasalarda gerek manipülatif gerekse de spekülatif etkilerde bulunabilmesi bu güçlerin önemini daha da arttırmıştır.

Yukarıda sayılan bu değişimlerin etkilerine bağlı olarak (Albrecht ve Sack, 2000):

- İş dünyasındaki değişimin hızı artmıştır.
- Daha kısa ürün yaşam döngüsü ve daha kısa rekabet üstünlüğü oluşmuştur.
- Yönetimin daha iyi, daha hızlı ve daha kesin uygulamalar yapması gerekliliği ortaya çıkmıştır.
- Yeni şirketler ve endüstriler ortaya çıkmıştır.
- Yeni profesyonel hizmetler ortaya çıkmıştır.
- Katma değer yaratmayan ancak işletmeler için gerekli hizmetlerin taşeronlar yoluyla yaptırılması uygulamaları ortaya çıkmıştır.

- Belirsizlik artmış ve kesin riskin tanımlanması gereği ortaya çıkmıştır.
- İşlemler daha karmaşık hale gelmiştir.
- Finansal raporlama, finansal piyasalar ve piyasa güçleri arasındaki ilişkiler değişmiştir.
- Yasal düzenlemeler artmıştır.
- Müşteri tatmini üzerinde odaklanma artmıştır.

Bu değişimlerin sonucunda bilginin elde edilmesi giderek daha kolaylaşmış ve maliyeti düşmüştür.

MESLEĞE YENİ GİRECEK BİR MUHASEBE MESLEK ADAYININ SAHİP OLMASI GEREKEN BİLGİ VE BECERİLER

Küreselleşme eğilimlerindeki hızlı artış ve bilgi teknolojisindeki yenilikler sonucunda işletme mezunlarının, özelikle de muhasebe alanında çalışacakların başarılı olabilmeleri için sürekli olarak kendi becerilerini geliştirip mevcut becerilerine yenilerini eklemeleri gerekmektedir. Bu aşamada işletme ve çevresini etkileyen bu değişimlerin muhasebe eğitimine de yansıması gereği ortaya çıkmış ve bu nedenle ABD'de bir çok bireysel ve kurumsal çalışma yapılmıştır. Bunlardan birisi Amerikan Muhasebe Derneği bünyesinde eğitim ve uygulamadan gelen uzmanlarla oluşturulan Bedford Komitesi çalışmalarıdır. Komite 1986 yılında "Geleceğin Muhasebe Eğitimi: Gelişen Meslek için Hazırlanmak" başlıklı rapor yayınlamıştır. Bu raporda muhasebe programlarının özel ve kamu sektörleri uygulamasında mesleki muhasebe kariyeri için öğrencileri yeterli ölçüde hazırlamadığı görüşü üzerinde durulmuş ve şu iki öneri getirilmiştir: (Sundem, Williams ve Chironna, 1990)

- Yüksek öğretimde muhasebe eğitiminde ekonomik karar almada kullanılacak bilginin geliştirilmesi ve dağıtılması fonksiyonu üzerinde yoğunlaşılmalı,
- Öğrencilerin eğitiminde öğrenmeyi öğrenme sınıfta ana amaç olarak vurgulanmalı.

Bu çalışmadan sonra denetim firmaları tarafından "Eğitimde Perspektifler: Muhasebe Mesleğinde Başarı İçin Gerekli Beceriler" başlıklı rapor hazırlanmıştır. Bu raporda muhasebe mesleğinin ihtiyaç duyduğu ve akademik eğitim süreci içinde geliştirilmesi gereken beceri ve bilgiler sıralanmıştır. Bu çalışmalara paralel olarak daha sonra Amerikan Muhasebe Birliği tarafından Muhasebe Eğitimi Değişim Komisyonu görevlendirilmiştir. Bu komisyonun görevi ise muhasebe mesleğine

girenlerin kariyerlerinde başarılı olmalarını sağlayacak bilgi beceri ve davranışlara sahip olmaları için akademik süreç içinde hazırlanmalarını iyileştirmektir. Komisyon 1990 yılında "Muhasebeciler için Değişimin Hedefleri" başlıklı bildiri yayınlamıştır. Söz konusu bildiride temel alınan ilke, mesleğe giriş esnasında öğrencilerden deneyimli bir muhasebecinin bilgi ve tecrübesine sahip olmasının istenmediğidir. Dolayısıyla bu çalışmada eğitim programlarının öğrencileri muhasebe meslek mensubu olmaya hazırlaması gerektiği, profesyonel muhasebeci statüsüne sahip olabilmek için ise mesleğe giriş eğitimi sırasında yaşam boyu öğrenme temelinin kurulması gerektiği vurgulanmıştır. (Accounting Education Change Commission, 1990) Bildiride daha sonra muhasebe mesleğine yeni girecek adayların sahip olması gereken beceri ve bilgiler sıralanmıştır.

Yukarıda bahsedilen çalışmalar ışığı altında mesleğe yeni girecek adayların sahip olması gereken beceri ve bilgiler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

İletişim Becerileri

İletişim becerileri, görüşleri formal ve informal şekilde yazılı veya sözlü olarak sunma, tartışma ve savunma yeteneğini, etkin dinlemeyi ve bilginin ilgili kaynaktan elde edilip düzenlenmesini içerir. (The Big 8, 1989; AECC, 1990) Ayrıca yabancı dilde etkili iletişim kurabilme, takım ruhu halinde çalışabilme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılması da gerekli iletişim yetenekleri arasında sıralanabilir. Bu durum, muhasebecinin farklı yaş gruplarında ve farklı aşamalarda öğrenme psikolojilerini kavramasını ve dinleme ve cesaretlendirme yoluyla yol göstermesini de gerektirir. Bu aynı zamanda bir muhasebecinin yeni fikirlere, yeni teknolojilere ve yeni kültürlere açık olmasını ve bunlara göre değişmesi ve uyum göstermesi gereğini de ortaya koymaktadır. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Entellektüel Beceriler

Entelektüel beceriler, bir muhasebecinin sahip olması gereken diğer temel beceriler arasında yer almaktadır. Son yıllarda meydana gelen şirket skandalları problem çözme yeteneklerinin ve analitik düşünme becerilerinin muhasebe eğitiminde daha fazla yer alması gereğini ortaya koymuştur. (Mohammed ve Lashine, 2003) Bu beceriler beklenmedik sorunlara çözüm bulabilme, sorunları teşhis etme ve mümkünse önceden görme, kabul gören çözüm yolları bulma, belirli bir duruma veya olaya hükmeden güçleri anlama ve bunların etkilerini önceden tahmin etme, etik meseleleri belirleme ve bu değerlere sahip çıkma, beklenmedik isteklere yanıt verebilme, kısıtlı kaynaklar arasında öncelikleri belirleyebilme ve gerektiği gibi işleri örgütleyebilme gibi becerileri kapsar. (The Big 8, 1989; AECC, 1990)

Ayrıca doğru ve tam bilginin elde edilebilmesi için kişinin doğru sorular sorabilmesini, bilginin önemini fark etme yeteneğini ve farklı nesneler, olaylar, bireyler ve yöntemler arasında ilişkileri açıklamak için rasyonel değerlendirme yapabilme becerisini içerir. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Kişisel Beceriler

Bu beceriler farklı kişilerle grup içinde etkin şekilde çalışabilme, diğerlerini etkileme, kişileri motive etme ve geliştirme, çatışmaları çözme, işleri organize etme, farklı kültürel geçmişe sahip kişilerle çalışma, anlaşma ve yönlendirme gibi nitelikleri kapsar. (The Big 8, 1989; AECC, 1990) Bütün bunların ötesinde etiksel sorumluluk, kişisel sorumluluk, kendine saygı, içtenlik, dürüstlük rekabetin beraberinde getirdiği diğer kişisel becerilerdir. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Genel Bilgi

Mesleğe yeni girecek meslek mensubunun psikoloji, ekonomi, matematik, istatistik konularında bilgi temelinin olması gerekir. Ayrıca, tarihteki fikir ve olayların akışını ve günümüzdeki farklı kültürleri bilmesi, kişisel ve sosyal değerlerin farkında olması ve ekonomik, sosyal politik konu ve fikirlerden ve güçlerden haberdar olması ve hatta sanat edebiyat ve bilim konularında değerlendirmeler yapabilecek bilgi düzeyine sahip olması gerekir. (The Big 8, 1989; AECC, 1990)

Örgüt ve İşletme Bilgisi

Mesleğe yeni girecek meslek mensubu; işletmelerin faaliyetleri ve bunların faaliyette bulunduğu ekonomik, yasal, politik, sosyal ve kültürel güçler ve etkileri ile temel finansal araçlar ve ulusal ve uluslararası sermaye piyasaları, işletmelerdeki kişiler arası ve grup dinamiklerini anlayacak bilgi düzeyine sahip olmalı, işletmelerdeki değişimi yaratma ve yönetme yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmalı, bilgi teknolojilerinin işletme ve muhasebe uygulamalarındaki mevcut ve gelecekteki rolünü bilmelidir. (The Big 8, 1989; AECC, 1990)

Muhasebe Bilgisi

Mesleğe yeni girecek adayın finansal karar alıcıların bilgi gereksinimini kavrayacak ve muhasebe bilgisinin bu gereksinimleri karşılamadaki rolünü de kapsayacak şekilde finansal raporlamanın içeriği, kavramları, yapısı ve anlamı hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Ayrıca muhasebe uygulamalarını etkileyen politik konular, çevresel faktörler ve yasal

düzenlemeler, muhasebecinin etik ve mesleki sorumlulukları, işletmelerde finansal bilgilerin toplanması, ölçülmesi, özetlenmesi, doğrulanması ve analiz süreci, finansal muhasebe, yönetim ve maliyet muhasebesi, vergileme, bilgi sistemleri, denetim, uluslararası muhasebe, kâr amacı gütmeyen kuruluşlara ilişkin muhasebe uygulamaları konularından biri veya daha fazlası hakkında ve finansal verilerin doğruluğunu sağlayacak kontrol süreçleri, yöntemleri ve kavramları konusunda derinlemesine bilgi sahibi olması beklenir. (The Big 8, 1989; AECC, 1990)

İSTENEN VE KAZANILAN BİLGİ VE BECERİLER ARASINDAKİ BOŞLUĞUN KAPATILMASI

Üniversiteler, piyasa güçlerinden bilgiyi işletmeler kadar hızlı alamadıkları için piyasalar gibi hızlı ve kolay değişim gösterememektedir. (Albrecht ve Sack, 2000) Bu durumda iş çevresinde meydana gelen hızlı değişime rağmen muhasebe eğitimi ders programlarında daha yavaş değişimin yaşanması sonucunda arada boşluk kalmaktadır. Bu açığın kapatılması için, öncelikle muhasebe ders programları değiştirilirken, öğrencilerin değişmelere ayak uydurmaları ve bunları anlamalarını sağlayacak fırsatların tanınması gerekmektedir. Bununla birlikte, üniversitelerdeki muhasebe eğitiminin öğrencilerin bağımsız bir birey olarak kendilerini geliştirmelerini sağlayacak ve onları bu konuda teşvik edecek şekilde yürütülmesi gerekir. (Bayazıtlı ve Çelik, 2004)

Küresel piyasaların gerektirdiği bilgi ve becerilerin bazıları ile üniversitelerde verilen muhasebe eğitimi arasında eşzamanlı olmayan bir ilişki vardır. İletişim, yabancı dil kullanımı becerilerinin elde edilmesi üniversiteye giriş öncesinde kazanılması gereken yeteneklerdir. Üniversite düzeyinde ise analitik, kritik düşünme ve finansal bilginin analiz edilmesi becerileri kazanılmalıdır. (Mohammed ve Lashine, 2003) Üniversiteler ve iş dünyası arasında oluşan boşluğun kapatılabilmesi için belirli konularda çözüm önerileri geliştirilebilir.

İstenen ve kazanılan yetenekler arasındaki boşluğun kapatılması için geliştirilecek çözüm yollarından bir tanesi de pedagojik uygulamalara yönelik olacaktır. Bunun için öncelikle öğrenme ve öğretme arasındaki farkın belirlenmesi gerekir. Bir öğrencinin bir problemi nasıl çözeceğinin gösterilmesi öğretme olarak tanımlanırken, öğrencinin kendi problemini nasıl çözeceğini düşünmesi öğrenme anlamındadır. Bu durumda eğitimcilerin kalın ders kitaplarının ezberlenmesine dayanmayan yaratıcı öğrenme süreci geliştirmeleri gerekmektedir. Eğitim sürecine takım çalışması, gerçek örnek olaylar, sözlü sunumlar, profesyonel yöneticilerin derse katılımı, teknoloji kullanımı, muhasebe paket programlarının

kullanımları dahil edilmelidir. Muhasebe eğitiminin kalitesi, uygulamacıların değişen taleplerini karşılayabilecek mezunların yetiştirilme sürecine bağlıdır. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Diğer bir çözüm yolu ise ders programlarının değişen taleplere göre yeniden tasarlanmasıdır. Buna göre muhasebe programları sürekli öğrenmenin inşa edileceği temel yaratacak içerikte olmalı, problem ve fırsatların tanımlanması, istenen bilginin araştırılıp öğrenilmesi ve mantıklı sonuca ulaşılmasını sağlayacak prosedürleri kavratacak bir sürece sahip olmalıdır. (Boyd ve diğerleri, 2000) Bu bağlamda muhasebe eğitimine yönelik ders programı tasarlanırken derslerin teknik kurallar serisi olarak öğretilmemesi gerekir. Ders programı, analitik ve küresel bakış açısını vurgulayan gerçek örnekler kullanılarak yürütülmelidir.. Ders programlarının içine ayrıca değerler, etik ve dürüstlüğü içeren dersler de konulmalıdır. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Ayrıca günümüzün küresel ekonomisindeki hızlı değişimlere bağlı olarak eğitim, bilginin edinilmesinden öğrenmeyi öğrenme şekline doğru değişmektedir. Bu nedenle muhasebe ders programlarının kural ve mevzuatın ezberletilmesi yerine sürekli sorgulama ve yaşamboyu öğrenme davranışını geliştirecek içerikte olması gereği de ortadadır. (Duangploy ve Shelton, 2000)

Bilindiği gibi teknolojik gelişmeler sonucunda bilgisayarlar bilgi işleme sisteminin önemli bir öğesi durumuna gelmiştir. Bu nedenle bilgisayar donanımı ve yazılımlarının kullanılması becerileri eğitim sürecinde öğrenciye öğretilmelidir. Bu durumda muhasebe eğitiminde kullanılan ders araç gereçlerinin de teknolojiyle uyumlu olması gereği de ortadadır. (Sevim, 1996) Ayrıca teknolojideki hızlı değişmelere bağlı olarak ders programlarını bu gelişmelere uygun olarak güncellemek gerekmektedir. Dolayısıyla piyasa ihtiyaçlarına bağlı olarak tasarımı periyodik olarak değişebilecek ders programı geliştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle (Mohammed ve Lashine 2003);

- Seçmeli dersler uluslararası finans ve pazarlama konularına doğru yönlendirilmelidir.

- Gerçek hayattaki sorunlar ve bu sorunların çözülmesi için beceri ve yaklaşımların geliştirilmesi için daha çok örnek uygulama üzerinde durulmalıdır.

- Staj programları önemsiz bir eğitim programı olarak görülmemeli, işletmelerin karşılaştığı gerçek sorunlar üzerinde çalışma yoluyla işletmeye katkıda bulunma fırsatı olarak görülmelidir.

- İşletme için ders programı tasarlama gruplarında ve derslerin yürütülmesinde iş çevresinin de temsilcileri olmalıdır.

İstenen ve kazanılan beceriler arasındaki boşluğun kapatılması için geliştirilecek çözüm yollarından sonuncusu, öğrencilerin bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik strateji geliştirilmesi şeklindedir. Eğitimcilerin kritik düşünme, yazılı ve sözlü iletişim, bilgi teknolojisi, karar alma, kişisel beceriler, yaşamboyu öğrenme, takım çalışması, liderlik, risk analizi gibi konularda öğrencilere gerekli becerileri geliştirecek stratejiler geliştirmesi gerekir. (Mohammed ve Lashine, 2003)

Bu becerilerin geliştirilmesine ilişkin stratejiler geliştirilirken; diğer ülkelerle öğrenci değişim programları geliştirilmeli, bilgisayar kullanım yeteneklerini geliştirecek uygulamalar geliştirilmelidir. (Mohammed ve Lashine , 2003)

Ayrıca mezunların ileride çalışacağı sektör(kamu, üretim, hizmet.. vb) ve çalışacakları konum göz önünde bulundurulmalı ve bunlar hakkında bilgiler ders programları içinde yer almalıdır.

Muhasebe öğretim üyeleri, muhasebecinin finansal nitelikli bilginin hazırlayıcısı konumundan daha çok bu bilginin kullanıcısı ya da ileticisi konumunda bulunduğunu vurgulamalıdır. Dolayısıyla bu durumda öğrencilerin de sağlam ekonomi, finans ve sayısal analiz konularında yeterli bilgi seviyesine sahip olması gerekir. Bütün bunların ötesinde takım çalışması ve liderlik konularını da içeren etkin iletişimi de öğretmeye gerek duyulmaktadır. (Choi, 1993) Derslerin ve öğretim tekniklerinin daha çok disiplinler arası ve analitik düşünmeyi, takım çalışmasını sağlayacak şekilde belirlenmesi gerekir. (Bayazıtlı ve Çelik 2004) Bu bilgi ve becerileri kazanamayan öğrencinin iş hayatında, çok iyi öğrendiği temel muhasebe bilgilerinin değeri kalmayacak, verilen işi aynen yapan bir eleman konumunda olacağı açıktır. (Sevim, 1996)

SONUÇ

Muhasebecinin günümüzde bilgileri değerlendiren, yorumlayan, konulara dikkat çeken ve yönetici için gerekecek bilgileri belirleyip ortaya konmasını sağlayacak özelliklerle donatılmış, ve bilgi ve iletişim teknolojilerini iyi kullanabilecek şekilde eğitilmesi gerekmektedir. (Sürmeli, 2004) Bunun için artık günümüzde yeni mezunların girecekleri işlerde, eğitim süreci boyunca kazandıkları bilgi ve becerilerin rolü ön plana çıkmaktadır. Bu bilgi ve becerilerin edinimi öğrenmeyi öğrenme temeline dayalı olduğu sürece mesleklerinde değişimlere kolaylıkla uyum gösterebilirler ve başarılı olabilirler. Bu durumda bir muhasebe dersinin içeriği; problem ve fırsatların

tanımlanması, istenen bilginin araştırılıp öğrenilmesi ve mantıklı sonuca ulaşma yeteneğinin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmalıdır. Dolayısıyla muhasebe eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında ders programlarının sürekli sorgulama ve yaşam boyu öğrenme davranışını geliştirecek içerikte olması gerektiği ortadadır. Program içeriği sürekli öğrenmeyi destekleyecek bir temele sahip olmalıdır. Bunun sağlanabilmesi için akademik programlar da içerik, sürece yönelik uygulamaları belirlemelidirler.

KAYNAKÇA

Accounting Education Change Commission "Position Statement No. 1 Objectives of Education for Accountants" http://aaahq.org/aecc/PositionsandIssues/pos1.htm 16.3.2004

Albrecht, W. S. ve Sack, R.J. *Accounting Education: Charting the Course Through a Perilous Future*, http://aaahq.org/pubs/AESv16/toc.htm 25.5.2004

Bayazıtlı, E. ve Çelik O. (2004). "Muhasebe Eğitiminin Kalitesinin Arttırılmasında ilk Adım: Yükseköğretim Kurumlarında Muhasebe Eğitiminin Etkinliğinin Analizi" Antalya: *XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*: 63-97.

Big 8 Firms "Perspectives on Education: Capabilities for Success in the Accounting Profession" http://aaahq.org/aecc/big8/sect1.htm 16.03.2004

Boyd, D., Boyd, S. ve Boyd W.(2000). " Changes in Accounting Education: Improving Principles Content for Better Understanding" *Journal of Education for Business,* 76, 1: 36-42.

Choi, F., (1993). "Accounting Education for the 21st Century: Meeting the Challenges" *Issues in Accounting Education,* Vol.8 No.2: 423-430.

Duangploy, O., ve Shelton, M. L. (2000). **"**Using a Systems Approach to Develop Lifelong Learning Skills in Accounting for Business Combinations." *Journal of Education for Business*, , Vol. 76 Issue 2: 81-86

Gary L.Sundem, Williams, D. ve Chironna J.F., (1990). "Revolution in Accounting Education," *Management Accounting*, Vol .72: 49-53.

Mohammed E., K. A. ve Lashine, S.H. (2003). "Accounting Knowledge and Skills and the Challenges of a Global Business Environment" *Managerial Finance*; 29,7: 3-16 .

Sevim, Ş. (1996) *Muhasebe Eğitim Sisteminin İşletmelerin Beklentilerine Yönelik Yeniden Yapılandırılması*, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Yayınları, No:5.

Sürmeli, F., (2004). " Muhasebede Doktora Eğitimi" Antalya: *XXIII. Türkiye Muhasebe Eğitimi Sempozyumu*: 111-121.

KOBİ'lerin Ekonomik ve Sosyal Yapı İçindeki Yerleri, Destekleyici Kurumsal Çevreleri ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Yeniden Yapılandırılmaları

M. Billur AKDENİZ •

Özet: Bu çalışmada, girişimciliğin önemi ve küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ) niceliksel ve niteliksel özellikleriyle birlikte, ekonomik ve sosyal yapı içinde edindikleri yerler anlatılacaktır. Türkiye'de toplam işletmelerin % 98,8'ini, toplam istihdamın %45,6'sını ve katma değerin %26,5'ini oluşturan KOBİ sektörünün avantajları ve sorunları gözönünde bulundurularak mevcut durumu ve destekleyici kurumsal çevreleri anlatılacaktır. Günümüz Türkiye'sinin Avrupa Birliği adaylık sürecinde sanayi politikaları açısından yaşadığı uyum süreçleri ve bunların Türkiye'deki küçük işletmeler üzerindeki etkileri sunulacaktır. Sonuç olarak, küçük işletmelerin mevcut durumu iç ve dış dinamikleriyle birlikte değerlendirilerek, gelecekte KOBİ'lerin verimliliğini, yarattıkları katma değeri ve uluslararası alanda rekabet güçlerini arttırıcı yönde izlenebilecek stratejiler tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, KOBİ, Avrupa Birliği, destekleyici kurumsal çevreler.

The Place of SME's in The Economıc and Social System, Their Supporting Institutional Envıronment and Restructuring Process on the Path to European Unıon Membershıp

Abstract: In this study, the place of small and medium enterprises (SMEs) in the economic and social system with their quantitative and qualitative characteristics is explained along with the importance of entrepreneurship in Turkey and in the world. The present situation with action-plans taken, the advantages and disadvantages and the supporting institutional environment of the SME sector, which builds up 98.8% of total enterprises, 45.6% of total employment and 26.5% of total value-addition in Turkey, are clarified. On the path to European Union Membership of Turkey, the recommended industrial policies and their effects on Turkish SMEs are explained. Finally, considering the internal and external dynamics of Turkey and current status of SMEs, specific strategies are evaluated in order to increase their efficiency, value-addition and competitive advantage in the global arena.

Key Words: Entrepreneurship, SMEs, European Union, supporting institutional environment

GİRİŞ

Girişimcilik tutkusu ve küçük işletmeler, gerek sosyal gerek ekonomik boyutlarıyla bireyin, toplumun ve ekonomik sistemin hayati bir parçasıdır. Dünyadaki hızlı değişimin getirdiği yüksek teknoloji içeren servis ve üretim modelleri, esnek organizasyon yapıları, bilgi ve iletişim ağlarına erişim kolaylığı, yeni fikir üretme veya geliştirme amacında olan girişimciye de alternatif üretim ve pazarlama modelleri sunarak, küçük firmaların rekabet

• Arş. Grv., Boğaziçi Üniversitesi

gücünü arttırmaktadır. Bunun yanında değişen dünya koşullarında ayakta kalabilmek için rekabet eden büyük firmalar küçülmekte, maliyetlerini düşürebilmek için küçük ölçekli firmalarla iş yapmayı tercih etmekte, bu da KOBİ'ler için yeni fırsatlar doğurmaktadır. Büyük firmalar ve yerel talep arasında aracı konumunda bulunan küçük işletmelerin, rekabetin korunması, işletmelerin birbirine bağımlılığının sürdürülmesi, istihdamın yaratılması ve girişimciliğin özendirilerek yeni fikir ve buluşların ortaya konması ve geliştirilmesi konularında toplumların yaşamlarına katkıları yadsınamayacak boyuttadır (Alpugan, 1988). KOBİ'lerin Ahilik kültürüne dayanan geçmişi, Türk insanının girişimci ruhu ve risk alabilme becerisinin günümüzün teknolojisi ve yeni yaklaşımlarıyla sentezlenerek ortaya çıkacak sinerjiden küçük işletmelerin dış ticaretimizin %70'ini oluşturan AB'deki 18 milyon KOBİ ile rekabet edebilecek güce kavuşması hedeflenmektedir (Çolakoğlu, 2002).

Bu çalışmada, globalleşen dünyada girişimciliğin artan önemi, girşimcilik ruhuyla kurulan ve Türkiye'de ekonomik dinamizmin sürdürülmesinde lokomotif görevini üstlenen KOBİ'lerin başlıca özellikleri, sorunları, gelişmelerini destekleyen kurumsal çevreleri ve yapılan faaliyetlerden bahsedilecektir. Ayrıca üyesi olduğumuz Sınai İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ve üyesi olmaya hazırlandığımız Avrupa Birliği (AB)'nin sanayi ve uyum politikaları çerçevesinde küçük işletmelerin yeniden yapılandırılmaları ve destek alabilmeleri için üretilen stratejiler ve politikalar tartışılacaktır.

GİRİŞİMCİLİK RUHU ve GLOBALLEŞEN DÜNYADA ARTAN ÖNEMİ

Girişimcilik ruhu, özellikle esnek üretim ve organizasyon yapılarının önem kazanmaya başladığı tarihten günümüze ekonomik sistemi canlandırıcı en etkin rollerden birini oynamaktadır. Bununla birlikte, globalleşen dünyada, yerel ekonomilerdeki performans göstergesi, yeniliği tetikleyici ve dinamizmi arttırıcı rolleriyle önem kazanmaktadır.

Grişimci, önündeki fırsattan, bir işletme kurarak ekonomik olarak ya da başka biçimlerde yararlanma amacını güden kişidir. Morrison (2000), girişimciliğin temellerinin kişide ve içinde yaşanılan toplum ve kültürde aranması gerektiğini söylemektedir; kaynağın insan ruhunda olduğunu ve belirsizlik ve rekabet ortamlarında ortaya çıktığını belirtmektedir. Littunen (2000), yeni bir işyeri açmanın tamamen bireysel bir karar olduğunu ve bu kararı verme sürecinde, kişinin yenilik merakı ve teşebbüs isteğinin ön planda olduğunu söylemektedir. Başarılı bir girişimcinin özelliklerini, risk alabilirlik, yenilik ve değişime açıklık, pazar işleyişi ve know-how bilgisine, yönetim ve pazarlama yetilerine sahiplik ve düzenleyicilik olarak

tanımlamaktadır. İş fırsatlarını görebilme ve bunlardan yararlanma, yanlışları düzeltebilme, karlı işlerin kokusunu alabilme kabiliyetlerinin bir girişimcide bulunması gerektiğini belirtmektedir. OECD (2004) raporu ise girişimcileri "Potansiyel Girişimciler", "Yaşam Tarzı Olarak Girişimciliği Benimseyenler", "Büyüme Odaklı Girişimciler" ve "Kahramanlar" olarak dört ana başlık altında belirtmektedir.

Girişimcilerin bireysel özelliklerinin yanında içinde bulunulan toplum yapısı ve kültür de girişimciliğin özendirilmesinde önemlidir. Morrison (2000), içinde yaşanılan kültürün, kişilerin davranış ve tutumlarına yön verdiğinden girişimcilik ruhu söz konusu olduğunda da etkili olduğunu savunmaktadır. Her dönemde farklı modeller sunulmasıyla birlikte girişimcilik kültürüyle birlikte sıklıkla anılan davranış tiplerinin yenilikçi, bütünsel, riski seven, düzenli olduğunu; genel olarak, girişimciliği özendiren toplumların, uluslararası alanda iş dünyası ve ticareti desteklediklerini ve özellikle 20. yüzyılın sonlarından günümüze kadar olan dönemde iş yapma kültürünün girişimci olarak tanımlanabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında bazı kültürel özellikler ise girişimciliği engelleyici yönde olmakta ve küçük işletme sektöründe ise çeşitli problemlere yol açmaktadır. İş dünyası ve sosyal ağların (network) darlığı, yerel ekonomide talep darlığı, finansman olanaklarına ulaşım güçlüğü, toplumda rol modellerin, deneyimli kişilerin olmayışı, sektörler arası yapısal farklılıklar ve devlet müdahaleleri bunlardan bazılarıdır.

Girişimcilik ve küçük işletmelerin performansı arasındaki ilişkiye bakılacak olursa, girişimcilerin bazı kişisel özellikleri ile küçük işletmelerin başarısı arasında da ilişkilerin bulunduğu ileri sürülebilir. Bunlar; sorumluluk, insiyatif alabilme, sabır, yaratıcılık ve analitik düşünebilme, insan ilişkileri yeteneği, teknolojik bilgi, yazılı ve sözlü iletişim yeteneğidir (Alpugan, 1988). Man ve diğerleri (2002) de KOBİ'lerin performansını etkileyici faktörler arasında girişimcinin demografik, psikolojik ve davranışsal özellikleri ile yönetim becerileri ve teknik bilgisinin daha yüksek etkiye sahip olduğunu vurgulamaktadır. OECD ise KOBİ'lerde genel stratejileri etkileyen kararlar genellikle işletmenin sahibi ya da yöneticisi tarafından verildiğinden baştaki kişinin firmanın başarısındaki rolünün büyüklüğünden bahsedilmektedir (OECD, 2004).

Risk alıp başarıya ulaşan girişimciler sadece bireysel kazanç değil aynı zamanda içinde yaşadıkları toplum ve ülkenin gelişimi için de kazanç yaratmış olurlar. Bu anlamda girişimcilerin yaratıcılık ve yenilik adına, toplumun da onları destekleme adına üstüne çok önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir.

KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELER

KOBİ'lerin Tanım Sorunu –Niceliksel Yaklaşım-

Küçük işletmeleri belirlemek amacıyla kullanılan standart bir ölçüt ve tanım bulunmamaktadır. KOBİ tanımı, farklı ülkelerde, sanayileşme düzeyine, pazar büyüklüğüne, işletmelerin faaliyet alanlarına ve kullanılan üretim tekniklerine bağlı olarak. farklı anlamlara gelebileceği gibi, aynı ülke içinde de bir bölgeden diğerine ya da sektörlerarası farklılık gösterebilir (Alpugan, 1988). Tanımların yapılmasında kullanılan ölçüler niceliksel ve niteliksel olarak ikiye ayrılmaktadır. Alpugan (1988), işletmelerin büyüklüklerini niceliksel olarak belirlemede kullanılan ölçülerin başlıcalarını; çalışanların sayısı, çalışanlara ödenen ücret ve maaşların tutarı, belirli bir süre içinde kullanılan hammadde tutarı, işletme sermayesinin büyüklüğü, satış hacmi, üretim miktarı ve kullanılan makinaların miktarı olarak özetleyip, bunların içinde "çalışanların sayısı"nı en sık kullanılan olarak vurgulamıştır.

Tablo 1: Türkiye'de Kullanılan KOBİ Tanımları

Kurum	**Sanayi**	**Tanım Kriterleri**
KOSGEB	İmalat	Küçük:1–50 işçi Orta Ölçekli:51–150 işçi
HALKBANK	İmalat, Turizm, Yazılım&Geliştirme	Orta Ölçekli:1-250 kişi Sabit Yatırım:550.000 Euro
EXIMBANK	İmalat	1-200 işçi
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	İmalat, Turizm, Tarım, Eğitim, Sağlık, Yazılım&Geliştirme	Küçük:10-49 Orta Ölçekli:50–250 işçi Yatırım Tutarı:550.000 Euro
DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	İmalat	Orta Ölçekli:1-200 işçi Sabit Yatırım:1.830.000 Euro
Devlet İstatistik Enstitüsü Devlet Planlama Teşkilatı	İmalat	Küçük:10-49 Orta Ölçekli:50–99 işçi
Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı	İmalat	Küçük:5-100 Orta Ölçekli:100–200 işçi

Not: 1 Euro=1.700.000 TRL

Kaynak: Çolakoğlu, M. H. (2002). Kobi Rehberi. TOBB Genel Yayın. Yorum, Ankara. & Small and Medium Sized Enterprises in Turkey Issues and Policies. OECD. 2004.

Türkiye'nin AB'ye üye olma çalışmaları yürüttüğü bu dönemde sanayi politikaları çerçevesinde KOBİ tanımının da bir standarda kavuşturulması ve gerekli yasal düzenlemenin yapılması gerekmektedir. Bu konu, Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan İlerleme Raporları'nda ve 2003 yılında Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nin kısa vadeli tedbirleri arasında da vurgulanmaktadır (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2004). Avrupa Birliği'nde geçerli KOBİ tanımları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: Avrupa Birliği'nde KOBİ Tanımları[1]

İşletme Türü	**Tanım**
Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ)	250 kişiden az işçi çalıştıran, Bilanço Değeri: 43 million Euro - 'Bağımsızlık[1]' kriterine uygun olan işletmeler
Küçük İşletmeler	50 kişiden az işçi çalıştıran, Bilanço Değeri: 10 million Euro - 'Bağımsızlık' kriterine uygun olan işletmeler
Çok Küçük İşletmeler	10 kişiden az işçi çalıştıran. Bilanço Değeri: 2 million Euro

Not: 1 Euro=1.700.000 TRL

Kaynak: Çolakoğlu, M. H. (2002). Kobi Rehberi. TOBB Genel Yayın. Yorum, Ankara. & Small and Medium Sized Enterprises in Turkey Issues and Policies. OECD. 2004.

Türkiye'de KOBİ Sektörünün Mevcut Durumu

Türkiye'de, 1980'lerde ortaya çıkan serbest pazar ekonomisi, uluslararası ticaret serbestisi, fiyat kontrollerinin kaldırılması yeni bir ekonomik dönüşümün önemli unsurlarını oluşturmuştur. 1970'ler küçük ve orta ölçekli işletmeler için elverişli ortamın olduğu yıllar olmakla birlikte, 80'ler de yeni bir girişimcilik ve ihracat furyasının başladığı yıllar olmuş, toplumun her kesiminde özel teşebbüs özendirilmiştir. Ancak, ticari işletmeler ve servis sektöründeki firmalar, bu akımdan geleneksel üretim yapan firmalara ya da

[1] Bağımsız işletmeler, sermayesinin ya da hisse senetlerinin %25 veya daha fazlası bir işletme tarafından üstlenilmemiş olan veya sermayesi, "küçük ve orta büyüklükteki işletme" tanımı dışındaki işletmelerden meydana gelmemiş olan işletmelerdir.

tarımla uğraşan işletmelere göre daha iyi faydalanmışlardır. Bununla birlikte küçük ve orta ölçekli işletmelerin teknolojik gelişmelerin gerisinde kaldığı, yetenek ve becerilerini çok iyi geliştiremedikleri gözlenmiştir (Özcan, 1995).

Mevcut ekonomik yapı içinde çoğu zaman düşük verimliliklerine rağmen, KOBİ'ler, üretim, ticaret ve hizmet sektörlerindeki sayıca ezici çoğunluklarıyla önemli bir role sahiptirler (Özcan, 1995; Alpugan, 1988). KOBİ'ler, kişisel ve aile birikimlerinin ekonomiye kazandırılmasını sağladığından, sermaye oluşumunu da hızlandırmaktadırlar. Küçük işletmeler, sayıca çokluğunun iş imkanı yaratması bakımından da ekonomiye katkıda bulunur. Ancak çok küçük ölçekli firmaların göreceli çoğunluğu ülkemizde küçük işletme sektörünün az gelişmiş yapısını da vurgular (Özcan, 1995).

Başka ülkelerdeki benzerleriyle karşılaştırıldığında da Türkiye'deki KOBİ'lerin daha küçük olduğu ve ülke milli gelirine katkısının daha düşük seviyelerde kaldığı fark edilmektedir. Bunun yanında Türkiye'de, çok küçük ölçekli firmalar, bütün firmaların yüzde 95'ini, işlerin yüzde 34'ünü, üretimin yüzde 8'ini oluştururken, İtalya, Portekiz ve Fransa gibi ülkelerde bu firmalar göreceli daha az olmakla birlikte, üretime katkısı yüzde 11-15 civarındadır (OECD, 2004).

Avrupa firma ölçekleri esas alındığında, Türk sanayi, AB sanayisine göre daha KOBİ ağırlıklı bir yapıya sahiptir. Özellikle tarım sektörü payının ve tarım sektöründe istihdam edilen kırsal nüfusun AB ortalamalarından çok yüksek olduğu görülür.

Ülkemizde küçük işletmelerin sektörel dağılımına bakıldığında daha çok geleneksel alanlarda olduğu görülür. Teknolojik gelişmelerin, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin oldukça zayıf kaldığı, sanayinin içine sokulamadığı bir gerçektir. Hatta son yıllarda elektronik, mikroişlemciler ve genetik alanında yapılan yenilikler Türkiye'deki küçük işletme sektörünün içine yayılmamıştır (Özcan, 1995)

Tablo 3: KOBİ'lerin Farklı İmalat Sanayi Kolları İçindeki Dağılımı[2]

İmalat Sanayi Kolları	%
Metal Eşya	26,1
Dokuma, Giyim, Deri	25,6
Orman Ürünleri, Mobilya	24,3
Gıda, Tütün ve İçki	12,7
Kağıt Ürünleri	3,9
Diğer	7,4
Toplam	100,0

Kaynak: Small and Medium Sized Enterprises in Turkey Issues and Policies. OECD. 2004.

KOBİ'lerin Niteliksel Özellikleri ve Avantajları

Küçük işletmelerin ekonomik sistem içindeki yerlerini belirlerken niceliksel özelliklerinin yanında niteliksel özelliklerinin de etkisi büyüktür. Temelde, küçük işletmelerin en önemli üç özelliği; bağımsızlık, teşebbüs niteliği ve kişisel ilişkilerdir. (Alpugan, 1988)

Bu özellikleriyle büyük firmalardan ayrılan küçük işletmeler, ülke ekonomisine birçok avantajlarla katma değer sağlamaktadır. Genel hatlarıyla KOBİ'lerin sahip olduğu avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir[3]:

. Daha az yatırımla daha çok üretim ve ürün çeşitliliği sağlamak

. Daha düşük yatırım maliyetleriyle istihdam yaratmak

. Ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenen bir yapıya sahip olmak

. Talep değişikliklerine ve çeşitliliklerine uyum gösterebilmek

. Teknolojik yeniliklere yatkınlık

. Bölgeler arası dengeli kalkınmaya katkı sağlamak

. Dengeli bir gelir dağılımına katkıda bulunmak

. Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısı olmak

KOBİ'lerin Süregelen Sorunları

KOBİ'lerin varolan sorunlarını –birbirlerinden bağımsız olmamakla birlikte- "içinde bulundukları ülke ekonomisinden kaynaklanan" ve "kendi zayıflıklarından kaynaklanan" olmak üzere iki grup halinde incelemek mümkündür.

[2] İmalat sanayi kolları içindeki KOBİ'lerin dağılımı Ek'te bulunmaktadır.
[3] www.kosgeb.gov.tr

Türkiye'deki makro ekonomik durum son yıllarda birçok çevreyi olduğu gibi KOBİ sektörünü de zor duruma sokmuştur. Yüksek enflasyon ve kamu borçlarının hakim olduğu bir ekonomik tablo, art arda gelen mali krizler, faiz oranlarındaki yüksek artış ve Türk Lirası'nın aşırı değer kaybı, Türk ekonomisinin büyümesine sekte vurucu gelişmeler olmuştur. Makro ekonomideki olumsuz gelişmelerden fazlasıyla nasibini alan KOBİ'ler, 1980'lerde ekonominin dışarıya açılması ve 1996'da Gümrük Birliği'ne girilmesiyle, aşırı rekabet koşullarıyla sarsıntı geçirmişlerdir.

Türkiye'nin belirli kriterlere göre 47 ülke arasındaki rekabet gücü sıralamalarına bakacak olursak (Ala, 2004);

Tablo 4: Rekabet Gücü Göstergeleri

Yerel Ekonominin Gücü	**Sıralama**		**Altyapı**	**Sıralama**
Katma Değer	46		Temel	41
Yatırımlar	37		Teknolojik	44
Birikimler	10		İş Ortamı	24
Nihai Tüketim	40		Sağlık	40
Yaşam Bedeli	46		Enerji	36
Uyabilme	10		Çevresel	37
Uluslararasılaşma	**Sıralama**		**Bilim ve Teknoloji**	**Sıralama**
Mevcut Hesap Dengesi	19		AR-GE Harcamaları	40
Mal ve Hizmet İhracatı	20		AR-GE Personeli	39
Mal ve Hizmet İthalatı	19		Teknoloji Yönetimi	31
Değişim Oranı	47		Bilimsel Çevre	29
Bakanlık Yatırımları	45		Entellektüel Varlık	46
Direkt Dış Yatırımlar	25			
Milli Korumacılık	17			
Uluslararası Pazarlara Açıklık	32			

Kaynak: World Competitiveness Year Book 2000

Türkiye'deki KOBİ'lerin çeşitli problemleri, gelişebilmeleri ve gerek dünya gerekse AB iç pazarında rekabet gücü kazanabilmeleri yönünde önündeki temel darboğazları oluşturur (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2004).

Finansal ortamdaki güçlükler: KOBİ'lerin finansmanında en büyük problemlerden biri kredi hacminden yararlanmada çıkmaktadır. KOBİ'lerin kredilerden aldığı pay ancak % 4 civarındadır[4]. Türkiye'de KOBİ'lerin finansman ihtiyacını karşılama amacıyla kurulmuş bir kurum bulunmamakta, bu konuda büyük görev ve pay T. Halk Bankası'na düşmektedir (OECD, 2002). Kamu kesminin piyasalardaki yüksek borçlanmasının faizlerin aşırı yükselmesine ve bankaların finanse etme kapasitesinin aşınmasına yol açması; ekonomik krizler neticesinde yatırım/proje finansmanı hizmetlerinin daralması, KOBİ'lerin kredi piyasasından tamamen dışlanmasına neden olmaktadır. KOBİ'lere hizmet verecek sermaye piyasası imkanları da geliştirilememiştir. Mali sektör bünyesinde yaşanan krizler ve KOBİ'lerle çalışacak kurumsal kapasite eksikliği nedeniyle, KOBİ'lerin kredi darboğazını rahatlatmak için AB'deki para ve sermaye piyasalarından yararlanılmamakta, Türkiye'ye sağlanan finansman imkanlarının bile KOBİ'lere aktarılmasında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunun yanında Türkiye'de KOBİ'lere yönelik kredi garantisi, risk sermayesi yatırım ortaklığı, gayri menkul yatırım ortaklığı, KOBi finans şirketleri, KOBİ'lere yönelik faktoring ve leasing şirketleri, KOBİ'lerin menkul kıymet piyasalarından yararlanamsını sağlayan KOBİ borsası gibi bazı finansman kurumları ya sembolik düzeyde gerçekleşmiş ya da plan olarak kalmıştır (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2004).

Düşük teknoloji düzeyleri ve know-how yetersizliği: Türk KOBİ'leri geleneksel üretim metotları ile Türkiye pazarı için üretim yapmakta ancak birçok pazarda AB firmaları başta olmak üzere yabancı firmalar ile rekabet etmek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, teknoloji düzeyleri Avrupa firmalarının çok altında kalmakta, genellikle modası geçmiş tasarımlar, verimsiz üretim metotları ve eski makine-ekipman kullanarak katma değeri düşük olan alt kalitede ürünleri üretmektedirler[5]. Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırmaya göre, ülkemizde teknoloji seviyesinin düşük olmasının başlıca nedeni biri, yeni buluşların azlığıdır. AR-GE çalışmalarında özel sektör payı OECD ülkelerinde yüzde 65 civarındayken, ülkemizde bu, yüzde 35 seviyelerindedir. Üniversite-sanayi işbirliği zayıf, teknik ekipman da yetersiz olduğundan, proje fonları ve araştırma laboratuarlarının geliştirilmesinde zorluklar yaşanmaktadır. Bunların yanında, vergi teşviklerinden çoğunlukla büyük firmalar yararlanmakta, AR-GE ve yeni buluş çalışmalarında finansman zorluğu yaşanmaktadır (OECD, 2004).

[4] www.kosgeb.gov.tr
[5] www.kosgeb.gov.tr

Rekabet baskısı ve yeni pazar arayışı nedenleriyle hissedilen teknolojik ihtiyaçlar, ülkenin mevcut yapısal koşullarında ekonomik talebe dönüşemediğinden ve bu ihtiyaçları karşılayıcı "know-how" hizmetleri sunan kesim ile tüketecek kesim arasında ticari bağlar gelişmediğinden, Türkiye'de piyasa mekanizmasının sonucu olarak teknoloji düzeyinin yükseltilmesi yoluyla rekabet gücü kazanımı ortaya çıkmamıştır.

Kalifiye eleman sıkıntısı ve eğitim sorunları: Kalkınmadaki en önemli öğelerden biri, üretimin arttırılarak kalitenin yükseltilmesi olduğundan bu da nitelikli insan gücüne bağlı olduğundan, küçük işletmeler rekabet avantajlarını arttırmada kalifiye insan gücüne olan ihtiyaç duymaktadır. Ancak ülkemizde, küçük sanayici ya da girişimcinin bizzat kendisine ciddi bir eğitim verilmemektedir. Son yıllarda küçük işletmelerin artan önemi ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olma çalışmaları nedeniyle birçok proje ve eğitim programı gündeme gelmekte ancak bunların kalitesi, ihtiyacı karşılaması ve geniş kitlelere seslenebilmesi gerçeği bir soru işaret olarak kalmaktadır.

Tanıtım ve pazarlama sorunu: Firmalar, küçük ölçekli ve dağınık bir yapıya sahip olmaları sonucu tanıtım sorunu yaşamaktadırlar. Bunda, kendi zayıflıkları kadar kurumsal çevrelerinin yetersizlikleri de darboğaz yaratmaktadır. KOBİ'lerin ulusal ve uluslararası alanda tanıtım, pazarlama ve satış sorunlarını aşmalarındaki en önemli unsur; yeni pazarlama modellerini, ürünleri, tercih ve zevkleri yakından takip edebilme yetileridir.

Kanun ve mevzuat sorunları: Küçük işletmelerin sorunları önemli bir kısmını da kemikleşmiş hukuki ve kurumsal düzenlemeler oluşturmaktadır. Bürokratik engellerin ve uyulması gereken formalitelerin çokluğu, birçok girişimciyi atılımdan uzaklaştırmakta, varolan küçük işletmelerin ise gelişimini engellemektedir. Ekonomik aktiviteleri zorlaştırıcı kanun ve hükümlerin basitleştirilmesi ve her aşamada kamu işletmelerinin baskıcı varlığının hafifletilmesi KOBİ'lerin faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmesine olanak sağlayabilir.

Küçük işletmeler konusunda kemikleşmiş olan problemlerden bir tanesi de destekleyici kuruluşlar ve KOBİ'ler arasındaki koordinasyon eksikliğidir. KOBİ'lere destek verecek kuruluşlar yeterli talep görememekten yakınırken, KOBİ'lerin de kendilerine ihtiyaç duyulan desteğin verilmediğinden yakındıkları çok sık olarak rastlanılan bir durumdur. Bu dağınıklık ve bilgi akışı eksikliğinden dolayı, KOBİ'lere hizmet veren 46 kamu kurum ve kuruluşunun bütçelerinde yer alan yaklaşık 800 trilyon liralık ödeneğin yarısından fazlası kullanılamamaktadır (Çolakoğlu, 2002).

KOBİ'LERİN DESTEKLEYİCİ KURUMSAL ÇEVRELERİ

KOBİ'lerin dengeli ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve sürdürülebilmesine yaptıkları olumlu katkıları, işsizliğin azaltılması ve yeni istihdam alanlarının yaratılmasında oynadıkları rolleri ve piyasa koşullarında meydana gelen değişimlere hızlı uyum sağlayabilen esnek bir üretim yapısına sahip olmaları, onları günümüz dünyasında daha da önemli bir konuma getirmektedir. Taşıdıkları önem dolayısıyla başta gelişmiş ülkeler olmak üzere bütün ülkeler KOBİ'lerin doğması, büyümesi, gelişmesi ve korunması için uygun ortamı hazırlayacak politikalar geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. KOBİ'lerin dünyadaki artan önemine koşut olarak ülkemizde de 80'li yılların sonundan itibaren KOBİ'lere yönelik bir destek sisteminin oluşturulması çalışmaları başlatılmıştır. Bu süreç içerisinde ulusal düzeyde belirlenen KOBİ politikaları uluslararası bir nitelik de kazanmaktadır[6].

KOBİ'lere 2004 İtibariyle Sağlanan Destekler

KOBİ'lere çeşitli kamu kuruluşu, özel kuruluş ve vakıflar tarafından verilen destekleri aşağıdaki başlıklar altında incelemek mümkündür;

Alt yapı, üretim: Küçük ve orta ölçekli sanayicilerin modern ve sağlıklı ortamlarda verimli üretim yapmalarına olanak sağlanması ve çevre kirliliğinin kontrol altına alınması amacıyla Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesince Küçük Sanayi Siteleri (KSS) ve Organize Sanayi Bölgelerinin (OSB) kurulması desteklenmektedir.

Tablo 5: Tamamlanan Küçük Sanayi Siteleri

Yıllar	Adet	İşyeri Sayısı	İstihdam Potansiyeli (Kişi)
1960-1995	262	62.113	386.080
1995	273	63.640	395.222
1996	289	65.326	405.338
1997	291	70.747	437.864
1998	294	71.722	443.714
1999	306	72.130	446.162
2000	313	74.121	445.000
2001	349	81.453	488.000
2002	362	83.318	500.000

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

[6] www.kosgeb.gov.tr

OSB'lerin altyapısı KSS'lerden daha iyi düzeyde olup, 65 adet OSB'de bulunan 13,344 iş yerinin yüzde 66'sında üretime geçilmiştir. 1,159,754 kişiye istihdam sağlayabilecek kapasitede olan bu iş yerlerinde 351,299 kişi istihdam edilmiş durumdadır. 118 OSB'nin de yapımına devam edilmektedir[7].

AR-GE: Teknoloji tabanlı işletmelerin desteklenmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi ve teknoloji yayımının kolaylaştırılması amacıyla, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu bölgelerdeki işletmeler OSB'lerindeki gibi KOBİ özelliğinde olup, özellikle bilişim, savunma sanayi ve elektronik sektöründe faaliyet göstermektedirler[7]. Bilgi yoğun ve ileri teknoloji alanında faaliyet gösterebilecek KOBİ'lerin AR-GE bazlı faaliyetlerinin desteklenerek geliştirilebilmesi ve uzun vadede ekonomiye kazandırılabilmesi için KOSGEB, 12 adet Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER) aracılığı ile 2001 yılında toplam 140 işletmenin AR-GE projesi desteklenmiş, bu projelerde 784 kişi istihdam edilmiştir[7].

KOSGEB tarafından işletilen Küçük ve Orta Boy İşletmeler Bilgi Ağına (KOBİ-NET) da üye olan işletmelerin sayısı 12.000'e ulaşmıştır. Özel sektör tarafından işletilen ve KOBİ'lere internet üzerinden bilgilendirme hizmetleri veren internet sitelerinin sayısında da önemli oranda artış gözlenmektedir. Bunlardan biri de Microsoft Türkiye ve Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV)'nın desteğiyle kurulan ve dünyadaki Türk KOBİ'lerini internette buluşturup, gerçek zamanlı, sanal işbirliği platformu şeklinde hizmet veren bir portaldır[8].

İhracat: Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kapsamında 2002 Yılında KOBİ'lere Sağlanan Destekler aşağıdaki tabloda görülmektedir.

[7] www.kosgeb.gov.tr
[8] www.tosyöv.org.tr/girisimcilik

Tablo 6: Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kapsamında 2002 Yılında KOBİ'lere Sağlanan Destekler

Yardımın Türü	KOBİ Sayısı	Yardım Tutarı (Euro)
AR-GE	626	24.547.368
Çevre maliyetlerinin desteklenmesi	217	211.121
Pazar araştırması desteği	240	235.454
Yurt-dışı ofis-mağaza yardımı(açma-işletme)	47	1.359.477
Yurt-dışı fuarlara katılım desteği	8.380	40.995.531
Eğitim	5	519.127
İstihdam	9	316.882
Marka	18	1.490.592
TOPLAM	**9.542**	**69.675.552**

Kaynak: KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Ocak-January 2004.

Finansman: KOBİ'lere sağlanan finansman destekleri içindeki en önemli payı T. Halk Bankası tarafından kullandırılan uygun koşullu krediler oluşturulmaktadır. Kredi kullanımının yıllara göre detayları aşağıdaki tabloda bulunmaktadır.

Tablo 7: Halk Bankası Kredilerinin Yıllar İtibariyle Dağılımı (Euro)

	KOBİ KREDİLERİ				KOOPERATİF KREDİLERİ		GİRİŞİMCİ KREDİLERİ	
	Fon Kaynaklı Krediler		Sanayi Kredileri		Esnaf ve Sanatkar Kredileri			
Yıl	Sayı	Tutar (000)	Sayı	Tutar (000)	Sayı	Tutar (000)	Sayı	Tutar (000)
2000	0	742.286	26.849	152.551	877.757	681.797	4.536	5.284
2001	37.492	560.376	14.191	26.462	891.222	158.777	2.568	369
2002	33.567	427.488	18.873	71.841	145.059	102.637	520	44

Kaynak: T. Halk Bankası A.Ş.

Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğü tarafından uygulanmakta olan "KOBİ Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar" çerçevesinde teşvik belgesi verilen yatırımcılara yatırım ve işletme kredileri kullandırılmaktadır.

Tablo 8: KOBİ Teşvik Belgelerinin Yıllar İtibariyla Dağılımı (Euro)

Yıl	KOBİ Sayısı	Yatırım Kredisi	İşletme Kredisi	Toplam Kredi	Sabit Yatırım	İstihdam
2000	1.229	37.757.778	26.242.056	63.999.834	85.479.946	5.587
2001	246	4.253.903	3.223.375	7.477.278	14.026.531	674
2002	390	14.188.452	5.552.338	19.740.789	46.418.326	1.498
2003	147	5.918.707	2.041.980	7.961.259	19.681.317	517

Not: İlgili yılın ortalama Euro kuru kullanılmıştır.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Nisan 2003

Borsa dışı teşkilatlandırılmış Menkul Kıymetler Piyasası'nın Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 2003'te yürürlüğe girmiştir. Anadolu'da bulunan ve İMKB ölçeğine göre küçük kalan bir çok işletme, sermaye piyasasından fon sağlayabilme amacıyla organize bir ikinci el piyasası oluşturulması yönünde talepte bulunmaktadır. Bölgesel bazda, şirketlerin piyasaya katılımının artmasıyla, Anadolu yatırımcısının kendi yöresinde yer alan şirketlerin bu piyasada işlem görmeye başlamasıyla, söz konusu şirketlerin sermaye piyasası araçlarına yatırım yapmaları mümkün olacaktır[9].

Eğitim: Milli Eğitim Bakanlığı'nın 81 ilde yer alan toplam 345 Meslek Eğitim Merkezi aracılığıyla, öğrenci ve kursiyerlere 109 ayrı konuda meslek eğitimi verilmektedir. 2001 yılında yaklaşık 40.000 adet meslek kursu açılmış olup, 725.000 kişi bu kurslarda eğitilmiştir (KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı, 2004).

Mevzuat ve bürokrasi politikaları: Şirket sözleşmesi ve ana sözleşme değişikliklerine ilişkin işlemlerin, Odaların bünyesinde yer alan Ticaret Sizil Memurluklarınca ve tek adım ilkesine uygun olacak şekilde gerçekleştirilmesini düzenleyen Türk Ticaret Kanunu, Vergi Usul Kanunu, Damga Vergisi Kanunu, İş Kanunu ve Sosyal Sigortalar Kanunu'nda değişiklik yapılması hakkında kanun yürürlüğe girmiştir.

2000'li yıllar itibariyle, Türkiye KOBİ'leri, gelişmiş ülkelerdeki gibi bir finansman piyasasına, modern destek imkanlarına ve faaliyetlerini kolaylaştıracak bir mevzuata kavuşturulamamıştır. Girişimci bilgilendirme çalışmaları istenen düzeye ulaşmamış, üniversite-sanayi işbirliği beklenen sonucu vermemiştir[10]. Türk ekonomisi 2000'lerin başından itibaren IMF ile birlikte uyguladığı reform politikaları ve yapısal değişikliklerle düşük

[9] www.spk.gov.tr
[10] www.kosgeb.gov.tr

enflasyon ve faiz oranlarıyla daha istikrarlı bir ekonomiye ulaşmayı hedeflemektedir. Bu hedefe yaklaştıkça, KOBİ sektörü de daha sağlıklı bir yapıya kavuşabilir. Bununla birlikte genç nüfusun yüksek olması, kadınların iş hayatında son yıllarda daha aktif rol oynamaları ve birçok kişinin tarımdan sanayiye yönelmesi, yeni iş olanaklarının yaratılması gerektiği gerçeğini göstermektedir. Birçok büyük ekonomide olduğu gibi Türkiye'de de yeni iş alanlarının yaratılmasında küçük işletmeler daha büyük rol oynayacaktır. Bu durumda KOBİ'lerin geliştirilmesi ve yenilerinin ortaya çıkması için fırsatların sunulması şarttır. Birçok küçük işletme herhangi bir olumsuz gelişmede kendini koruyacak kadar sağlam yapıya sahip olamadığından onları bu tür şoklardan uzak tutacak istikrarlı ve dengeli bir ekonominin sağlanması şarttır.

Türkiye'de KOBİ'lere verilen destekler konusunda, KOSGEB 28 adet Küçük İşletmeleri Geliştirme Merkezi (KÜGEM) aracılığıyla 2002 yılında 2.928 firmaya danışmanlık, 6.472 firmaya laboratuvar, 5.870 firmaya eğitim, 224 firmaya kalite, 4.175 firmaya proje kapsamlı destekler sunmuştur.

Ülke genelinde uygulanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)'nda da KOBİ'lerin gelişimi ve rekabetçi güçlerinin arttırılmasına yer verilmekte, uluslararası alandaki başarılı örnekler incelenerek öncelik ürün kalitesinin arttırılmasına, üniversitelerle işbirliğine gidilerek teknolojik yeniliklerin yakından takip edilmesine ve yaratıcılığa, yeni finansman ve yönetim modellerinin oluşturulmasına öncelik verilmektedir (Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu, 2001). Bunun yanında yabancı şirketlerle ilişkilerin geliştirilip ihracatın arttırılmasına önem verilmekte, TOBB ve KOSGEB işbirliğiyle KOBİ'lere daha hızlı ve iyi servis sunabilmek adına "sinerji odak noktaları" kurulması gündemdedir.

AVRUPA BİRLİĞİ'NE UYUM SÜRECİNİN TÜRKİYE SANAYİ POLİTİKASI ve KOBİ'LER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Avrupa Birliği'nde Sanayi Politikası

AB sanayi politikasının ana hedefleri rekabetin güçlendirilmesi, iş ortamının iyileştirilmesi ve endüstriyel değişimin desteklenmesidir. AB Sanayi Politikası temelinde "sanayinin rekabet gücünü arttırma politikası" olarak tanımlanabilir. Uzun dönemde, artan rekabetin küresel verimliliği de arttıracağına inanılmaktadır. AB Komisyonu, bütün sektörlerin eşit muamele görmesi gerektiğini savunan yatay sanayi politika kavramı ile şirketler için uygun iş ortamının yaratılması üzerinde hassasiyetle durmaktadır. İşletmeler, günümüz dünyasında, itici gücü karmaşık bir elektronik bilgi toplumuna geçiş olan hızlı bir küreselleşmeye ayak uydurmak zorundadırlar. AB Sanayi Politikası'nda da devletin bu uyumu kolaylaştıracak ve hızlandıracak tedbirleri alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Yaşanan Gelişmelerin Türkiye Sanayi Politikaları Üzerinde Etkileri

♦Türkiye'nin AB'yle olan ilişkisi, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması'nın çerçevesini çizdiği "**Ortaklık Rejimi**" ile başlamıştır. Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları, direk ya da dolaylı olarak ekonomimizde ve yerel kurumların yeniden yapılanmasında büyük bir yere sahip olduklarından KOBİ'leri de etkilemektedir. 1980'lerde Türkiye'nin KOBİ sektörü için uygulamaya başladığı yeni bir politikayla SEGEM (Sanayi Eğitim ve Geliştirme Merkezi) ve KÜSGET (Küçük Sanayi Geliştirme Topluluğu) kurulmuş, bunlar daha sonra 1990'da KOSGEB çatısı altında birleştirilmiştir (OECD, 2004).

♦1970 ve 80'li yıllarda durgunluğa uğrayan hatta kopma noktasına gelen ilişkiler, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında sanayi ürünleri alanında bir **Gümrük Birliği** oluşturulması sürecini tamamlayan 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile yeniden ivme kazanmıştır[11]. İlk KOBİ Eylem Planı, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne katılımından sonra oluşturulmuş ancak kaynak ayrılamamasından dolayı uygulamaya konulamamıştır (OECD, 2004).

♦Daha sonra AB, 1998'deki **Cardiff Zirvesi**'nde Türk Sanayisi ve KOBİ'lerinin Gümrük Birliği ve uyum hususlarındaki durumlarını kapsamaya yönelik bir "Sanayi Stratejisi"nin geliştirildiği "**Türkiye için Avrupa Stratejisi**"ni yürürlüğe koymuş ancak faaliyete geçirememiştir[12].

♦1999 **Helsinki Zirvesi** sonrası Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiş, bu dönemde Türkiye için ayrılan kaynaklarla ülkenin çeşitli alanlardaki AB'ye uyum çalışmalarının yanısıra "KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı"nın desteklenmesi de öngörülmüştür. "**Binyıl Bildirgesi**" çerçevesinde de AB genişleme sürecinde, bilim-araştırma-teknoloji üretiminin arttırılması, mesleki eğitimin hızla geliştirilerek, yenilenmesi ve yaygınlaştırılması, KOBİ'lerin geliştirilmesi ve desteklenmesi, bölgesel kalkınmaya önem verilmesi hususlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır[14].

♦1997 **Amsterdam Zirvesi** önerileri doğrultusunda KOBİ'ler için iş ortamının iyileştirilmesi ve mevzuatın basitleştirilmesi konusunda bir rapor hazırlamak üzere BEST[13] (İş Ortamının Basitleştirilmesi Görev Gücü) Çalışma Grubu oluşturulmuştur. Temmuz 2001 tarihinde KOBİ'lerle ilgili tüm kuruluşların katılımıyla "**CC Best Türkiye Raporu**" hazırlanmıştır.

---

[11] www.kosgeb.gov.tr
[12] www.kosgeb.gov.tr
[13] BEST çalışmalarının amacı; ülkelerin en iyi uygulama örneklerinin değişimini sağlamak ve ülkelerin birbirlerinin tecrübelerinden istifade edebilecekleri bir ortam yaratmaktır.

♦CC BEST çalışması, Haziran 2000'de **Feira Zirvesi**'nde "**AB KOBİ Şartı**"'na dönüştürülmüştür. Temelinde AB üyesi ülkelerin KOBİ politikalarında birliktelik sağlama amacı bulunan Şart; girişimcilerin eğitimi, internette işlem imkanlarının yaygınlaştırılması, daha iyi kanunlar ve mevzuat düzenlemesi yapılması, vergilendirme ve finans konularında iyileştirme, ulusal ve uluslararası platformlarda KOBİ'lerin daha etkin temsil edilmesi gibi konuları kapsamaktadır.

♦KOBİ politikaları "**Avrupa Topluluğu İşletme ve Girişimcilik ve Özellikle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler için Çok Yıllı Programı**"nda proje ve eyleme dönüştürülmektedir. Türkiye'nin program bütçesine katkı payı 4,5 milyon Euro düzeyindedir. 2002 yılında ihalesi yapılacak 23 AB Bilgi Merkezi'nin 12'sinin Türkiye'de açılacak olması sevindirici olsa da, Avrupa'da bu merkezlerden 300'den fazla bulunduğu göz önüne alınmalıdır.

♦AB, "2010 yılı itibariyle dünyanın en dinamik ve rekabet gücü en yüksek bilgiye dayalı ekonomisi haline gelme hedefini" açıkladığı Mart 2000 Lizbon Zirvesi'nde de küçük işletmeler konusunda üye ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesi, koordinasyonun sağlanması ve mevzuatın basitleştirilmesi ihtiyacı vurgulanmıştır.

♦ OECD üyesi ülkeler Haziran 2000 tarihinde İtalya'nın Bologna kentinde ülkelerin Sanayi ve KOBİ'lerden sorumlu bakanlarının bir araya gelmesiyle KOBİ politikalarına yönelik Bologna Sözleşmesi'ni imzalamışlardır. "KOBİ'lerin küresel ekonomideki rekabet gücünü güçlendirmek: stratejiler ve politikalar" konulu konferans, KOBİ'ler hakkında ilk uluslararası, bakanlar seviyesindeki konferanstır.

Bu konferans KOBİ'lerin küreselleşme ve ticarette liberalleşmenin doğurduğu olumlu sonuçlardan faydalanırken yerel güçlerini geliştirmesine yardımcı olmak için kamu ve özel sektörün yapması gerekenlerin tespit edilmesi için büyük bir fırsat yaratmıştır[14].

♦KOBİ'lere ilişkin hususlar bir de, AB-Türkiye Ortaklık Komitesi'nin alt komitelerinden olan Ticaret, Sanayi ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu Ürünleri Komitesi'nin gündeminde Aralık 2000, Mayıs 2001 ve Temmuz 2002'de yer almıştır[15].

♦Avrupa Komisyonu'nun Türkiye için hazırladığı 2002 yılı İlerleme Raporu'nda KOBİ tanımına ilişkin mevzuat düzenlemesi yapması konusunda gelişme kaydedilmediği, KOBİ'lere ayrılan kredi kaynaklarında azalma meydana geldiği, Türkiye'nin KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı hazırlaması gerektiği vurgulanarak, Türkiye'nin AT programlarına ve

[14] www.sme2004.org
[15] www.kosgeb.gov.tr

böylelikle Altıncı AR-GE Çerçeve Programı'na katılımının uygun bulunduğu belirtilmiştir[17].

♦Avrupa Araştırma Alanı (ERA) 2000 yılı başlarında Avrupa'da araştırmaların bütünleştirilmesi (Çerçeve programları ve AB üyesi bulunan ülkelerin 15 farklı ulusal araştırma programı) ve birbirinin aynı olan araştırmalar için kaynak israfının önlenmesi amacıyla Avrupa Araştırmalar Politikası kapsamında oluşturulmuş bir yapıdır. ERA'nın başlıca hedeflerinden biri de KOBİ'lere destek vermektir.

AB, Lizbon Zirvesi'nde kendine koyduğu hedefle ilgili olarak AR-GE'ye, yenilikçiliğin geliştirilmesine ve girişimciliğe verilen desteği önemli ölçüde arttırmıştır. İki önemli rakibi olan ABD ve Japonya ile arasındaki farkını, AR-GE yatırımını yükselterek 2010'da AR-GE harcamalarının gayrisafi hasılasının yüzde üçüne ulaşmasıyla kapatmayı hedeflemektedir. Bu amaçla tasarlanan destek programları içinde en önemlilerinden biri "Çerçeve Programları"dır. Çerçeve Programları (ÇP) 1984'ten beri beş yıllık dönemler halinde uygulanmaktadır. Türkiye'nin 1998-2002 yılları arasındaki Beşinci ÇP'na katılımı, toplam ekip sayısının yüzde 10'u dolaylarındadır. İncelenen 42 projede toplam katılımcıların yüzde 73'ü bilimsel, yüzde 27'si ticari proje sunarken ICT (bilgi-haberleşme teknolojileri) alanında Türkiye'nin sunduğu projelerin bilimsel ve ticari dağılımları Avrupa ortalamasıyla eşittir[16].

17,5 milyon Euro tahsis edilen Altıncı ÇP'nda (2002-2006) AB ve Türkiye'de teklif edilen ve kabul edilen proje oranlarına bakıldığında sırasıyla yüzde 19 ve yüzde 11 oranları görülmektedir. Türkiye'den sunulan projelerde toplam 882 katılımcının 165'i KOBİ, 454'ü yüksek öğretim kurumları, 174'ü sanayi, 84'ü araştırma merkezleri ve 70'i de diğerdir. Kabul edilen projelere bakıldığında 94 projenin 21'i KOBİ'lere, 44'ü yüksek öğretim kurumlarına, 21'i sanayiye, 21'i araştırma merkezlerine, 8'i de diğere aittir[17].

♦Bologna Zirvesi'nden sonra Haziran 2004'te "Küresel Ekonomide Girişimciliğin ve Yenilikçi KOBİ'lerin Teşvik Edilmesi" Konulu İstanbul Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansta; girişimcilik ve firma kuruluşlarını küresel ekonomide büyümenin itici gücü olarak teşvik etmek (özellikle kadınların girişimciliği üzerinde odaklanarak), finansman, işbirliği grupları, ağlar ve ortaklıklara erişim vasıtasıyla KOBİ'lerin yenilik ve teknolojiye erişimlerinin teşvik edilmesi, KOBİ'lerin ICT kullanımı ve e-işletmeyi benimsemesinin teşvik edilmesi, kalkınma için KOBİ'lerin teşvik edilmesi gibi konular üzerinde durulmuştur[18].

---

[16] www.cordis.lu/national_service
[17] www.fp6.org.tr
[18] www.sme2004.org

KOBİ SEKTÖRÜNÜN GELİŞTİRİLMESİ İÇİN ÖNGÖRÜLEN STRATEJİLER

Türkiye'de son yıllarda küçük işletme politikalarının şekillenmesi "dış" ve "iç" faktörler başlıkları altında incelenebilir. Dünya Bankası, UNIDO, AB, OECD gibi yapılarla olan ilişkiler, Türkiye'deki kamu ve özel çevrelerin KOBİ'lere daha tutarlı, ve kapsamlı yaklaşımlar içine girmelerini sağlamıştır. İç faktörler ise KOBİ'lerin ekonomik sistemdeki yerlerinin farkedildikçe daha da önemsenmesi, yerel sanayi politkaları içinde planlamacıların dikkatini çekmesi ve ihracata dayalı büyüme politikalarında etkin bir yere sahip olmalarıyla ilgilidir (Özcan, 1995).

Öncelikle Türkiye geneli düşünüldüğünde, KOBİ ve diğer sektörlerin sağlıklı gelişimi için, uzun vadeli sürdürülebilir bir ekonomik büyüme, düşük enflasyon oranı ve yapısal reformların gerçekleştirilmesi öncelikli hedefler arasındadır. Aynı bağlamda kamunun yeniden yapılandırılması ve mevcut mekanizmaların etkinlik ve verimliliğinin arttırılması da önemli tedbirler arasındadır[19].

Türkiye'de küçük işletmeleri tek bir çatı altında toplama görevini üstlenmiş belli bir kurumsal yapıya ihtiyaç bulunmaktadır. KOBİ'lerin mevcut dağınık yapıları kendi içlerinde ve farklı sektörler arasında bilgi asimetrisi, verimsiz kaynak dağılımı gibi problemlere yol açmaktadır.

KOBİ sektöründeki hedef ve amaçların tam anlamıyla açık ve net olmamasının bir nedeni de sahip olduğumuz dış bağlantıların etkilerini çok fazla yerel kurumlarımız ve politikalarımızda hissetmemizden kaynaklanmaktadır. Çoğu zaman kendi kaynak ve sınırlarımızı düşünmeden ithal ettiğimiz fikir ve politikalarla KOBİ sektörüne vizyon oluşturma ve hedef belirleme çabasını gütmekteyiz. Bunlar da sağlam temeller üzerinde ilerlemediğinden, çoğu zaman fikir olarak kalmaktan ya da sağlıksız yapılaşmaya yol açmaktan ileri gidememektedir. Bu yüzden kendi potansiyelimizin, güçlü ve zayıf yönlerimizin farkında olarak, dışardaki iyi örnekleri takip ederek ve uygun olanları kendimize örnek model olarak seçerek kendi politikalarımızı oluşturma ve uygulamayı öğrenmeliyiz. Böylelikle kendi modellerimizi oluşturup, uluslararası alanda fark yaratabilir ve başka ülkelere de bu anlamda örnek oluşturabiliriz.

KOBİ sektöründeki giriş ve çıkışların fazla olmasının bir nedeni de firmaların finansal ve teknolojik problemlerinin yanında örgütsel problemlere sahip olmalarıdır. Büyük işletmelere oranla sayıca daha az kişi çalıştığından çoğu girişimci ya da firma yöneticisi şirketin kurumsallaşmasına ya da organizasyonuna önem vermemektedir.

---

[19] www.kosgeb.gov.tr

Önceki bölümlerde belirtilen KOBİ sektörünün problemleriyle ilgili yapılabilecek faaliyetleri de aşağıdaki gruplar halinde inceleyebiliriz.

Finansman: KOBİ'lerin finans, meslek ve kamu kuruluşlarının iş birliği ile finansman hizmetleri hakkında bilgilendirilmesi şarttır. Tarafları bir araya getirecek, varolan talep ve arzın inceleneceği ve sorunlara karşılıklı katılımla çözümlerin üretileceği şeffaf bir ortamın temini gereklidir.

Teknoloji düzeyini arttırma ve yenilikçi anlayışı yerleştirme: Türk KOBİ'leri genellikle teknoloji üretimi, AR-GE çalışmaları ve know-how kullanma konusunda uluslararası rekabet gücüne sahip bulunmamaktadır. Mühendislik, teknoloji transferi, AR-GE, tasarım ve teknoloji ile ilgili hizmet üreticilerin faaliyetlerinin ve kapasitelerinin arttırılması, hizmet alıcı konumundaki KOBİ'lerle aralarındaki ticari bağların güçlendirilmesi ve piyasaların dinamikleştirilmesi öngörülen stratejiler olabilir. Üniversite-sanayi işbirliği geliştirilmeli ve KOBi'lerin üniversitelerle teknoparklar içinde buluşması sağlanmalıdır.

Bunun yanında yerel ve bölgesel iş birliği kümelerinin ve iletişim ağlarının oluşturulması desteklenmeli, işletmeler arası bilgi ve iletişim ağları güçlendirilmeli ve tüm işletmelerin aktif bir şekilde bu ağlara katılımı teşvik edilmelidir[20].

Eğitim: Bilgi çağını yaşayan dünyamızda hem girişimcilik hem de KOBİ'ler için nitelikli eleman yetiştirilmesi konusunda ülkemizin uluslararası standartlara ulaştırılması zorunludur. Bu yüzden kamu ve özel sektörün işbirliğiyle KOBİ'lere yönelik yönetici ve daha alt kademelerde çalışanlar için pratik ve teorik eğitim programlarının oluşturulması, zenginleştirilmesi, gerekli mevzuatla zorunlu hale getirilmesi, staj imkanlarının tanınması hayati önem taşımaktadır.

KOBİ'lerin üniversitelerin ve büyük ölçekli firmaların bilgi kapasitesinden yararlanmaları amacıyla ortak pogramlar geliştirilebilir, ana-yan sanayi ilişkileri arttırılarak yan sanayi firmalarının personelinin eğitim seviyelerinin geliştirilmesine imkan verecek projeler de yaratılabilir[22].

Tanıtım ve pazarlama: Bilgi, beceri ve tecrübe eksikliklerinden dolayı küçük firmalar, genellikle yerel taleple ilgilenmiş, uluslararası pazarlara açılma imkanı ve gereği duymamışlardır (Özcan, 1995). Oysa günümüzde küreselleşmenin olumsuz etkilerinden korunmak, sektörel ve bölgesel bağımsızlıktan kurtulmak ve rekabet edebilecek alanları belirlemek amacıyla özel sektörün de katılımıyla ihracata yönelik plan ve programlar yapılmalıdır.

[20] www.kosgeb.gov.tr

Kanun ve mevzuat düzenlemesi: Öncelikle ulusal alanda farklı kurumlar tarafından benimsenecek, ortak kriterlerin yer aldığı bir KOBİ tanımına ihtiyaç duyulmaktadır. KOBİ'lerin faaliyetlerinde etkinliği azaltıcı kanun ve uygulamalar yeniden gözden geçirilerek basitleştirme ve iyileştirme yoluna gidilebilir. KOBİ politikalarını belirleyici ve uygulaycı kuruluşlar arasındaki iletişim ve koordinasyonu arttırıcı düzenlemelere gidilmesi, uygulanan programların rasyonel ve niceliksel kriterler çerçevesinde değerlendirilmesi ve performans ölçümleri yapılması verimliliği arttırabilir. Ayrıca KOBİ'lerin serbest piyasa ekonomisi koşullarında faaliyet göstermelerinin sağlanması amacıyla, kamunun verdiği hizmetler gözden geçirilebilir ve haksız rekabeti önleyici uygulamalar getirilebilir[21].

SONUÇ

Tarih boyunca gerek ekonomik gelişme gerekse sosyal yapının gelişmesi açısından büyük öneme sahip KOBİ'ler hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin belkemiğini oluştururlar. Bu çalışmada da Türkiye'deki önemi sayısal göstergeler ve toplumsal boyutuyla kanıtlanmış olan KOBİ'lerin özellikleri, avantajları, sorunları, mevcut destekleyici yapıları incelenmiştir. Türkiye gündemini oldukça meşgul eden AB'ye üyelik meselesinde de uyum süreçlerinden birini oluşturan sanayi politikaları ve KOBİ'lerin bu süreçte üzerine düşenler detaylarıyla okuyucuya verilmiştir. Gelecekteki hedeflere ulaşmak adına KOBİ'ler için öngörülen stratejiler son kısımda tartışmaya açılmıştır.

Finansman, teknoloji, eğitim, tanıtım, pazarlama ve mevzuat gibi konulardaki düzenlemelerin yanında Türkiye'nin asıl ihtiyacı tek bir çatı altında toplanmış bir KOBİ sektörü ve tüm ulusça benimsenmiş bir KOBİ politikasıdır. Buna da maliyet-yarar analizi iyice yapılmş, güçlü ve tutarlı, uluslararası alanda ise çağdaş seviyeyi yakalamış bir sanayi politikası ve stratejisiyle ulaşılabilir. Bu yüzden kendi potansiyelimizin, güçlü ve zayıf yönlerimizin farkında olarak, dışardaki iyi örnekleri de takip ederek kendi politikalarımızı da oluşturma ve uygulama yolunu seçmeliyiz.

[21] www.kosgeb.gov.tr

KAYNAKÇA

Ala, S. (2004). *Kobi Mevzuat ve Yükümlülükler Rehberi*. Ankara: KOSGEB Girişimciliği Geliştirme Merkezi.

Alpugan, O. (1988). *Küçük İşletmeler Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.

Avrupa Birliği Altıncı Çerçeve Programı Ulusal Koordinasyon Ofisi (www.fp6.org.tr)

Community Research and Development Information Service (www.cordis.lu/national_service)

Çolakoğlu, M. H. (2002). *Kobi Rehberi*. Ankara: TOBB Yorum.

İktisadi Kalkınma Vakfı (2001). *Avrupa Birliği'nin Girişimcilik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu.*

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (www.kosgeb.gov.tr)

Littunen, H. (2000). "Entrepreneurship and The Characteristics of Entrepreneurial Society", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 6: 295-309.

Man T. W. Y., Lau T. and Chan K. F. (2002). "The Competitivenesss of Small and Medium Enterprises A Conceptualization with Focus on Entrepreneurial Competencies", *Journal of Business Venturing*, 17: 123-142.

Morrison, A. (2000). "Entrepreneurship: what triggers it?", *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 6: 59-71.

OECD. (2002). *Small and Medium Enterprise Outlook*.

OECD. (2004). *Small and Medium Sized Enterprises in Turkey Issues and Policies*.

Özcan, G. B. (1995). *Small Firms and Local Economic Development*. England: Avebury Ashgate.

Sermaye Piyasası Kurulu (www.spk.gov.tr)

The Second OECD Ministerial Conference on Small and Medium Enterprises (www.sme2004.org)

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (Ocak-January 2004). *KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı*.

Türkiye Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (www.tosyov.org.tr/girisimclik)

Bir Dişli Fabrikasında Tamsayılı Hedef Programlama

Uygulama Denemesi

Gülnur KEÇEK[•]

Özet: Günümüzde işletmelerde karşılaşılan problemler karmaşık olup; çok ve genellikle çelişen amaçlar içerirler. Bu çalışmada, öncelikle tamsayılı hedef programlama ve dal ve sınır tekniği açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra, bir dişli işletmesinde belirlenen kısıtlayıcılar ve hedefler doğrultusunda bir tamsayılı hedef programlama modeli geliştirilmiştir. Model QS ve WINQSB yazılımları ile çözülmüştür. Karar vericiye yardımcı olacak bir üretim programı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Amaçlı Karar Verme, Tamsayılı hedef programlama, dal ve sınır tekniği, tercih.

An Application of Integer Target Programming in A Gear Factory

Abstract: The problems in the organizations are compLex and they contains multiple and conflicting objectives today. In this paper first, integer goal programming and branch and bound technique are explained. An integer programming model is formulated for the gear firm in line with the constraints and goals in effect. The model was solved by QS and WINQSB softwares. A production program to aid the decision makers is prepared.

Keywords: Multiple Objective Decision Making, Integer goal programming, branch and bound technique, preference.

ÇOK AMAÇLI KARAR VERME

Çok amaçlı yönetim, yönetim biliminin en önemli konularından biri olarak bilinir. İşletmelerdeki büyüme, büyük ve karmaşık karar problemlerini ortaya çıkarmaktadır. Stratejik karar verme problemlerinde çok sayıda seçenekler, kısıtlayıcılar ve amaçlar söz konusu olmaktadır.

Çok amaçlı karar modellerine ilişkin araştırmalar 18. yüzyılda başlamıştır. Bu araştırmalarının sonucunda uygulama problemleri için daha etkin teknikler ve bilgisayar programları geliştirilmiştir(Chinneck ve Michalowski, 1996; Lee ve Morris, 1977; Zeleny, 1982).

Çok amaçlı tekniklerin kullanımı, yatırım kaynaklarının sınırlı olduğu, etkin bir yatırım kararının çelişen sosyo politik koşullarla tanımlı amaçları sağlaması gerektiğinde özellikle önem taşır. Bu teknikler, literatürde çok amaçlı analiz, çok amaçlı optimizasyon, çok amaçlı karar verme ve vektör optimizasyonu olarak bilinir. Çok amaçlı karar verme(ÇAKV) pratik

[•] Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü

uygulamaları kadar teorik gelişmeleri ile de karar analizinin en hızlı gelişme gösteren alanlarından biridir. (Brans ve Mareschal, 1996; Ballestero ve Romero, 1996). ÇAKV problemleri, yeni ürün geliştirme, fiyatlandırma kararları, araştırma projesi seçimi, işgücü planlaması gibi özel girişim işlerine ek olarak ulusal savunma giderlerini planlama, ulusal enerji planı geliştiren bir ülkenin politikasını belirleme gibi genel kararları da kapsar(Zionts, 1989).

Çok amaçlı karar problemi, birden çok ve genellikle çelişen amaçlar içerir. Çok amaçlı karar problemi,matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir,

$$Max(f_1(x), f_2(x),..., f_m(x))$$

Kısıtlayıcılar

$$x \in X$$

X:Uygun çözüm alanıdır.

Bu problem vektör maksimizasyonu problemi(VMP) olarak bilinmektedir. Burada m adet amacı içeren bir vektörün maksimizasyonu söz konusudur. Tüm amaç fonksiyonlarını birlikte enbüyükleyen çözüme ulaşmak genellikle mümkün olamamaktadır(Foued ve Sameh, 2001). Bu durumda her amaç için optimum çözümler, karar vericinin tercihleri doğrultusunda uzlaştırılır ve elde edilen çözüme "eniyi uzlaşık çözüm"(the best compromise solution) adı verilir.Çok amaçlı karar vermede sık karşılaşılan bir diğer çözüm ise baskın(nondominated) çözümdür.Baskın çözüm, VMP'nin diğer amaç fonksiyonları arasında en az birinde gerileme söz konusu olmaksızın, diğer bir amaç fonksiyonunda gelişme sağlanamayan çözümdür(Evren ve Ülengin,1992; Oliveira, v.d., 2003).

HEDEF PROGRAMLAMA

Hedef programlama,1955 'te Charnes, v.d.tarafından geliştirilen çok amaçlı programlama tekniğidir ve 1961'de Charnes ve Cooper tarafından daha açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Hedef Programlama, çok amaçlı karar verme teknikleri içerisinde seçkin ve etkin bir teknik olarak bilinir ve HP'nın teorik ve işlemsel durumlarının geliştirilmesi amacıyla yapılan araştırmalar yoğundur(Tamiz,v.d.,1999; Schniederjans, 1984).

HP, her amacın verilen hedef değerlerine mümkün olduğunca ulaşmasını amaçlar. Hedeflerden istenmeyen sapmalar enküçüklenir. Bu amaçla kullanılan uzaklık fonksiyonu, HP modelinin türüne bağlıdır(Ignizio,1985). HP modelinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir;

$$Minz = \sum_{k=1}^{K} \sum_{i=1}^{I} P_k \left(w_{ik}^{+} d_i^{+} + w_{ik}^{-} d_i^{-} \right)$$

Kısıtlayıcılar

$$\sum_{j=1}^{n} a_{ij} x_j - d_i^{+} + d_i^{-} = b_i \qquad i = 1,2,...,I$$

$$d_i^{-}.d_i^{+} = 0, \qquad x_j, d_i^{-}, d_i^{+} \geq 0$$

P_k : k hedefine atanan öncelik faktörü $\left(P_k >>> P_{k+1}\right)$

w_{ik}^{+}, w_{ik}^{-} : k öncelik düzeyinde i hedefinin sapma değişkenlerine atanan ağırlıklar

d_i^{-}, d_i^{+} : i hedefine ilişkin negatif ve pozitif sapma değişkenleri

a_{ij} : i hedefinde x_j 'ye ilişkin teknolojik katsayılar

b_i : i hedefinin değeridir.

(Ghosh, v.d., 2005; Tamiz ve Jones, 1996).

HP problemleri, matematik programlama modeli tipine göre sınıflandırılabilir: doğrusal, tamsayılı, doğrusal olmayan v.b. İkinci bir sınıflandırma, hedeflerin önemlerinin karşılaştırılmasına göre yapılır. Eğer tüm hedefler yaklaşık önemde ise önceliklendirilmemiş HP, buna karşılık hedefler için öncelik düzeylerinin bir hiyerarşisi söz konusu ise(yani birinci, ikinci,…. Öncelikli hedeflere önceliklerine göre ulaşılacaksa) önceliklendirilmiş HP söz konusudur(Hillier ve Lieberman, 1995; Öztürk, 2004 ; Kuruüzüm**,** 1989).

HP problemlerinin çoğunda karar verici, bir hedefin gerçekleşmesini diğerinden daha fazla isteyebilir. Bu durumda hedefler, önceliklerine göre sıralanır. Önceliklendirilmiş hedeflere sahip olan bir HP modelinin formülasyonunda öncelik faktörleri sapma değişkenlerine yüklenerek amaç fonksiyonu oluşturulur **(**Ignizio, 1976; Markland ve Sweigart, 1987).

Önceliklendirmeden sonra, birinci öncelikli hedefler için sapmalar enküçüklenir. Bu aşamada bir önceki hedeften vazgeçilmez. Bu süreçte sırasıyla tüm hedefler göz önüne alınır. (Belton ve Stewart, 2002).

ÇAKV için en ümit verici(geleceği parlak) tekniklerinden biri hedef programlamadır. HP, DP'nın oldukça geliştirilmiş ve test edilmiş bir tekniği olarak düzenlenmiş olan güçlü bir araçtır. HP, rakip amaçların karmaşık sistemine eşanlı bir çözüm sağlar.Bu teknik orijinal olarak Charnes ve

Cooper tarafından geliştirilmiştir ve daha sonra Ijiri, Lee v.d. tarafından çalışmalar yapılmıştır(Lee ve Morris, 1977; Belton ve Stewart,2002).

HP'nın bir hüneri, aynı öncelik düzeyindeki hedefleri ağırlıklandırabilmesidir. Bunun yapılabilmesi için aynı öncelik düzeyindeki hedefler ortak bir birimle gösterilmelidir. Sapma değişkenlerine atanan ağırlıkların iki önemli rolü vardır. Birincisi, farklı birimlerle ifade edilen amaçların birlikte ele alınabilmesini sağlaması, ikincisi ise karar vericinin tercihlerini yansıtmasıdır(Markland ve Sweigart, 1987; Foued ve Sameh, 2001, Kettani, v.d., 2004).

HP çözüm algoritmalarının geliştirilmesi için yapılan çalışmaların çoğu doğrusal hedef programlama problemlerinin(DHP) çözümüyle ilgilidir.[1] Simpleks tekniği, uzun süreden beri DP problemlerinin çözümünde etkinliğiyle genel kabul görmüş olan bir teknik olduğu için bu teknik ÇADP'yı etkilemiş ve araştırmacılar Simpleks tekniğinin yapısını düşünmeye yöneltmiştir. İlk DHP çözüm tekniği, Charnes ve Cooper tarafından ortaya konulmuş olup bilgisayar programı ise Jaaskelainen tarafından 1969'da oluşturulmuştur, bu program 50 veya daha az değişken içeren modellerle sınırlandırılmıştı. DHP için bilgisayar programlarının ikinci jenerasyonu, her öncelik düzeyini ayrı bir DP modeli olarak alıp; bir önceki düzeyde elde edilen minimal değeri korumak için her öncelik düzeyinde kısıtlayıcılar ekledi. Bu algoritma, ardışık(sequential) Simpleks olarak bilinir ve Ignizio tarafından geliştirilmiştir. Daha ileri algoritmalar, Arthur ve Ravindran, Schniederjans ve Kwak tarafından geliştirilmiştir. HP'nın tamsayılı ve doğrusal olmayan durumlar için uzantıları, Ignizio tarafından verilmiştir(Tamiz ve Jones, 1996; Thizy, 1996).

Tamsayılı Hedef Programlama

ÇAKV problemlerinin çoğunda karar değişkenleri kesikli ve tamsayı değerler alırlar. Karar değişkenleri, kişiler, çeşitli personel ve donanımda oluşan gruplar, montaj hatları, binalar, uçaklar, gemiler veya donanım parçaları v.b. olduğunda bu değişkenlerin tamsayı değerler almaları gerekmektedir.Bunun yanı sıra, sermaye bütçeleme problemi, sabit yükleme problemi, gezgin satıcı problemi ve proje çizelgeleme problemi gibi problemlerde de sürekli çözümlerin kabul edilmeği problemler arasındadır. Tamsayılı hedef programlama probleminde elde edilen çözümde karar değişkenlerinin aldığı değerler, en yakın tamsayıya yuvarlanabilir. Bununla birlikte yuvarlama süreci, bazen uygun olmayan çözümler verebilir. Uygun çözüm verdiğinde de, gerçek optimum çözümün gözden kaçırılması durumu

[1] Hedef programlama çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: Caballero, v.d., 1997.

ortaya çıkabilir. Bu durumda, tamsayılı hedef programlama tekniklerinin kullanılması gerekir(Lee ve Morris, 1977).

Tamsayılı Hedef Programlama Modelinin Çözümü

Tamsayılı HP teknikleri, bütünüyle tamsayılı, karma tamsayılı ve 0-1 tamsayılı ve çok amaçlı problemler için geliştirilmiş olup; Kesme düzlem, dal ve sınır tekniği, tamsayımlama yaklaşımlarına dayanır(Saad ve Sharif, 2004).

Tamsayılı hedef programlamanın kesme düzlem tekniği, DP'da bilinen Gomory'nin metodolojisinden uyarlanmıştır. Bu yaklaşımla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Lee ve Morris, 1977; Schniederjans, 1984.

Dal ve Sınır Tekniği

Tamsayılı programlama problemleri, karar değişkenleri için çoğunlukla alt ve/veya üst sınırlar içerirler. Sınırlandırılmış Tamsayılı hedef programlama problemi, sonlu(finite) sayıda uygun çözüme sahip olduğu için optimal çözüm aramada kısmi sayım tekniği(enumeration) uygun bir yaklaşımdır(Lee ve Morris, 1977).

Tamsayılı doğrusal hedef programlamanın çözümünde kullanılan dal sınır tekniğinin adımları aşağıda sıralanmıştır (Schniederjans 1984):

Adım 1: Doğrusal HP problemi çözülür. Eğer çözüm sonuçları tamsayı olma koşulunu sağlanmamışsa adım 2 'ye geçilir.

Adım 2: Ondalıklı(kesirli) kısmı en büyük olan tamsayı olmayan karar değişkenine bağlı olarak iki hedef kısıtlayıcısı geliştirilir. Bu kısıtlayıcılar aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

(1) $X_j+d_i^-$: En yakın tamsayı değere aşağı doğru yuvarlanan karar değişkeni değeri

(2) $X_j+d_i^+$: En yakın tamsayı değere yukarı doğru yuvarlanan karar değişkeni değeridir.

Adım 3: Orijinal DHP problemine (1) nolu eşitlikten yeni hedef kısıtlayıcısı eklenir. Amaç fonksiyonunda P_0 'a d_i^- değişkeni yerleştirilir ve bu ikinci yeni problem çözülür.

Adım 4: Orijinal DHP problemine (2) nolu eşitlikten yeni hedef kısıtlayıcısı eklenir. Amaç fonksiyonunda P_0 'a d_i^- değişkeni yerleştirilir ve bu ikinci yeni problem çözülür.

Adım 5: 3. ve 4. adımlarda oluşturulan problemlerin her ikisi için çözümler yorumlanmalıdır.

a) Eğer sonuçların her ikisi de tamsayı çözümler ise, hedefe en yakın olan sonuç seçilir. Orijinal problem için optimal tamsayı çözüme ulaşılmıştır ve daha sonraki adımlara gerek kalmaz.

b) Eğer dallardan birinin çözüm sonucu tamsayı ve diğerinin çözüm sonucu tamsayı değilse ve tamsayı olmayan çözüm daha az tatmin edici ise, optimal tamsayı çözüme ulaşılmıştır ve daha sonraki adımlara gerek kalmaz.

c) Eğer dallardan birinin çözüm sonucu tamsayı ve diğerinin çözüm sonucu tamsayı değilse ve tamsayı olmayan çözüm daha tatmin edici ise, adım 6'ya devam edilir. Tamsayı çözüm optimal çözüm için bir aday olarak kabul edilir.

d) Eğer dallardan her ikisinin çözümü de tamsayı değilse adım 6'ya devam edilir.

e) Eğer herhangi bir daldaki problem uygun olmayan çözüm oluştururssa, ilgili dal bir sondur ve ondan sonra gelen problemler formüle edilemez.

*Adım 6:*Tamsayı olmayan her bir dal çözümü için tamsayı olan diğer bir karar değişkeni kullanılarak 2., 3., 4. ve 5. adımlar yinelenir.

Adım 7: Karar değişkenleri için gerekli olan tamsayı değerler elde edilinceye kadar adım 6 yinelenir. Eğer çoklu tamsayı çözüm varsa, hedef başarısının temelinde kabul edilebilir tamsayı çözümlerin tümünden optimal çözüm seçilebilir. En büyük hedef başarısını sağlayan tamsayı çözüm optimal çözümdür.[2]

BİR DİŞLİ FABRİKASINDA TAMSAYILI HEDEF PROGRAMLAMA UYGULANMASI

Uygulama Yapılan İşletmenin Tanıtımı

Tamsayılı hedef programlama; Eskişehir'de TÜLOMSAŞ' da (Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi A.Ş.) uygulanmıştır. TÜLOMSAŞ, 4 ana, 3 yardımcı fabrikadan oluşmaktadır. Dişli takım fabrikası, uygulama yeri olarak seçilmiştir. Bu fabrikada, ülkemizde ilk kez kesici takım üretimi gerçekleştirilmiştir.

Dişli takım fabrikasında çapı 1000 mm'ye kadar DIN 3972'ye göre dişliler imal edilmekte, tüm lokomotiflerin alın dişlilerinin yanı sıra üçüncü şahıslardan gelen dişli talepleri de karşılanmaktadır. Bu fabrika, yüksek çekerli (30 ve 100 ton) kantarların, elektrokarların, cadde süpürme

[2] Dal ve sınır tekniği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Arthur, J.L ve Ravindran, A., 1980.

araçlarının ve sanayi kuruluşlarının çeşitli kalıp ve pres işlerini de yapmaktadır.

Üretim Akışı Hakkında Bilgi Verilmesi

Dişli takım fabrikasında üretim; malzeme, kesme, delme, torna, ısıl işlem, diş açma ve taşlama ünitelerindeki işlemlerle gerçekleşmektedir.

Dişli yapımında kullanılan başlıca malzemeler; sementasyon çeliği, alaşımsız makine yapım çeliği ve alaşımlı makine yapım çeliğidir. Bu malzemeler, belirli oranda Karbon, Manganez, Silisyum, Molibden, Fosfor, Kükürt, Krom ve Nikel v.b. maddeler içerirler.

Malzemeler, stok sahasına gelir ve malzeme tanıtım kartları kontrol edildikten sonra, resimleri ile birlikte testere tezgahına gönderilir.

Kesme Ve Delme

Malzemeler, vinç yardımıyla tezgahın (testere) üzerine konulur. Tezgaha bağlı malzemeler, çaplarına göre kesilir. Malzemeler kesilirken soğutma suyu kullanılır. Tesviye operatörü, parçanın alın yüzeyi boyadıktan sonra el matkabı ile deler.

Torna

Uzun kütük şeklindeki malzeme, vinç yardımı ile bir tarafı torna tezgahının aynasına, diğer tarafı puntaya gelecek şekilde bağlanır. Parça, torna tezgahında imalat resmine göre torna edilir. Torna edilen yüzeyler, zımparalanır.

Parça, torna işlemi tamamlandıktan sonra kontrol edilir ve tezgahtan sökülür.

Parçanın, imalat resmine göre, diş çapı, alın yüzeyleri, göbek faturası ile dış çap arasındaki kısımları v.b. torna edilebilir. Fabrikada, seçtiğimiz ürünlerin işlem gördüğü 3 adet torna tezgahı incelenecektir.

Isıl İşlem

Isıl işlem, katı haldeki metal veya metal alaşımlarına, kimyasal bileşimi dikkate alınarak, belirli özellikler kazandırmak amacı ile bir veya daha çok sayıda, yerine göre ard arda uygulanan ısıtma ve soğutma işlemidir.

Dişlilere uygulanan başlıca ısıl işlemler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a) Normalleştirme (Normalize) Tavı

b) Sementasyon (Karbürleme)

c) Sertleştirme

d) Menevişleme

Normalleştirme (Normalize) Tavı

Normalleştirme tavı, tane küçültmek, homojen bir mikro yapı elde etmek ve çoğunlukla mekanik özellikleri geliştirmek amacıyla ötektoid altı çelikleri Ao_3 ve ötektoid üstü çelikleri Ao_{om} dönüşüm sıcaklıklarının yaklaşık olarak 50^0C üstündeki sıcaklığa kadar ısıtmak ve fırın dışında sakin havada soğutma işlemidir. Normalleştirme süresi, ocağın yükselme süresi ile dişlinin ocakta bekleme süresinin toplamından elde edilir.

Sementasyon

Sementasyon (Karbürleme), uygun bir karbon verici ortamda çeliği, genellikle dönüşüm bölgesi (Ao_1 ve Ao_3) üstündeki bir sıcaklığa ısıtmak ve bu sıcaklıkta bir süre tutarak yüzeyindeki karbon miktarını arttırmaktır. Malzeme, ya karbürlemeden sonra ani soğutulur veya sert bir yüzey ve uygun özellikli bir çekirdek elde etmek için tekrar ısı işlemine tabi tutulur. Semente edilen parçanın deformasyon kontrolü yapılır ve yüzeyleri bilya püskürtülerek temizlenir.

Sertleştirme, bir alaşımı dönüşüm bölgesinin üstünde veya içindeki bir sıcaklığa kadar ısıttıktan sonra, bu sıcaklıktan kritik soğutma hızına göre uygun bir ortamda soğutmaktır.

Menevişleme

Menevişleme, ısı işlemi ile sertleştirilmiş bir çeliği Ao_1 dönüşüm sıcaklığı altında ve yüksek olmayan sıcaklıklarda (150- 450^0C) ısıtarak uygun bir hızla soğutup gevrekliğini giderme işlemidir.

Yukarda belirtilen dört işlem, ısıl işlem kapsamında ele alınacaktır.

Isıl işlemde farklı ocaklar bulunmakla birlikte; ocağın potası değiştirilerek farklı parçalar aynı ocakta işlem görebilmektedirler. Uygulamada, seçilen parçaların işlem gördüğü iki ocak ele alınmıştır.

Diş Açma

Parça, ısıl işlemden sonra tekrar torna tezgahına gittikten sonra veya tornaya gitmeden önce diş açma tezgahına gelir. Diş açma tezgahına bağlanan parçanın resim ölçülerindeki karakteristiklerine göre dişleri taş paylı olarak açılır ve kontrol edilir. Seçilen ürünlerin işlem gördüğü diş açma tezgahı da iki adettir.

Taşlama

Parçalar, diş açma işleminden sonra tekrar ısıl işleme gider. Isıl işlemden sonra parça, resim ölçülerine uygun olarak konik ve/veya modül taşlama tezgahlarına gelerek taşlanır.

İşlemleri biten dişliler, çatlak kontrolünden geçerler. Çatlak veya bozuk olan dişliler kal edilir. Daha sonra parçaların diş araları ve alın yüzeyleri temizlenerek, koruma yağıyla yağlanıp, hava, su ve zedelenmelerden korunacak şekilde stok sahasına alınır.

Modeldeki Hedeflerin ve Önceliklerin Belirlenmesi

İşletmeden elde edilen verilerden yararlanılarak modeldeki hedefler aşağıdaki gibi sıralanmıştır;

1) İşletmenin aylık karının en az 500000 pb olması

2) Aylık en az 68 adet dişlinin sevk edilmesi

3) Ürünlerin her bir torna tezgahında geçen sürelerinin torna tezgahlarının aylık elverişli süresini aşmaması

4) Ürünlerin her bir ısıl işlemde geçen sürelerinin ısıl işlemin aylık elverişli süresini aşmaması

5) Ürünlerin her bir diş açma tezgahında geçen sürelerinin diş açma tezgahlarının aylık elverişli süresini aşmaması

6) Her bir ürün grubunun aylık talep değerlerinin karşılanması

7) Ürünlerin her bir taşlama tezgahında geçen sürelerinin taşlama tezgahlarının aylık elverişli süresini aşmaması

8) Dişlilerden aylık zayiat toplamının 3'ü aşmaması

Karar Modelinin Kurulması

Model kurulmadan önce aşağıdaki varsayımlarda bulunulmuştur:

1) Aylık çalışma zamanı 25 gün olarak varsayılmıştır.

2) Malzemenin temini konusunda herhangi bir problem bulunmadığı varsayılmıştır.

3) Malzemenin taşınmasıyla ilgili herhangi bir kısıtlayıcı bulunmamaktadır.

4) Tüm ısıtma ve soğutma işlemleri ısıl işlem adı altında toplanmıştır.

5) Fabrikanın seri üretim yaptığı varsayılmaktadır.

6) Yağ pompa dişlisinin diş açma tezgahı ile ilgili herhangi bir kısıtı bulunmamaktadır.

Modelin Formülasyonu

Karar modelinin bileşenleri olan amaç fonksiyonu, karar değişkenleri ve kısıtlayıcılar belirlenmiştir.

Karar Değişkenleri: Fabrikada üretilen dişli türü, çok fazla olup; içlerinden pinyon dişliler, iç dişliler, yağ pompa dişlileri ve erkek dişliler rassal olarak seçilmiştir. Pinyon dişliler diş sayılarına göre üç gruba (pinyon dişlilerin bazı türleri alınmamıştır), iç dişliler iki gruba, yağ pompa dişlileri de uzun ve kısa olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Dişlilerin adet olarak üretim miktarları, karar değişkenleri olarak alınmıştır.

X_{jklm}: j. pinyon dişliden, k. tornada, l. ısıl işlemde, m. inci taşlamada üretilecek miktar.

j: 1(14 dişli pinyon),2(16 dişli pinyon),3(18 dişli pinyon)

k: 1,2,3,4

l:1,2

m: 1,2,3

y_{jklm} : j. İç dişliden, k. Tornada, l. Isıl işlemde, m. taşlamada üretilecek miktar.

j: 1,2

k: 1,4

l: 1,2

m: 1

z_{jklm} : j. yağ pompası dişlisinden, k. Tornada, l ısıl işlemde, m. taşlamada üretilecek miktar.

j: 1,2

k: 2,3 ,4

l: 1,2

m:2,3

v_{jklm} : j. erkek dişliden, k. Tornada, l ısıl işlemde, m. taşlamada üretilecek miktar.

j: 1,2

k: 4

l: 1,2

m:1,2

Amaç: Önceliklerine göre sıralanan hedeflerden sapmaların enküçüklenmesi ve hedeflere gerçekleştirilebilecek en iyi erişimin sağlanması

$$Minz = P_1 d_1^- + P_2 d_2^- + P_3\left(d_3^+ + d_4^+ + d_5^+ + d_6^+\right) + P_4\left(d_7^+ + d_8^+\right) + P_5\left(d_9^+ + d_{10}^+\right)$$
$$+ P_6\left(d_{11}^- + d_{12}^- + d_{13}^- + d_{14}^- + d_{15}^- + d_{16}^- + d_{17}^- + d_{18}^- + d_{19}^-\right) + P_7\left(d_{20}^+ + d_{21}^+ + d_{22}^+\right) + P_8\left(d_{23}^+\right)$$

Parametreler: Parçaların tezgahlardaki birim işlem süreleri, tezgahların kapasiteleri, parçaların talep miktarı, parçaların birim karları ve zayiat oranları parametreler olarak alınmıştır.

Modelin kısıtlayıcıları, işletmeden alınan veriler doğrultusunda aşağıda sıralanmıştır.

1. İşletmenin seçilen ürünlerden elde ettiği aylık kar, en az 500000 pb (pb:para birimi)olmalıdır. Seçilen her bir dişli türüne ilişkin birim karlar, işletmenin vermiş olduğu yaklaşık değerlerdir.

$$333.8\,[x_{1111} + x_{1112} + x_{1113} + x_{1121} + x_{1122} + x_{1123} + x_{1211} + x_{1212} + x_{1213} + x_{1221}$$
$$+ x_{1222} + x_{1223} + x_{1311} + x_{1312} + x_{1313} + x_{1321} + x_{1322} + x_{1323} + x_{1411} + x_{1412} + x_{1413} + x_{1421}$$
$$+ x_{1422} + x_{1423}] + 430.4\,[x_{2111} + x_{2112} + x_{2113} + x_{2121} + x_{2122} + x_{2123} + x_{2211} + x_{2212}$$
$$+ x_{2213} + x_{2221} + x_{2222} + x_{2223} + x_{2311} + x_{2312} + x_{2313} + x_{2321} + x_{2322} + x_{2323}]$$
$$+ 618.8\,[x_{3111} + x_{3112} + x_{3113} + x_{3121} + x_{3122} + x_{3123} + x_{3211} + x_{3212} + x_{3213} + x_{3221}$$
$$+ x_{3222} + x_{3223} + x_{3311} + x_{3312} + x_{3313} + x_{3321} + x_{3322} + x_{3323} + x_{3411} + x_{3412} + x_{3413} + x_{3421}$$
$$+ x_{3422} + x_{3423}] + 492.6\,[y_{1111} + y_{1121} + y_{1411} + y_{1421}] + 462.6 + [y_{2111} + y_{2121}$$
$$+ y_{2411} + y_{2421}] + 276.8\,[z_{1212} + z_{1213} + z_{1222} + z_{1223} + z_{1312} + z_{1313} + z_{1322} + z_{1323}$$
$$+ z_{1412} + z_{1413} + z_{1422} + z_{1423}] + 267108\,[z_{2212} + z_{2213} + z_{2222} + z_{2223} + z_{2312} + z_{2313}$$
$$+ z_{2322} + z_{2323} + z_{2412} + z_{2413} + z_{2422} + z_{2423}] + 312.8\,[v_{1411} + v_{1412} + v_{1421} + v_{1422}]$$
$$+ 232.6[v_{2411} + v_{2412} + v_{2421} + v_{2422}] - d_1^+ + d_1^- = 500000$$

2. İşletme, seçilen dişlilerden aylık en az toplam 68 adet sevk edecektir. Oransal olarak belirtilirse, pinyon dişlilerin aylık % 70'i, iç dişlilerin % 60'ı, yağ pompa dişlilerinin % 50'si ve erkek dişlilerin % 80'i sevk edilecektir.

$$0.7\ (\ x_{1111}+x_{1112}+\ x_{1113}+\ x_{1121}+x_{1122}+\ x_{1123}+x_{1211}+x_{1212}+x_{1213}+x_{1221}+\ x_{1222}+\ x_{1222}$$
$$+x_{1311}+\ x_{1312}+x_{1313}+\ x_{1321}+x_{1322}+x_{1323}+x_{1411}+x_{1412}+x_{1413}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423}+x_{2111}$$
$$+x_{2112}+x_{2113}+x_{2121}+x_{2122}+x_{2123}+x_{2211}+x_{2212}+x_{2213}+x_{2221}+x_{2222}+x_{2223}+x_{2311}+x_{2312}$$
$$+x_{2313}+x_{2321}+x_{2322}+x_{2323}+x_{3111}+x_{3112}+x_{3113}+x_{3121}+x_{3122}+x_{3123}+x_{3211}+x_{3212}+x_{3213}$$
$$+x_{3221}+x_{3222}+x_{3223}+x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323}+x_{3411}+x_{3412}+x_{3413}+\ x_{3421}$$
$$+x_{3422}+x_{3423}+0.6(y_{1111}+y_{1121}+y_{1411}+y_{1421}+y_{2111}+y_{2121}+y_{2411}+y_{2421})+0.5(z_{1212}+z_{1213}$$
$$+z_{1222}+z_{1223}+z_{1312}+\ z_{1313}+z_{1322}+z_{1323}+\ z_{1412}+\ z_{1413}+z_{1422}+z_{1423}+z_{2212}+z_{2213}+z_{2222}$$
$$+z_{2223}+z_{2312}+\ z_{2313}+z_{2322}+z_{2323}+z_{2412}+z_{2413}+z_{2422}+z_{2423})+0.8(v_{1411}+v_{1412}+v_{1421}+v_{1422}$$
$$+v_{2411}+v_{2412}+v_{2421}+v_{2422})\ -d_2^+ +d_2^- = 68$$

3. Dişlilerin aylık olarak torna tezgahlarında kalma süresi, torna tezgahlarının aylık elverişli süresini aşamaz.

$$42(\ x_{1111}+\ x_{1112}+\ x_{1113}+\ x_{1121}+\ x_{1122}+\ x_{1123})\ +78\ (\ x_{2111}+\ x_{2112}+\ x_{2113}+\ x_{2121}+$$
$$x_{2122}+x_{2123})+42\ (\ x_{3111}+x_{3112}+\ x_{3113}+x_{3121}+x_{3122}+x_{3123})+600(\ y_{1111}+y_{1121}$$
$$+y_{2111}+y_{2121})-d_3^+ +d_3^- =26160$$

$$216(\ x_{1211}+\ x_{1212}+\ x_{1213}+\ x_{1221}+\ x_{1222}+\ x_{1223})+232(\ x_{2211}+\ x_{2212}+\ x_{2213}+\ x_{2221}+x_{2222}$$
$$+x_{2223})+240\ (\ x_{3211}+x_{3212}+\ x_{3213}+\ x_{3221}+x_{3222}+x_{3223})+180(\ z_{1212}+z_{1213}+z_{1222}+\ z_{1223}$$
$$+z_{2212}+z_{2213}+z_{2222}+\ z_{2223})-d_4^+ +d_4^- =13080$$

$$216\ (\ x_{1311}+\ x_{1312}+\ x_{1313}+\ x_{1321}+\ x_{1322}+\ x_{1323})+232\ (x_{2311}+\ x_{2312}\ x_{2313}+\ x_{2321}+x_{2322}$$
$$+x_{2323})+240\ (x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323})+180\ (\ z_{1312}+z_{1313}+z_{1322}+z_{1323}$$
$$+z_{2312}+z_{2313}+z_{2322}+\ z_{2323})-d_5^+ +d_5^- =13080$$

$$216\,(x_{1411}+x_{1412}+x_{1413}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423})+240\,(x_{3411}+x_{3412}\,x_{3413}+x_{3421}+x_{3422}+x_{3423})+600\,(y_{1411}+y_{142}+y_{2411}+y_{2421})+180(z_{1412}+z_{1413}+z_{1422}+z_{1423}+z_{2412}+z_{2413}+z_{2422}+z_{2423})+30(v_{1411}+v_{1412}+v_{1421}+v_{1422})+24\,(x_{2411}+x_{2412}+x_{2421}+x_{2422})-d_6^+ +d_6^- = 13200$$

4. Dişlilerin aylık olarak her bir ısıl işlemde kalma süresi, ısıl işlemin aylık elverişli süresini aşamaz.

$$180\,(x_{1111}+x_{1112}+x_{1113}+x_{1211}+x_{1212}+x_{1213}+x_{1311}+x_{1312}+x_{1313}+x_{1411}+x_{1412}+x_{1413})+180(x_{2111}+x_{2112}+x_{2113}+x_{2211}+x_{2212}+x_{2213}+x_{2311}+x_{2312}+x_{2313})+300(x_{3111}+x_{3112}+x_{3113}+x_{3211}+x_{3212}+x_{3213}+x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3411}+x_{3412}+x_{3413})+240\,(y_{1111}+y_{1411}+y_{2111}+y_{2411})+60\,(z_{1212}+z_{1213}+z_{1312}+z_{1313}+z_{1412}+z_{1413}+z_{2212}+z_{2213}+z_{2312}+z_{2313}+z_{2412}+z_{2413})+120(v_{1411}+v_{1412}+v_{2411}+v_{2412})-d_7^+ +d_7^- = 34920$$

$$180(x_{1121}+x_{1122}+x_{1123}+x_{1221}+x_{1222}+x_{1223}+x_{1321}+x_{1322}+x_{1323}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423})+180\,(x_{2121}+x_{2122}+x_{2123}+x_{2221}+x_{2222}+x_{2223}+x_{2321}+x_{2322}+x_{2323})+300(x_{3121}+x_{3122}+x_{3123}+x_{3221}+x_{3222}+x_{3223}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323}+x_{3421}+x_{3422}+x_{3423})+240(y_{1121}+y_{1421}+y_{2121}+y_{2421})+60\,(z_{1222}+z_{1223}+z_{1322}+z_{1323}+z_{1422}+z_{1423}+z_{2222}+z_{2223}+z_{2322}+z_{2323}+z_{2422}+z_{2424})+120\,(v_{1421}+v_{1422}+v_{2421}+v_{2422})-d_8^+ +d_8^- = 35280$$

5. Dişlilerin aylık olarak her bir diş açma tezgahında kalma süresi, diş açma tezgahlarının aylık elverişli süresini aşamaz.

$$180(x_{1111}+x_{1112}+x_{1113}+x_{1121}+x_{1122}+x_{1123}+x_{1211}+x_{1212}+x_{1213}+x_{1221}+x_{1222}+x_{1223}+x_{1311}$$
$$+x_{1321}+x_{1313}+x_{1321}+x_{1322}+x_{1323}+x_{1411}+x_{1412}+x_{1413}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423})+$$
$$180\,(x_{2111}+x_{2112}+x_{2113}+x_{2121}+x_{2122}+x_{2123}+x_{2211}+x_{2212}+x_{2213}+x_{2221}+x_{2222}+x_{2223}$$
$$+x_{2311}+x_{2312}+x_{2313}+x_{2321}+x_{2322}+x_{2323})+240\,(x_{3111}+x_{3112}+x_{3113}+x_{3121}+x_{3122}+x_{3123}$$
$$+x_{3211}+x_{3212}+x_{3213}+x_{3221}+x_{3222}+x_{3223}+x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323}+x_{3411}$$
$$+x_{3412}+x_{3413}+x_{3421}+x_{3422}+x_{3423})+180\,(z_{1212}+z_{1213}+z_{1222}+z_{1223}+z_{1312}+z_{1313}+z_{1322}$$
$$+z_{1323}+z_{1412}+z_{1413}+z_{1422}+z_{1423}+z_{2212}+z_{2213}+z_{2222}+z_{2223}+z_{2312}+z_{2313}+z_{2322}$$
$$+z_{2323}+z_{2412}+z_{2413}+z_{2422}+z_{2423})-d_9^+ + d_9^- = 26700$$

$$240\,(v_{1411}+v_{1412}+v_{1421}+v_{4122}+v_{2411}+v_{2412}+v_{2421}+v_{2422})-d_{10}^+ + d_{10}^- = 13200$$

6. 14 dişli pinyon dişliden aylık en az 5 adet, 16 diş pinyon dişliden aylık en az 40 adet, 18 dişli pinyon dişliden aylık en az 5 adet üretilmektedir. 1.iç dişliden ve 2. İç dişliden aylık en az 3'er adet üretilmelidir. Yağ pompa dişlilerinden aylık en az 15'er adet üretilmelidir.

$$x_{1111}+x_{1112}+x_{1113}+x_{1121}+x_{1122}+x_{1123}+x_{1211}+x_{1212}+x_{1213}+x_{1221}+x_{1222}+x_{1223}$$
$$+x_{1311}+x_{1312}+x_{1313}+x_{1321}+x_{1322}+x_{1323}+x_{1411}+x_{1412}+x_{1413}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423}$$
$$-d_{11}^+ + d_{11}^- = 5$$

$$x_{2111}+x_{2112}+x_{2113}+x_{2121}+x_{2122}+x_{2123}+x_{2211}+x_{2212}+x_{2213}+x_{2221}+x_{2222}+x_{2223}+x_{2311}$$
$$+x_{2312}+x_{2313}+x_{2321}+x_{2322}+x_{2323}-d_{12}^+ + d_{12}^- = 45$$

$$x_{3111}+x_{3112}+x_{3113}+x_{3121}+x_{3122}+x_{3123}+x_{3211}+x_{3212}+x_{3213}+x_{3221}+x_{3222}+x_{3223}$$
$$+x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323}+x_{3411}+x_{3412}+x_{3413}+x_{3421}+x_{3422}+x_{3423}$$
$$-d_{13}^+ + d_{13}^- = 5$$

$$y_{1111}+y_{1121}+y_{1411}+y_{1421}-d_{14}^+ + d_{14}^- = 3$$

$$y_{2111}+y_{2121}+y_{2411}+y_{2421}-d_{15}^+ + d_{15}^- = 3$$

$$z_{1212} + z_{1213} + z_{1222} + z_{1223} + z_{1312} + z_{1313} + z_{1322} + z_{1323} + z_{1412} + z_{1413} + z_{1422} + z_{1423} - d_{16}^{+} + d_{16}^{-} = 15$$

$$z_{2212} + z_{2213} + z_{2222} + z_{2223} + z_{2312} + z_{2313} + z_{2322} + z_{2323} + z_{2412} + z_{2413} + z_{2422} + z_{2423} - d_{17}^{+} + d_{17}^{-} = 15$$

$$v_{1411} + v_{1412} + v_{1421} + v_{1422} - d_{18}^{+} + d_{18}^{-} = 3$$

$$v_{2411} + v_{2412} + v_{2421} + v_{2422} - d_{19}^{+} + d_{19}^{-} = 3$$

7. Dişlilerin aylık olarak her bir taşlama tezgahında kalma süresi, taşlama tezgahlarının aylık elverişli süresini aşamaz

$$540\,(x_{1111} + x_{1121} + x_{1211} + x_{1221} + x_{1311} + x_{1321} + x_{1411} + x_{1421}) + 480\,(x_{2111} + x_{2121} + x_{2211} + x_{2221} + x_{2311} + x_{2321}) + 660\,(x_{3111} + x_{3121} + x_{3211} + x_{3221} + x_{3311} + x_{3321} + x_{3411} + x_{3421}) + 240\,(y_{1111} + y_{1121} + y_{1411} + y_{1421} + y_{2111} + y_{2121} + y_{2411} + y_{2421}) + 240(v_{1411} + v_{1421} + v_{2411} + v_{2421}) - d_{20}^{+} + d_{20}^{-} = 26460$$

$$540(x_{1112} + x_{1122} + x_{1212} + x_{1222} + x_{1312} + x_{1322} + x_{1412} + x_{1422}) + 480(x_{2112} + x_{2122} + x_{2212} + x_{2222} + x_{2312} + x_{2322}) + 660\,(x_{3112} + x_{3122} + x_{3212} + x_{3222} + x_{3312} + x_{3322} + x_{3412} + x_{3422}) + 180\,(z_{1212} + z_{1222} + z_{1312} + z_{1322} + z_{1412} + z_{1422} + + z_{2212} + z_{2222} + z_{2312} + z_{2322} + z_{2412} + z_{2422}) + 240(v_{1412} + v_{1422} + v_{2412} + v_{2422}) - d_{21}^{+} + d_{21}^{-} = 25920$$

$$540\,(x_{1113} + x_{1123} + x_{1213} + x_{1223} + x_{1313} + x_{1323} + x_{1413} + x_{1423}) + 480\,(x_{2113} + x_{2123} + x_{2213} + x_{2223} + x_{2313} + x_{2323}) + 660\,(x_{3113} + x_{3123} + x_{3213} + x_{3223} + x_{3313} + x_{3323} + x_{3413} + x_{3423}) + 180\,(z_{1213} + z_{1223} + z_{1313} + z_{1323} + z_{1413} + z_{1423} + z_{2213} + z_{2223} + z_{2313} + z_{2323} + z_{2413} + z_{2423}) - d_{22}^{+} + d_{22}^{-} = 26700$$

8. Pinyon dişlilerde aylık % 3, iç dişlilerde % 1, yağ pompa dişlilerinde % 2 ve erkek dişlilerde % 1 oranında zayiat söz konusu olup; dişlilerden aylık zayiat toplamı 3'ü aşamaz.

$$0{,}03\ (x_{1111}+x_{1112}+x_{1113}+x_{1121}+x_{1122}+x_{1123}+x_{1211}+x_{1212}+x_{1213}+x_{1221}+x_{1222}+x_{1223}$$
$$+x_{1311}+x_{1312}+x_{1313}+x_{1321}+x_{1322}+x_{1323}+x_{1411}+x_{1412}+x_{1413}+x_{1421}+x_{1422}+x_{1423}+x_{2111}$$
$$+x_{2112}+x_{2113}+x_{2121}+x_{2122}+x_{2123}+x_{2211}+x_{2212}+x_{2213}+x_{2221}+x_{2222}+x_{2223}+x_{2311}+x_{2312}$$
$$+x_{2313}+x_{2321}+x_{2322}+x_{2323}+x_{3111}+x_{3112}+x_{3113}+x_{3121}+x_{3122}+x_{3123}+x_{3211}+x_{3212}+x_{3213}$$
$$+x_{3221}+x_{3222}+x_{3223}+x_{3311}+x_{3312}+x_{3313}+x_{3321}+x_{3322}+x_{3323}+x_{3411}+x_{3412}+x_{3413}+x_{3421}$$
$$+x_{3422}+x_{3423})+0{,}01\ (y_{1111}+y_{1121}+y_{1411}+y_{1421}+y_{2111}+y_{2121}+y_{2411}+y_{2421})+0{,}02\ (z_{1212}$$
$$+z_{1213}+z_{1222}+z_{1223}+z_{1312}+z_{1313}+z_{1322}+z_{1323}+z_{1412}+z_{1413}+z_{1422}+z_{1423}++z_{2212}$$
$$+z_{2213}+z_{2222}+z_{2223}+z_{2312}+z_{2313}+z_{2322}+z_{2323}+z_{2412}+z_{2413}+z_{2422}+z_{2423})$$
$$+0{,}01\ (v_{1411}+v_{1412}+v_{1421}+v_{1422}+v_{2411}+v_{2412}+v_{2421}+v_{2422})-d_{23}^{+}+d_{23}^{-}=3$$

9. Tüm değişkenler sıfır veya pozitif olmalıdır.

$$x_{jklm}, y_{jklm}, z_{jklm}, d_i^-, d_i^+ \geq 0$$

Modelin Çözümü

Dişli fabrikasında seçilen dişliler ve tezgahlar için geliştirilen HP modeli, 126 karar değişkeni, 23 kısıtlayıcı ve 46 sapma değişkeni içermektedir. Model, önce QS yazılımı kullanılarak çözülmüş ve aşağıdaki sonuçlar yaklaşık olarak elde edilmiştir;

$$x_{1222} = 60.555$$
$$x_{2322} = 0.7543$$
$$x_{2323} = 55.625$$
$$x_{3112} = 107.037$$
$$x_{3122} = 515.819$$
$$y_{2411} = 11.7032$$
$$v_{1421} = 205.935$$

Yukarıdaki sonuçlara göre x_1 ürününden toplam 60.555 adet, x_2 ürününden toplam 56.3793 adet, x_3 ürününden toplam 622.856 adet, y_2 ürününden toplam 11.7032 adet, v_1 ürününden toplam 205.935 adet, v_2 ürününden toplam 3 adet üretilecektir. QS yazılımı ile elde edilen çözümlerde ilk üç hedefe ulaşılmış, diğerlerine yaklaşılmaya çalışılmıştır, ancak bu çözümde

tamsayı olma koşulu sağlanamamıştır. Model, daha sonra WINQSB yazılımı ile çözülmüştür. Çözüm sonuçları aşağıda verilmiştir;

$x_{1113} = 3$ $x_{2111} = 2$ $d_3^- = 22548$ $d_{21}^- = 3540$ $d_{15}^- = 2$

$x_{1211} = 19$ $x_{2112} = 26$ $d_4^- = 3612$ $d_{22}^- = 660$ $d_{16}^- = 15$

$x_{1222} = 14$ $x_{3113} = 1$ $d_5^- = 6600$ $d_{10}^- = 12480$ $d_{17}^- = 3$

$x_{1321} = 24$ $y_{2111} = 3$ $d_6^- = 4470$ $d_{11}^+ = 101$ $d_2^+ = 372$

$x_{1323} = 6$ $z_{1212} = 13$ $d_7^- = 23400$ $d_{12}^- = 17$ $d_{23}^+ = 1{,}37$

$x_{1411} = 2$ $v_{1411} = 3$ $d_8^- = 20520$ $d_{13}^- = 4$

$x_{1423} = 38$ $d_1^+ = 40674$ $d_{20}^+ = 240$ $d_{14}^- = 3$

Yukarıdaki sonuçlara göre x_1 ürününden toplam 106 adet, x_2 ürününden 28 adet, x_3 ürününden 1 adet, y_2 ürününden 3 adet, z_1 ürününden 13 adet ve v_1 ürününden ise 3 adet üretilecektir. Sapma değişkenlerinin aldığı değerler, tezgahların aylık elverişli sürelerini aşmadığı için üretimde herhangi bir sıkıntı yaşanması söz konusu değildir. WINQSB yazılımı, HP modelini Değiştirilmiş Simpleks tekniği ile çözdükten sonra, dal ve sınır tekniği ile ilgili değişkenlerin(modelimizde tüm karar değişkenleri) tamsayı olma koşulunu gerçekleştirir. WINQSB ile çözüm sonucunda, modeldeki ilk beş hedefe tamamen ulaşılmış, diğerlerine ise oldukça yaklaşılmıştır. QS yazılımında 109 yineleme ile üç hedefe tamamen ulaşılmasına karşılık, WINQSB yazılımında 25 yineleme ile beş hedefe tamamen ulaşılmıştır.

SONUÇ

Bir dişli işletmesinde, işletmeden alınan veriler doğrultusunda bir tamsayılı hedef programlama modeli oluşturulmuştur. Model, QS ve WINQSB yazılımları ile çözülerek çözüm sonuçları karşılaştırılmıştır. WINQSB yazılımı ile elde edilen çözümde karar değişkenleri tamsayı değerler almıştır; beş hedefe ulaşılmış, kalan üç hedefe ise oldukça yaklaşılmıştır. Karar verici, hedeflerin önceliklerini değiştirerek, ya da ileride farklı hedefler eklenmesi durumunda ortaya çıkabilecek yeni problemlere çözümler bulabilecektir.

KAYNAKÇA

Arthur, J.L , Ravindran, A.(1980).”**Branch and Bound Algorithm With Constraint Partitioning For Integer Goal Programming Problems**”, European Journal of Operational Research, v4,n6,Jun, 421-425.

Ballestero E., Romero, C.(1996).”**Dynamic Choices in Economics: A Compromise Approach**”, Multi-Objective Programming and Goal Programming:theories and applications, Springer-Verlag, Germany, 11-24.

Belton V., Stewart T.J.(2002). **Multiple Criteria Decision Analysis: An Integrated Approach**, Kluwer Academic Publishers,USA, 209-232.

Caballero R., Ruiz F., Steuer R.E.(1997). **Advances in Multiple Objective and Goal Programming:Proceedings of the second International Conference on Multi-Objective Programming and Goal Programming**, Torremolinos, Spain, May 16-18, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg.

Chinneck J.W., Michalowski W.(1996).”**MOLP Formulation Assistance Using LP Infeasibility Analysis**”, Multi-Objective Programming and Goal Programming:theories and applications, Springer-Verlag, Germany, 87-106.

Evren R., Ülengin F.(1992). Yönetimde Çok Amaçlı Karar Verme, İTÜ Yayınları, Sayı:1490, İstanbul.

Foued B.A., Sameh M.(2001).”**Application of goal programming in a multi-objective resrvoir operation model in Tunisia**”, European Journal of Operational Research 133, 352-361.

Ghosh, D., Sharma D.K., Mattison, D.M.(2005).” **Goal programming formulation in nutrient management for rice production in West Bengal**”, International Journal of Production Economics 95, 1-7.

Hillier F.S., Lieberman G.J.(1995). Introduction to Operations Research, McGraw-Hill,Inc.,Singapore.

Ignizio, J.(1976). **Goal Programming abd Extensions**, D.C. Health and Company, Lexington.

Ignizio, J.(1985). **Introduction to Goal Programming**, Sage Publications Inc., USA.

Kettoni O.,Belaid A., Martel J.(2004).”**The double role of the weight factor in the goal programming model**”, Computers&Operations Research 31, Elsevier, 1833-1845.

B. Al-Kloub, T. T. Al-Shemmeri, A.D. Pearman, J.P.Brans, B. Mareschal (1996). “**Application of Multicriteria Analysis to Ranking and Evaluation of Water Development Projects(The Case of Jordan)**”, Multi-

Objective Programming and Goal Programming, Springer-Verlag, Germany, 25-40.

Kuruüzüm O.(1989).”**Proses Endüstrisinde Proses Kontrolü Problemine Hedef Programlama ;İle Yaklaşım ve Alternatif Bir HP Algoritması ÖnerisininBir Uygulama Üzerinde Değerlendirilmesi**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.T.Ü.

Lee Sang M., Richard L.Morris,(1977). “**Integer Goal programming methods**”, TIMS Studies in the Management Sciences 6, 273-289.

Markland R. E., Sweigart J.R.(1987).**Quantitative Methods: Applications to Managerial Decision Making**, John Wiley&Sons, Inc., Canada, 314-327.

Oliveira F., Volpi M.P., Sanquetta C.R.(2003).”**Goal programming in a planning problem**”, Applied Mathematics and Computation 140, 165-178.

Saad Omar M., Walied H. Sharif, (2004). “**Stability set for integer linear goal programming**”, Applied Mathematics and Computation 153, 743-750.

Öztürk A.(2004).Yöneylem Araştırması, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Schniederjans M.J.(1984). **Linear Goal Programming**, Petrocelli Boks,Inc., USA.

Tamiz M., Mirrazavi S.K., Jones D.F.(1999).”**Extensions of Pareto efficiency analysis to Integer Goal Programming**”, Omega, The International Journal of Management Science 27, 179-188.

Tamiz M., Jones D.F. (1996).”**An Overview of Current Solution Methods and Modelling Practices İn Goal Programming**”, Multi-Objective Programming and Goal Programming:theories and applications, Springer-Verlag, Germany, 198-211.

Thizy J.(1996).”**Projective and Symbolic Degeneracy Reducing Techniques for Multiple Objective Linear Programming**”, Multi-Objective Programming and Goal Programming:theories and applications, Springer-Verlag, Germany, 116-127.

Zeleny M. (1982). **Multiple Criteria Decision Making,** McGraw-Hill Book Company, New York.

Zionts S(1989).”**Multiple Criteria Mathematical Programming:An Updated Overview And Several Approaches**”, Multiple Criteria Decision Making and Risk Analysis Using Microcomputers,(ed: Birsen Karpak), Springer-Verlag, Berlin.

Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Tavşanlı - Kütahya Örneği

Hasan DURAN[•]

Özet: Demokratik bir devlette bireyler, siyasal alanla ilgili eylemlere katılır, siyasal mekanizmaları etkiler ve siyasetten etkilenirler. Demokratik çağdaşlaşmanın önemli göstergelerinden birisi de, toplumda yer alan bireylerin siyasal karar alma sürecine katılmalarının sağlanmasıdır. Bu çalışmada, bireylerin siyasal katılımı ve bu katılımı etkileyen kaynaklarla ilgili kısa teorik bilgiler ve konu ile ilgili olarak Kütahya ili Tavşanlı ilçe merkezinde gerçekleştirilen ampirik bir uygulama yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasal katılma, siyasal katılmanın kaynakları, siyasal katılmayı etkileyen faktörler

A Study on Factors Affecting Political Participation: An Application in Tavşanlı, Kütahya

Abtract: Individuals in a democratic state participate in the political actions, affect mechanisms and influenced by politics. One of the basic indicator of political modernization is to provide the appropriate circumstances in which citizens could participate. In this study, political participation, the related factors in a brief theoritical frame and a survey carried out in Tavsanlı-Kütahya is involved.

Key-words: Political participation, sources of political participation, factors on political participation

GİRİŞ

Bir disiplin olarak kabul edilip incelenmeye başlandığı tarihten bugüne kadar geçen süreç içerisinde siyaset bilimi, başlangıçta 'devlet'i temel konu olarak kabul ederken zamanla devletin yerini 'iktidar' olgusu almıştır. Daha sonra ise ilgi alanına yeni sosyolojik yaklaşımlar girmiş ve siyaset bilimi, siyasal kurumlar ve sistemlerle ilgilenmeye başlamıştır[1].

Modern anlamda devletlerin[*] ortaya çıkması çok gerilere dayanmamaktadır. Tarihsel olarak Batı Avrupa'da devlet ancak 16.ve 17. yüzyıllarda ortaya çıkmış olan nispeten yeni bir olgudur.[2] Günümüzdeki anlamıyla ulus devlet, ortaçağın sonlarında, yeniçağın başlarında

[•] Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Ünievrsitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü.

[1] Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1987, s.34-39.

[*] Devletin kökeni ve doğuşu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Devlet Kuramı**, Der: Cemal Bali Akal, Dost Kitabevi, Ankara. 2000.

[2] Norman P. Barry, **Modern Siyaset Teorisi**, Çev: Mustafa Erdoğan, Yusuf Şahin, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s. 66.

Avrupa'da feodalitenin çöküşü ve kilisenin siyasal etkinliğinin azalmasıyla ortaya çıkmıştır.[3] George H. Sabine de benzer bir şekilde modern devlet teorisini Machiavelli (1469-1527) ile başlatmaktadır[4]. Machiavelli'nin modern devlet teorisi ile ilgili en ünlü çalışması The Prince (Il Principe)'dir[5].

Siyasal katılma sorununun belirmesi ise yeni bir durumdur. Devletlerin demokratikleşmesi süreci yoğun bir toplumsal ve siyasal mücadele sonucunda gerçekleşmiştir. Demokratik bir devlette de bireyler, siyasal alanla ilgili eylemlere katılırlar ve siyasal mekanizmaları etkilerler ve de siyasetten etkilenirler. Demokratik çağdaşlaşmanın önemli göstergelerinden birisi de toplumda yer alan aktörlerin siyasal karar alma sürecine katılmalarının sağlanmasıdır. Siyasal katılım, devletin halkıyla bütünleşmesini sağlayarak onun güçlenmesini sağlar[6].

I. Siyasal Katılma

Sosyal bilimlerin temel sorunlarından birisi olan kavramlar üzerinde ortak bir tanım üzerinde anlaşamama, siyasal katılma kavramında da karşımıza çıkmaktadır. Yapılan tanımlardan bir kısmı siyasal davranışları, bir kısmı üretim ilişkilerini, bir kısmı hukuka uygun eylemleri ve bir kısmı da istekleri doğrultusunda bireylerin sergiledikleri bağımsız eylemleri katılma olarak tanımlamaktadırlar. İlk olarak dar anlamda siyasal katılma, siyasal sistem içinde vatandaşların doğrudan ya da dolaylı olarak yöneticilerin seçimin ve kararlarını etkilemeyi amaç edinen eylemler bütünüdür[7]. Siyasal katılma, bir toplumun üyesi ile o toplumdaki siyasal otorite arasındaki bir bağdır[8]. Tüze sorunu olarak siyasal katılma, elverişli bir tüzel ortamda, siyasal hakların ortaya çıkardığı bir sonuçtur[9]. Geniş anlamda siyasal katılma, bürokrasi ve siyasal karar alma sürecinin her aşamasına katılmaktır[10]. Bireyin otonom karar ve tercihlerinin siyasal

---

[3] Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 4.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s. 40.
[4] George H. Sabine, Thomas L. Thorson, **A History of Political Theory**, 4. Edition, Holt, Rinehart and Winston, International Edition, 1973, s. 311-331.
[5] Tudor Jones, **Modern Political Thinkers and İdeas**, Routledge, London, 2002, s. 2., Alessandro Passerin d'Entréves, 'Devlet Kavramı', **Devlet Kuramı**, derleyen: Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara, 2000, s. 196-197.
[6] M. Akif Çukurçayır, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000, s. 27-28.
[7] Çam, **a.g.e.**, s. 279.
[8] Ersin Kalaycıoğlu, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İ.Üni. SBF Yayınları, İstanbul, 1983, s. 10.
[9] Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2.B, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 35.
[10] Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 30.

otorite üzerinde etkisinden oluşan bir ilişkidir[11]. Başka bir tanımda da vatandaşların siyasal sistem karşısındaki durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram olarak tanımlanmakta ve katılmanın basit bir meraktan yoğun bir siyasal eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanından oluştuğu belirtilmektedir[12].

Bu çalışmada, katılmayı özellikle Münci Kapani'nin yapmış olduğu tanım çerçevesinde ele almaktayız. Katılma ile amaçlanan olgu, bireylerin demokratik değer ve süreçleri benimsemesinin yanı sıra bu değer ve süreçlere bağlılığının sürdürülmesidir. Katılma uygulamaları bireyin davranışlarını değil, aynı zamanda demokratik değer ve süreçlere karşı yönelimlerini etkilemeyi amaçlamaktadır[13]. Demokrasi ile katılma arasındaki özdeşlik, katılma tabanının ulusal ölçekte yaygınlaşması ve yaygınlaşmanın temelinde toplumun bireyleri arasında hukuksal eşitliğin bulunmasıdır[14].

II. Siyasal Katılma ve Siyasal Kaynaklar

Siyasal katılmayı belirleyen önemli ölçütler, siyasal katılımı gerçekleştiren bireylerin özellikleridir. Bireyin özellikleri de kişisel özelliklerden fiziki özelliklerine hatta değer yargılarına kadar uzanmaktadır[15]. Bireylerin siyasete katılmaları farklı yoğunluklardadır. Bazı bireyler siyasetle hiç ilgilenmezken, bazıları da siyasal faaliyetlere büyük zaman, emek ve para ayırmaktadır[16]. Bireylerin (vatandaşların) yaşamlarıyla ilgili kararlarda etkili olabilmeleri için siyasal anlamda toplumsallaşmaları gereklidir. Siyasal kaynak, bir bireyin diğer bireylerin siyasal tutum ve davranışlarını kendi siyasal isteği doğrultusunda etkileyebilmek amacıyla kullanabileceği her türlü araçtır. Siyasal kaynakların siyasal katılmaya etkilerini, siyasal kaynakları sınıflandırarak yapmak mümkündür. Bu çerçevede siyasal kaynaklar sekiz farklı kategoride değerlendirilebilir.

Cinsiyet: Her toplumda kadına ve erkeğe ait olarak tanımlanan davranış ve yargı kalıpları vardır. Erkeğe yakıştırılan görev aile ve ev çevresi dışındaki faaliyetler iken, kadına yakıştırılan ise ev ve akraba grubuna yönelik bütünleştirici ve dış dünyadan kopuk faaliyetlerdir[17]. Siyasal katılmaya

---

[11] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 10.
[12] Münci Kapani, **a.g.e.**, s. 130-131.
[13] Birkan Uysal, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1984, s. 77.
[14] **A.g.e.**, s. 65.
[15] Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 74.
[16] İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977, s. 74.
[17] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 18.

yönelik bireyin sahip olduğu cinsiyetin önemi, bireyin 'aile ve ev' dışında kalan alanda sergileyeceği faaliyetin belirleyicisi olmasından kaynaklanmaktadır[18]. Kadınların siyasal katılmanın her türünde erkeklere göre daha az faaliyet göstermeleri genel bir eğilimi yansıtmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bile kadınların oy kullanması yakın zamanlarda gerçekleşen bir olgudur[19]. Uzun süre, çoğu toplumda siyasetin bir erkek işi olduğu düşüncesi egemen olmuştur. Ülkemizde de kadınların, kendileri ve hemcinsleri adına siyasete katılma ve siyaset yapma kanalları oldukça dardır[20].

Yaş: Bireyin kontrolünde olmayan bir diğer kaynakta 'yaş'tır. Gençler enerjileri ve zamanları itibariyle siyasal faaliyetlere daha elverişlidirler. Sahip oldukları yükümlülüklerin az olmasından dolayı bol bol zaman ve enerji gerektiren siyasal faaliyetleri (seçim kampanyaları, mitingler, gösteriler vb.) sergilemeleri yaşlılara göre daha kolaydır[21]. Sözgelimi, bazı yaşlıların sandık başına gitmeleri ya da diğer katılma türlerini gerçekleştirmeleri sağlık durumları nedeniyle mümkün olmayabilir[22]. Toplumun siyasete ilgisinin üst düzeylerde bulunması durumunda, gençlerin siyasal katılımının yaşlılara oranla daha fazla yoğunluk göstermesi beklenmektedir[23].

Kentleşme: Kentleşmeyi modernleşmenin bir boyutu olarak gören görüşten hareket edenlere göre, kentler siyasal katılmayı hızlandıran bir kültürel çerçeve oluşturmaktadır. Kentsel yaşam, sağladığı eğitim imkanı ve ikincil grup faaliyetlerinden dolayı, siyasal gelişmeleri izleme ve siyasal kararlara katılma yönünden kırsala oranla daha geniş bir çevre oluşturmaktadır[24]. Kentlerde görülen siyasal katılım daha bağımsız ve daha bilinçliyken, kırsal kesimdeki katılma daha çok çevresel faktörlere bağlıdır[25].

Eğitim: Eğitim bireye çevresindeki toplumsal kurum ve yapıları akılcı kullanmak ve değiştirmek konusunda beceri kazandırmaktadır. Siyasal katılmada, eğitime sahip olanlar olmayanlara göre daha fazla bir görev

---

[18] Konu ile ilgili değerlendirmeler için bkz.: Şirin Tekeli, Meryem Koray, **Devlet-Kadın-Siyaset**, Tüses Yayınları, 1991, s. 82-86.
[19] Turan, **a.g.e.**, s. 81.
[20] **Kadınlar ve Siyasal Yaşam, Eşit Hak - Eşit Katılım**, Yayına Haz: Necla Arat, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, İstanbul, 1996, s. 124.
[21] Gençlerin siyasete katılması ile ilgili araştırma için bkz.: **Türk Gençliği ve Katılım Katıl ve Geleceğini Yarat**, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, İstanbul, 2001, s. 10-20.
[22] Turan, **a.g.e.**, s. 80.
[23] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 21.
[24] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 23.
[25] Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 81.

duygusuna sahiptirler. Eğitim, bireylerin siyasal olaylarla ilgili bilgi edinmelerini ve bunları yorumlamalarını, toplumsal durum ve sorunlarıyla bağlantı kurmalarını kolaylaştırdığı ölçüde siyasal katılma eğilimlerini arttırmaktadır[26]. Toplumsallaşma, hem bilgi hem de değer yargılarının aktarılmasıyla ilgili olduğundan, eğitimli bir birey siyasal katılmanın istenilen bir davranış olduğuna inanabilir, siyasal faaliyette bulunmak için kendini daha yetenekli ya da hazırlıklı hissedebilir[27].

Meslek: Bireyin almış olduğu eğitim, yaşadığı çevre vb. değişkenler, sahip olacağı mesleği belirlemede etkili olmaktadırlar. Sahip olunan meslek, bireyin toplumdaki statüsünü göstermektedir. Toplumdaki statüsünün yüksek olması bireyin siyasal konulara yönelik ilgisini arttırırken, bürokrasi ile de ilişki kurmasını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca, bu grupta yer alan bireyler siyasal katılma faaliyetlerinden bazılarını –oy verme, çevresiyle siyasal konularda konuşma veya tartışma vb.- düşük statülü meslek gruplarına göre daha sık ve rahat yaparlar[28]. Mesleğin çeşitli nitelikleri, bireyin siyasal katılımını etkilemektedir. Farklı meslek gruplarının, kendileri ile ilgili konularda siyasal kararlar alınması söz konusu iken, daha yoğun siyasal katılma biçimlerine yönelmeleri beklenmektedir[29].

Kitle İletişim Araçlarını İzleme: Kentleşme eğitim olanaklarını arttırmanın yanı sıra, kitle iletişim araçlarını izleme olanaklarını da kolaylaştırmaktadır. Bireyler izledikleri bu yayınlar sayesinde, ulusal veya uluslararası ölçekteki bütün siyasal gelişmelerden haberdar olurlar. Özellikle seçim kampanyaları döneminde siyasal parti liderlerinin, siyasal yorumcuların siyasal yaşama katılma konusundaki propagandalarını yaptıkları alan kitle iletişim araçları olmaktadır. Kitle iletişim araçlarının yayınlarını en fazla izleyenlerin siyasal yaşama katılmayı en sık, en az izleyenlerin de en düşük şekilde katılacakları söylenebilir[30].

Gelir: Ekonomik açıdan güçlü olanların, diğer değişkenlerden bazıları yeterli olmasa bile, siyasal bakımdan etkili oldukları görülmektedir. Sadece seçimlere katılarak oy kullanma en alt düzeyde ve etkin olmayan bir katılmadır. Bireylerin gelir düzeyi yükseldikçe, daha üst düzeylerde siyasal katılma türleri gerçekleştirmeleri olasıdır[31].

Örgüt Üyeliği: Kentleşmeyle birlikte eğitim olanaklarının artması ve yeni mesleklerin ortaya çıkması, siyasal katılma açısından önemli bir toplumsal

---

[26] Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 83.
[27] Turan, **a.g.e.**, s. 77.
[28] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 32.
[29] Turan, **a.g.e.**, s. 77.
[30] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 33-34.
[31] Turan, **a.g.e.**, s. 76.

düzenleme olan örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örgütlenme, siyasal kaynaklardan yeterince pay alamayan bireylerin bir araya gelerek büyük bir sayıya ulaşmalarını ve siyasal kaynak yetersizliğini gideren düzenlemelerin yapılmasını sağlayan önemli bir toplumsal yapılanmadır[32]. Örgüt üyeliği siyasal görevler üstlenmede oldukça önemli bir rol oynar. Örgütlerde kazanılan tecrübeler, bireylerin siyasallaşmasını hızlandırırken, bireyde siyasal karar alma mekanizması içerisinde aktif görev isteğine ve beklentisine sahip olmaktadır. Kuramsal olarak, demografik gruplarla partiler arasında güçlü bağlantıların olması, oy verme şeklindeki siyasal katılmayı teşvik ettiği söylenebilir[33].

III. Siyasal Katılmayı Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Uygulama

A. Uygulamanın Amacı ve Hipotezleri

Demokrasi ile katılma arasında var olan ilişkiden hareketle çalışmamızda bireylerin demokratik haklarını kullanırken hareket noktalarının ne olduğu, siyasal sistemin özellikleri ile bu sistemin, katılma-siyasal sistem üzerindeki ilişkilere etkileri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Siyasal katılmada, bireylerin davranışları üzerinde etkili olan siyasal kaynaklar[34] ön plana çıkarılmış ve bu çerçevede bireylerin siyasal katılma düzeylerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Uygulama ile ilgili olarak oluşturulan hipotezlerde ankete cevap veren katılımcıların demografik özellikleri ile anket sorularında belirtilen değişkenleri algılamaları arasındaki ilişkiler test edilmiştir. Uygulamanın hipotezleri şunlardır:

H_1: Deneklerin günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanları, yaş gruplarına göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_2: Deneklerin günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanları, gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_3: Deneklerin kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilemesine ilişkin görüşleri, yaş gruplarına göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

---

[32] Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s. 34.
[33] G. Bingham Powell, Jr., Çağdaş Demokrasiler Katılma, İstikrar ve Şiddet, Çeviren: Mehmet Turhan, S Yayınları, Ankara, 1990, s. 158.
[34] Çukurçayır, **a.g.e.**, s. 74-90, Kalaycıoğlu, **a.g.e.**, s.114-292, Çam, **a.g.e.**, s. 280-281, Eroğul, **a.g.e.**, s. 105-137.

H_4: Deneklerin yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri, aldıkları eğitim düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_5: Deneklerin Türkiye'de hangi örgüt ya da örgütlerin yönetimde en etkin mekanizmayı oluşturduğuna ilişkin görüşleri yaş gruplarına göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_6: Deneklerin siyasi olaylarla ilgili fikir tartışmalarına katılma düzeyleri, cinsiyetlerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_7: Deneklerin siyasal partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, cinsiyetlerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_8: Deneklerin dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasal tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_9: Deneklerin siyasal partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{10}: Deneklerin seçimlerde oy kullanırken parti seçiminde etkili olan faktörlere ilişkin görüşleri, eğitim düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{11}: Deneklerin dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasi tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{12}: Deneklerin siyasi konudaki eylem ve kararların ahlaki değerlere uygun olmasına ilişkin görüşleri, medeni durumlarına göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{13}: Deneklerin yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesinde gönüllü etkinlikte ve katkıda bulunmaya ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{14}: Deneklerin ülke yönetimi ve politika ile sadece politikacıların ilgilenmesi gerektiğine ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H_{15}: Deneklerin yerel yönetim ile hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerine etkisine ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir.

B. Yöntem

Bu kısımda, sırasıyla uygulamanın modeli, örneklemin seçimi, veri toplama aracı, verilerin toplanmasında izlenen yol ve verilerin analizinde kullanılan istatistiksel teknikler açıklanmıştır.

1. Model ve Örneklemin Seçimi

Uygulama anket modeline dayalıdır. Uygulamanın evrenini; Kütahya iline bağlı Tavşanlı ilçesinde yaşayan seçmenler oluşturmaktadır. 29000 kişilik bir evrenden, % 95 anlamlılık düzeyinde ve % 6 hata payıyla en az 277 kişilik bir örneklem seçilmesi gerekmesine rağmen, yaşanabilecek olası olumsuzlukları giderebilmek için toplam 350 vatandaşa anket uygulanmıştır. Birbirinden farklı yaş, meslek, cinsiyet, öğrenim durumu, medeni hal ve gelire sahip katılımcıların tümüne anket ulaştırılmış ve birebir görüşmelerle uygulanmıştır. Yapılan 350 anketten, eksiksiz cevaplandırılan 320 katılımcının formları araştırmacılara ulaşmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Dolayısıyla araştırmanın örneklemi 320 kişiden oluşmuştur.

2. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde istatistiksel tekniklerden güvenilirlik analizi, yüzde (%), tablo ortalaması ($\overline{X}$), çapraz tablo ile uygulama hipotezlerinin test edilmesinde hipotez testlerinden ki-kare (X^2) analizi kullanılmıştır.

C. Bulgular ve Yorumlar

1. Ankete Cevap Verenlerin Demografik Özellikleri

Bu kısımda ankete cevap veren bireylerin demografik özellikleri kapsamında yaş gruplarına, cinsiyetlerine, eğitim düzeylerine, gelir durumlarına, medeni hallerine ve mesleklerine göre dağılımları yer almaktadır.

Ankete cevap verenlerin yaş gruplarına göre dağılımı şu şekilde gerçekleşmiştir: Ankete cevap verenlerin (% 36,9; 118 kişi) 21-30 yaş grubunda yer almaktadır. Bu yaş grubunu % 19,1'lik bir oranla (61 kişi) 31-40 yaş grubu izlemektedir. 41-50 yaş grubundan %16,9'luk (54 kişi) ve 18-20 yaş grubundan % 16,3'lük (52 kişi) bir katılım gerçekleşirken, ankete en az katılım % 10,9'luk bir oranla (35 kişi) +50 yaş grubunda yer alan deneklerden olmuştur. Bu dağılım anketin gerçekleştirildiği grubun genellikle genç ve orta yaşlı bireylerden oluştuğunu göstermektedir.

Ankete cevap verenlerin cinsiyetlerine göre dağılımı şöyle gerçekleşmiştir: Ankete cevap verenlerin % 22,2'lik kısmını (71 kişi) bayanlar, % 77,8'lik kısmını ise (249 kişi) erkekler oluşturmaktadır.

Ankete cevap verenlerin eğitim düzeylerine göre dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir: Eğitim düzeyleri içinde en büyük kategoriyi oluşturan lise mezunları 154 kişi ile ankete % 48,1'lik bir katılım sağlamışlardır. Bu kategoriyi sırasıyla % 20,3'lük oranla (65 kişi) yüksekokul - üniversite mezunları, % 17,8'lik oranla (57 kişi) ilkokul mezunları, % 13,4'lük oranla

(43 kişi) ortaokul mezunları ve son olarak % 0,3'lük oranla (1 kişi) sadece okuma-yazması olanlar izlemektedir.

Ankete cevap verenlerin medeni durumlarına göre dağılımları şu şekilde gerçekleşmiştir: % 63,1 ile (202 kişi) ankete katılanların büyük bir kısmı evliler olmuştur. Bu kategoriyi sırasıyla % 35,9'la (115 kişi) bekarlar, % 0,6 ile (2 kişi) boşanmışlar ve % 0,3 ile (1 kişi) dullar izlemektedir.

Ankete cevap verenlerin sahip oldukları mesleklerine göre dağılımlarına bakıldığında; % 51,2 oranı ile (164 kişi) serbest meslek sahipleri en büyük grubu oluşturmuştur. Bu grubu sırasıyla % 18,4 (59 kişi) ile herhangi bir işi olmayan işsizler; % 11,3 (36 kişi) ile emekliler, % 10,3 (33 kişi) ile işçiler ve % 4,4 oranları ile (14'er kişi) memurlar ve diğer (ev hanımı, öğrenci vb.) grupları takip etmektedir.

Ankete cevap verenlerin gelir düzeylerine göre dağılımı ise şöyle gerçekleşmiştir: Gelir düzeyleri içinde en büyük kategoriyi % 28,4'lük bir oranla (91 kişi) 300-700 milyon arası TL geliri olanlar grubu oluşturmaktadır. Bu kategoriyi sırasıyla % 25,9'luk oranla (83 kişi) 300 milyon TL ve aşağısı geliri olanlar, % 25'lik oranla (80kişi) düzenli geliri olmayanlar, % 11,3'lük oranla (36 kişi) 700-1200 milyon TL geliri olanlar ve son olarak % 9,4'lük oranla (30 kişi) +1200 milyon TL geliri olanlar izlemektedir.

2. Ankete Cevap Verenlerin Uygulamada Kullanılan Değişkenlere İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Ankete cevap verenlerin Türkiye'deki siyasal ve sosyal gelişmeleri takip ettikleri kitle iletişim araçlarına göre dağılımı Tablo 1'de görülmektedir. Tablo verilerine göre %65,6'lık orana sahip televizyon, açık ara ilk sırada yer almaktadır. Bu durum zaman zaman basına da yansıyan haberlerle (Türklerin televizyon izleyen ulusların başında geldiğine yönelik) paralellik göstermektedir[35]. Gazetelerin de siyasal ve sosyal gelişmelerin takip edildiği kitle iletişim araçları arasında azımsanmayacak bir öneme sahip olduğu tablodaki % 26,3'lük orandan anlaşılmaktadır. Televizyon ve gazete toplamda % 90'ın üzerinde bir paya sahiptir. Bunları sırasıyla internet % 2,5, dergi % 1,3 ve radyo % 0,6 takip etmektedir. Günümüzün bir gerçeği olan internetin düşük çıkmasının nedeni, internet kullanımının anket uygulanan bölgede evlerde henüz yaygınlık kazanmamış olmasıdır. % 3,8 oranında bir katılımcı da siyasal ve sosyal gelişmeleri kitle iletişim araçları aracılığıyla takip etmediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 1. Ankete Cevap Verenlerin Siyasal ve Sosyal Gelişmeleri Takip Ettikleri Kitle İletişim Araçlarının Oransal Dağılımı

[35] http://www.zaman.com.tr/2003/07/13/haberler/butun.htm#zaman, 2 Ağustos 2004, http://www.kutuphaneci.org.tr/tkd-eylhaberler03.html, 20 Ağustos 2004

Sıra	Kitle iletişim araçları	Sayı	%
1	Televizyon	210	65,6
2	Gazete	84	26,3
3	Takip etmiyor	12	3,8
4	İnternet	8	2,5
5	Dergi	4	1,3
6	Radyo	2	0,6
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkileme oranının dağılımı Tablo 2'de görülmektedir. Tablo verilerine göre, katılanların % 56,9'sı kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilemediğini belirterek "hayır" cevabı vermişlerdir. % 43,1'lik azımsanmayacak bir öneme sahip katılımcı da kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilediğini belirterek "evet" cevabı vermiştir. Ortaya çıkan tablo, bireyler üzerinde medyanın etkinliğinin oldukça fazla olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Ankete Cevap Verenlerin Kitle İletişim Araçlarının Siyasal Tercihlerini Etkileme Oranının Dağılımı

Sıra	Kitle iletişim araçlarının etkisi	Sayı	%
1	Hayır	182	56,9
2	Evet	138	43,1
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin Türkiye'deki politikacıların söylemlerinin güvenilirliğinin oransal dağılımı Tablo 3'de görülmektedir. Tablo verilerine göre % 53,4'lük oranla politikacıları az çok güvenilir bulan grup ilk sırada yer almaktadır. % 17,2'lik bir oranla ikinci sırada yer alan grup politikacıları kesinlikle güvenilmez bulmaktadır. %14,7'lik oranla üçüncü sırada yer alan grubunda politikacılarla ilgili düşünceleri olumsuzdur ve bunlarda politikacıları güvenilmez bulmaktadır. Daha sonra sırasıyla % 10,3'lük bir oranla bu konuda fikir beyan etmeyenler ve % 4,4'le politikacıları kesinlikle güvenilir bulanlar yer almaktadır. Araştırmada

çıkan sonuçlar, bu konuda önceden yapılan araştırmalardaki sonuçlarla benzerlik göstererek aslında politikacılara duyulan güvenin çok olmadığını ortaya koymaktadır[36].

Tablo 3. Ankete Cevap Verenlerin Türkiye'deki Politikacıların Söylemlerinin Güvenilirliğinin Oransal Dağılımı

Sıra	Politikacıların söylemlerini güvenilir bulma	Sayı	%
1	Az çok güvenilir	171	53,4
2	Kesinlikle güvenilir değil	55	17,2
3	Güvenilir değil	47	14,7
4	Fikri yok	33	10,3
5	Kesinlikle güvenilir	14	4,4
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin politik olan her şeyin ahlaki değerlere uygun olması düşüncesine göre dağılımı Tablo 4'de görülmektedir. Tablo verileri incelendiğinde katılımcıların önemli bir bölümünün politika ile ahlaki değerlerin örtüşmesi yönünde bir düşünceye sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bu düşünceye kesinlikle katıldığını belirtenlerin oranı % 44,1, katıldığını belirtenlerin oranı da % 33,4'tür. Toplamda ise bu iki grup % 77,5'lik bir orana sahip olmaktadır. Bu veriler halkın siyasal yozlaşmaya[37] karşı duyduğu tepki olarak değerlendirilebilir. Bu iki grubu sırasıyla, % 12,2 ile bu konuda fikir beyan etmeyenler, % 5,3'le kesinlikle

---

[36] Üstün Ergüder, Yılmaz Esmer, Ersin Kalaycıoğlu, **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSİAD, İstanbul, 1991, s. 22., Fikret Adaman, Ali Çarkoğlu, Burhan Şenatalar, **Yolsuzluk Araştırması**, TESEV, İstanbul, 2001,s. 41., http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_yolsuzluk.php, 22 Nisan 2004., **Türk Gençliği ve Katılım Katıl ve Geleceğini Yarat**, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, İstanbul, 2001, s. 22-25., www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2003/01/25/politika/politikaprn2.html, 22 Ağustos 2004.

[37] Siyasal yozlaşma ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. :Ethem Kadri Pektaş, Büyükkent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansıması, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994, s. 84-92., Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, 2002, s. 20-22 http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/35KamuYonYolsuzluk.pdf, 26 Ağustos 2004, Türker Alkan, **Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 153-187.

bu düşünceye katılmayanlar ve son olarak % 5,0'le bu düşünceye katılmayanlar takip etmektedirler.

Tablo 4. Ankete Cevap Verenlerin Politik Olan Her Şeyin Ahlaki Değerlere Uygun Olmasına İlişkin Düşüncelerinin Oransal Dağılımı

Sıra	Politik Olan Her Şey Ahlaki değerlere uygunluğu fikri	Sayı	%
1	Kesinlikle katılıyor	141	44,1
2	Katılıyor	107	33,4
3	Fikri yok	39	12,2
4	Kesinlikle katılmıyor	17	5,3
5	Katılmıyor	16	5,0
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin Türkiye'de hangi örgüt ya da örgütlerin yönetimde en etkin mekanizmayı oluşturduklarına ilişkin görüşleri Tablo 5'de görülmektedir. Tablo verilerine göre; % 42,5'lik bir oranla siyasal partilerin yönetimde en etkin örgüt olduğunu düşünenler ilk sırada yer almışlardır. Ama söz konusu orana bakıldığında katılımcıların büyük bir kısmının (diğer kategorilerin toplamı % 57,5) yönetimde etkin örgütün siyasi partiler olmadığını düşündüğünü görülmektedir. Sistem içinde siyasal partiler dışındaki güçlerin hala önemli bir ağırlığı görülmektedir. Bu çerçevede % 33,4'lük oranla ikinci sırada yer alan basının durumu oldukça dikkat çekmektedir[38]. Bu iki kategoriyi sırasıyla % 7,5 ile üniversiteler, % 6,6 ile diğerleri, % 5,6 ile sivil toplum kuruluşları, % 2,8'le sendikalar ve son olarak % 1,6 ile meslek kuruluşları takip etmektedirler. Bu sonuçların ortaya çıkardığı bir diğer sonuçta, sivil toplum kuruluşlarının yönetimde etkinliğinin çok fazla olmadığını göstermesidir. Sivil inisiyatif olarak adlandırabileceğimiz bu kuruluşların etkisizliği, günümüz toplumunun –örgütlü bir toplum olamama- görünümü hakkında bir fikir vermektedir[39].

---

[38] Kitle İletişim araçlarının etkisi ile ilgili olarak bkz.: Ahmet Taner Kışlalı, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 4.B., İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 22-25. Ali Arslan, "Medya-Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", http//www.insanbilimleri.com/makaleler/siyaset_bilimi/Medya_Politika_Iliskisi.htm , 20 Ağustos 2004.

[39] Mustafa Erdoğan, "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Erdogan/me_tocqueville.htm, 22 Ağustos 2004.

Tablo 5. Ankete Cevap Verenlerin Türkiye'de Hangi Örgüt ya da Örgütlerin Yönetimde En Etkin Mekanizmayı Oluşturduklarına İlişkin Görüşleri

Sıra	Yönetimde en etkin örgüt	Sayı	%
1	Siyasi partiler	136	42,5
2	Basın	107	33,4
3	Üniversiteler	24	7,5
4	Diğer	21	6,6
5	Sivil toplum kuruluşları	18	5,6
6	Sendikalar	9	2,8
7	Meslek kuruluşları	5	1,6
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasal tercihlerindeki rolünün oransal dağılımı Tablo 6'de görülmektedir. Tablo verilerine göre, katılımcıların önemli bir kısmı bu konuda fikrini açıklamamıştır. Fikrini açıklamayanların oranı % 30'dur. Fakat bu konuda olumlu görüş bildirenlerin toplamı en büyük kesimi oluşturmaktadır. Söz konusu fikre belirleyici diyenlerin oranı % 20,6 iken, kesinlikle belirleyici diyenlerin oranı da % 18,1'dir. Olumsuz görüş bildirenlerin oranı belirleyici değil diyenlerde % 17,2 iken, kesinlikle belirleyici değil diyenlerde oran % 14,1'de kalmıştır.

Tablo 6. Ankete Cevap Verenlerin Dini İnanç, Tutum Ve Geleneklerinin Siyasal Tercihlerindeki Rolünün Oransal Dağılımı

Sıra	Dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasal tercihlerdeki rolü	Sayı	%
1	Fikri yok	96	30,0
2	Belirleyici	66	20,6
3	Kesinlikle belirleyici	58	18,1
4	Belirleyici değil	55	17,2
5	Kesinlikle belirleyici değil	45	14,1
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin genel ve yerel seçimlerde bir ayrım yaparak farklı partiye ya da aynı partiye oy verme oranının dağılımı Tablo 7'de

görülmektedir. Tablo verilerine göre, katılanların % 62,2'si genel ve yerel seçimlerde bir ayrıma giderek farklı partilere oy verdiklerini belirtirlerken, % 37,8'lik bir kesim de genel ve yerel seçimlerde herhangi bir parti ayrımına gitmeyerek aynı partiye oy verdiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Ankete Cevap Verenlerin Genel Ve Yerel Seçimlerde Bir Ayrım Yaparak Farklı Partiye Ya Da Aynı Partiye Oy Verme Oranının Dağılımı

Sıra	Seçmenin farklı parti ya da aynı partiye oy verme oranı	Sayı	%
1	Farklı parti	199	62,2
2	Aynı parti	121	37,8
	Toplam	320	100,0

Ankete cevap verenlerin yerel yönetim ve hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerine etkisinin oransal dağılımı Tablo 8'de görülmektedir. Tablo verilerine göre, katılanların % 62,8'i yerel yönetim ve hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerini olumlu yönde etkileyeceği görüşüne sahiptir. %28,7'lik bir orana sahip katılımcı da yerel yönetim ve hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerine olumlu ya da olumsuz bir etkisinin olmayacağı görüşündedir. Katılımcıların sadece % 8,4'ü yerel yönetim ve hükümetin farklı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerini olumsuz etkileyeceği görüşüne sahiptir.

Tablo 8. Ankete Cevap Verenlerin Yerel Yönetim ve Hükümetin Aynı Siyasal Partiden Olmasının Belediye Hizmetlerine Etkisinin Oransal Dağılımı

Sıra	yerel yönetim ve hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerine etkisi	Sayı	%
1	Olumlu yönde etkiler	201	62,8
2	Olumlu ya da olumsuz etkisi olmaz	92	28,7
3	Olumsuz yönde etkiler	27	8,4
	Toplam	320	100,0

3. Araştırma Hipotezlerine İlişkin Bulgular

Uygulama hipotezlerine ilişkin test sonuçları ise şöyle gerçekleşmiştir (1):

* **H_1:** Deneklerin "günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanları, yaş gruplarına göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir"

hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 53,144 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 20 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 37,57) büyük çıktığı için deneklerin "günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanlarının, yaş gruplarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_1** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_2:** Deneklerin "günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanları, gelir düzeylerine göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir" hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 74,352 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 20 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 37,57) büyük çıktığı için deneklerin "günlük yaşamda ilgi duydukları konular ve ilgi alanları, gelir düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_2** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_3:** Deneklerin "kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilemesine ilişkin görüşleri, yaş gruplarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 2,715 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 4 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 9,49) küçük çıktığı için deneklerin "kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilemesine ilişkin görüşleri, yaş gruplarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğine ilişkin görüşlerinin yaş gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmış ve **H_3** hipotezi reddedilmiştir.

* **H_4:** Deneklerin "yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri, aldıkları eğitim düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 26,519 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 16 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 =26,30) büyük çıktığı için deneklerin "yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri, aldıkları eğitim düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_4** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_5:** Deneklerin "Türkiye'de hangi örgüt ya da örgütlerin yönetimde en etkin mekanizmayı oluşturduğuna ilişkin görüşleri yaş gruplarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 34,611 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 28 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri

tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 =41,34) küçük çıktığı için deneklerin "Türkiye'de hangi örgüt ya da örgütlerin yönetimde en etkin mekanizmayı oluşturduğuna ilişkin görüşleri yaş gruplarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık gösterdiğine ilişkin görüşlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmış ve **H_5** hipotezi reddedilmiştir.

* **H_6:** Deneklerin "siyasi olaylarla ilgili fikir tartışmalarına katılma düzeyleri, cinsiyetlerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 18,728 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 4 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 =13,28) büyük çıktığı için deneklerin siyasi olaylarla ilgili fikir tartışmalarına katılma düzeyleri, cinsiyetlerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_6** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_7:** Deneklerin "siyasal partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, cinsiyetlerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 16,536 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 1 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 6,63) büyük çıktığı için deneklerin "siyasal partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, cinsiyetlerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_7** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_8:** Deneklerin "dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasi tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 12,085 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 16 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 26,30) küçük çıktığı için deneklerin "dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasi tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmış ve **H_8** hipotezi reddedilmiştir.

* **H_9:** Deneklerin "siyasal partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, gelir düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 24,221 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 4 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 13,28) büyük çıktığı için deneklerin "siyasal

partilere üye olmaya yönelik eğilimleri, gelir düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_9** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_{10}:** Deneklerin "seçimlerde oy kullanırken parti seçiminde etkili olan faktörlere ilişkin görüşleri, eğitim seviyelerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 42,966 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 20 ve α = 0,01 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 = 37,57) büyük çıktığı için deneklerin "seçimlerde oy kullanırken parti seçiminde etkili olan faktörlere ilişkin görüşleri, eğitim seviyelerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_{10}** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_{11}:** Deneklerin "dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasi tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri gelir düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 8,945 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 16 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2=26,30) küçük çıktığı için deneklerin "dini inanç, tutum ve geleneklerinin siyasi tercihlerindeki rolüne ilişkin görüşleri gelir düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmış ve **H_{11}** hipotezi reddedilmiştir.

* **H_{12}:** Deneklerin "siyasi konudaki eylem ve kararların ahlaki değerlere uygun olmasına ilişkin görüşleri, medeni durumlarına" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde, X^2 değeri 22,681 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 12 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2=21,03) büyük çıktığı için deneklerin "siyasi konudaki eylem ve kararların ahlaki değerlere uygun olmasına ilişkin görüşleri, medeni durumlarına" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_{12}** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_{13}:** Deneklerin "yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesinde gönüllü etkinlikte ve katkıda bulunmaya ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 34,906 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 16 ve α = 0,04 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2=32,00) büyük çıktığı için deneklerin "yerel hizmetlerin gerçekleştirilmesinde gönüllü etkinlikte ve katkıda bulunmaya ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_{13}** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_{14}:** Deneklerin "ülke yönetimi ve politika ile sadece politikacıların ilgilenmesi gerektiğine ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde, X^2 değeri 27,434 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 16 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 =26,30) büyük çıktığı için deneklerin "ülke yönetimi ve politika ile sadece politikacıların ilgilenmesi gerektiğine ilişkin görüşleri, gelir düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık gösterdiği sonucuna varılmış ve **H_{14}** hipotezi kabul edilmiştir.

* **H_{15}:** Deneklerin "yerel yönetim ile hükümetin aynı siyasi partiden olmasının belediye hizmetlerine etkisine ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine" göre istatiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir hipotezine ilişkin X^2 analizinde X^2 değeri 6,204 çıkmıştır. Bulunan ki-kare değeri ile serbestlik düzeyi (df) = 8 ve α = 0,05 önem düzeyinde kritik X^2 değerleri tablosundaki değer karşılaştırılmış, hesaplanan X^2 değeri tablodaki değerden (X_t^2 =15,51) küçük çıktığı için deneklerin "yerel yönetim ile hükümetin aynı siyasal partiden olmasının belediye hizmetlerine etkisine ilişkin görüşleri eğitim düzeylerine" göre anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna varılmış ve **H_{15}** hipotezi reddedilmiştir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Demokratik yaşamın vazgeçilemez unsurlarından birisi de halkın siyasal katılımını sağlamaktır. Katılma, bireyin kendi isteği ve hareketiyle yönetsel karar ve eylemleri etkilemek üzere harekete geçmesidir. Bu hareketliliğin yoğun olması demokrasi için önemli bir altyapı sağlar. Kütahya'nın Tavşanlı ilçesinde yaptığımız çalışma sonucu elde ettiğimiz verilerden bir kısmını şu şekilde ifade edebiliriz:

* Ankete cevap verenlerin Türkiye'deki siyasal ve sosyal gelişmeleri takip ettikleri kitle iletişim araçlarında televizyon açık ara ilk sırada yer almaktadır.

* Ankete cevap verenlerin yarıdan fazlası kitle iletişim araçlarının siyasal tercihlerini etkilemediğini belirtmelerine rağmen, kitle iletişim araçlarının etkisi altında kalanlar da göz ardı edilemeyecek kadar çoktur.

* Ankete cevap verenlerin büyük bir kısmı Türkiye'de politikacıları az çok güvenilir bulmakla birlikte politikacılar hala güvenilirlik sorunu ile karşı karşıyadırlar.

* Ankete cevap verenlerin önemli bir bölümü, politika ile ahlaki değerlerin örtüşmesi gerektiği düşüncesine sahiptirler.

* Ankete cevap verenlerin önemli bir bölümü Türkiye'de siyasal partilerin yönetimde en etkin örgüt olduğunu düşünmektedirler.

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen uygulama sonucunda, uygulama hipotezlerine ilişkin ulaşılan başlıca bulgular ise şunlardır:

* Bireylerin gelir düzeyleri arttıkça siyasete duydukları ilgi artarken gelir azaldıkça bireylerin ilgi duydukları konularda ekonomi ön plana çıkmaktadır.

* Eğitimi ilk ve orta okul düzeyinde olan bireylerin yerel yönetimlerden öncelikli beklentileri yeni iş imkanlarının yaratılması ve klasik belediyecilik hizmetlerinin eksiksiz yapılması iken, daha üst bir eğitim almış bireylerin beklentileri arasında diğerlerine ek olarak yerel sorunların merkezi yönetime iletilmesi ile kültürel ve sosyal etkinliklerin düzenlenmesi istekleri de yer almaktadır.

* Siyasal katılma kaynaklarında da ifade edildiği gibi kadınların siyasal olaylarla ilgili konuları tartışma oranları ile erkeklerin bu konuları tartışma oranları arasında oldukça büyük bir fark vardır. Bu durum, kadınların siyasal konulara karşı ilgisizliğinin devam ettiğini göstermektedir.

* En düşük gelir grubunda, siyasal parti üyeliği en düşük oranda iken, gelir düzeyi arttıkça siyasal partilere üyelik de artmakta ve bu oran en yüksek gelir grubunda en üst düzeye ulaşmaktadır.

* Eğitim düzeyleri düşük olan bireylerin parti seçiminde aile, eş ve parti liderinin karizmatikliği tercihlerini etkilerken, eğitim düzeyi yükseldikçe bu etkinin azaldığını ve bireylerin parti seçiminde öncelikli olarak parti programına göre hareket ettikleri ve daha bilinçli bir tercih yaptıkları belirlenmiştir.

* Evliler, siyasi eylem ve kararların ahlaki değerlere uygun olması konusunda bekarlara oranla oldukça yüksek bir kabul düzeyine sahiptirler. Aile ve çocuk sahibi olmanın bireylerin siyasal tercihlerinde tutucu davranış sergilemeleri yönünde etkili olduğu söylenebilir. Evli olan bireylerin bekar olanlara oranla daha muhafazakar oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak; Siyasal katılma demokrasinin vazgeçilmez bir boyutunu oluşturmaktadır. Toplumu oluşturan bireyler fiziki, sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim düzeyleri açısından birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıklar da bireylerin siyasal katılmayla ilgili tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Doğal olarak bireyler sahip oldukları imkan, değer, tutum ve inançlar çerçevesinde katılmayı gerçekleştireceklerdir. Bir kısmı sadece seçimlerde oy kullanmakla yetinirken bir kısmı seçim kampanyalarına katılarak, bir kısmı da adaylığını açıklayarak bu rekabet ortamına katkıda bulunacaklardır. Her şeyden önce rekabet ortamının altyapısının barış ve düzen olduğu unutulmamalıdır.

NOTLAR

1. Araştırma hipotezlerine ilişkin çapraz çizelgelerin metin içerisinde verilerek ayrıntılı şekilde ele alınmasının çalışmanın hacmini gereğinden fazla genişleteceği kaygısıyla, hipotezlere ilişkin analiz sonuçlarını vermekle yetinilmiştir.

KAYNAKÇA

ADAMAN, Fikret, ÇARKOĞLU, Ali ve ŞENATALAR, Burhan, **Yolsuzluk Araştırması**, TESEV, İstanbul, 2001.

ALKAN, Türker, Siyasal Ahlak ve Ahlaksızlık, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.

ARSLAN, Ali "Medya-Politika İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme", http//www.insanbilimleri.com/makaleler/siyaset_bilimi/Medya_Politika_Ilis kisi.htm.

ÇAM, Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1987.

ÇUKURÇAYIR, M. Akif, **Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi**, Yargı Yayınevi, Ankara, 2000.

D'ENTRÉVES, Alessandro Passerin, 'Devlet Kavramı', **Devlet Kuramı**, derleyen: Cemal Bali Akal, Dost Yayınları, Ankara, 2000.

ERDOĞAN, Mustafa, "De Tocqueville'in Düşüncesinde Sivil Toplum, Dernekleşme ve Siyaset", http://www.liberal-dt.org.tr/guncel/Erdogan/me_tocqueville.htm.

ERGÜDER, Üstün, ESMER, Yılmaz ve KALAYCIOĞLU, Ersin, **Türk Toplumunun Değerleri**, TÜSİAD, İstanbul, 1991.

EROĞUL, Cem, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, 2.B, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

JONES, Tudor, **Modern Political Thinkers and İdeas**, Routledge, London, 2002.

KALAYCIOĞLU, Ersin, **Karşılaştırmalı Siyasal Katılma Siyasal Eylemin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme**, İstanbul Üniversitesi. SBF Yayınları, İstanbul, 1983.

KAPANİ, Münci, **Politika Bilimine Giriş**, 4.B., Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyasal Sistemler Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, 4.B., İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

PEKTAŞ, Ethem Kadri, **Büyükkent Belediyelerinin Eğitim ve Kültür Hizmetlerine Siyasal Parti İdeolojilerinin Yansıması**, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1994.

ÖZSEMERCİ, Kemal, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Sayıştay Yayınları, Ankara, 2002., http://www.sayistay.gov.tr/yayin/elek/elekicerik/35KamuYonYolsuzluk.pdf

SABİNE, George H., THORSON, Thomas L., **A History of Political Theory**, 4. Edition, Holt, Rinehart and Winston, International Edition, 1973.

TEKELİ, Şirin, KORAY, Meryem, **Devlet-Kadın-Siyaset**, Tüses Yayınları, 1991.

TURAN, İlter, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1977.

Türk Gençliği ve Katılım Katıl ve Geleceğini Yarat, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği Yayınları, İstanbul, 2001.

UYSAL, Birkan, **Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi**, TODAİE YAYINLARI, ANKARA, 1984.

Postmodernizm Nedir?

Hasan YILDIZ*

Özet: Bu çalışmada 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan postmodernizm akımı tanıtılmaya çalışılmaktadır. Nasıl ortaya çıktığı dana önce sanatta, mimaride kullanılışı kısaca ifade edilmektedir. Daha sonra felsefe postmodernizm, Lyotard ve Habermas arasındaki rekabet açıklanmaktadır. Modernizmle postmodernizmin birbirine halefliği veya selefliği tartışılıyor. Jean Baudrillard'ın smulakr ya da taslama kavramı, TV'nin olumsuz etkileri ile ilgili görüşleri vurgulanmaktadır. Politik postmodernizmde ise radikal demokrasinin yeniden önem kazanması, liberalizme ve devletçiliği karşı olan görüşler vurgulanmıştır. Politikada sorumluluğun önemine dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Modernlik, postmodernlik, modernleşme, radikal demokrasi.

What is Postmodernizm?

Abstract: This study seeks to present and explain the trand of postmodernism which emerged in the last guarter of the twentieth century. Its beginnings and former use in art and architecture is explaned in short. The rivalry between Lyotard and Habermas in the field of philosophy. The care of continuity between Modernism is stutied. The ***smulakr*** consept of Jean Baudrillard and his views concerning the negative offects of television are emphasized. Morewer, the views againts liberalism and etatism along with how radical democracy gained importance is studied under political postmodernism. Special emphasis is responsibility in politics.

Key Words: Modernism, Post-Modernism, modernisation, radical democracy.

GİRİŞ

Post modernizmin tanımında bir belirsizlik söz konusudur. En az konuşulalar kadar tanım var.(Armağan, 1995, 53) Her yazar post moderni kendisi açısından belli bir yönüne ağırlık vererek tanımlama yoluna gitmektedir. Post modernizm bazılarına göre modernizmden bir kopuş olmaktadır. Bir kısım yazarlara göre ise modernizmin rafine edilmiş, ileri bir halidir. Kimine göre kolaj tekniği iken kimide onu tarihin sonunu ilan eden akım olarak görüyor(Fukuyama, 1993, 13-52). Postmodern bir durum yaşanmakta olduğu ileri sürülmektedir. Bu yaşanan süreç içinde aklın iflas ettiği, ideolojilerin tükendiği, mekan ve zaman anlayışlarımızın sarsıldığı iddia edilmektedir.

Nihayet felsefede postmodernizmin tanımı 1979'da J. F. Lyotard'ın yazdığı " la condition postmoderne" adlı eserde belirlenir. Lyotard burada " üst anlatıların sonu" diye postmodernizmi tanımlar. (Soykan, 1993, 125)

* Yrd. Doç. Dr. Hasan YILDIZ, Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü

1-Genel Bir Bakış:

Batı toplumlarında postmodernizm üzerine pek çok yazılar yazılıp, konuşmalar yapılmaktadır. Bu terim pek çok sanatsal, entelektüel ve akademik alanda kullanılmaktadır. Postmodernizm denilince akla gelen isimler arasında şöyle sıralanabilir;

Sanatta; Rauschenberg, Baselitz, Schnabel, Kieper, Warhol.

Mimaride; Senchs ve Ventur.

Tiyadroda; Artoud,

Edebiyatta; Barthes, Barthalime ve Pynchon

Sinemada; Lynch (mavi kadife)

Fotografta; Sherman,

Felsefede; Derrida, Lyotard ve Baudrillard (Sarup, 1995, 155).

Kullanım alanı olarak postmodern deyimi tartışmalıdır: Edebiyat, mimarlık, resim, müzik, dans, moda, psikoanaliz, teoloji, tarih, felsefe gibi farklı alanlarda kullanılmaktadır. Aralarında bir uzlaşım yoktur. Yayılmacı bir karakter taşıdığı için ***virüs*** tabiriyle de bahsedilmektedir. (Soykan, 1993, 117). Postmodernizm üzerine yapılan tartışmalar 80'li yıllarda hareketlidir. Altmışlı yıllarda toplumsal-bilimsel ve sanatsal ütopyalar vardı. Yetmişli yıllarda bir içe dönüş yaşanır, politikaya sırt çevrilir. 80'li yıllarda ise bilgi işlem çağındaki gelişmeler çoğulcu bir geleceği gösterir. Böyle bir ortam içerisinde **postmodern tartışma** ortaya çıkar ve gündemi işgal eder. (Soykan, 1993, 116).

Postmodernizmin ilk defa nerede ortaya çıktığı sorusuna cevap olarak 1960'larda New York'lu sanatçılar ve eleştirmenleri gösterebiliriz. 1970'lerde Avrupa'ya taşınıp orada geliştirilmiştir.(Sarup, 1995, 158). Artık postmodernizmden de bahsedilmeye başlanmıştır. Postmodernizm içerik ve meşruluk açısından da tartışmalı bir durumdadır. İçerik olarak kimine göre yeni teknolojiler çağı, kimine göre çevreci veya yeşilci, bazılarına göre çoğullaşma ve parçalanma ve nihayet bir gruba göre de yeni bir mitosla dağınık toplumun yeni bir bütünleşmesidir. Meşruluk olarak onu meşru gösterecek yeni fenomenlerin olmadığı söylenmektedir. Olsa bile başlama ve bitme noktasını belirleme işi ancak tarihçilere aittir şeklinde itirazlar da vardır (Soykan, 1993, 117). Yeri geldiğince değineceğimiz Habermas ise modernliğin bitmediğini ***bir tamamlanmamış proje*** olduğunu ileri sürmektedir.

Postmodernizm bahsi içerisinde bir takım terimler kullanılmaktadır. Bunlar; modernlik, postmodernlik, modernleşme ve modernizmdir. (Sarup, 1995, 156). Çok kısa bir şekilde açıklarsak:

Modernlik: Rönesansla ortaya çıkar ve gelişmeler göstererk 18.yy civarında Batı da o zamandan buyana toplumsal, ekonomik ve siyasal sistemleri gösterir.

Postmodernlik: Kimi düşünürlere göre sanayi sonrası bir çağ doğrultusunda gelişen harekettir. Belirsizliği beraberinde gösteren bir durum sergiler. Modernizmin bir parçası olup olmadığı bir süreklilik mi olduğu veya modernizmden radikal bir kopuş olduğu gibi… postmodernlik totaliter sistemler yerine çoğulcu ve açık bir demokrasi düşüncesini savunur.

Modernlişme: Bilimsel ve teknolojik keşif ve yenilikler, sanayideki ilerlemeler, nüfus hareketleri ve ulus-devletle beliren sosyo-ekonomik değişimlerin bir birliğidir.

Modernizm: Yüzyılın dönüşümündü ortaya çıkan ve çeşitli sanatlara egemen olan sanatsal hareketle birlikte anılan özel bir kültürel ve estetik biçimler dizisiyle ilintilidir. Modernizm, klasizme karşı bilinçli olarak gelişmiştir. Şu sanatçıları da biz modern olarak adlandırıyoruz: Edebiyatta: Joyce, Yeats, Proust, Kafka. Şiirde; Eliot ve Pound. Tiyadroda; Strindberg ve Prondello. Resimde; Ce zanne, Picasso, Matisse, Dışavurumcu , Futurist, Dadaist ve gerçeküstücü hareketler. Müzikte; Schoenberg ve Berg. Modernizmin bir çok özellikleri Postmodernizmin tanımlarında da karşımıza çıkmaktadır.

Postmodernizmin geçmişine kısa bir göz atarak daha önce nerelerde ve kimler tarafından kullanıldığını görelim: ilk kez ABD'de 50'li yıllarda bir edebiyat tartışmasından kaynaklandığını belirtmiştik. Mimaride 1975'lerde kullanılmıştır. Edebiyat tartışmasını Irwing Howe ve Harry Lewin başlatır. Mimaride ise Almanya'da yapılan bir toplantıda Venturi, Jencks, Brown gibi mimarların katılmasıyla ortaya çıkar. Postmodernizmin en büyük karşıtı olan Frankfurt Okulundan Habermas, bu mimariyi beğenmez ve kulis mimarisi olarak niteler.(Soykan, 1993, 124). 1870'lerde İngiliz salon ressamı Chapman, impresyonist resme karşı bir eleştiri mahiyetinde bir postmodern resim anlayışını getirmek istediğini söyler. 1917'de Rudolf Panwitz ' Avrupa Kültüründe Bunalım' adlı eserinde postmodern insandan söz eder. Panwitz burada Nietzsche'nin üst insanını yeni bir tarzda kavramış olmaktadır. Edebiyat bilimcisi Federico de Oniz 1934'te şiirde ***modernismo***, ***postmodernismo*** üst kavramlar kullanır.(Soykan, 1993, 122)

2-Postmodern Belirtiler ve Kültürün Unsurları

Postmodern anlayışta ortak özellikler yoktur. Onun için idealizm, materyalizm, pragmatizm, gibi bir izm, felsefi bir teori değildir. İzmlerde

olduğu gibi temel ilkeleri olmadığı için izm denilemiyor. Bunun en iyi ifadesi ***postmodern durum*** yaşandığı şeklindeki ifadedir.

Postmodernizmin bir çok belirtileri vardır. Ancak bunların biri veya bir kaçı ya da hepsibirarada bulunabilir. Bunların en önemlilerinden bir kaçını sıralayacak olursak; belirsizlik, parçalanma, kurallığın bozumu, ironi, ben in yitimi, melezleşme, katılma, karnavallaşma, metinsellik, geleceğe dönüş (Back to the future), her şey gider (anything goes) (Soykan, 1993, 118). Belirtilerden bazılarını açıklarsak: Kurallığın bozumu, Nietzche ile başlayan otoritelerle alay etmeyi ifade eder. Her şey gider (anything goes) ile anlatılmak istenen postmodernizmde olmayacak bir şeyin olmadığı, her türlü fikre ve uygulamaya açık kapı bırakıldığıdır. Geleceğe dönüş (Back to the future) anlayışı (Adair, 1994, 150). Michael J. Fox'un bir filminden kaynaklanıyor. Film zaman makinesiyle yapılan (gelecekte yapılması umulan bilim kurgu) seyahatleri konu ediyor.

John W. Murphy postmodern kültürün boyutlarını açıklarken postmodernistlerce geliştirilen epistemolojinin kültürel bir anlamı da olduğuna, kültürün artık eylemin doğuşunu önceleyen bir buyruklar sistemi olmadığına dikkati çeker. (Murphy, 1995, 173). Freud'un tezlerinin aksine kültürün, libidonun ani patlamalarına karşı savunmada bulunmadığını belirtir. Devamla dil ile kültür arasındaki yakın ilişkinin dikkate alındığı zaman, kültürün tutkulardan bağımsız olmadığını belirtir. Murphy postmodern kültürün unsurlarını ise şu şekilde sıralar: akıl, uzay, zaman, tarih, kişisel kimlik ve kişiler arasılık alanı (Murphy, 1995, 180-208). Tarih araştırmacılarının şimdinin arkeologları olmaları gerektiğini tarihin şimdiden doğacağını belirtir. Tarihçilerin geçmişten ziyade, şimdi de ikamet etmeleri gerektiğinden söz eder. Murphy, zamanı açıklarken her anın kendi kendine yeterli olduğunu ve başka bir ana göre yanlışlanamayacağını ve her şimdinin evrensel olduğunu belirtir. Deleuze ve Lacan gibi postmodernistlerin bilhassa Deleuze'un zamanın geçişini açıklamak için Bergson'dan ödünç fikirler aldığını (zamanın duree- süre olduğu) belirtir (Deleuze-Guattari, 1993, 120-121, 156). Murphy, postmodern uzayın Riemanniyen yani arzuya göre değiştiğini veya Lyotard'ın açıkladığı gibi plastik olmadığını belirtiyor. Uzayın pratik olduğunu, Newton'un anlayışının zıddına değişmeyi, yeniliği ve riske girmeyi davet ettiğini ifade eder (Murphy, 1995, 185-189).

3-Postmodern Etik

Murphy, postmodernlerce benimsenen dünya görüşü etik eylemin ölüp ölmediğini sorar (Murphy, 1995, 129). Postmodernistlerin şimdiye kadar etik için bir çerçeve geliştirmediklerini fakat bu hususta teorik bazı kırıntıların bulunduğunu da ifade ederek, postmodernistlerin kartezyenizmi reddettiklerini hatırlatır. Murphy, dil oyunlarının birbiriyle kesişerek,

solipsizmi önlediklerini belirtir. Derrida'nın postmodern etiğin ötekine dayandığını söylemesinden kastettiği budur. Eleştirmenler postmodernlerin etiği önemli saymadıklarını iddia ettikleri husus, davranışsal mandanın kurulmasıdır. Postmodernlerin buyruklardan nefret ettikleri doğrudur. (Murphy, 1995, 130). Onlar Buber'le paralel şekilde kişiler arası saygıya dayanan bir etik anlayışını önerirler. Dil oyunları sınırlı olduğundan, hiçbir dil oyunu meşru bir biçimde diğer dil oyunları üzerinde egemenlik kuramaz. Onlar baskıların seçilmiş dil oyunlarının sınırsız olduğu inancından kaynaklandığını ve diğer dil oyunlarını bu nedenle talan ettiklerini belirtirler. Toplumsal kontrolü sürdürmek için özellikle baskı altında tutulanların dilsel ya da kültürel oyunlarının reddedildiğini ileri sürerler. Böyle bir yaklışım sakıncalıdır. Bunun yerine kişiler bir başkasına **ben** ve **sen** olarak yaklaşmalıdır (Murphy , 1995, 130).

Post modernistler evrensel önermelere biraz ciddi önem verince Kant'ın özdeyişini kısmen değiştirirler. Kant gibi soyut standartlara atıfta bulunmazlar ama başkalarının dil oyunlarını ihlal veya tekzip eden eylemlerin geçersizliğini ileri sürerler. Zaten Lyotard'da adaletin her dil oyununun saflığını korumaktan ibaret olduğundan bahseder. O halde postmodern bir dünyada, ötekilerin dilsel alanını kabul edip koruyan davranışa etik denmektedir.(Murphy, 1995, 131). Eğer önermeler ötekini bir **sen** olarak içermiyorsa gayri meşru pozisyonuna düşerler. Kısaca adalet rakip iddiaları entegre eden ezeli ve ebedi bir ilke değildir. Postmodernistlere göre bir toplum plüralizmi teşvik ediyorsa sağlıklı olabilir. Bunun için çeşitli görüşleri hem koruyan hem de reddeden söylemlerin teşvik edilmesini isterler (Murphy, 1995, 132).

4-Postmodern Sanat

Sarup postmodernistlerin sanatta, sanat ileğ gündelik arasındaki sınırların kalkmasını savunduklarını belirtir. Devamla elit ve popüler kültür arasındaki ayrımın çökmesini istediklerini, biçemsel eklektizm ve kodların karışımını savundukların ifade eder. Parodi, pastiş, ironi ve oyunun postmodernistlerin benimsediği programlar olduğunu ilave ederek, çeşitli yorumculara göre onların derinlik değil yüzey üzerinde durduklarını ifade eder (Sarup, 1995, 158).

Postmodernistler sanatta iznenimcilerden ziyade anti-izlenimcilere yakındırlar. Anti-izlenimci sanat doğayı korumaz tahrif eder. Sanat için temel olan, taklit yerine ifade etmedir. İzlenimciler kendiliğindenliği yüceltirken bunlar onu kırmaya uğraşırlar. Kristeva bu temayı postmodern sanatın sanat yoluyla sanatın dışında konumlandığına dikkati çekerek tekrarlar. Postmodernistlerde bazı tekniklerin gelişmesiyle gerçekliğin kavranabileceği anlayışını kabul etmezler. Postmodern sanat kendine hedef

olarak yaşama onaylamayı seçer, gerçekleşmesi beklenen bir kaderi tasniv etmez (Murphy, 1995, 52). Deleuze postmodern anlayışa göre bir sanat eserini meydana çıkardığı doğrularla beslendiğini söylemektedir. Sanatsal ilhamın gerçekliğe bağlı olmadığını söylüyorlar. İşte bu yüzden izlenimcilik ve diğer realizm türleri postmodernizme yabancıdırlar. Postmodern sanat gerçekliğe bağlı değildir (Murphy, 1995, 53).

Paul Klee postmodernizmin enerjisini görülebilirin tarih öncesini gözden geçirmeye adadığını iddia eder. Merleau-Ponty'e göre bu **görünmeyendir.** Yani dikkat sanatın beşeri yanına, yorumu gerçekliğe sokan unsura sarfedilmiş olur (Murphy, 1995, 55). Uzay artık sıkıntı veren bir şey olarak tasarlanmaz, Mır'o'nun deyimiyle **özgürlük ışığı** ile anlatılan şey olarak düşünülür. İnsani durum onlar için sürekli bir yaratıştır. Postmodern sanatçı empiristlerin görmezden geldikleri alana nüfus yoluyla gerçekliği kavrar. Murphy postmodern sanatın bir resmetme, yazma veya kompoze etme sorunu olmadığını, daha çok bir gerçekliğin keşif sorunu olduğunu ifade eder (Murphy, 1995, 56).

Postmodernizm müzik konusunda da tartışmalıdır. Müzik bilimi açısından bazı soruların açık cevabı yoktur (Soykan, 1993, 124). Söz gelimi neoromantik ve postmodernden en anlıyorum? Buradaki eğilim ileriye veya geriye mi doğrudur? Bu müzik anlayışı restore edici midir? İşte bu gibi soruların cevabı açık kalmaktadır. Postmodern dans için söylenebilecek olan şey, modern dansın bir bölümü olmasıdır. Dolayısıyla o postmodernin modernden kopamadığının parametrelerinden biridir. Saksofoncu John Oswald'ın görüşlerini aktararak sanat ile ilgili kısmı noktalayalım. Oswald müzikte her şeyin iç içe geçtiğini yani her şeyin müzik olabileceğini belirtiyor (Soykan, 1993, 125).

5-Felsefede Postmodernizm

Postmodernizmi felsefede en iyi temsil eden düşünür Jean François Lyotard'dır. Bunun yanında Jean Baudillard'ın görüşlerine de kısaca değineceğiz.

5.1-J.F. Lyotard ve Postmodern Durum

Lyotard, Marxizmi sonradan bırakan eski bir Marksist'tir. Daha önce yazdığı eserlerinde bu havayı görmek mümkündür.Cornelius Costeriadis ve Claude Leffort gibi teorisyenlerle birlikte hareket ederek Sovyet bürokrasisini eleştirir (Sarup, 1995, 121). İlk eserini görüngübilim üzerine yazar. Yapısalcılığa kulak asmaz ve Levi-Straus'u eleştirir. 1968'de Vincennes'te felsefe profesörü iken olayları müşahede eder. Bu öğrenci başkaldırıları Marksist olmaktan çok özgürlükçü ve anarşist bir karakter taşırlar (Sarup, 1995, 122). Discourse/Figure adlı eserini sözsel ve görsel arasındaki gerilim

üzerine yazar. Bu eseriyle birlikte yazdıklarına eleştirel bir yönden bakmaya başlar. Simgesel protesto eylemlerini destekler, çünkü böylece toplumun üstüne çekilen perde açılabilecektir. O bir siyasal eylem devrimden ayrılır ve simgesel olursa insanların üzerinde şok etkisi yaratacağına inanır (Sarup, 1995,123).

Lyotard, ***postmodern durum*** adlı eserini bir tesadüf sonucu yazdığını belirtir. Bir rapor olarak en yüksek derecede gelişmiş toplumlarda bilgi üzerine hazırlamış ve Quebec hükümeti üniversiteler konseyine sunmuştur. Bu eseri bir uzman olarak değil felsefeci olarak yazdığını ve amacının sorgulamak olduğunu belirtir (Lyotard, 1990, 8).

Lyotard, çalışma hipotezinin toplumlar, postendüstriyel kültürler, postmodern çağa girdikçe bilginin konumunun değişmesi üzerine olduğunu belirtir. Bu süreç 1950'lerin sonundan beri devam etmektedir. Önde gelen teknoloji ve bilimler son kırk yıldan beri dille ilgilenmektedirler. Fonoloji ve linguistik teorileri, sibernetik ve iletişim problemleri, bilgisayarlar ve onların dilleri gibi. Teknolojideki dönüşümler 1- araştırma, 2- kazanılmış olanın aktarımı gibi iki etkiyi oluşturuyorlar. Birincisine genetikteki araştırmaları örnek verirken, ikincisine makinelerin küçültülmesi ve ticarileştirilmesini gösteriyor (Lyotard, 1990, 10). Bilginin tabiatı, bu dönüşümlere değişmeden karşı duramayacaktır. Bütün bilgiler bilgisayar diline çevrilebileceği gibi, tercüme makineleri de her şeyi birbirine ve tercüme dillerine çevirecektir. Lyotard bilgiyi kullananlarla üretenler arasındaki ilişkinin artık değiştiğini, yine mübadele olmakla birlikte bundan böyle ticari ilişkinin söz konusu olduğunu ifade ederek, bilginin kendinde bir amaç olmaktan çıkıp, kullanım değerini belirtir. Zamanımızda üretimin esas gücü artık bilgidir (Lyotard, 1990, 11). Milli devletler üretim güçlerini bilim ile koruyacaklar ve gelişen ile gelişmiş ülkeler arasındaki uçurum daha da artacaktır.

Lyotard bir rekabet unsuru haline gelen bilgi yüzünden savaşların çıkış sebebinin bile değişebileceğini ve enformasyon denetiminin başta gelen bir sebep olabileceğini belirtir. Bu iş o kadar kolay olmayacaktır. Bilgi üretiminde toplum adına devletin rolü gittikçe yok olacaktır. Çok uluslu şirketlerin devletin varlığını tehlikeye soktuklarını belirtir (Lyotard, 1990, 12). Bilgisayar ve telematik teknolojisinin gelişimiyle bu sorun ivme kazanacaktır. IBM firmasını örnek verir. Bunlar uydu fırlatma vs. konularda daha da ileri giderlerse bunları kim denetleyecektir sorusunu sorar. Çözüm olarak ta kamusal güçlerin şirketleri sıkı kontrol etmesini önerir. Teknolojik gelişmeler kontrole yardımcı olabilir. Bilginin çalınmaması için çeşitli tedbirlerin alındığını belirtiyor.

Lyotard meşrulaştırım kavramıyla bilginin konumunu irdeler. Bilimsel ve teknik bilgi birikim hiç sorgulanmamıştır, en fazla aldığı biçim sorgulanmıştır. Meşrulaştırım sorunu Platon'dan beri vardır (Lyotard, 1990, 14-16). Bilginin ne olduğuna kim karar verecek ve hangi ihtiyaçların karara

bağlanacağını kim bilecektir. Bilgisayar çağında daha çok bunu bir hükümet sorunu olarak görür. Sarup günümüzde yeniden üretimin işlevlerinin yöneticilerden geri alınıp makinelere verildiğini ve böyle devam edeceğini söyleyerek bu karaların doğruluğunun garantisin kim verecektir diye sorar (Sarup, 1995, 160).

Lyotard Wittgensitein'ın dil oyunlarından etkilenerek çeşitli gözlemlerde bulunmuştur (Lyotard, 1990,18). Bunların kuralları kendi içlerinde meşruluklarını taşımazlar ama oyuncular arasındaki bir sözleşmenin nesneleridir. Eğer kurallar yoksa oyun da yoktur. Sarup Lyotard'ın dil oyunlarının karşılaştırılamaz olduğuna inandığını belirtir (Sarup, 1995,161). Düz anlama dayalı oyunu, talimata dayalı oyundan ve teknik oyundan ayırır. Bir takım konumların savunulamaz olduğu kabul ediliyor. Başkalarının argümanlarına (konuşurken) kızar bağırırız. Tartışmaları ya kazanırız ya da kaybederiz. Lyotard konuşmayı her zaman kavga etmek olarak niteler (Lyotard, 1990, 35).

Bilimsel bilgi, anlatısal bilgi ile daima rekabet halinde olmuştur. Anlatılar (popüler öyküler, destanlar, efsane ve masallar) toplumsal kuramlara meşruluk kazandırırlar ve geleneksel toplumlarda daha aygındırlar. Bilimsel bilginin üretilebilmesi için bir takım basamaklar vardır. Bu kurallar eşler (gönderici ve adres) arasındaki tartışmanın bir uzlaşma içinde yapılmasını sağlar. Bilim adamları için ifadelerini doğrulayabilen bir eşe (adrese) ihtiyaç vardır. Sırayla gönderici olurlar. Bu didaktikler yeniden üretimi mümkün kılar (Lyotard, 1990, 35). İlk ön kabul öğrencinin göstericinin bildiğini bilmediği ama henüz öğrenecek durumda olduğudur. İkincisi öğrenci göndericinin göndereceği bilgiyi alabileceğinin bilincindedir. Uzmanlar (göndericiler) onların yeterince bilmediğini ama gayret sarf edeceklerini biliyorlar. Böylece öğrenciler bilimsel bilgiyi üretme oyununu tanımış olurlar (Lyotard, 1990, 38). Bilimsel ve anlatısal bilgi eşit derecede zorunludurlar ve birbirinden ayrılırlar. Lyotard anlatısal bilginin kendini argümana ve kanıta başvurmaksı4zın onayladığını ileri sürer. Bilim adamlarının yaptığı sınıflamaya göre: yabanıl, ilkel, gerici, gelişmemiş, gelenek, cahillik, önyargı, otorite vs. ayrılabilirler. Lyotard bu anlamda anlatıları kadın ve çocuklar için işe yarayan masallar, destan ve efsanelerden ibaret görür (Lyotard, 1990, 39). Devlet bir destan olarak lanse edilmek için bilime büyük para harcar. Kısaca bilim devletin meşruluk talebince yönetilir (Sarup, 1995,164)

Sarup postmodernizmin özelliklerinden bahsederken onların üst anlatılara asla güvenmediklerini, Hegel'e Marks'a ve her türden evrensel felsefe biçiminden kuşku duyduklarını ifade ediyor. Lyotard'ın gözünde postmodern durumun, modernizmin güvenilirliğini yitirmiş büyük anlatılar içerisinde bir anlatı olduğunu ve kendini meşru kılmak için büyük anlatılar başvuran her şeye modern dediğini ekliyor (Sarup, 1995, 174). Kısaca

Lyotard büyük anlatılar kötü, küçük öyküler iyidir argümanını ileri sürer. Doğru yanlış ayrımı yerine küçük-büyük anlatı ölçütünü koyar. Anlatılar tarih felsefesi ise kötüdürler. Büyük anlatılar siyasi bir program veya parti ile birleşirken küçük anlatılar yerel yaratıcılık ile birleşir. Sarup bu düşüncelerin yerel yaratıcılığı savunan Foucault'un kilerle de benzeştiğini ifade etmektedir.

Postmodern Durum 1979'da yayınlandıktan sonra Habermas ve Lyotard arasında atışmalar olur. Habermas 1980'de modernizmi tamamlanmamış bir proje olarak tanımlar, 1981'de ise Lyotard'ın adını vermeden tutucuları üç gruba ayırır ve üçüncüsüne de tutucuların postmodernizmi adını verir. Üçlü tasnifini tamamen modernizmin içinde verir. Lyotard 1982'de cevap verir ve aydınlanmadan kopmak istemediklerin ve bir yanlış anlaşılma olduğunu savunur. Habermas'ın göz önünde tuttuğu birliğin ne olduğunu sorar (Soykan, 1993, 135). Aralarındaki çatışmanın esası bağlı oldukları okullardan gelmektedir. Habermas Frankfurt Okulundandır ve Marksist'tir. Habermas'ın düşünsel kökeni hakkında fikir sahibi olmak için şu Türkçe kaynağa da başvurulabilir: ***Frankfurt Okulu*** (Slater, 1998). Lyotard ise fenomenolojiden Husserl ve Merleau-Ponty'den geliyor. Adorno ise onun hocası olan Husserl'e düşmandır. Soykan bu anlaşmazlığı normal buluyor (Soykan, 1993,136), (Habermas, 1993, 96-101). ***Postmodern Durum***'la postmodernizmin militanlığını yapan Lyotard, 1984'de yayınladığı ***Le Differend*** (çatışma) eseriyle önceki fikirlerini genişletir ve bu esere baş eserim der. Habermas öznellik, Nietzsche'nin us eleştirisi, güç kuramı gibi kavramların modernizmin içinde olduğunu ve bunları onaylayan kendine mal eden postmodernizmin modernizmin bir devamı olduğunu belirtir ((Habermas, 1997, 350-361). Yine Habermas bilimin yaşamdaki yol göstericiliğinden indirilmesine gelenekle bir tutulmasına karşıdır. Bu yüzden bilimin boş bıraktığı alanın dinsel tasarımlar ve gelenekle doldurulacağını söylemektedir ((Habermas, 1992, 54-96, 97-146). Lyotard verdiği cevapta meşrulaştırmanın bilgi ve gücün aynı sorunun iki yanını gösterir diyerek, bilgi sorununun her zamankinden daha çok bir yönetim sorunu olduğunu ifade eder. Kısaca modernizm bilimi yüceltir ve usçuluk yaparken, postmodernizm ise bilimi bir ideoloji yapar ve onu falcılık, feminizm vb. her türlü ideolojik söylem ile bir sayar. Hiçbir kuramsal tartışma ve temellendirmenin onları uzlaştıramayacağını söylüyor Soykan. Bu durum daha çok bir yaşama sorunudur. Bunu doğuran yaşama tarzı ortadan kalkarsa ortadan kalkar (Soykan, 1993, 137).

5.2-Jean Baudrillard

Son zamanın popüler yazarlarındandır. Geliştirdiği kuram kitle iletişimini ve doğasın anlamaya çalışır. O da Marksizmi ve onun üretim anlayışını eleştirerek postmodernist görüşlere yönelmiştir. ***The system of objects*** (nesneler sistemi), ***Tüketim Toplumu*** (1970), ***The Mirror of Prodiction***

(Üretim Aynası) gibi eserleri vardır. Modernlikten postmodernliğe geçişini tarihsel bir taslak doğrultusunda temellendirir. Kendinden başka hiçbir örnekçesi olmayan örnekçeler (simulakra) üzerine yazar. Bunları erken modernlik, modernlik, postmodernlik olarak sıralar (Sarup, 1995, 193). Postmodernlikte reklamcılık, medya, enformasyon ve iletişim ağları özsel bir alan (sphere) olmuştur (Baudrillard, 1997, 149, 177, 201-203). Örnekçeler, kodlar , taklitçeler ve taklit üst gerçekçiliği (hyperealism) eşyanın kullanım değerlerinin ve üretim gereçlerinin yerine geçmiştir. Bu toplum medya ve tüketim toplumudur. ***Simulasyon*** (taslama) yazısında gerçekçiliğin yerine hiper gerçekçiliği koyar ve metafiziğin bittiğini söyler. Taslama bir şeyi yalandan yapar gibi yapmaktır ve gerçeklikle zevk ilkesini aşar (Soykan, 1993, 50). Yeni postmodern evren her şeyi taklitçe kılmaya eğilimlidir. Taklit edilemeyecek orijinal hiçbir şey yoktur.

Kitle iletişiminin yeni bir çağı başlattığını ifade ederek reklamların kişiye özel uzamı sır olmaktan çıkardığını belirtir. Kişi artık başkası için bir sır dildir. Medya ise mekan ve zaman anlayışımızı yeniden düzenlemiştir. Gerçekte dünya ile bağlantımız yoktur, TV ekranlarından bize verileni gerçek sanmaktayız (Sarup, 1995,195). Gilbert Adair daha önce zikrettiğimiz eserinde Baudrillard'ın körfez savaşı üzerine olan görüşlerine değinerek onun körfez savaşının gerçekleşmediğine dair olan görüşlerinden bahsediyor (Adair, 1994, 71-72). Adair onu hiper gerçeğin kuramcısı olarak niteliyor ve tv nin yanıltıcı yayınlarından bahsediyor (petrole bulanmış karabatak kuşu- l. Körfez savaşı). Zaten Baudrillard tv'nin tahriki olmazsa savaşta olmazdı demektedir. Bir enformasyon çağında olduğumuzu, tv deki haberlerinde sıranda bir şekilde ertesi gün unutulacak tarzda ardarda yüzeysel olarak verildiğini söylüyor. Çünkü anlamları yoktur. Kitleler ile medya arasında karşılıklı bir ilişki vardır ve birbiri olmaksızın olmazlar. 1980'de yazdığı: ***kitleler:Medyada toplumsalın patlaması*** adlı çalışmasında tüketici kültürünü işler. Bu kültür bütünüyle postmodern bir kültürdür ve dolmuş edebiyatı çok şişirilmektedir (Sarup, 1995, 197). ***Kötülüğün Şeffaflığı*** adlı eserinde gelişme, ilerleme ve kendini koruma gibi Batıyı var eden ilkelerin yok olma aşamasına geldiğini göstermek ister. Cinsel devrim, sanatta devrim, sibernetik devrim hatta politik devrim bile Batının aleyhine olmuştur. Bunları eserinde transseksüel, işlemsel temizlik, korunma ve zehirlilik gibi küçük başlıklar altında ele alır (Baudrillard**,** 1995, 24,45,59). Arthur Kroker ise ***Postmodern Scene*** (postmodern ekran) adlı eserinde Baudrillard'ın kavramlarını (iç patlama semiurgy, taklit ve üst gerçeklik) kullanarak ondan daha radikal bir postmodern tavır takınıp, adeta onun adına kapı dışarı etmeye çalışmaktadır.

6-Politikada Postmodernizm

Postmodernitenin tarihsel bir dönemi olmadığı gibi politik eğilimleri de yoktur. Diğer alanlardaki belirsizlik burada da egemendir. Postmodernizmi seçenler büyük anlatıları terk ederler. Zaten Lyotard'da büyük anlatıyı totalitarizme yol açan özgül bir dünya yorumu olarak görüyordu (Heller-Feher, 1993, 7) postyapısalcılığında postmodern teze yüklendiği politik anlamı vardır. O da sınıf çıkarlarına dayalı politikanın zayıfladığını savunur. Postmodern politikanın hem sağda hem de solda işleve dayalı açık eğilimleri vardır. Bunlar ilk planda modernitenin tek bir işlevinin ya kuvvetlenmesini ya da ortadan kalkmasını istiyorlar. Postmodernist işlevselci pragmatist örneklerine sağda Thatcher'ın ***halk kapitalizmi,*** radikal sol ucunda ise ***mayıs 1968 Paris olaylarını*** örnek verirler (Heller-Feher, 1993, 10). Kurtarıcı politikacılar postmodernizmle bağdaşmaz çünkü o ***şimdi*** ile uğraşır. Mesihçi politikalardan rahatsız olur. Postmodern politik durum kültürler ve söylemlerin çoğulluğunun kabulüne dayanır. Büyük anlatıların yıkılması küçüklerin farklı biçimlere bürünse de bir arada yaşamasına davettir (Heller-Feher, 1993,12). Postmodern durumun göreli evrenselci oluşuna katkıda bulunan bir faktörde politik coğrafyada artık bilinmeyen hiçbir ülkenin kalmayışıdır. Feher ve Heller sınıf senaryolarının kalkmasıyla demokratik kurumların daha da ciddiye alındığını belirtiyorlar. Batı politikasının iki yüz yıldır rasyonaliteye dayandığını ve bunun aşındığını belirterek, çıkara dayalı politikaların rasyonel olduğunu ve az çok ön görülebileceğini ifade ediyorlar. Postmodern durumda ise politika ve politik değişim irrasyonel hale geldikçe tamamen olumsuzdur deniyor. Irkçılığın yeniden yükselişi (Le Pen), Çin'de kültür devrimi (Mao Dönemi) ve Tahran Üniversitesi öğrencilerinin eylemlerini örnek verirler. Bunlar acı bırakmışlardır, nedenini de postmodern politikaların irrasyonelliğine bağlıyorlar (Heller-Feher, 1993, 16-18).

Heller ve Feher bir olumsuzluk olarak da batı politikasındaki partilerin konumuyla hareketlerini gösterirler. Toplumsal hareketler seçenekleri zorlamışlar fakat partiler birer ekonomik ajan olarak kalmışlardır. Sonuçta seçimler ekonomik sorunlara odaklanmaktadır. Onlar Hannah Arend'in toplumsalın politik arenadan uzaklaştırılması gerektiği tezini benimsiyorlar (Heller-Feher, 1993, 21). Postmodernistlere göre yönetim, realistlerin ihmal ettikleri her şeyi kapsayan praksisin ifadesidir. Lyotard hükümetin teorik söylem içinde geliştirildiğini savunur. Yönetimin şekillenmesi görüş noktalarının bir araya gelmesiyle olur. Politik söylev önermesi konsensüsle sonuçlanmadığı için Lyotard anarşistlikle suçlanır. Murphy bunun yanlış olduğunu iki şekilde ortaya koyar: birincisi Lyotard egotizm savunucusu değildir. Farklılığın korunması postmodern yönetimin kilit taşıdır. Postmodern toplum farklılığın hoş görülmesine dayanır. İkincisi çoğu anarşist doğa yasalarının ancak resmi yönetim elimine edilirse tam bir düzeni garantileyeceği düşünür. Oysa postmodern toplum bir nihai perspektifi bulunmadığı için farklılıklardan oluşan bir toplumdur. Farklılık

noktaları var olduğu için bir düzensizlik var olacağı söylenemez. Anarşiyi teşvik postmodernizmin asli gündemi değildir. Postmodernistler hem devletçiliğe hm de liberalizme karşıdırlar. Çünkü bunlar toplumsal kontrolü amaç ediniyorlar. Demokrasinin işlemesi sürecinde liderlerin varlığını olağan karşılarlar (Murphy, 1995, 238-243). Otorite hak veya genetik özelliklerden değil atanmışlıktan doğar. Bu nedenle liderlerin varlığı demokrasinin çöküşünü göstermez. Hatta söyleyebiliriz ki postmodernizmin politik tutumu radikal demokrasiden yana bir tavırda sergilemektedir(Mouffe, 1994, 192-193). Radikal demokrasi 19. yüzyılda eklemlenen liberalizm ve demokrasiyi ayırmak isteyenlere karşı bir proje olarak sunulmuştur. Hakları bireyci bir çerçevede değil demokratik haklar olarak görür ve liberal demokratik geleneğe başka türden bir eklemlenme sunmak ister. Bu bir hegemonya olacaktır ve çok sayıda demokratik mücadelenin eklemlenmesinin sonucu olacaktır. Bu da demokratik değer ve pratiklerin çoğaltılmasını gerektirir. Bu şekilde demokrasiyi sadece savunmayı değil, derinleştirmeyi de teklif ediyorlar. Şeffaf toplum mitine karşıdırlar, ilga etmek isterler. Radikal ve çoğul bir demokrasi projesi, çoğulluğu ve çatışmayı gerektirir ve siyasetin varlık nedenini bunlarda görür. Liberal demokratik gelenek içinde sadece bir stratejidir. Bu proje modernitenin demokratik projesini izleyip derinleştirirken aydınlanmanın totalite anlayışının, özne mitinin ilga edilmesini ister. Bu nedenle radikal demokrasi postmodern felsefenin gelişimini memnuniyetle karşılamaktadır (Mouffe, 1994, 196).

Heller ve Feher politik ilke olarak ne Makyavelciliği ne de politikada ahlakı savunuyorlar. Dünya gerçeklikleri politikacının inancıyla sık sık çelişiyorsa Kantçı ahlaka yer vermezler (Heller-Feher, 1993, 90-92). Politikacı her türlü sonucu karşılamalıdır. Ancak Weberci anlamda ***sorumluluk etiğinden*** kaçınılacaktır anlamı çıkarılmaz. Sorumluluk etiği ***real politikle*** eşitlenmez. Bu yüzden Lukacsla atışmış ve onun için bir Bismarc ve Moltke daha yetiştiremedik diye hayıflanmıştır. Heller ve Feher sorumluluk etiğinin ll. Dünya savaşı sonrasında en büyük uygulayıcısı olarak De Gaulle'u ve en büyük kuramcısı olarak ta Henry Kessinger'ı görürler. Kessinger'ın bir takım ilkeleri vardır. Dünya politikasını Sovyetlerle bir satranç maçı yaparcasına yürütür. Diğer ülkeleri birer piyon olarak görür. Ülkesinin politikası üzerine kumar oynamayı asla sevmez. Heller ve Feher postmodernizmin politika olarak, ancak demokratik ülkelerde yaşayabileceğine inanırlar. Bunun için Kant'ın maksimlerine benzettikleri bir takım prensiplerin uygulanmasını isterler (Heller-Feher, 1993, 96-104).

SONUÇ

Postmodernizm kısaca genel olarak bir belirsizliği ifade etmektedir. Üzerindeki tartışmalar henüz bitmiş değildir. Politik postmodernizm içinde aynı şeyler geçerlidir. Geri kalmış veya üçüncü dünya ülkelerinde etnik olarak dağılma süreci olarak algılanırken; ileri ya da sanayileşmiş ülkelerin ise birleşmeye doğru gittikleri gözlemlenmektedir. Örneğin AB gibi. ABD ise ulus-devleti dağıtmak şöyle dursun ulus-devlete dayalı bir imparatorluk gibi hareket etmektedir. AB deneyimi bile birlik içerisinde ulus-devletlerin kimliklerini koruma gayretini açığa çıkarmaktadır. Belki de postmodernizmin bir yaşantı sorunu olduğu ve bu yaşantı halinin kalkmasıyla bu durumun da sona ereceği görüşünü desteklemek veya katılmak en doğrusu olacaktır.

KAYNAKÇA

ADAİR Gilbert, **Postmodernci Kapıyı İki Kere Çalar,** Çev: Nazım DİKBAŞ, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

ARMAĞAN Mustafa, **Gelenek ve Modernlik Arasında**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

BAUDRİLLARD Jean, Kötülüğün **Şeffaflığı- Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme**, Çev: E. ABORA- I. ERGÜDEN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995.

---------- , Tüketim Toplumu, Çev: H. DEREÇAYLI – F. KESKİN, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

DELEUZE G,- GUATTARİ F, **Felsefe Nedir?,** Çev: Turhan ILGAZ, YKY, İstanbul,1993.

HABERMAS Jurgen, **Bilgi ve İnsansal İlgiler**, Çev: Celal A. KANAT, Küyerel Yayınları, İstanbul, 1997.

---------- , **İdeoloji Olarak Teknik Ve Bilim,** Çev: Mustafa TÜZEL, YKY, İstanbul, 1993.

---------- , **Rasyonel Bir Topluma Doğru,** Çev: A. ÇİĞDEM- M. KÜÇÜK, Vadi Yayınları, Ankara, 1992.

FUKUYAMA Francis, **Tarihin Sonu Mu?,** Çev: Yusuf KAPLAN, Rey Yayınları, Kayseri, 1993.

HELLER Agnes-FEHER Fehence, **Postmodern Politik Durum,** Çev: Ş. Osman AKINHAY, Öteki Yayınları, Ankara, 1993.

MOUFFE Chantal, " Radikal Demokrasi: Modern mi? Postmodern mi?", **Modernite Versus Postmodernite ,** Der: Mehmet KÜÇÜK, Vadi Yayınları, Ankara, 1994.

LYOTARD J.F., **Postmodern Durum**, Çev: Ahmet ÇİĞDEM, Arı Yayınları, İstanbul, 1990.

MURPHY John W., **Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri,** Çev: Hüsamettin ARSLAN, Eti Yayınları, İstanbul, 1995.

SARUP Madan, **Postyapısalcılık ve Postmodernizm**, Çev: A.B.GÜÇLÜ, Ark Yayınları, Ankara, 1995.

SLATER Phil, **Frankfurt Okulu,** Çev: Ahmet ÖZDEN, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1998.

SOYKAN Ömer Naci, **Türkiye'den Felsefe Manzaraları**, Yapı-Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

Üniversite Giriş Sınavları ÖSS Tarih Sorularının Dağılımı ile Ortaöğretimdeki Tarih Programının Ders Saat Sayılarının ve Ağırlıklarının Karşılaştırılması

Nurgül BOZKURT[*] **Emine ÖZEL**[**]

Özet: 1995-2004 yılları arısında ÖSS'de çıkan tarih sorularını inceledikten sonra görülmüştür ki, tarih dersine ait bütün konulardan soru gelmiş, ağırlıklı olarak da Atatürk İnkılapları, Osmanlı Dağılma Dönemi, Atatürk İlkeleri, Milli Güvenlik Bilgisi, Kurtuluş Savaşı Hazırlık Dönemi, İslam Öncesi Türk Tarihi, İslam Tarihi, Osmanlı Kültür Uygarlığı, TBMM'nin Açılışı ve Ayaklanmalar, Kurtuluş Savaşı ve Cepheler adlı konulardan gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, ÖSS, Osmanlı, İnkılap, Türk, İslam, program

A Comparison Between Distrubition of University Exam History Questions and History Course Hours and Their Load in Secondary Education

Abstract: When the history questions asked in University Exam between the years 1995 and 2004 were examined, it was found out that questions related to all topics of history, mainly Atatürk's Revolutions, Decline and Fall of Otoman Empire, Atatürk's Principles, National Security, Preparation Period of Turkish war of Independence, Pre-Islamic Turkish History, History of Islam, Otoman Culture and Civilization, Foundation of Turkish Grand National Assembly and Revolts, Turkish War of Independence and Military Fronts were asked.

Keywords: History, University Exam, Ottoman, Revolution, Turkish, Islam, Program

GİRİŞ

Ülkemizde öğretim kurumları ilköğretim, ortaöğretim ve yüksek öğretim olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Bunlardan ilköğretim 8 yıl olup zorunludur. Ortaöğretim 3 yıl olup isteğe bağlıdır. Yüksek öğretime girebilmek ise Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Mekezi (ÖSYM) tarafından yapılan sınavda gösterilen başarıya oranla mümkün olmaktadır. ÖSYM, hızla artan genç nüfusun yükseköğretime olan talebi karşısında bir üniversite giriş sınavı hazırlamak, düzenlemek ve yönetmek amacıyla 1974 yılında kuruldu (Gürüz, 2001).

ÖSYM kurulmadan önce ise ortaöğretimden yüksek öğretime geçişte 1956 yılına kadar birkaç istisnanın dışında yüksek öğretim kurumları için özel bir

[*] Yard. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
[**] Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

seçme sınavı uygulanmamıştır. Bu dönemde, önce lise bakalorya daha sonra Devlet Lise Olgunluk Diploması almış bulunanlar istedikleri yükseköğretim kurumlarına serbestçe girebilmişlerdir. 1950'lerden sonra ise yüksek öğretime girmek isteyenlerin sayısının artması ve gün geçtikçe birçok yüksek öğretim kurumunda kapasite sorunu yaşanmaya başlanması sonucunda bir kısım fakülte ve yüksekokullar ayrı ayrı ve kendi başlarına seçme sınavları uygulamaya başlamışlardır. Bu durumda adaylar defalarca sınavlara girmek zorunda kaldıkları gibi sınavların güçlük, güvenirlik ve değerlendirme bakımından eşitsizliği ekonomik kayıplar gibi sebepler yüzünden yüksek öğretim 1960'lardan itibaren yeni önlemler arayışı içine girmiş ve ilk defa 1962 öğretim yılında Ankara Üniversitesi bütün fakültelerini kapsayan ve tek elden yürütülen bir "Üniversite Giriş Sınavı" uygulamış ve bundan sonraki yıllarda da bu uygulama devam ettirilmiştir. Aralık 1963 yılında ise Üniversitelerarası Kurulca onaylanan bir yönetmelikle yükseköğretim kurumlarına öğrenci alınmasında "Merkezi Sistem" kabul edilerek; 1964-1967 öğretim yıllarında Ankara Üniversitesi, 1967-1973 yıllarında İstanbul Üniversitesi ve 1974 yılında Hacettepe Üniversitesi'nin sorumluluğu altında sınavlar yapılmıştır. 1974 yılında ise ÖSYM'nin kurulmasıyla, bu merkez 1975 yılında tek aşamalı Üniversitelerarası Seçme Sınavını hazırlamış ve uygulamıştır. Bu durum 1981 yılına kadar devam etmiştir (Payaslıoğlu, 1985).

1981'de iki aşamalı sınav sistemine geçilmiş, 1998 yılına kadar devam etmiştir. 1998'de sınav sistemi tekrar değiştirilerek 1999'dan itibaren uygulanan tek basamaklı sınav sistemi benimsenmiştir. Bu tarihten itibaren yapılan sınavlardan da anlaşılacağı üzere tek basamaklı üniversite giriş sınavı daha önceki ÖSS sınavına benzemektedir. İşte çalışmamızda bu durumu da göz önünde bulundurarak ÖSS tarih sorularının konulara göre tasnifi yapılırken, ortaöğretim kurumlarında uygulanmakta olan tarih programında belirtilen üniteler esas alınacak[1] ve üniversite sınavlarındaki son 10 yıllık sorular, 1995 tarihinden itibaren incelecektir. Ayrıca tarih dersi yıllık planlarında ünitelere ayrılan ders saatleri ve oranları da gösterilerek ünitenin program içindeki payı, ÖSS tarih sorularının konulara göre dağılımı ve oranları arasında karşılaştırmalar yapılacaktır.

ÖĞRENCİ SEÇME SINAVI (ÖSS) TARİH SORULARI

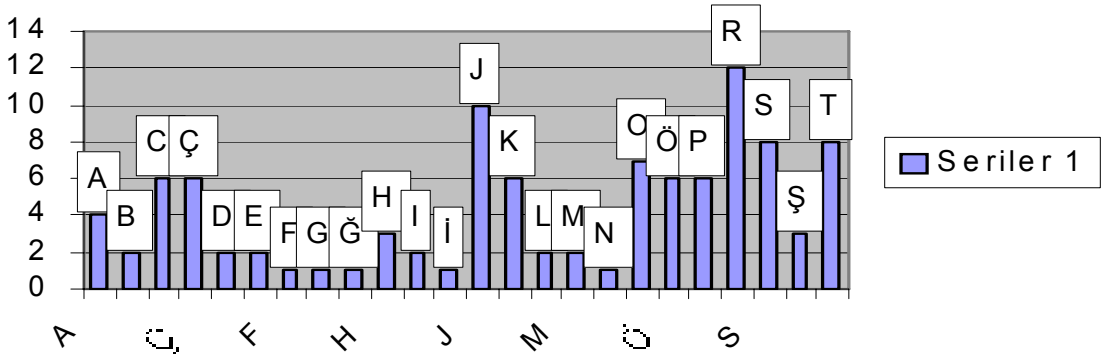
[1] Günümüzde uygulanmakta olan tarih müfredat programı ders geçme ve kredi sistemine göre dönemler esas alınarak hazırlanmış ve halen sınıf geçme sisteminde uygulanmaktadır. Bu program 2455 ve 2470 sayılı Tebliğler Dergisindeki açıklamalar doğrultusunda sınıflar esas alınarak düzenlenmiş olup, uygulama bu doğrultuda yapılmaktadır. (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 27.4./64 sayılı Kurul Kararı)

Tablo 1: ÖSS Tarih sorularının konularına göre dağılımı (1995-2004)

YIL	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TOP.	ORT.
A	-	2	1	-	1	1	1	1	-	1	8	0,8
B	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	3	0,3
C	1	2	-	1	1	1	2	-	3	1	12	1,2
Ç	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	11	1,1
D	2	-	1	-	-	-	-	1	-	-	4	0,4
E	1	-	1	1	-	-	-	-	-	1	4	0,4
F	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	0,1
G	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	0,1
Ğ	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	0,2
H	1	1	-	-	1	-	1	-	1	-	5	0,5
I	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	3	0,3
İ	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	2	0,2
J	3	2	1	1	2	2	1	2	2	2	18	1,8
K	-	-	2	1	1	2	2	2	1	1	12	1,2
L	-	-	-	1	1	-	1	-	-	-	3	0,3
M	-	1	1	-	-	1	-	1	-	-	4	0,4
N	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	0,1
O	-	1	2	2	4	-	-	1	2	2	14	1,4
Ö	-	2	2	2	-	1	1	2	1	-	11	1,1
P	2	1	2	1	-	2	1	2	1	-	12	1,2
R	2	-	-	1	4	2	3	1	5	5	23	2,3
S	2	-	3	2	2	2	2	1	-	1	15	1,5
Ş	-	1	1	1	-	-	1	1	-	1	6	0,6
T	2	2	1	1	1	2	2	2	1	1	15	1,5
TOP.	19	17	19	19	19	19	19	19	19	19	188	18,8

A: Tarih Bilimine Giriş, B:İlkçağ Uygarlıkları, C: İslam Öncesi Türk Tarihi, Ç: İslam Tarihi, D: Türk-İslam Tarihi, E:Avrupa tarihi (Ortaçağ), F: Türkiye Tarihi, G: Osmanlı Kuruluş Dönemi, Ğ: Osmanlı Yükselme Dönemi, H: Avrupa Tarihi II (Yeni ve Yakınçağ), I: Osmanlı Duraklama Dönemi, İ: Osmanlı Gerileme Dönemi, J: Osmanlı Dağılma Dönemi, K: Osmanlı Kültür Uygarlığı, L: XX. Yüzyıl Osmanlı Devleti, M: I. Dünya savaşı, N: Mondros Ateşkesi ve Cemiyetler, O: Kurtuluş Savaşı Hazırlık Dönemi, Ö: TBMM'nin Açılışı ve Ayaklanmalar, P: Kurtuluş Savaşı ve Cepheler, R: Atatürk İnkılapları, S: Atatürk İlkeleri, Ş:Atatürk Dönemi Dış.Pol. ve II. Dünya Savaşı, T: Milli Güvenlik Bilgisi.

Şekil 1: ÖSS Tarih Sorularının Konularına Göre Dağılımının Yüzdeleri Grafiği (1995-2004)

A: Tarih Bilimine Giriş, B:İlkçağ Uygarlıkları, C: İslam Öncesi Türk Tarihi, Ç: İslam Tarihi, D: Türk-İslam Tarihi, E:Avrupa tarihi (Ortaçağ), F: Türkiye Tarihi, G: Osmanlı Kuruluş Dönemi, Ğ: Osmanlı Yükselme Dönemi, H: Avrupa Tarihi II (Yeni ve Yakınçağ), I: Osmanlı Duraklama Dönemi, İ: Osmanlı Gerileme Dönemi, J: Osmanlı Dağılma Dönemi, K: Osmanlı Kültür Uygarlığı, L: XX. Yüzyıl Osmanlı Devleti, M: I. Dünya savaşı, N: Mondros Ateşkesi ve Cemiyetler, O: Kurtuluş Savaşı Hazırlık Dönemi, Ö: TBMM'nin Açılışı ve Ayaklanmalar, P: Kurtuluş Savaşı ve Cepheler, R: Atatürk İnkılapları, S: Atatürk İlkeleri, Ş:Atatürk Dönemi Dış.Pol. ve II. Dünya Savaşı, T: Milli Güvenlik Bilgisi.

1995-2004 yılları arasında ÖSS de çıkan sorular incelendiğinde göze çarpan özellikler şöyledir:

1. Tarih dersine ait bütün konulardan soru gelmiştir. Sınava hazırlanan her aday, eğer soru kaçırmak istemiyorsa bütün Tarih konularına hazırlanmak ve öğrenmek zorundadır.

2. Yıllara göre ağırlık verilen konunun türünde çok farklılıklar yoktur. Hemen hemen her yıl aynı konularda birbirine yakın oranlar söz konusudur.

3. 2005'te soru sayısı 19 iken bir sonraki yıl 17'ye düşürülmüştür. Ondan sonraki sekiz yıl boyunca ise soru sayısı yine 19 olmuştur. Bu arada 1999 yılında yapılan ve iptal edilen ÖSS'deki tarih soru sayısı 20'dir.

4. Grafikten de anlaşılacağı üzere sorular, son 10 yılda ağırlıklı olarak Atatürk İnkılapları, Osmanlı Dağılma Dönemi, Atatürk İlkeleri, Milli Güvenlik Bilgisi, Kurtuluş Savaşı Hazırlık Dönemi, İslam Öncesi Türk Tarihi, İslam Tarihi, Osmanlı Kültür Uygarlığı, TBMM'nin Açılışı ve Ayaklanmalar, Kurtuluş Savaşı ve Cepheler adlı konulardan gelmiştir.

ORTAÖĞRETİM TARİH PROGRAMI

Tablo 2: Genel Liselerde Uygulanan Tarih Programı (2003-2004)

Sınıfı	Alanı	Dersin Adı	Ders Saati
Lise I		Tarih I	2
Lise II		Milli Güvenlik Bilgisi	1
Lise II	Sosyal Bilimler	Tarih II	2
		Genel Türk Tarihi	3
		İslam Tarihi	2
	Türkçe-Matematik	Tarih II	2
		Genel Türk Tarihi	3
	Fen	Tarih II	2
Lise III	Sosyal Bilimler	Osmanlı Tarihi	3
		İnk, Tar.ve Atatürkçülük	2
		İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Seminer)	2
	Türkçe-Matematik	Osmanlı Tarihi	3
		T.C. İnkılap Tarihi	2
	Fen	T. C. İnkılap Tarihi	2

Liselerdeki Tarih dersinin yıllık ders planlarına bakıldığında; 9. Sınıflarda Tarih I, 10. sınıflarda Tarih II, Milli Güvenlik Bilgisi, ayrıca Sosyal Bilimler alanında; Genel Türk Tarihi, İslam Tarihi, Türkçe-Matematik alanında, Genel Türk Tarihi, 11. Sınıflarda İnkılap Tarihi, ayrıca Sosyal Bilimler alanında Osmanlı Tarihi ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Seminer), Türkçe-Matematik alanında da; Osmanlı Tarihi derslerinin işlendiğini görmekteyiz. Bu derslerin yıllık ders planlarında ders saatleri yönüyle işlenişleri incelendiğinde ise şöyle bir dağılım söz konusu olmaktadır.

-Tarih I= 74 saat

-Tarih II= 74 saat

-Genel Türk Tarihi= 111 saat

-İslam Tarihi= 74 saat

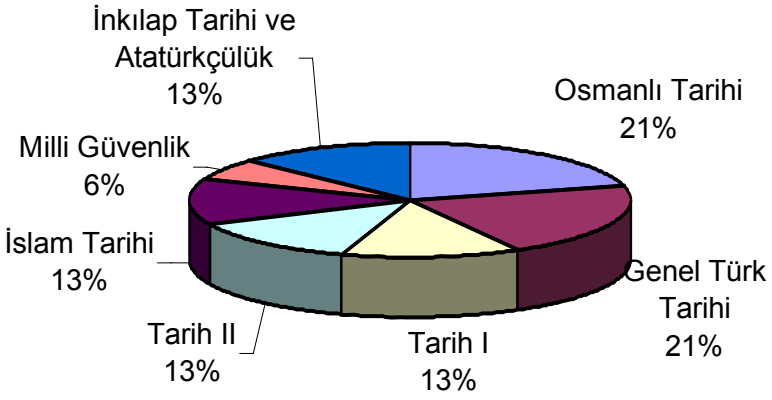
-Osmanlı Tarihi= 111 saat

-İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük= 74 saat

Milli Güvenlik Bilgisi= 37 saat

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Seminer) = 74 saat, bu ders seminer dersi olmasından dolayı tarih programındaki ders saat sayılarının yüzdeleri grafiğine dahil edilmemiştir.

Şekil 2: Genel Liselerde Uygulanan Tarih Programındaki Ders Saat Sayılarının Yüzdeleri Grafiği (2005-2004)

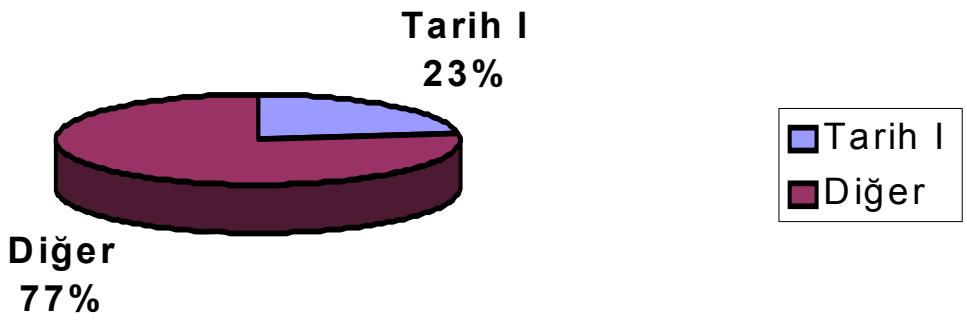

Tarih I

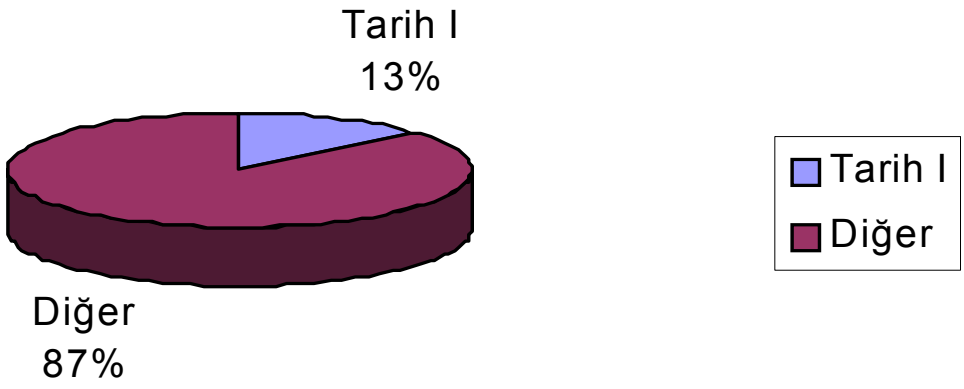
Tarih I, liselerin 9. sınıflarında okutulmakta olup yıllık toplam ders 74 saattir. Tarih dersinin toplam ders saat sayısı ise 555 saattir. (Lise III. sınıflarda Sosyal alanlardaki öğrenci tarafından seçilmesi durumunda okutulan T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin saat toplamı, seminer dersi olmasından dolayı, Tarih dersinin toplam ders saat sayısına ilave edilmemiştir.) Bu durumda Tarih I dersinin saat toplamı, toplam tarih ders saat sayısının sadece %13,3'dür. Son 10 yılda sorulan tarih sorularının ortalaması 18,8'dir. Bu sorular içinde sadece Tarih I'in soru ortalaması 4,3'dür. Yani %22,8'dir. Liselerdeki Tarih I dersi, ağırlık olarak %13,3'lük bir orana sahipken, üniversitede sorulan tarih sorularındaki ağırlığı %22,8'e yükselmektedir. ÖSS sınavında Tarih I dersinden okuldaki ağırlığından 2 kata yakın daha fazla soru gelmektedir. Genel Türk Tarihi'nin konusunu da içeren Tarih I dersi içinde yer alan İslam Öncesi Türk Tarihi ve Türk-İslam Tarihi konuları ise, liselerin birinci sınıflarında 26 saat olarak işlenmekte olup, üniversite sınav sorularında 1,6 yani %8,5 oranına çıkmaktadır. Toplam tarih ders saati içerisinde ise bu oran %2,8 olur. Tarih I dersindeki adı geçen bu iki konuya üniversite sınav sorusunda toplam ders saati ağırlığından yaklaşık 3 kat daha fazla önem verilmiştir. Bu durumu da aynı konuların liselerin ikinci sınıfında Sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarında haftada 3'er saat daha işlenmesine bağlamak mümkündür. Çünkü bu durum

göz önüne alındığında öncekinin tersine üniversite sınav sorularında Genel Türk Tarihi konularına 2,5 kat daha az değer verildiği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 3: Tarih I Dersinin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

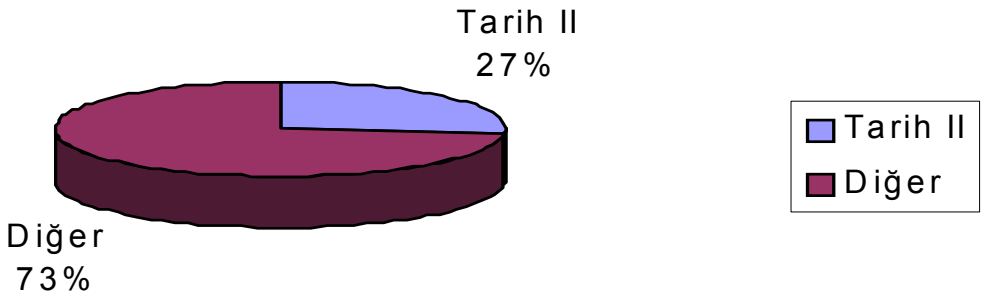
Şekil 4: Tarih I Dersinin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

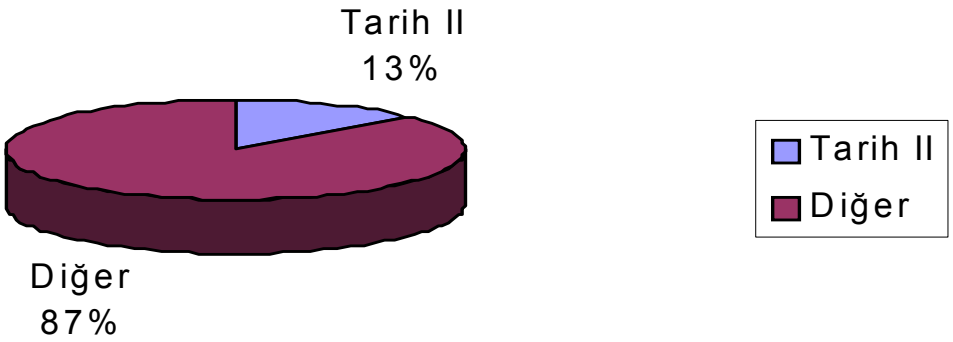
Tarih II

Tarih II, liselerin 10. Sınıflarında okutulmakta olup yıllık toplam ders saati 74'tür. Tarih II'nin, toplam ders saat sayısı içindeki yeri % 13,3'dür. Son 10 yılda üniversite sınavında sorulan tarih sorularının ortalaması ise 18,8'dir. Bu sorular içinde Tarih II dersinin ortalaması ise 5'dir. Yani tarih sorularının sadece %26,5'i bu dersten gelmektedir. Ağırlık olarak bakıldığında Tarih II'nin ÖSS tarih soruları içindeki ağırlığı %26,5 iken liselerde okutulan tarih müfredatı içindeki ders saati olarak ağırlığı %13,3'dür. Bu sonuca göre Tarih II dersinin ağırlığı, ÖSS tarih sorularında 2 kat daha fazladır.

Şekil 5: Tarih II'nin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

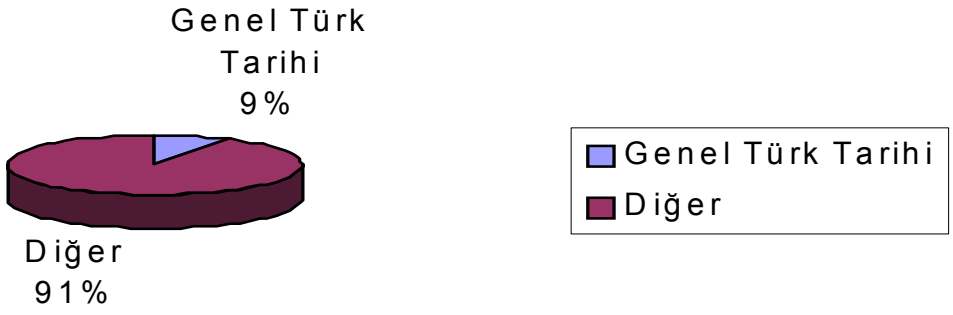
Şekil 6: Tarih II'nin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

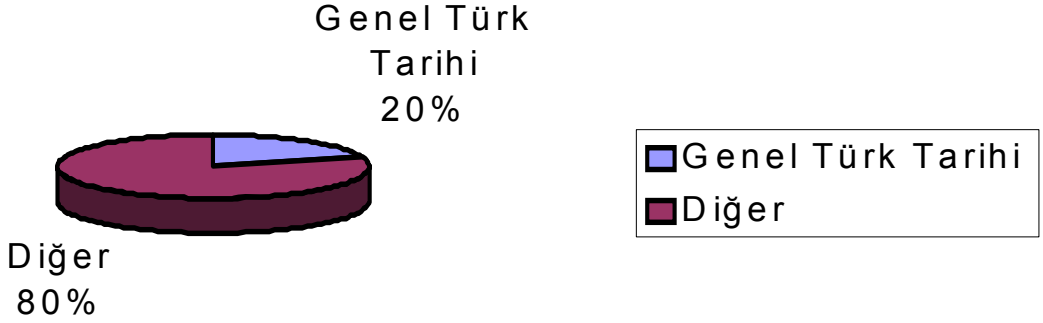
Genel Türk Tarihi

Genel Türk Tarihi de liselerin 10. sınıflarında okutulmaktadır. Yıllık toplam ders saat sayısı 111'dir. Genel Türk Tarihi dersinin tarih toplam ders saati içindeki yeri %20'dir. Yalnız Genel Türk Tarihi'nin konularından olan İslam Öncesi Türk Tarihi ve Türk İslam Tarihi'nin, Tarih I dersi müfredatı içerisinde lise birinci sınıflarda 26 saat okutulmuş olmasını da göz önüne alacak olursak, Genel Türk Tarihi'nin yıllık toplam ders saat sayısı 137'ye çıkar. Bu durumda Genel Türk Tarihi'nin tarih toplam ders saati içerisindeki yeri %24,6 olur. Son 10 yıldaki üniversite sınavındaki tarih soru ortalaması 18,8'dir. Genel Türk Tarihi'nin ortalaması ise 1,6'dır. Yani tarih sorularının sadece % 8,5'dir. Üniversite soruları içindeki ağırlığı %8,5 iken, liselerde okutulan tarih müfredatı içindeki ders saati olarak ağırlığı % 24,6'dır. Bu sonuca göre üniversite sınav sorularında Genel Türk Tarihi'nin ağırlığının 2,5 kat daha fazla olması gerekmektedir. Her ne kadar arada büyük uçurumlar olmasa da Genel Türk Tarihi müfredat programının aksine üniversite sınav soruları içerisinde gerekli ağırlığa sahip değildir.

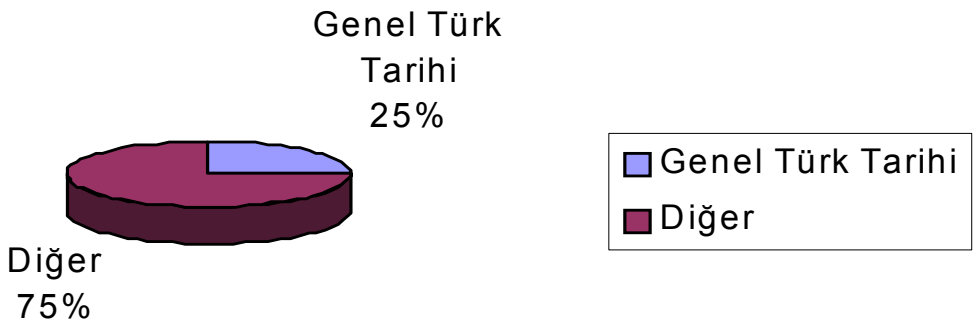
Şekil 7: Genel Türk Tarihi'nin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

Şekil 8: Genel Türk Tarihi'nin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

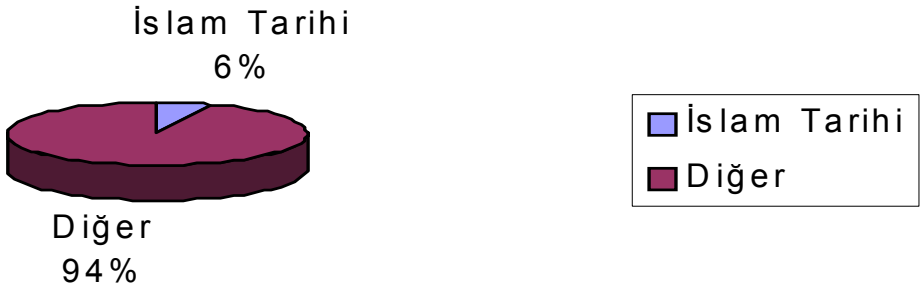
Şekil 9: Genel Türk Tarihi Konusunun Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

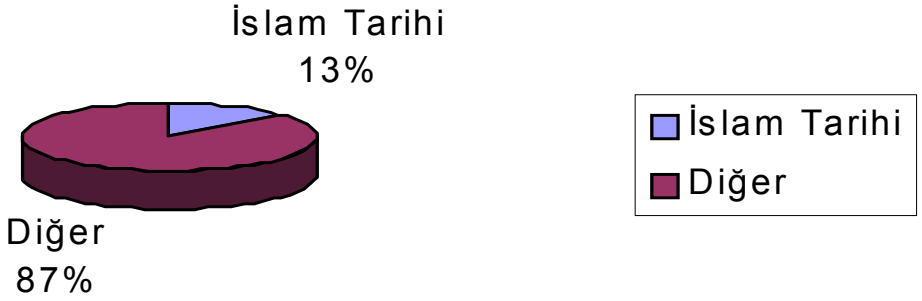
İslam Tarihi

İslam Tarihi de liselerin 10. sınıflarında okutulmakta olup yıllık toplam ders saati 74'tür. Tarih dersinin toplam ders saat sayısı 555 saat olduğuna göre İslam Tarihi dersinin saat toplamı, toplam tarih ders saat sayısının sadece % 13,3'dür. Yalnız bu dersin bazı konuları, Tarih I dersi müfredatı içerisinde 16 saat daha işlenmiştir. Bu durumda ders saat sayısı 90'a çıkmaktadır. Yani toplam ders saat sayısının % 16,2'dir. Son 10 yılda sorulan tarih sorularının ortalaması 18,8 olduğuna göre bu sorular içinde sadece İslam Tarihi soru ortalaması 1,1'dir. Yani %5,8'dir. Liselerdeki İslam Tarihi ağırlık olarak %16,2'lik bir orana sahipken, üniversitede sorulan tarih sorularındaki ağırlığı %5,8'dir. Bu durumda İslam Tarihi dersi okuldaki ağırlığından yaklaşık 3 kat daha az soru getirmektedir. Bu ders lise ikinci sınıflarda yalnız sosyal bilimler alanını seçen öğrenciler tarafından işlenmektedir. Bu durumda Türkçe-Matematik alanını tercih eden öğrenci tarafından ders görülmemekte, adı geçen dersin konusu sadece liselerin birinci sınıflarında Tarih I dersi içinde bir konu olarak 16 saat işlenebilmektedir. Bu durumda İslam Tarihi konusu toplam tarih ders saati içerisinde 16 saat olup, toplam tarih ders saat sayısının sadece %2,8'ni oluşturmaktadır. Liselerdeki İslam Tarihi konusu ağırlık olarak % 2,8'lik bir orana sahipken, üniversitede sorulan tarih sorularındaki ağırlığı %5,8'e çıkmaktadır. Adı geçen konu, okuldaki ağırlığından 2 kat daha fazla soru getirmektedir. Bu durumda dersi görmeyen Türkçe-Matematik alanındaki öğrenciler için dezavantaj söz konusudur. dersin sosyal alanlarda işlenmesi üniversiteye hazırlıkta bu alanı tercih eden öğrenciye fayda sağlamaktadır.

Şekil 10: İslam Tarihi'nin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

Şekil 11: İslam Tarihi'nin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

Şekil 12: Tarih I Dersi İçindeki İşlenen İslam Tarihi Konusunun Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

Şekil 13: İslam Tarihi Konularının Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

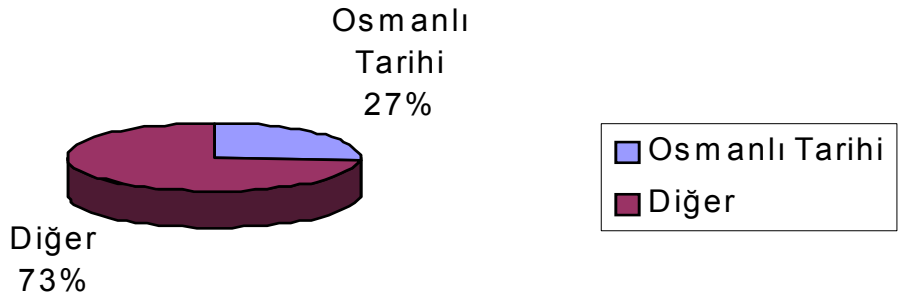

Osmanlı Tarihi

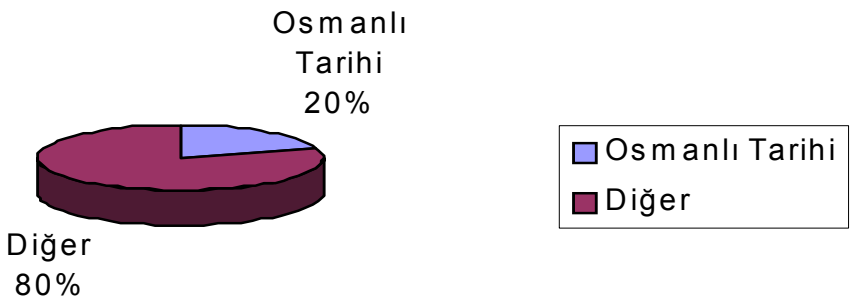
Osmanlı Tarihi, liselerin 11. sınıflarında sadece Sosyal Bilimler ve Türkçe-Matematik alanlarını seçen öğrencilere haftada 3'er saat okutulmaktadır. Yıllık toplam ders saat sayısı 111'dir. Osmanlı Tarihi'nin tarih toplam ders saati içerisindeki yeri %20'dir. Son 10 yıldaki üniversite sınavındaki soru ortalaması 18,8'dir. Bu sorular içinde sadece Osmanlı Tarihi dersinin soru ortalaması 5'dir. Yani tarih sorularının sadece % 26,5'dir. Ağırlık olarak

bakıldığında Osmanlı Tarihi'nin üniversite soruları içindeki ağırlığı %26,5 iken, liselerde okutulan tarih müfredatı içindeki ders saati olarak ağırlığı %20'dir. Bu durum sadece Sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarında görülen Osmanlı Tarihi için geçerlidir. Bir de buna aynı alan öğrencilerinin liselerin ikinci sınıflarında Tarih II dersi adı altında gördükleri konuları da ilave edecek olursak, dersin konularının toplam ders saat sayısı 185'e çıkar. Bu durumda Osmanlı Tarihi konularının tarih toplam ders saati içindeki yeri %33,3 olur. Sorular içindeki ağırlığı ise yine %26,5 olduğuna göre bu durumda Osmanlı Tarihi'nin ağırlığı, üniversite sorularında biraz daha azalmaktadır. Aslında bu araştırmada ortaya çıkan önemli hususlardan biri de farklı alanları seçen her bir öğrencinin katsayısının hesaplanmasının farklı olması durumudur. Eğer öyle olmasaydı üniversite sınavında çıkan sorular ile genel lise programını karşılaştırdığımızda Fen alanını seçen öğrencinin Sosyal alanı seçenlere göre Genel Kültür dersleri adı altında görmüş olduğu tarih dersleri ve konuları sebebiyle daha avantajlı duruma gelmesi mümkün olacaktı. Burada ÖSYM'nin yapmış olduğu bir uygulamanın mükemmelliği ortaya çıktığı gibi gençlerin meslek edinmede başarılı olabilmeleri için daha ortaöğretimde hem yeteneklerini iyi keşfetmeleri hem de ne istediğini bilip, bu doğrultuda branşlaşma yoluna gitmeleri gerekmektedir.

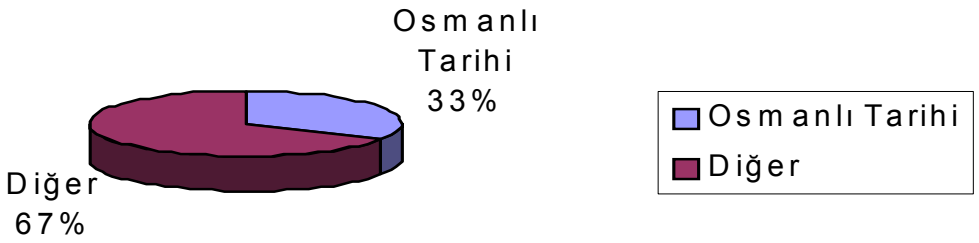
Şekil 14: Osmanlı Tarihi'nin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

Şekil 15: Osmanlı Tarihi'nin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

Şekil 16: Sosyal ve Türkçe-Matematik Alanlarını Seçen Öğrencilerin Görmüş Olduğu Osmanlı Tarihi Konularının Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

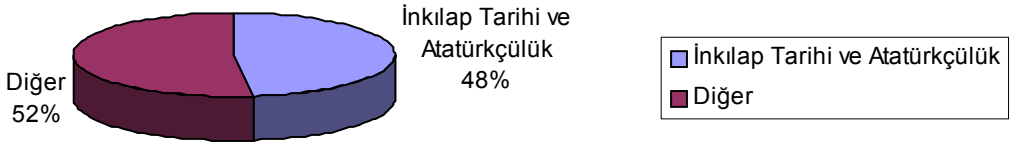

İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük

İnkılap Tarihi de liselerin 11. sınıflarında okutulmaktadır. Yıllık toplam ders saat sayısı 74'tür. İnkılap Tarihi'nin tarih toplam ders saati içerisindeki yeri %13,3'tür. Son 10 yıldaki üniversite sınavındaki tarih soru ortalaması 18,8'dir. Bu sorular içinde sadece İnkılap Tarihi dersinin soru ortalaması

8,9'dur. Yani tarih sorularının %47,3'dür. Ağırlık olarak bakıldığında İnkılap Tarihi'nin üniversite soruları içindeki ağırlığı %47,3 iken, liselerde okutulan tarih müfredatı içindeki ders saati olarak ağırlığı 13,3'dür. Bu sonuca göre İnkılap Tarihi'nin ağırlığı, üniversite sorularında 3,5 kat daha fazladır. Bu da normaldir. Eğer İnkılap Tarihi'nin, Türk Tarihinin devamı olduğu, en son ve en önemli bir bölümünü oluşturduğu göz önüne alınacak olursa üniversite sorularında bu dersin ağırlığının 3,5 değil daha fazla olması gerektiği kanaatine varılacaktır.

Şekil 17: İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

Şekil 18: İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki Yeri Grafiği

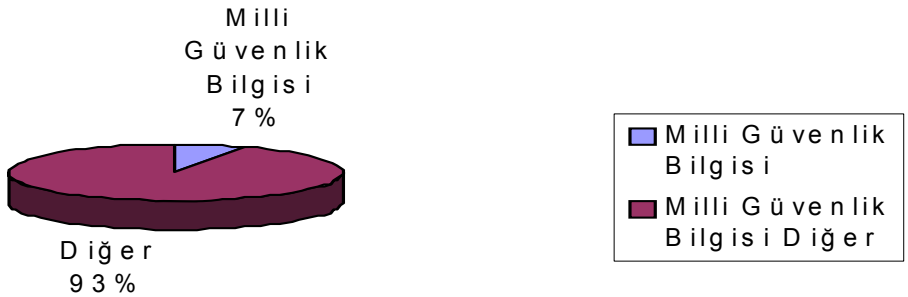
Milli Güvenlik Bilgisi

Milli Güvenlik Bilgisi, liselerin 10. sınıflarında okutulmaktadır. Yıllık toplam ders saat sayısı 37'dir Bu dersin tarih toplam ders saati içerisindeki yeri % 6,6'dır. Son 10 yıldaki üniversite sınavındaki soru ortalaması 18,8 olduğuna göre bu sorular içinde sadece Milli Güvenlik Bilgisi dersinin soru ortalaması 1,5'dir. Yani tarih sorularının sadece % 7,9'dur. Ağırlık olarak bakıldığında Milli Güvenlik Bilgisi'nin üniversite soruları içindeki ağırlığı %7,9 iken, liselerde okutulan tarih müfredatı içindeki ders saati olarak ağırlığı % 6,6'dır. Bu sonuca göre Milli Güvenlik Bilgisi'nin ÖSS tarih sorularındaki ve liselerdeki tarih dersleri içindeki ağırlığı birbirine yakındır.

Şekil 19: Milli Güvenlik Bilgisi'nin ÖSS Tarih Sorularındaki Yeri Grafiği

Şekil 20: Milli Güvenlik Bilgisi'nin Liselerdeki Tarih Dersleri İçerisindeki

Yeri Grafiği

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde liselerde uygulanmakta olan tarih müfredatı ve liselerdeki tarih konularının ders saat sayıları ve ağırlıkları incelenmiş olup, 1995 yılından itibaren ÖSS'de sorulan sorulardaki ağırlıkları ile karşılaştırılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1. Liselerin 9. sınıflarında okutulmakta olan Tarih I dersi ile ÖSS'de sorulan Tarih I konularının karşılaştırılması yapılmış olup, üniversite sınavındaki soru ağırlığının, lise programındaki ders saat ağırlığından yaklaşık 1,5 kat fazla olduğu görülmüştür. Yani bu ders, üniversite sınavlarında, lise ders programlarına göre daha fazla ilgi görmektedir. Bu ders genel kültür amaçlı liselerin tüm 9. Sınıflarında okutulmasının yanında bazı konuları Sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarını seçen öğrenciler tarafından Genel Türk Tarihi dersi adıyla da tekrar okutulmaktadır. Yine aynı şekilde liselerin 10. sınıflarında okutulmakta olan Tarih II dersinde işlenen konular, Sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarını seçen öğrenciler tarafından Osmanlı Tarihi adı altında haftada 3 saat olarak tekrar işlenmektedir. Ama ÖSS tarih sorularında gerekli ağırlığa sahip değildir. Bu derslerin konuları ağırlığı ile üniversite tarih sınav soruları ağırlıklarının dengelenmesi gerekmektedir.

2. Liselerin 10. sınıflarında okutulmakta olan İslam Tarihi dersine ise üniversite sınavlarında gerekli ağırlık verilmemekte, ders saat sayıları ile üniversite giriş sınavlarında getirdikleri soru sayısının ağırlığı arasında üç kat fark bulunmaktadır. Aynı ders Türkçe-Matematik alanını seçen öğrenci tarafından işlenmemekte sadece lise birinci sınıfta Tarih I dersi içinde İslam Tarihi konusu olarak anlatılmaktadır. İslam Tarihi konusunda üniversite sınavında çıkan soruların ağırlığı ile toplam tarih ders saat sayılarının ağırlığı kıyaslandığında bu konudan iki kat fazla soru gelmektedir. Bu durumda dersi görmeyen Türkçe-Matematik alanındaki öğrenciler için dezavantaj söz konusudur. Dersin sosyal alanlarda işlenmesi üniversiteye hazırlıkta bu alanı tercih eden öğrenciye fayda sağlamaktadır.

3. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi genel liselerin 11. sınıflarında tüm alanlarda haftada 2 saat olarak okutulmaktadır. Bu dersin, üniversite sınavındaki ağırlığı lise programındaki ders saat ağırlığından yaklaşık 3,5 kat daha fazla soru getirmektedir. Adı geçen dersin üniversite sınav sorularındaki ağırlığına oranla lise programında da gerekli ilgiyi görmesi gerekir. Aynı ders seminer adı altında Sosyal alanları seçen öğrencilere işlenmekte ise de bu, öğrenci tarafından seçilmesi durumunda mümkündür. Öncelikle araştırma ve ödev yapmak suretiyle sözlü ve yazılı ifade etmeye dayalı, öğrenci merkezli ve tartışma havasında işlenecek olan bu dersin liselerin 11. sınıflarındaki tüm programlarına zorunlu ders olarak konulmasının, gençliğin tarihine hakim, yorumlayabilen, anlayan ve

ezberlemeyip öğrenen, öğrenince de seven bir vatandaş olmasında faydalı olacağı kanaatindeyiz.

4. Yapılan bu çalışmada dikkati çeken önemli bir husus da şudur: Sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarını seçen öğrencilerin liselerin birinci ve ikinci sınıfında gördükleri bazı tarih derslerini başka bir isim altında tekrar görmeleridir. Bu durum bize öğrencilerimizin, "her yıl aynı konuları görüyoruz, ama ben tarih dersinden bir şey öğrenmediğim gibi sevemedim de" sözlerini hatırlattı. O halde tarihi sevdirememizin, öğretememizin yada öğrenilememesinin sebeplerini araştırıp ortaya koymalıyız. Bunu yaparken de ezberletmeyi öğrettik sanmamalı ve bir an evvel bu yanlıştan kurtulmalıyız. Unutulmamalıdır ki tarih bilinci, bireylerin okul sıralarında aldıkları tarih eğitimi ile doğrudan bağlantılıdır.

KAYNAKÇA

Gürüz, K.(2001). Dünya'da ve Türkiye'de Yüksek Öğretim, Ankara: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Yayınları.

Payaslıoğlu, A. (1985). Türkiye'de Yükseköğretim Kurumlarına Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi, Ankara: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi Araştırma, Geliştirme Birimi Yayınları.

M.E.B. Lise Ders Programları, (1998).

1995-2004 ÖSYM Soruları.

Transitional Phenomena in the 18th Century English Literature

Petru GOLBAN*

Abstract: The present paper considers the general complexity of the 18th century English literature, but focuses on the transitional phenomena of that period, represented by the Pre-Romantic poetry and the Gothic fiction, which marked the evolutionary process from the Neoclassical literature to the later Romantic Movement.

Key-words: literary history, literary transition, Neoclassicism, Pre-Romanticism, Gothic, poetry, fiction, sentimentalism, sepulchral.

18. Yüzyıl İngiliz Literatüründeki Geçiş Fenomeni

Özet: Bu çalışmada 18. yüzyıl İngiliz Edebiyatının genel karışıklığı incelenmektedir. Neoklasik edebiyattan Romantik hareketlere uzanan evrimsel dönemi gösteren, ilk dönem Romantik şiirleri ve Gotik kurgu tarafından temsil edilen dönemin geçiş fenomeni üzerinde yoğunlaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Edebiyat Tarihi, Edebi geçiş, Neoklasizm, İlk dönem Romantizm, Gotik, Şiir, roman, duygusallık, mezara ait.

The social and cultural conditions in the 18th century marked new qualitative changes in men's attitudes towards themselves and towards the world around them, expressing a general growing self-consciousness of an age pleased with its achievements.

The 18th century begins with the reign of Queen Anne (1702 – 1714), which marked a glorious period of development and flourishing, followed by the reigns of George I and George II, which were marked by war, two Jakobite rebellions (1715 and 1745), as well as an increasing prosperity under Whig administration. In 1760 the long reign of George III began, during which the Industrial Revolution started, and the Tories were restored to power after half a century of Whig administration. England lost its American colonies, but became the world's first industrial country. James L. Clifford points to the complexity of contradictory manifestations which marked the social and cultural background of the period, among which '*… the wisdom of the past and the reckless innovators, … the tradition of the nobility and that of a down-to-earth realism,*

* Yrd. Doc. Dr., Dumlupınar Üniversitesi , Fen-Edebiyat Fakültesi

… the aristocratic and the commercial, … the land-conscious country folk and the new industrialists' (***Eighteenth Century English Literature. Modern Essays in Criticism***, p. VIII), and the emergence of proletariat has also to be mentioned.

The 18th century was dominated by the culture of two propertied classes, the new industrialists and merchants of the cities and the landed aristocracy of the country, who sought to revive the refinement of the classical era of Caesar Augustus, and who developed standards of rationalism, analytical and critical approach, and imposition of norms throughout the period in all fields.

In general cultural terms, the beginning of the 18th century was marked by the principles of Neoclassicism, including the emphasis on reason, rules and ancient classical models; the periods of Queen Anne and of George I and George II were marked by a deeper search for rules because of the conviction that there must be some order in the universe; the latter part of the century proved to be of increasing subjectivism and individualism which marked the romantic beginnings. Mention also should be made of the development of printing, the preoccupations with improving the English language, the development of journalism etc.

In the field of ideas, the first half of the 18th century was dominated by the principles expressed by Alexander Pope (***Essay on Criticism*** and ***Essay on Man***); the second half of the century was governed by the personality of dr. Samuel Johnson (***Lives of the Poets*** and ***Dictionary of the English Language***).

The 18th century was labeled 'Neoclassical Age', 'Reactionary Age', 'Augustan Age', 'Age of Enlightenment', 'Age of Reason', 'Age of Skepticism', 'Age of Novel', enumerated by James L. Clifford who also points to the idea that '*no modern century has ever achieved* [such] *unity of belief and expression*' (***Eighteenth Century English Literature. Modern Essays in Criticism***, p. VII), because the 18th century on the whole sought to emulate and revive the refinement and taste of the classical era of Caesar Augustus and as such it was pervaded by the Neoclassical spirit.

The 18th century expressed a feeling of cultural stability reached after the reaction against the late Renaissance Baroque. The optimistic thinking of that period was based on the confidence in the validity of the Ancient classical doctrine, the belief in the power of reason and experimental science, the emergence of deism that sought to solve the question of man's relationship to divinity, and the feeling of gratitude for what civilization had achieved.

The condition of English literature in the 18th century revealed three directions of literary evolution: (1) Neoclassicism, (2) Pre-Romanticism, and (3) the rise,

development and consolidation of the novel writing tradition. Each of these were of particular significance in the further development of English literature: Neoclassicism would influence the later literary productions of realistic, traditional and normative type; Pre-Romanticism marked the transition towards Romantic period; and the beginnings of novel were important for the development of an almost entirely new genre in English literature – imaginative prose – as well as for its later flourishing in Victorian period.

Besides fiction, the 18th century English literature manifested itself in poetry (Neoclassical and Pre-Romantic), whereas drama, following its Renaissance climax, came to a decline under the attacks of puritans, and even Restoration could not manage to bring it to a considerable revival. Moreover, drama, of dominating importance in Ancient period, could not be also revived by the Neoclassicism, which is in its essence based on Ancient classical values.

The transitional literary phenomena of that period are represented by the Pre-Romantic Poetry and the Gothic fiction, which marked the transitional process from the Neoclassical literature to the later Romantic Movement.

Pre-Romantic Poetry coexisted in the second half of the 18th century with the neoclassical poetry. The aspects of Neoclassicism came to be gradually challenged starting with the middle of the century, which marked a period of transition and experiment in poetic subjects and styles, and which anticipated the Romantic spirit in poetry – this period was called in the history of English literature Pre-Romanticism (T. S. Eliot called the poetic production of this period '*sentimental philosophizing*' and '*early Romantic movement*').

The main representatives of the Pre-Romantic trend in English literature were Thomas Parnell (1679 – 1718), Edward Young (1683 – 1765), James Thomson (1700 – 1748), Thomas Gray (1716 – 1771) – the representatives of the so-called 'Graveyard School of Poetry', who wrote a kind of descriptive and meditative poetry in which natural objects provide moral reflections on human condition, life and death – and James Macpherson (1736 – 1796), who brought the new interest in folk literature into the poetry of the period.

Edward Young is considered the most representative poet of the Graveyard School of Poetry. His poem ***Night Thoughts*** (1742 – 1745) is a huge work in blank verse, comprising some 10 000 line, and containing nine books with such titles as 'On Life, Death and Immortality' or 'On Time, Death and Friendship'. After describing the gloomy atmosphere of the night, the poet continues with meditation sprung from personal sorrow, which confers to the poem a highly personal tone.

James Thomson wrote four long poems on the seasons, ***Winter***, ***Summer***, ***Spring***, and ***Autumn***, which were collected in a single volume in 1730. This volume, ***Seasons***, was extremely popular with simple and pious people of the time, despite its loose structure and the conglomerate of topics: scientific explanations of the weather, descriptions of nature, philosophical and political reflection, etc. Each of the four seasons describes seasonal effects on rural labor and narrates some human events. The poet intended to show how nature declares the glory of God, but was accused for confusing Nature with God in creating a kind of natural religion. Thomson, however, had in mind another project – to '*sing the works of nature*', for as he confessed in the Preface to ***Winter***, he knew '*of no subject more elevating, more amusing, more ready to awake the political enthusiasm, the philosophical reflection, and the moral sentiment than the works of nature*'.

Another leading figure among the 18th century poets of transition was Thomas Gray, who, in his most famous ***Elegy Written in a Country Churchyard*** (1751), moves from a contemplation of the landscape to a meditation on the '*short and simple annals of the poor*' with strong moral considerations. There is a skillful alternation between generalized abstract ideas and individual examples; although towards the end the continuity is somehow broken by the unexpectedly personal turn that the poem takes. Gray was one of the most learned men in Europe in his day, his intellectual interests having shaped the fashion of poetic ideas in his time, and as a poet pleasing the audience with remarkably joined description, meditation and moralizing, but his literary production was relatively small: apart from his ***Elegy***, he wrote a few odes (e. g. ***Ode on the Spring*** and ***Ode on a Distant Prospect of Eton College***), and two poems – ***The Bard*** and ***The Descent of Odin*** – which expressed the contemporary to him new interest in so-called 'primitive poetry'.

'Primitive poetry' included Celtic and Medieval poetry, ballads, legends and other folk literature, as well as biblical poetry. This kind of poetry represented a great literary fraud, the writers attributing to their texts false authorship. The Scottish poet James Macpherson (1736 – 1796) produced in 1760 ***Fragments of Ancient Poetry Collected in the Highlands of Scotland and Translated from the Gaelic or Erse Language***, a number of prose poems which Macpherson pretended to be translations of Ancient Gaelic poetry, and which he attributed to the Irish hero and bard Ossian, having lived in the 3rd century AD. Later the texts of these epics were translated into rhythmic English prose, and published in the collected edition, entitled ***The Poems of Ossian***, in 1765. These texts were intended to confirm the view that a great primitive epic had existed, and although the 'Ossianic Poems' are known as a literary fraud, at that time they

took by storm not only England, but also all Europe, and made Macpherson influential among many contemporaries. The poems were far from anything found in old Gaelic literature, except some similarities with fragments of genuine Gaelic ballad poetry, but were rather derived partly from the Bible and partly from Milton, and also from the cadences of Highland preaching.

Thomas Chatterton (1752 – 1770) produced a volume of ***Poems. Supposed to Have Been written at Bristol by Thomas Rowley and Others in the 15th Century***, claiming to have discovered genuine medieval poems, but the poems were written in a kind of no-language, as the poet had no knowledge of Middle English but devised a purely imaginative spelling for contemporary words. When his false was discovered, Chatterton, who had fell into poverty, killed himself. Important for being indicative of a new interest in English poetry, Chatterton became a sort of martyr for the coming Romantic generation of poets who turned him into a legend of the sensitive young poet in conflict with the entire world.

The 18th century Pre-Romanticism marked the process of transition from Neoclassicism to Romanticism in two directions: (1) 'mournfully reflective poetry' and (2) 'primitive poetry'.

In the case of the former, the focus shifted from the neoclassical didacticism and abstract philosophizing to the expression of the poet's own states, from the imitation of the external world (once more a return to the ancient classical models) to the expression of the poet's own emotions, thus the relationship of the poem to the poet acquiring more significance than its relationship to the audience. Also as a reaction against the Augustan principle of decorum and the rational approach to subjects, which did not favor anything melancholic and self-indulgently piteous, a number of poets started writing a type of sentimental, melancholic and personal (of which the best forms were elegy and ode) with emphasis on the brevity of life and the sepulchral, the idea of death and the transitory aspect of human life. The poets combined description (of natural objects) with meditation (containing moral considerations on human existence), as they attempted to correlate in the literary texts emotionalism with philosophy, a highly stylized, ornamented diction with a note of intense passion, and wrote texts expressing melancholy, sentimentalism and even individualism – texts that revealed aspects similar to those of the later Romanticism.

In the case of the latter, the focus shifted from the concern with Ancient classical values to a new taste in the autochthonous folk literary background, in particular the interest in Celtic poetry and in that of the Middle Ages, and such texts produced in Pre-Romanticism were in general sentimental in the pathetic sense

of regret for days gone by – these texts were important for the later Romantic Revival.

The writers of Pre-Romanticism were thus poets of transition, because they expressed in their poetry characteristics of both Neoclassicism (which was coming to its end) and Romanticism (which was coming to its beginnings).

The Gothic Novel emerged in the literary context of the 18th century by the middle years of this period, as a result of the revival of interest in the universe of the Romance, and lasted as a more or less unified genre until 1820s.

In the 12th century the word 'Gothic' was used to describe architecture and art in Europe; in the 18th century the word was used to describe novels dealing with macabre or mysterious events in a medieval setting. This type of fiction is characterized by horror, violence, supernatural effects, and medieval elements, displaying an atmosphere of terror found in graveyards and haunted mansions, but most usually set against a background of gothic architecture, especially gloomy and isolated castles, with mysterious underground passages and trapdoors, and – in matters of character representation strategies – it may include insanity, often in the form of a mad relative kept locked in a room in the castle, as well as ghosts and spirits.

In 1764 Horace Walpole published ***The Castle of Otranto***, which was followed by a number of writers – Clara Reeve (***The Old English Baron***, 1777), Mathew Gregory Lewis (***The Monk***, 1796), Ann Radcliffe (***The Mysteries of Udolpho***, 1794), and others – who explored every aspect of the gothic or the miraculous, and discussed the relationship between death, creation and destruction, darkness, horror, madness, terror, evil and at times weird sexuality.

Horace Walpole's novel is full of fantastic elements and supernatural sensationalism set in the Middle Ages. The plot focuses on Manfred, an evil usurper, involved in a fateful prophesy about his downfall, and a mysterious prince and his eventual marriage to the beautiful heroine whom the usurper had intended as his own bride. This novel already suggests a number of typical to the Gothic fiction components: the foul weather, an ancient, dark castle full of closed halls, secret passages, corridors and doors, with frightening apparitions, wicked tyrants desperate for fertile women, virtuous and pure ladies, heroic lads, dark and cold forests where ghosts appear, etc.

The Castle of Otranto, as Walpole himself declared, was written in conscious reaction against the sentimentalism of Richardson. It was a deliberate attempt to divert fiction from the domesticity of the realistic concern, to transport it from the sphere of close observation to that of free invention, from the interest in the

present to that in the past, from the world of experience to that of the mysterious and the supernatural.

Clara Reeve, Walpole's successor and disciple, in ***The Old English Baron***, claimed her book to be '*an attempt to unite the merits and graces of the ancient Romance and of the modern Novel*'. There is '*a sufficient degree of the marvellous*' in the shape of a ghost '*to excite attention; enough of the manners of real life*', she declares, but the chief appeal of the novel lies upon a tale of righteous vengeance and love rather than its Gothic characteristics. Concerning the use of the Gothic element, this one is reduced to the presence of an ordinary ghost revealed by its groaning beneath the floor, which is a way of instituting proceedings against the murderer. The Gothic element and the element of terror being thus disposed of, nothing is left but that which '*engages the heart on its behalf*': the eternal theme of 'virtue rewarded', and that of injured innocence triumphant over treachery and crime.

The 18th century Gothic novel represented thus a fictional phenomenon unified to a lesser extent that one may normally consider, for sometimes what is to be called 'Gothic' is just represented by little beyond medieval setting, decoration and appurtenance, and often being subject to influences from other contemporary literary manifestations.

The Gothic fictional form drew many of its intense images from the graveyard poets Gray and Thompson, intermingling a landscape of vast dark forest with vegetation that bordered on excessive, concealed ruins with horrific rooms, monasteries and a forlorn melancholic character. The development of the Gothic Novel from the melancholy overtures of sentimental literature to the rise of the sublime in the graveyard poets had a profound impact on the later Romantic Movement, as the use of the sublime and the supernatural profoundly influenced the style and material of the emerging romantics.

Modern critics have indeed come to consider Gothic fiction as one phase of the Romantic Movement in English literature, although it might have disappointed some idealistic romantic poets for the sentimental character, idealized by Ann Radcliffe, for example, who could not transcend into reality.

One may not, however, also disregard the lasting effects of the Gothic fiction on the literature of the Victorian period, following that of Romanticism, for instance Gothic elements in the realistic novels of Dickens and Charlotte Bronte, not to mention Emily Bronte's ***Wuthering Heights***.

The Gothic novels invaded the literary scene as a reaction against the excessive rationalism of the early 18th century literature, and, being meant to excite

suspense, these texts appeared to fill some of the reading need similarly to what in 20th century were the forms of science fiction, mystery and horror books.

In the 20th century the elements of the Gothic fiction flourished mostly in the works of American rather than British writers. American writers who used Gothic elements in their fiction include Henry James, William Faulkner, and Flannery O'Connor. The term Gothic is nowadays also used to designate narrative prose or poetry of which the principal elements are violence, horror, and the supernatural, and many of the works of the late 20th century American novelists Stephen King and Anne Rice demonstrate the continued influence and popularity of the Gothic form.

In the history of English literature the aesthetic values of the 18th century Gothic novels are similar to the importance of sentimentalism in prose fiction and the 'sentimental philosophising' of the Pre-Romantic poetry, and should be considered in the context of a change in literary taste and a shift of focus which were to be spectacular and dominant in the further evolution of English literature, and which came to represent the dimensions of Romanticism.

Bibliography

BATESON, F.W.; MESEROLE, H.T., **A Guide to English and American Literature**, London, New York, Longmans, 1976;

CUDDON, J. A., **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**, 3rd edn., London, Penguin Books Ltd., 1992;

DAICHES, David, **A Critical History of English Literature**, 4 vols., Secker & Warburg, 1975;

ENGELL, James, **The Creative Imagination. Enlightenment to Romanticism**, London, Cambridge, Harvard University Press, 1981;

FORD, Boris (ed.), **The New Pelican Guide to English Literature**, 8 vols., Penguin Books Ltd., 1982;

FOWLER, A., **A History of English Literature**, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1987;

FOWLER, A., **Kinds of Literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes**, Cambridge, Harvard University Press, 1982;

LAWRENCE, K., **The McGraw-Hill Guide to English Literature**, New York, McGraw-Hill Book Co., 1985;

SANDERS, Andrew, **The Short Oxford History of English Literature**, Oxford, Clarendon Press, 1994.

Seçimlerde Yaşanan Oy Değişkenlikleri

Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI[•]

Özet: Bu makale, seçimlerde görülen oy değişkenliklerini belli açılardın incelemeyi amaçlamaktadır. Makalede öncelikle oy değişkenlikleri ile ilgili tanım ve ölçme sorunlarına değinilmekte, daha sonra oy değişkenliğinde önemli bir faktör olan bağımsız seçmenlerin oy değişkenliğinde oynadığı rol incelenmektedir. Oy değişkenliğine etki eden kısa ve uzun vadeli faktörler de ayrı bir başlık halinde ele alınarak düşük ve yüksek oy dalgalanmalarının demokrasiye yaptığı etkiler araştırılmaktadır. Son olarak uzun bir demokrasi deneyimine sahip olan Batı Avrupa ve ABD örnekleri bağlamında oy değişkenliğindeki genel eğilimlerin belli bir istikrara mı yoksa yüksek bir dalgalanmaya mı yönelmekte olduğu sorusunun cevabı araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Seçimler, seçmen davranışları, oy değişkenlikleri

Electoral Volatility in Voting

Abstract: This article is aimed at examining what are the common conditions that affect electoral volatility in democratic systems. In the article firstly problems of definition and measurement associated with electoral volatility are discussed. Then the role of the independent voters in electoral volatility, an important factor in electoral inconsistencies, is examined. The correlation between the short-term and long-term factors affecting electoral fluctuations and electoral volatility are tried to be determined, and the effects of low and high volatility upon democratic systems are researched. Lastly examining the electoral volatility and its reasons during the multi-party period of Turkey, it is sought to find out which long and short factors affect electoral volatility in the case of Turkey.

Key Words: Elections, voting behaviour, electoral volatility.

Giriş

Parti tabanlarındaki seçmen desteğinin oldukça dinamik bir karakteri vardır. Her gün, hatta her an seçmenlerin siyasal partilerine olan desteklerinde yükselişler ve düşüşler yaşanır. Bu değişimler kamuoyu yoklamalarına yansıyabildiği gibi, daha açık bir biçimde seçim sonuçlarına da yansımaktadır. Hayli değişken siyasal tutumlara bağlı olarak partilerin oylarında seçimden seçime değişimler gözlenir. Bu değişimler kimi zaman daha düşük oranlarda gerçekleşirken, kimi zaman çok yüksek dalgalanmalar şeklinde belirmekte, hatta bazı durumlarda seçimlerde beklenmedik ters yönde sonuçlar karşımıza çıkabilmektedir. Çok karmaşık etkiler sonucu ortaya çıkabilen seçmen davranışları çoğu zaman kesin bir öngörüyü mümkün kılmamaktadır.

[•] Yard. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Öğretim üyesi.

1999 yılındaki Avustralya'nın Victoria eyaleti seçimleri bir çok bakımdan olağan dışı bir olaydı. Yedi yıllık koalisyon hükümetinin yenilgisi beklenmedik bir gelişmeydi. Kennett hükümetiyle ilgili hoşnutsuzlukların işaretlerini geriye doğru izlemek mümkün olmakla birlikte bu seçim sonuçları Avustralya siyasetinde en olağandışı olanlardan biri olarak yerini aldı. Rasyonel temelde bir ekonomi politikasının toplum üzerindeki etkileri seçmenlerin koalisyona olan genel desteklerini çekmelerine neden oldu. Seçimler yaklaşırken ve kampanyalar esnasında kamuoyu yoklamaları ne gibi bir sonuç çıkacağını kestirmekte büyük ölçüde başarısız oldular ve sonuçta böyle bir sürprizle karşılaşıldı. Hükümetler, ekonominin yöneticileri olarak toplumda iyi bir krediye sahip olduklarını düşünmelerine karşılık seçim sonuçları onların düşüncelerini haklı çıkarmamıştır. (WOODWARD ve COSTAR, 2000: 125). Bu olaydan kısa bir süre sonra yine Victoria eyaletinde 13 Mayıs 2000 tarihinde yapılan bir ara seçimin sonuçları da kırsal ve bölgesel Avustralya'da gittikçe artan dalgalı bir durumun daha ileri bir bulgusunu ortaya koymaktaydı. 57 yıldır Milli Parti tarafından tutulan ve eskiden beri muhafazakar seçmenlerin en güvenilir yerlerinden biri olarak kabul edilen Benalla'ya ait sandalye 13 Mayısta ilk defa olarak İşçi Partisi'ne geçti (GAGLIOTI, 2000).

İsrail'de sağ kanattaki Likud Parti'nin genç başbakanı olarak 46 yaşındaki lideri Benjamin Netanyahu'nun 1996 yılında seçilmesi oy dalgalanmasının diğer ilginç bir örneğini oluşturmaktadır. Daha birkaç ay öncesine kadar Netanyahu'nun siyasi kariyeri neredeyse bitmek üzereydi. Yitzhak Rabin'in yahudi bir partizan tarafından suikasta uğraması ülke düzeyinde eşi görülmedik bir ürperti yarattı. Bu olay toplumda öldürülen başbakana ve onun barış arayışlarına yönelik büyük bir sempati uyandırdı. Aynı şekilde İşçi Partisi'nin öncülüğünü yaptığı barış sürecine karşı büyük bir kampanya yürütmüş olan Netanyahu da dahil onun öldürülmesinin sorumlusu olarak görülen kimselere karşı da öfkeye neden oldu. Bununla birlikte Netanyahu çok küçük bir farkla seçimleri kazanmayı başardı (POLITICS, 1998: 821).

Seçmen davranışlarının diğer pek çok ülkeye göre daha istikrarlı olduğu düşünülen ABD'de bile oy dalgalanmasının yaygın bir durum olduğu 20. yüzyıl boyunca ABD'deki geniş ölçekli seçmen değişiminin dinamiklerini inceleyen kapsamlı bir araştırmada tespit edilmiştir (BROWN, 1991) Güney Amerika'dan elde edilen kamuoyu yoklaması verileri çok açık bir biçimde son yarım yüzyıl boyunca yerli beyazların artan rakamlarda Demokrat Parti'ye olan psikolojik bağlarını koparmakta olduklarını ortaya koymaktadır. Ulusal Seçim Çalışmaları anketlerinde kendilerini Demokrat Parti'yle özdeşleştiren yerli beyazların oranı 1950'lerin başlarında %80'lerdeyken 1980'lerin sonlarında %50'den daha aşağıya düşmüştü. Aynı verilere göre kendilerini Cumhuriyetçi Parti'yle özdeşleştirenlerin oranı 1950'lerin başlarında %10'dan 1980'lerin sonlarında %40'ın üzerine yükselmişti (RICE, 1994: 244).

ABD'de yaşanan oy dalgalanmasıyla ilgili başka bir olay da 1992 yılında adaylığını koyan ve renkli kişiliğiyle pek çok seçmenin kalbini fetheden Ross Perot'un sandıklarda yarattığı beklenmedik sonuçlar olmuştur. Perot faktörü dışında ABD'de önceki yıllarda da oy dalgalanmasına etki eden farklı etkenler gözlenmişti. Toplumsal sorunların önceliğinde yaşanan değişimler oy dalgalanmasına etki etmekteydi. Örneğin 1980'lerin başlarında Amerikalılar'ın ekonomik endişeler konusunda kafalarını yordukları açıktı. 1981'de onların %72'si ülkenin karşılaştığı en önemli sorun olarak enflasyonu görmekteydi. İki yıl sonra onların %54'ü bu defa işsizlik ve durgunluktan endişe etmekteydi (JENNIFER, 1996: 34). Farklı toplumsal sorunların seçmenlerin gözünde ön plana çıkması, ilgili sorunlara vurgu yapan farklı partilere doğru beklenmedik yönelişlere yol açabilmiştir.

On yıllardır sosyal bilimciler, parti sistemindeki değişme modelleri ve gelişmiş sanayi demokrasilerindeki istikrarla ilgilenmektedirler. Son yıllarda bazı sosyal bilimciler bu konuyu Latin Amerika bakımından incelemeye başlamışlardır. Latin Amerika'daki seçmen istikrarı veya dalgalanması üzerine çalışmalar, oldukça dalgalı olan çoğu Latin Amerikan parti sistemleri ile görece istikrarlı kalmaya devam eden Batı Avrupa parti sistemleri arasındaki derin farklılıklara dikkat çekmektedir. Latin Amerikan parti sistemlerinin incelenmesi, onların bu önemli boyut bakımından niçin Batı Avrupa sistemlerinden belirgin bir biçimde farklılaştığı ve onların demokrasi açısından sonuçlarının ne olacağı hakkında ilginç sorulara cevap aramaktadır.

Sovyetler Birliği'nden dağılan bugünün demokratik ülkeleri de oy dalgalanması bakımından karakteristik ülkeler arasında yer almaktadırlar. Bu ülkelerin seçim sonuçlarında yaşanan oldukça yüksek dalgalanmaları büyük ölçüde, çok partili deneyimiyle daha yeni tanışan ülkelerde kurumsallaşmış bir parti sadakatinin oluşmamış olmasına bağlamak mümkün gözüküyor.

Komünist yönetimden ilk ayrılan ülkelerden olan Beyaz Rusya siyasa dönüşümünde zikzaklı bir süreç yaşamıştır. Onun demokratikleşmesinin ise beklenilen hızda gerçekleşmediği görülüyor. Tersine bu ülkede önemli kararlar devletin üst düzey yöneticileri tarafından alınmakta ve halk tarafından onaylanmaktadır. Örneğin 1994 yılında parlamento tarafından yapılan anayasa, başkanın tercihleri doğrultusunda referandum yoluyla 1996 yılında değiştirildi. Parlamento ise o zamandan beri iktidara karşı hiçbir sadakatsizlik etmedi. Hareketsizlik siyaseti, çöküşte olan bir düzende en iyi tercih olarak izlenmektedir. Böyle bir ortamda siyasal istikrarın sağlanmasında büyük partilerin rolü onların uzlaşma yeteneklerine bağlı gözüküyor. Seçmenlerin pozitif veya negatif olarak önde gelen siyasal aktörleri ve partileri açıkça tanımlayamaması, artan düzeyde toplam ve blok oy dalgalanmalarıyla sonuçlanmaktadır. Partilerin devamlı güven kaybetmeleri ve onların zayıf örgütsel yapıları da seçmenlerin sık sık parti

değiştirmelerinin başka bir nedenini oluşturmaktadır. Halkın partilerin iktidardan yoksun olduklarını düşünmeleri, seçmenlerle siyasal partiler arasındaki bağların güçlenmesini önlemekte ve demokratik kurumlaşmanın geleceğini tehlikeye atmaktadır (KORASTELEVA, 2000: 357).

1.Oy Değişkenliği: Tanımı ve Ölçümü ile İlgili Sorunlar

Oy değişkenliği kavramı Batı literatüründe pek çok araştırmaya konu olmuş ve kavramla ilgili bazı tanımlar yapılmıştır. Bunlardan Birch'ün yaptığı tanıma göre oy değişkenliği, birbirini izleyen iki seçimde yarışan partilerin oylarında gözlemlenen değişim miktarıdır (BIRCH, 2001). Benzeri şekilde Pedersen da oy değişkenliğini, seçimlerde rekabet eden partilerin bireysel oy transferlerinden kaynaklanan net değişim olarak tanımlamaktadır. Ona göre oy değişkenliğinin ölçüsü, kazanan ve kaybeden partiler arasında bir seçimden diğerine parti gücünün ne ölçüde yeniden oluştuğunu söyler (1979: 3).

Toka, "oy değişkenliği" kavramıyla ilgili daha ince bir ayırıma dikkat çekerek "net değişkenlik" ve alternatif olarak "brüt değişkenlik" kavramlarına açıklık getirmektedir. Brüt değişkenlik, seçmenlerin (veya ankette parti tercihi ifade eden deneklerin) oy verme tercihlerini, herhangi bir zamandaki belirli bir noktadan diğer bir noktaya kadar olan sürede değiştirmesi demektir. Net değişkenlik ise, birbirini izleyen iki seçimde her bir partinin aldığı oylar arasındaki mutlak orantısal farkların toplamının yarısı demektir. Varsayalım ki, iki seçimden birincisinde yarışan üç parti olsun. İlk ikisi oyların %40'ını, üçüncüsü de %20'sini almış olsun. Eğer sonuncusu gelecek seçime kadar devreden çıkarsa ve geri kalan ikisi oyların %60 ve %40'ını alırsa o zaman iki seçim arasındaki net değişkenlik, (|60 - 40| + |40 - 40| + |20 - 0|)/2 = 20% olur. Teorik olarak brüt değişkenlik ve net değişkenlik birbirinden bağımsız olarak değişebilir: Seçmenlerin değişik yönlere hareketi toplamda birbirini götürebilir ve aktif seçmenlerin kompozisyonundaki geçici değişmeler herhangi bir brüt değişkenliğin olmaması durumunda bile net değişkenliklere sebep olabilirler. Bununla birlikte yapılan alan araştırmaları, net değişkenliğin ve brüt değişkenliğin birbirleriyle yakından ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (TOKA, 1998: 591).

Oy değişkenliklerinin ölçümünde anket verilerinin ve seçim sonuçlarının kendilerine özgü avantajları olduğu düşünülebilir. Anket araştırmalarının seçim sonuçlarına üstünlüğü, onun araştırmacının istediği sorulara cevap bulabilmesini sağlamasıdır. Diğer yandan seçim sonuçlarının anket araştırmalara göre belirgin başka üstünlükleri bulunmaktadır. Rose ve Urwin seçim verilerini kullanmak yoluyla diğer analizlerin anket verileriyle karşılaşabildikleri bazı tehlikelerden kaçınabildiklerini iddia etmektedirler.

Onlar, seçim verilerinin pek çok bakımdan anket verilerine göre daha temsili, daha doğru ve ulusları birbirleriyle karşılaştırmaya daha elverişli olduklarını savunmaktadırlar (ROSE VE URWIN, 1970: 289).

Seçmen dalgalanması kavramı uzun zamandır değerlerde ve sosyal yapılardaki değişimlerin sonucu olarak seçmen tercihlerinin zaman içinde değişimini açıklamak amacıyla kullanıldı. Ancak kavramın ölçülme şekli, tercihlerdeki geniş düzeydeki değişkenlikleri karmakarışık bir hale sokmaktadır. Bir seçimden diğerine partilere verilen destekteki değişimin toplamı bakımından değerlendirildiğinde seçmen dalgalanması çok tabakalı ve çok boyutlu bir kavramdır (CREWE ve DENVER, 1985:8). Önceki seçim ile sonraki seçim arasındaki toplam değişkenlik üç faktörün birleşiminin sonucudur: 1. Önceki ve sonraki seçimin her ikisinde de oy veren bireysel seçmenlerin parti desteğindeki değişmeler, 2.girişler, çıkışlar ve çekimserlerdeki değişkenlikler sonucunda seçmenlerin kompozisyonundaki değişim, 3.partilerdeki girişler, çıkışlar, koalisyonların kompozisyonlarındaki değişimler sonucu mevcut partiler dizisindeki değişimler.

Yerleşik demokrasilerdeki oy değişkenliğiyle ilgili çalışmaların çoğu esas olarak seçmen davranışıyla meşgul olmaktadırlar ve bu yüzden bu faktörlerden çoğunlukla birincisiyle bazen de ikincisiyle ilgilenmektedirler. Onların genel olarak, seçimde rekabet eden partilerin yerlerini devretmelerinin oy değişkenliğindeki rolünü ihmal ettikleri görülmektedir. Halbuki bir partinin seçimlerden çekilmesi veya çekilmeye zorlanması oy değişkenliğini karmaşıklaştıran önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir partinin seçime katılmamasıyla önceki seçimde o partiye oy vermiş olan seçmenler zorunlu olarak farklı bir partiye yönelecekler veya oy vermemeyi tercih edeceklerdir. Bu kesimin yeni yaptığı tercihin nedenini anlamak bir partiden başka bir partiye yönelen kimseye göre daha karmaşıktır.

Önceki seçimde oy verdiği parti seçimden ayrılan seçmen acaba yeni seçtiği partiyi isteyerek mi (diğer bir ifadeyle zaten eski partisini terk ettiği için mi) yoksa hala o partiye olan desteğine rağmen yeni bir alternatife yönelmek zorunda kaldığı için mi yeni partiyi tercih etmek durumunda kalmıştır? Bu yüzden gönüllü veya zorunlu olarak parti tercihi değiştirmelerindeki gerçek miktarı, özellikle bu amaca yönelik karşılaştırmalı araştırmalar olmadan tespit etmek mümkün değildir. Bu yüzden "oy değişkenliği" ile ilgili yapılacak araştırmalarda partilerin seçimlere katılmaması nedeniyle ortaya çıkan oy değişkenliklerini, farklı niteliği nedeniyle, ayrı olarak ele alıp incelemek gerekmektedir. Farklı bir partinin seçimlere katılmasını Birch "parti ikamesi" olarak adlandırmakta olup bu yeni siyasal oluşumlarca cezp edilen seçmen oranının önceki seçime katılmadığı halde sonraki seçime

katılan partilerin elde ettikleri oy oranıyla hesaplanabileceğini belirtmektedir (BIRCH, 2001)

Oy değişkenliğinin ölçüsü zamanın geçmesiyle olduğu kadar ülkeden ülkeye de farklılaşmaktadır. Oy değişkenliğinin dinamizmi ve farklılaşması, bu yönde yapılacak araştırmalarda ciddi sorunlar yaratmaktadır. Değişkenliğin nedenlerini anlayabilmek için bizim, çıkarın herhangi bir açıklayıcı faktör olmadığı durumda parti sisteminin nasıl bir şeye benzediği konusunda bilgi yönünden bazı temellerimizin olması gerekir. Oy değişkenliği çoğunlukla bunu olağanüstü ölçüde zorlaştırır. Parti tipolojilerini inceden inceye analiz etmek veya onların ortalamalarını dikkate almak bizi çok ileriye götürmemektedir. Coppedge'a göre bizim yapmamız gereken, ya yoğun ve zengin alan araştırmalarına yönelmektir -ki bu genelleşmeyi bütünüyle engellemektedir- veya uzun bir zaman döneminde geniş bir örneklem üzerinde pek çok seçimlerin niceliksel karşılaştırmalarını yapmaktır -ki bu da yüzeysellik riski içermektedir. Niceliksel yaklaşım, kendi başına iki tehdit içermektedir. Birincisi ülkeler genelindeki farklılaşmalar, her bir ülkede nispeten sabit kalmaya devam eden farklı koşulların nedensel etkisini ayırmayı güçleştirmektedir. İkincisi, ülkeler genelinde farklı değişkenlikler, araştırmacıları verileri standartlaştırmaya zorlamakta, böylece örneğin Uruguay'daki küçük bir değişim Ekvator'daki büyük bir değişime eşit gibi görünebilmektedir (COPPEDGE, 2004).

2.Bağımsız Seçmenlerin Oy Değişkenliğindeki Rolü

Oy değişkenliğinde önemli olan faktörlerden biri, oy veren kitle içindeki bağımsız seçmenlerin oranıdır. Diğer bir ifadeyle, seçmenler içinde bağımsızların oranları ne kadar artarsa seçimden seçime oy değişkenliği de o oranda artmaktadır. Bu durumda çeşitli ülkelerde bağımsızların oranını incelemek, ilgili ülkelerde seçimden sonraki dönemde partilerin yeni güç konumunun, önceki dönemdekinden ne kadar farklı olabileceği konusunda bize fikir verebilir.

Seçmenlerin bağımsızlık düzeyleri nasıl tespit edilebilir? Tan ve Ho seçmenlerin parti destekleme düzeyleri ve oy verme gerekçelerini belirleyerek onların bağımsızlığının düzeyinin bulunabileceğini ileri sürmektedirler. Buna göre hiçbir partiyi desteklemeyenler, bütün partileri destekleyenler, partilerden ziyade adaya oy verenler ve bir partinin performansına göre oy verenler bağımsız seçmenleri oluşturmaktadırlar (TAN ve HO, 2000: 72).

Tan ve Ho bağımsızların, partileriyle özdeşleşenlerden nasıl ayırt edilebileceği konusunda da bilgi vermektedirler. ABD'deki bağımsızlar üzerine yapılan çalışmalar, bu grup seçmenlerin değişken ve ilgisiz olduklarını göstermektedir. Bağımsızlar seçmen tercihlerini oluşturmada kısa

dönemli faktörlerden daha kolay etkilenmektedirler. Daha da önemlisi, önemli bir seçim kararlarına yönelik kendilerine hazır bilgi sağlayan parti bağlılığı olmaması nedeniyle bağımsızlar kararlarını parti ile özdeşleşenlere göre çok daha sonra oluşturmaktadırlar. Bağımsızlar meseleler hakkında daha az bilgi sahibidirler, adaylarla ilgili imajları daha zayıftır, kampanyalara olan ilgileri daha azdır, sonuçla ilgili endişeleri nispeten azdır (TAN ve HO, 2000: 73). Bu ifadelerden bağımsızların siyasete daha az katılan ve daha az ilgi duyan seçmenler oldukları görülmektedir.

Keith'in yaptığı araştırma bağımsız seçmenlerin ortaya çıkma koşulları hakkında bize ışık tutmaktadır. ABD, Tayvan ve Kore üzerine yaptıkları araştırmada Keith, bağımsız seçmenlerin ABD'de 1960'ların ortalarında artmaya başladığını tespit etmiştir. Bu dönemde siyasal partiler Vietnam Savaşı, ırk konusundaki ihtilaflar, kentlerdeki kargaşalar, kadın hakları, uyuşturucu kullanımı vb. gibi kamuoyunda sarsıntı yaratan sorunlara alternatif çözümler üretemediler. Hiçbir partinin duruşu seçmenleri tatmin etmedi ve bu durum bağımsızların sayısında artışa neden oldu (KEITH vd., 1992: 72).

Tayvan ve Kore'nin durumunda ise önemli konular ve olaylar mevcut siyasal tartışmaları cazip hale getirerek bağımsızların sayısını yükseltmiştir. Özellikle Kore'de yakın zamanlarda ekonomiye ciddi ölçüde zarar veren mali kriz bu artışta önemli bir etken olmuştur. Bu ülkede sanayi holdinglerini küçültülmesini de kapsayacak şekilde ekonominin reforma tabi tutulması ve yeniden yapılandırılması önemli bir sorundu, zira politikacılar tipik tutumlarıyla sanayi patronlarının gittikçe artan güçlerine ve yolsuzluklara katkıda bulunmuşlardı (KEITH vd., 1992: 72). Böyle bir aşamada siyasal partilerin ekonomik kriz veya ulusal kimlik gibi önemli ihtilaflı konuların üstesinden gelmedeki başarısızlıkları, bağımsız seçmenlerin artmasına katkıda bulunmuştur. Keith'in yaptığı araştırma, seçmenlerin partilerin ve liderlerin performansından memnun olmamaları durumunda bağımsızların sayısının arttığını, yani iktidardaki partinin veya genel olarak siyasal partilerin performansından hoşnut olmayan seçmenlerin bağımsız olmalarının daha muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır.

Tan ve Ho Tayvan ve Kore'de yaptıkları araştırmalarda bağımsızların yaş, eğitim düzeyleri, siyasal ilgi ve siyasal katılım gibi faktörler açısından diğer deneklerden ayırt edilebildiklerini bulmuşlardır. Kore'deki bağımsız seçmenler diğerlerine göre eğitim düzeyi daha yüksek kimselerdir. Her iki ülkedeki bağımsızlar daha genç yaş kuşaklarından oluşmaktadır. Bağımsız seçmenlerin herhangi bir partiye bağlılıkları zayıf olmakla birlikte, Batı ülkelerinin bağımsız seçmenlerinden farklı olarak onlar siyasete karşı ilgisiz değildirler. Koreli bağımsızların hemen hemen üçte ikisine karşılık Tayvanlı bağımsızların %57'si, siyaseti arkadaşları ve aile üyeleriyle tartışmaktadırlar. Daha da önemlisi bağımsızlar seçimlere katılmaktadır. Koreli bağımsızların

%89'una karşılık Tayvanlı bağımsızların %86'sı oy vermektedirler. Seçmenlerin bu grubunun hükümet performansıyla yakından ilgilendikleri görülmektedir. Hükümeti ne kadar çok olumsuz olarak değerlendirilirse o kadar çok seçmenin bağımsız olma ihtimali artmaktadır. Ancak bu durum bağımsız seçmenin muhalefet partileri değerlendirmesi için geçerli değildir. Bağımsız seçmenlerin eğitim düzeyleri de bu tutumlarında rol oynamaktadır. Örneğin eğitim düzeyi daha yüksek olan Koreli bağımsız seçmenler, mali krizden dolayı bütün suçu yönetimdeki partiye atmamışlardır (TAN ve HO, 2000: 74).

Bu veriler Tayvan ve Kore gibi gelişmekte olan demokrasilerin bağımsızlarının, ABD gibi gelişmiş demokrasilerin bağımsızlarından farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan demokrasilerde büyük ve aktif bağımsız grupları nedeniyle seçimler kısa dönemli faktörler tarafından etkilenme ihtimali yüksek olmakta, bu durum da seçimlerdeki yüksek değişkenliğe yol açmaktadır. Bununla birlikte bağımsızların siyasal olarak aktif ve ilgili olmaları ölçüsünde, mevcut partilerin bu seçmen gruplarına etki etmek için seçim kampanyaları üzerinde odaklaşmaları, bu grupları partiye kazanma açısından etkili sonuçlar üretebilmektedir.

Tayvan ve Kore gibi ülkelerde seçmenler arasında yüksek oranda bağımsızların bulunması, kısa dönemli faktörlerin rekabetçi parti sisteminin gelişmesi üzerinde ciddi etkiler yaratarak gelecekteki seçimlerin yüksek oranda dalgalı olma riskini devam ettirebilecektir. Gelişmekte olan demokrasilerde açıkça gözlemlenen bu olgu yanında, daha tartışmalı olmakla birlikte, gelişmiş demokrasilerde de yakın zamanlarda oy verme ile ilgili yapılan bazı araştırmalar, parti sadakatinde bir çözülmenin olduğunu ve sanayileşmiş Batı ülkelerinin çoğundaki seçim sonuçlarında yüksek oranda değişkenlikler yaşandığını ileri sürmektedir. Eğer bu veriler doğruysa, yukarıda gelişmekte olan ülkeler için mevcut olduğunu ileri sürdüğümüz yüksek oy dalgalanması riski gelişmiş demokrasiler için de mevcuttur.

3.Oy Değişkenliğine Etki Eden Kısa ve Uzun Vadeli Faktörler

Bireylerin oy verme tercihleri uzun ve kısa dönemli faktörler tarafından etkilenebilir. Uzun dönemli faktörler bir kaç seçim boyunca etkisini devam ettirirken, kısa dönemli faktörler belirli bir seçimle ilişkilidir. Bu faktörler zamanın adayları ve konuların bileşimine göre farklılık gösterir. Gelişmiş demokrasilerde parti kimliği seçimlere etki eden en önemli uzun dönemli faktörlerden biridir. Partiye olan sadakat, seçmenlerin siyasal tercihlerini yaparken dayandıkları psikolojik bağlılığı yansıtır. Bireyin partilerden birine bağlılık duygusu ne kadar güçlü olursa, onun kendisini bağladığı parti tarafında psikolojik katılımı da o kadar güçlü olur.

Bununla birlikte bir çok ülkede partiye olan sadakatin zayıflaması ve sınıf temelinde oy vermenin düşüşüyle, artan oranda seçmenlerin oy tercihlerinde günlük konulara ve kısa dönemli faktörlere odaklaştıkları gözlemlenmektedir. Özgül olarak partilerle seçmenler arasında güçlü bağların eksikliği, toplumun oy verme kararlarının kısa dönemli faktörlerin etkisine açık olduğu daha akışkan bir seçmen davranışına yol açmaktadır. Bu kısa dönemli faktörler arasında kitle iletişim araçlarının siyasal olaylarla ilgili yayınları, güncel konuların değerlendirilme şekilleri ve siyasal liderlerle ilgili imajlar yer almaktadır (JANDA, BERRY ve GOLDMAN, 1997:308)

Oy değişkenliğine etki eden uzun vadeli etkenler arasında üzerinde en fazla durulanı, değerler temelinde oy verme davranışıdır. Değerler temeli üzerinde oy verme davranışının yaygın olduğu toplumlarda seçimlerde daha yüksek bir istikrar olduğu gözlenmektedir. Diğer bir ifadeyle bu tür toplumlardaki seçmenler ideolojik, dini, etnik, sınıfsal vb. temelde oluşturduğu siyasal görüşünü kolaylıkla değiştirememekte ve buna bağlı olarak seçimden seçime büyük oy dalgalanmaları yaşanmamaktadır. Bu tür toplumlardaki değerler temelinde sabitleşmiş siyasal tutumları açıklarken kullanılan önemli bir kavram "çatlak"dır. "Çatlak"ın ne olduğu konusunda soysal bilim literatüründe tam bir uzlaşma olmamakla birlikte, onun seçim siyasetindeki en önemli sonucunun ne olacağı konusunda belirgin bir ittifak vardır. "Bölünme" veya "muhalefet" gibi daha sıradan alternatifleri yerine "çatlak"tan bahsederken çoğu sosyal bilimciler, sadece bireysel aktörlerin rasyonelliğine atıfla açıklanamayan bazı siyasi ihtilafların ısrarı ve yoğunluğunda şaşırtıcı bir şeyin olduğuna vurgu yapmış görünüyorlar (TOKA, 1998: 597).

Çatlakların ortaya çıkmasında özellikle değer ihtilaflarının önemi vurgulanmaktadır, zira değer ihtilafları siyasal tutumlardaki devamlılığın da anlaşılmasına yardım etmektedir. Genel değer ihtilafları, birkaç seçmenin acil çıkarlarının güçlü bir biçimde etkilenmesi durumunda bile günlük olarak gündeme gelebilmektedir. Değerlerle ilgili atıflar ve grup dayanışma ihtiyacı, kitle halindeki taraftarların önemli bir kısmının kendi bölünme çizgileri üzerinde ideolojik seferberliklerini istikrarlı bir biçimde muhafaza etmelerine yardım etmektedir.

Bartolini ve Mair, bir partinin destekçileri arasındaki değer homojenliğinin, onların parti sadakatini pekiştirebileceğini ileri sürmektedirler. Seçmenler açısından onların değerlere dayalı oy vermeleri, içeriği bakımından daha zengin ve kalıcı bir anlama sahiptir. Çoğu seçmenler bu tür kaynakları dinlemeyi ve kendi parti tercihlerini ve toplumsal arka planlarını paylaşmasalar bile kendi değerlerini paylaşıyor görünen arkadaşları ile iletişimde bulunmayı tercih ederler. Bu mekanizma sayesinde, bir partinin seçmen tabanını istikrarlı kılmada değer homojenliği toplumsal

homojenlikten daha etkili olabilmektedir (BARTOLINI ve MAIR, 1990: 78).

Avrupa'nın yeni demokrasilerinde zaman içinde seçmenlerin parti tercihlerini belirlemelerine etki eden önemli bir faktör, dinsel-laik, sol-sağ ve milliyetçilik-anti-milliyetçilik gibi boyutları olan onların değerlere yönelik tutumları olduğu anlaşılmaktadır. Seçmen sadakati üzerinde değerlerin bu etkisi büyük ölçüde statü veya demografik koşullardan bağımsızdır. Taraftarları veya liderleri sosyoekonomik faktörler yönünden kendilerine benzeyen partilere yapışmaktan çok seçmenler, temel değerlerde uzlaştıkları partilere yapışmaktadırlar. Değer temelli tercihlerin seçmenler açısından taşıdığı önem, yeni demokrasilerdeki çok yüksek oy dalgalanmasını çoğu defa daha aşağı düzeye indirmeye yardım edebilmektedir.

Yakın zamanlarda özellikle Batı Avrupa demokrasilerinde sağ ve sol bölünmesi belirsiz hale geldi ve adayların manifestolarının temel çizgileri arasında tercih yapmak için fazla bir gerekçe kalmadı. Bütün partiler daha güçlü bir Avrupa, güçlü bir ekonomi, serbest ticaret, nükleer karşıtlık taraftarı olduğunu savunmaktadırlar. Seçmenlerin parti sadakatinin güçlenmesi ve belirli bir partiye bağlanması için çok az neden kaldı. Yapılan kamuoyu yoklamalarında toplumun yarıdan fazlasının seçimlerde sağın ya da solun kazanması arasında bir farkın olmadığını düşündükleri tespit edilmiştir (FLIGHTY, 1995:47)

Sosyoekonomik temelde saf yapısal oy vermenin, hassas bir gruplaşmanın istikrarına ender olarak katkı yaptığı tespit edildi. Polonya hariç, değer yönelimleriyle desteklenmeyen yapısal oy vermenin partinin istikrarı üzerinde hiçbir direk etkisi görülmedi. Avrupa'nın yeni demokrasileri oldukça parçalanmış parti sistemlerine sahiptirler ve bu yüzden büyük partilerin çok azı, parti bağlılıklarını güçlendirecek homojenliğe sahip değildir. On yıllarca komünist yönetim nedeniyle grup kimlikleri zayıf kalmıştır. Üstelik saf yapısal oy vermenin daha kurumsallaşmış demokrasilerde bile seçmenlerin parti tercihlerini istikrarlı kılmada yararlı olduğu ortaya konamamıştır (TOKA, 1998: 601).

Değer tercihleri bu yüzden, yeni demokrasilerde devam etmekte olan partizan bağlılıklar için nispeten daha sağlam ve istikrarlı bir temel sağlayacak gözüküyor. Göründüğü kadar bu bağlılıkları desteklemede etkili diğer bir faktör de, seçmenlerin örgütsel olarak bir araya getirilmesidir. Çünkü seçmenlerin kendi partileri tarafından örgütsel olarak gruplaştırılmaları, parti sadakatinin devamlılığını daha etkili bir biçimde sağlamaktadır. Bu birliktelik, destekçiler arasında değerlere dayalı oy verme ile birleştiği zaman özellikle güçlü bir etki yapabilmektedir.

Herhangi bir toplumsal gruba üye olan bir kimsenin, bağlı olduğu grubun desteklediği siyasal partiyle ilişkili olması ölçüsünde destek verdiği partiyle

olan ilişkisi daha kalıcı hale gelmektedir. Çünkü bir toplumsal sınıfa üyelik, seçmenlerin çeşitli partilerin veya onların liderlerinin yeterliliklerinin değerlendirilmesinden daha istikrarlıdır. Ayrıca belirli bir sınıftan, dinden veya aynı yerde yaşayan bireylerin aynı partizanlığa sahip kimselerle etkileşime tabi tutulması, partilerin bireysel olarak seçmenlere doğrudan hitaplarıyla yapabileceği etkinin ötesinde parti tercihlerini güçlendirir. Ancak açık olmayan şey, bu çevresel etkilerin zaman içinde oy verme niyetlerini istikrarlı kılıp kılamayacağıdır (TOKA, 1998: 601).

Farklı seçim sistemlerinin oy dalgalanmaları üzerinde etki yapabileceğini öngörmek zor değildir. Çoğunluk ve dar bölgeli seçim sistemleri, küçük partilerin varlığına izin vermemek ve bu sayede büyük partilerin seçmenlerin oylarını blok olarak kendilerine çekmelerini sağlamak yoluyla, oy dalgalanmasının daha düşük düzeyde kalmasına katkıda bulunurlar. Özellikle seçmenleri harekete geçiren "psikolojik faktör" yani "küçük partilere verilecek oylar boşa gidecek" duygusu, seçmenlerin oylarını sürekli olarak büyük partilere yöneltmelerini alışkanlık haline getirmelerine yol açmaktadır.

Seçim kurumlarının kazanılan oylardaki değişkenliklere etkisini incelediğimiz zaman, sadece farklı çevirme formülleriyle oyların sandalyelere yeniden dağılımı olan mekanik dönüştürmenin yanında, Duverger'in seçim sistemlerinin "psikolojik etkisi" diye ifade ettiği faktör önem kazanmaktadır (DUVERGER, 1959: 83). Seçim sistemleri hem seçmenler hem de politikacılar açısından psikolojik veya stratejik dürtülere sahiptir. Bu dürtüler, değişik kurallar altında seçmen tercihlerinin başarısının ihtimaliyle bağlantılıdır. Eğer seçmenler oylarının israf edilmesinden kaçınmak isterlerse o zaman onlar, sandalye kazanma şansı olan partileri veya koalisyonları tercih edeceklerdir. İktidar arayışındaki politikacılar ise, kendilerini iktidar konumuna yükseltecek en iyi şansa sahip seçim oluşumları içinde birlikte gruplaşma dürtüsüne sahiptirler.

Pek çok durumda ampirik olarak geçerliliği kanıtlanan Duverger'in tezi, "yüksek başarı eşiği", parti sisteminde güçlenme yaratmaktadır, çünkü sadece nispeten daha büyük partiler seçimlerde başarı elde edebilmektedirler. Tek üyeli seçim bölgelerindeki dar bölgeli veya çoğulcu sistemler genel olarak "yüksek başarı eşiği" aramaktadırlar, zira her bir seçim bölgesinde sadece en tepedeki aday bir ve tek sandalyeyi kazanacaktır. Aynı şekilde seçim bölgesindeki yüksek barajlar küçük partilerin oy oranlarını kısıtlayan sınırlamalar empoze etmektedirler. Seçmenler kazanma şansı az olan seçim alternatiflerini ayıklayacaklar ve daha az tercih alternatifiyle daha az oy değişmesi olacaktır (DUVERGER, 1959: 84).

Seçmenlerin büyük bir çoğunluğu yeni ve küçük siyasal örgütlenmelere kaymaktan çok sandalye kazanma yeteneklerini kanıtlanmış partilere yapışma eğilimindedirler. Bu özellikteki partilerin sayısı, yüksek barajlı

seçim sistemlerinde daha az olacaktır. Yüksek baraj durumunda seçim güçlerinin veya zayıflıklarının farkına varan partiler, seçmenlerin bu eğilimini bildikleri için, diğer partilerle birleşmeye veya başka şekillerde kendilerini etkin kılmaya yönelmektedirler.

Seçim sistemlerinin parti sisteminin büyüklüğüne yaptığı etkiye bağlı olarak dalgalanmaya dolaylı olarak etki etmeleri de mümkündür. Seçimler için yarışan partilerin sayısının seçmen dalgalanmasıyla pozitif olarak ilişkili olduğu bulunmuştur (CREWE ve DENVER, 1985:20) ve seçim sisteminin, seçimlerde yarışan partilerin sayısının temel belirleyicilerinden biri olduğu da çok iyi bilinmektedir. Sistemdeki daha az parti, ideolojik yelpazenin belirli noktalarında seçmenlere hitap edebilen daha az alternatif anlamına gelmektedir. Halbuki daha çok sayıda parti, ideolojik alanda seçmenlere yakın daha fazla parti, diğer bir ifadeyle her bir bireysel seçmenin cezp edilebileceği daha fazla tercih demektir. Bu yüzden yarışmaya teşvik ettiği partilerin sayısı yoluyla seçim sisteminin dalgalanmaya dolaylı olarak etki ettiği düşünülebilir. Nitekim Batı Avrupa parti sistemleri üzerine çalışmalarında Bartolini ve Mair seçim sisteminin, oy dalgalanmasının en güçlü belirleyicilerinden biri olduğunu bulmuşlardır. Bartolini ve Mair'e göre, seçimlerdeki oy değişkenliğinin diğer önemli belirleyicileri şunlardır: Kurumsal değişmeler (yani seçim sistemi ve oy verme hakkındaki değişimler), seçimlere katılımdaki önemli değişmeler, partilerin sayısı, dini ve etnik heterojenlik ve sol kanat partilere üyelikler (1990: 186).

Siyasal bölünmelerin devamlılığı belli ölçüde hangi partilerin ayakta kaldıklarını belirleyebildiği gibi parti yaşı, oy dalgalanmasının muhtemel bir kaynağı olarak görülebilmektedir. Rose ve Urwin, parti yaşını (partinin kurulduğu zamanı), oy değişkenliği ve parti desteğindeki değişkenlikle ilişkili olarak bu varsayımı test etti. Rose ve Urwin genel olarak 1914'den önce kurulan eski partilerin, yeni partilere göre daha istikrarlı olduklarını tespit etmişlerdir. Onlar, daha eski partilerin 1914 ve 1939 arasında kurulan savaş arası partilerden veya 1939'dan sonra kurulan yeni partilere göre daha istikrarlı eğilimlere sahip olduklarını bulmuşlardır (1970: 298).

Daha yakın zamandaki veriler ise bu konuda bazı bakımlardan kısmi değişimler olduğunu göstermektedir. Birincisi istikrar eğilimli eski partilerin dalgalanma oranları hala savaş arası partilerinkinden çok daha yüksek olmakla birlikte istikrar eğilimli yeni partilerin oranlarınkiyle hemen hemen aynıdır (%42 eski partiler %40 yeni partiler). Genel olarak yeni partiler, dalgalanmada %55'lik büyük düşüşler veya yükselişler göstererek oy dalgalanmasında artışlar yaşamaktadırlar. Eski ve savaş arası partiler için parti desteğindeki dalgalanmalar aynı şekilde artmıştır. Genel olarak savaş arası dönemin partileri söz konusu zaman döneminde, dalgalanma eğilimlerinin standart sapmalarında %67'lik bir artış göstererek istatistiksel olarak önemli değişimler geçirmişlerdir. Buna karşılık yeni partilerse, ortaya

çıkan değişim küçük olmakla birlikte, ortalama standart sapmada bir düşüş göstermişlerdir. 1970'den beri pek çok yeni parti geleneksel siyasete karşı çıkma ihtiyacı içinde doğdu. Yeni siyasal partilerin ve onların farklılaşan ideolojilerinin, artışın arkasındaki nedensel faktör olma ihtimali yüksek gözüküyor (DRUMMOND: 2002).

Tarihi deneyimler, demokratik güçlenme ile seçim dalgalanması arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. 1885 ve 1985 yılları arasındaki Batı Avrupa seçimlerinde ortalama toplam dalgalanma %8.6 idi. Yeni veya istikrarsız demokrasiler genellikle daha yüksek bir dalgalanmaya sahiptirler. Otoriter yönetimden sonraki ilk seçimlerde, savaş sonrası Almanya, İtalya, Yunanistan, Portekiz ve İspanya'da %13-19'luk bir dalgalanma yaşandı. Weimar Cumhuriyeti'ndeki seçimlerde toplam oy değişkenliği %32, 27, 10, 13, 22, 21, 6, ve 11 idi. Benzer bir model Latin Amerika'da da gözlendi. Latin Amerika'da 1970 ile 1990 arasındaki yasama seçimlerinde 1990'a kadar nispeten güçlü demokratik kurumlar geliştirmiş olan ülkelerde ortalama toplam oy değişkenliği %20'nin altındaydı. Buna karşılık Bolivya, Ekvator, Brezilya ve Peru gibi daha kırılgan demokrasilerde ortalama toplam değişkenliği %30'un üzerindeydi (TOKA, 1998: 591).

Çoğu yerleşik demokrasilerde siyasal seçenekler dizisinde bir seçimden diğerine nispeten daha fazla istikrar bulunurken, geçiş sonrası ülkelerde ortaya çıkan parti sistemleri çoğunlukla daha az istikrarlıdırlar. Komünist düzen sonrası seçmenlerin temel siyasal eğilimlerinin sonraki on yılda nispeten istikrarlı kaldığını parti sistemindeki değişimlerin çoğunun elit düzeyindeki hareketliliğe bağlı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu talimat ekonomisi denilebilecek bir gelişme tarzı izlediler. Burada partilerin kararları, seçmenlerin talepleri, arzuları ve tercihleri üzerine değil, büyük ölçüde elit tabakasının istekleri doğrultusunda oluşturulmaktaydı.

Orta ve Doğu Avrupa'da ortaya çıkan parti sistemlerinin çoğu yüksek dalgalanma, çatlamalar, birleşmeler ve tabanlarını oluşturan seçmenleriyle zayıf bağlantılar şeklinde belirmektedirler. Bu bağlamda partilerin devredilmesi veya partilerin yerine yenilerinin geçmesi, özellikle bütün bir parti sisteminin istikrarsızlığının önemli bir unsurunu oluşturduğu düşünüldüğünde, kendi başına esaslı bir ilgi kaynağıdır. Seçim zamanında partiler dizisinde yüksek düzeyde bir çalkalanmanın seçmenin kararsızlığını üreteceği ve parti kurumsallaşmasını engelleyeceği düşünülebilir (BIRCH, 2001).

Bugünkü Doğu Avrupa ülkelerindeki veriler bu bakımdan dramatik bir resim ortaya koymaktadır. 1992 ve 1995 arasında %54 net oy dalgalanmasıyla Estonya, 1970'lerin ve 1980'lerin Peru'suyla aynı kategoride yer almaktadır. 1991 ve 1993 arasında %34.5 net dalgalanmayla Polonya, Bolivya ve Ekvator'a yakın gözükmektedir. 1990 ve 1994 arasında

%28.3'lük net dalgalanmayla Macaristan, 1990-1992 ve 1992-1994'de sırasıyla %22 ve %31.4'lük dalgalanmayla Çek Cumhuriyeti ve 1990-1992 ve 1992-1994'de %23.1 ve %23.8'lük dalgalanmayla Slovakya kısmen daha istikrarlıdırlar. Bununla birlikte bütün bu ülkeler güçlendirilmiş demokrasi standartlarına göre sınırın altındadırlar (TOKA, 1998: 591).

Yüksek oy dalgalanmasının yarattığı bu olumsuzluk yanında çok düşük oy dalgalanması, belli başlı parti kampları arasında aşırı duygusal düşmanlığın veya çok sıklıkla yapılan seçimlerin neden olduğu bir kutuplaşmanın sinyalini verebilir. Ancak yaygın olarak kabul edilmektedir ki, seçimle göreve gelmiş kimselerin hesap verirliği ve onların seçmenlerine karşı mukabeleci olmaları, parti kurumsallaşmasıyla güçlenmektedir. Bununla birlikte çok düşük oy dalgalanması ve yeni partilerin hiçbirinin başarı elde edemeyeceği yolundaki düşünce siyasal hareketsizlikle sonuçlanabilir. Diğer bir ifadeyle seçmenlerin geniş bir bölümünde olabilecek oldukça güçlü parti sadakati, hükümet ve muhalefetin birbirinin yerini alması ihtimalini azaltmaktadır.

Parti sistemindeki hareketliliğin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Seçmen desteğindeki değişkenlikler parti liderlerinin stratejilerini planladıkları temel zemindir. Aynı şekilde partizan desteğindeki yükselişler ve düşüşler, seçmenlerin değişen tercihlerine parti sisteminin cevap verirliliğinin göstergesi olarak kabul edilebilir (BUDGE, 1982:153).

Hükümet ve yasama gücünü değiştirmek için yeterli olacak orta derecede bir dalgalanma, açıkça parti liderlerinin geniş tabanlarına karşı mukabeleci olmaları bakımından en etkili olanıdır. Ancak yeni demokrasilerin bundan daha fazla dalgalanmaya sahip oldukları gözükmektedir ve bu aşırılık, ayrıca seçmene hesap verirliliği zayıflatabilir. Sıradan insanlar için, bireysel olarak yasama üyelerinin her birinin sicilini izlemek oldukça zordur. Özellikle yeni partilerin yeni yasama üyeleri daha önce iktidara gelmedikleri için onlar, seçmenlerine karşı hesap verme ihtiyacı duymayacaklardır. Onların taahhütlerinin güvenilirliğini değerlendirmek güçtür. Dalgalanmanın daha yüksek olduğuna inanılması ölçüsünde daha çok yeni partinin faaliyete geçme ihtimali yükselmektedir. Yeni partiler ve bağımsız adaylara daha çok oy verilmesi, göreve gelenlerin seçmene hesap verirliliğini zayıflatabilmektedir (TOKA, 1998: 592).

Çoğunlukla yüksek oy dalgalanma dönemlerinde ortaya çıkan yeni partiler zorunlu olarak yeni yüzler getirmemektedirler. Eski etiketlere yapışmanın getirisinin düşük olması, eski politikacıların sürekli yeni bayraklar altında yeniden gruplaşarak seçmenlerin karşısına çıkmalarına yol açmaktadır. Ancak onlar eski sorumluluklarını eski partilerine yükledikleri için yeni kimlikleriyle daha az sorumlu ve daha az mukabeleci konumda seçmenlerinin karşısına çıkmakta ve bu durum onların hesap verirliliğini zayıflatmalarına neden olmaktadır. Üstelik eğer dalgalanma aşırı derecede

ise, siyasa tekliflerinin seçmen üzerindeki etkileri az olsa bile, iktidardakiler seçimleri kaybedebilirler. Seçmenlerin politikacılara seçimlerde verecekleri ceza ne kadar yüksek olursa, siyasa tercihlerinin seçmenler üzerindeki etkisini belirlemek politikacılar için daha zor olacaktır (TOKA, 1998: 592).

Daha istikrarlı parti sistemleri, seçmenlere partilerini daha net bir şekilde tanımalarına ve böylece hesap verirlilik ve temsil mekanizmalarının gelişmesine yardım ederler. Bu yüzden istikrarlı bir parti sistemi, Brezilya'da 1989'da seçilen ve 1992'de görevden alınan kuralları tanımayan başkan Fernando Collor de Mello gibi siyasete dışarıdan gelenlerin seçimlerdeki geleceklerini zayıflatacaktır. İstikrarlı bir parti sistemi sivil toplumla partiler arasındaki bağları daha da güçlendireceğinden, bu durumda siyasete dışarıdan gelenlerin iktidara yükselmeleri daha zor olacaktır. Bu yüzden örgütlü çıkar kesimleri, bu bağlara yatırım yapmak için daha fazla teşvik edilmiş olacaklardır (MAINWARING, 1998: 544).

Ara dönemlerde yapılan seçimlerde daha fazla oy değişkenlikleri yaşandığı gözlenmektedir. Örneğin ABD'de 1958'den beri dokuz ara seçimlerin yedisinde seçmenler önceki başkanlık seçim yılındakine göre daha fazla oranda meclisteki temsilcilerin görevlerine son vermişlerdir (DUNCAN, 1993: 3234). Seçmenler ara seçimlerde çoğunlukla siyasal partilere uyarı niteliğinde mesajlar vermek için alışıldık seçmen davranışının dışına çıkmakta, genel seçimlerde ise önceki parti kimliğiyle bağlantılı davranışına yeniden dönmektedirler.

Parti sistemlerindeki dalgalanmalar ve seçimlerin çok küçük farkla kazanılabileceği yönündeki beklentiler, bir ülkedeki küçük marjinal grupların siyasete olan ilgilerini ve pazarlık güçlerini artırabilmektedir.

ABD'de 2000 yılı başkanlık seçimindeki yarışın çok yakın olacağı öngörülmekteydi. Bu ortamda sadece bir eyalette seçmenlerin sadece yüzde bir veya ikisinin siyasal eğilimini değiştirme bile yarışın galibini tayin etmede belirleyici olabilecekti. Ülkedeki bir çok küçük organize grup bu durumu dikkatle izlemiş ve çabalarını nasıl en iyi biçimde yoğunlaştırabileceklerini değerlendirmişlerdi. Arap Amerikalılar, toplam oyların yüzde dördünü oluşturabilecekleri Michigan veya yüzde ikisini oluşturdukları diğer eyaletlerde bu güçlerini bilinçli bir biçimde kullanarak kendilerine maksimum avantaj sağlamaya çalışmışlardır (ZOGBY, 2000: 33).

Düşük oy dalgalanması parti sisteminin istikrarlaşması ve kurumsallaşmasının önemli bir boyutudur. Dalgalanmanın düşük olması, seçim arenasında kurulu parti etiketlerinin, partilerin mevcut liderlerinin hitaplarından ve gündemdeki konulardan bağımsız bir değere sahip olma ihtimalini artırır. Girişimciler, çıkar grupları ve elit tabakası zaten muhtemelen mevcut siyasal sistemle ileri düzeyde bazı bağlılıklara

sahiptirler ve sıkı ilişkiler kurdukları partilerle çalışma ihtiyacı içindedirler. Yüksek seçim dalgalanması durumunda bu kesimler, o anda popüler olmayan bir parti etiketiyle iyi ilişkiler kurmanın hiçbir olumlu ödülü olamayacağından emin olamamaktadırlar. Bununla birlikte bütün siyasal partilerle iyi ilişkiler kurmak pratik olarak mümkün olmadığı gibi, onun maliyeti de yüksek olacaktır. Bu yüzden çıkar çevreleri yüksek bir dalgalanmadan pek hoşnut olmayacaklardır, zira siyasal düzenin altüst olması durumunda onlar, kurulu siyasal düzenle büyük emekler harcayarak kurdukları ilişkileri sıfırdan başlayarak yeniden inşa etmek zorunda kalacaklardır.

Çıkar gruplarının tersine siyasal partiler, özellikle muhalefetteki partiler yüksek dalgalanmayı düzenledikleri kampanyalar ve yaptıkları faaliyetlerle kendi lehlerine avantaj olarak kullanmaya çalışırlar. Bununla birlikte demokrasinin kalitesine katkıda bulunan yüksek dalgalanma değil düşük dalgalanmadır.

Sürekli olarak yüksek düzeyde parti sistemindeki istikrarsızlık, demokrasinin güçlenmesi açısından, Birch'e göre, çok önemli olan dört temel sonuca sahiptir (2001).

a) Parti oylarındaki istikrarsızlık hesap verirliliği azaltır. Seçmenler, eğer onlar müstakil birleşik bir grup halinde bulunmuyorlarsa, işe yaramaz olarak gördükleri temsilcileri meclis dışına atamaz.

b) Siyasetçilerin, aktif kimselerin ve seçmenlerin partilerine olan uzun dönemli bağlılıklarının düzeyini azaltarak parti kurumsallaşmasını engeller.

c) Politikacıların ve seçmenlerin stratejik olarak koordinasyonda bulunma çabalarını engelleyerek belirsizliği arttırır.

d) Seçim oyununun risklerini arttırır. Bu durum, sonraki seçimde muhtemel siyasi kayıplara karşı güvence oluşturmak amacıyla çıkarlarını geliştirmek için başka yollar arayacak politikacıların demokrasiye bağlılıklarının zayıflaması sonucunu yaratabilir.

Demokrasinin başarılı bir şekilde güçlendirilmesi, kaybedenleri oyunda tutacak kadar bir düzeyde belirsizlik gerektirmektedir, ancak bu seçimleri bir piyangoya dönüştürmemelidir. Parti sistemindeki esnekliğin potansiyel yararlarına karşılık aşırı istikrarsızlık, siyasal temsilin temelini zayıflatır. Böyle bir durum, otoriter bir tepki üretecek potansiyele sahip genel sosyal ve siyasal çalkantılar yaratabilir.

4.Seçmenlerin Parti Tercihlerine Yönelik Tutumları İstikrara mı Yoksa Yüksek Bir Dalgalanmaya mı Yöneliyor?

Sovyetler Birliği sonrası ortaya çıkan yeni demokrasiler ile Latin Amerika ülkeleri üzerine yapılan araştırmalarda bu ülkelerde yüksek oy dalgalanmaları yaşandığını, bunun yanında Batı Avrupa ülkelerinde bile yakın zamanlarda parti sistemindeki istikrarın zayıflamakta olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunun yanında bazı araştırmalar, Batı demokrasilerinde gittikçe güçlenmekte olan bir partizanlık eğilimi olduğunu tespit etmektedirler. Sanayileşmiş ülkelerde partizanlığı analiz ederken CONVERSE (1969:152) Amerika ve İngiliz seçmenlerinden hareketle istikrarlı bir partizanlık modeli çıkarmakta ve böylesine bir siyasal yakınlığın üç nesil süresince gelişmekte, güçlenmekte ve sağlamlaşmakta olduğunu iddia etmektedir. İlk nesilde parti seçimi konusunda ebeveynin etkisinden bağımsız olarak seçmenler siyasal partiler yönünde tercihte bulunmakta ve kendilerini onlarla özdeşleştirmektedirler. İkinci nesilde yetişkinlerin çoğu parti kimliklerini ebeveynlerinden miras almaktadırlar. Bu miras, parti sadakatinin gücü biraz zayıflamakla birlikte üçüncü nesle aktarılıncaya kadar devam etmektedir. Ayrıca partizanlık yaş ve hayat deneyimiyle birlikte gelişmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılabileceği gibi siyasal partilere yönelik desteğin istikrarı konusunda belirgin iki farklı yaklaşım vardır. Araştırmacıların bir kısmı parti sistemlerindeki keskin bölünmelerin devamlılık gösterdiğini ve bu yüzden parti sistemlerinde belirgin bir istikrarsızlığın yaşanmadığını, diğerleri ise 1970'lerden beri siyasal bölünmelerin zayıfladığını ve buna uygun olarak sistem istikrarının azaldığını iddia etmektedirler.

Siyasal sistem istikrarı üzerindeki geleneksel yaklaşımın en iyi temsilcileri, Lipset ve Rokkan'ın parti sistemleri ve seçmen gruplaşması konusundaki çalışmaları kabul edilmektedir. Onlar parti sistemlerinin kökenlerini, ulusal ve sanayi devrimleriyle meydana getirilen bölünmelere kadar götürmektedirler. Lipset ve Rokkan, bu bölünmelerin bir defa 20. yüzyılın başlarındaki parti sistemlerine entegre edilmesiyle parti rekabetiyle ilgili güçlü bir sistem ve seçmen tercihi yaratılmış olduğunu ileri sürmektedirler. Onlar 1960'ların parti sistemlerinin, çok az ancak önemli istisna ile, 1920'lerin gruplaşmalarını yansıttıklarını iddia etmektedirler (LIPSET ve ROKKAN, 1967: 50). Diğer yandan 1970'de Rose ve Urwin, parti sistemlerinin istikrarı konusunda yankı uyandıran bir çalışma yayımladılar. Onların sistem istikrarını test etmek amacıyla yaptıkları ilk çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde seçmen yönelimlerinin ve sistem istikrarının çok az değiştiğini tespit ederek Lipset ve Rokkan'ın "donmuş bölünmeler modelini" destekledi (ROSE ve URWIN, 1970).

1960'lar boyunca Avrupa parti sistemlerinin, birkaç istisna dışında, doğası gereği istikrarlı yapılar oldukları ve geçmişten gelen toplumsal bölünmeleri yansıttıkları yaygın olarak benimsenen bir görüştü. Bu görüş, parti

sisteminde seçmenlerin konumu konusunda elde edilen ampirik verilerle daha da güçlendirildi. Böylece Rose ve Urwin, Batı ülkelerinin çoğunda partilerin seçmen gücünün savaştan beri seçimden seçime, on yıldan on yıla veya bir neslin yaşam döneminde çok az değiştikleri sonucuna ulaştılar.

Drummond, Rose ve Urwin'in seçim dalgalanması, esnekliği ve parti desteğinin değişkenliği konularındaki 1945-1970 verilerini 1970'den 1995'e kadarki dönemde aynı göstergelerle elde ettikleri verilerle karşılaştırmış ve Batı demokrasilerinde 1945'den beri parti sistemlerinde bir istikrar olduğu sonucuna ulaştı (DRUMMOND 2002).

Rose ve Urwin'in bulguları, başka araştırmalar tarafından da desteklendi. Örneğin Bartolini ve Mair seçmen değişkenliğindeki eğilimlerin sadece 1950'lerle karşılaştırıldığında artmakta olduğunun gözlemlendiğini savundular. Trend geriye doğru uzatıldığında ise, seçmen değişkenliğindeki son zamanlardaki iniş ve çıkışlar, iki dünya savaşı arasında gözlenenlerle ahenk içinde idi. Bartolini ve Mair ayrıca siyasi bölünmelerin gücünün, aynı dönem boyunca istikrara doğru yoğun bir biçimde yöneldiğini iddia etti (1990: 127). Bu bulgu da Lipset ve Rokkan'ın orijinal tezlerini desteklemekteydi. Ayrıca Peter Mair, kitabı Party System Change'de (1997) donmuş bölünmeler modelini destekledi. Mair bugün seçim dalgalanması ve sistemlerin istikrar düzeylerinin otuz yıl öncekinden önemli bir farkı olmadığını belirtmektedir (1997: 87).

Yakın zamanlardaki Avrupa siyasi tarihi, Rose ve Urwin'in görüşünü siyasi realitelerle uzlaştırmakta kısmen güçlük çeken oldukça beklenmedik olaylar yaşadı. Son yıllarda Kuzey Avrupa ülkelerinin bazılarında yarışmakta olan partilerin sayısı önemli ölçüde arttı ve bazı ülkelerde seçmen gücünün dağılımı önceden tahmin edilemeyen şekillerde değişti. Seçmenlerle partiler arasındaki ilişkinin değişen biçimleri, bazı ülkelerde parti kimliğinde zayıflamaya doğru bir eğilim, bazılarında geleneksel olmayan siyasal davranışların artmakta olduğuna doğru bir eğilim ve birkaç durumda da seçmenlerin büyük bir kısmının doğrudan doğruya eski partilerden yeni partilere geçmesi olarak tespit edilmektedir (PEDERSEN, 1979:3)

Bunlar, toplumdaki geleneksel bölünme yapısını parti sistemlerinde hala yansıtıyor olsalar bile, Rokkan ve Lipset'in bahsettikleri önemli istisnalar artık çok az değil, tersine bütün Avrupa parti sistemlerinin daha büyük ve gittikçe artmakta olan bir parçasını oluşturmakta olduklarını gösterir gibidir.

Kuzey Avrupa ülkelerindeki bu değişim fenomeninin parti sistemlerinin köklü bir dönüşümü olup olmadıkları veya onların sadece, aslında istikrarlı bir modelden geçici sapmalar ve dalgalanmalar olarak yorumlanıp yorumlanamayacağı hala soru işaretidir. Onlar bir modele oturmakta mıdır yoksa sadece bu toplumların geçmiş tarihiyle veya Avrupa'daki diğer ülkelerde devam etmekte olan gelişmeyle hiçbir bağlantısı olmayan bazı

tipleştirme dışı olaylar mıdır? Avrupa'daki parti sistemleri daha fazla tek kalıp halinde birleşmekte midir veya onlar 1970'ler boyunca birbirlerinden ayrılmakta mıdırlar? İstikrar ve değişimin ayırt edilebilir dönemlerinden bahsetmek mümkün müdür? Eğer öyleyse bu dönemler belirli ülkelere mi özgü yoksa Avrupa yönetimlerinin daha büyük bir kesimine uygulanabilir mi? Oy değişkenlikleri, zaman dönemlerine göre ve ülkeler arasında gelişigüzel mi dağılmıştır yoksa onlar artan ve azalan değişim oranlarının trendlerini mi oluşturmaktadırlar?

1970'lerin sonlarına doğru bazı sosyal bilimciler, Lipset ve Rokkan'ın tezinin üzerine kurulu olduğu seçmen gruplaşmasındaki istikrarda belirgin bir değişme fark ettiler (PEDERSEN, 1983; CREWE ve DENVER, 1985). Sosyal bilimcilerin bu grubu donmuş parti bölünmeleri sisteminin daha yüksek dalgalanma ve akışkanlık üreterek çözülmekte olduğunu vurguladılar. Dalton seçmen gruplaşmalarının zayıflamakta, parti sistemlerinin artan oranda parçalanma ve seçim dalgalanması yaşamakta olduğunu savunarak bu değişimlere dikkat çekti (DALTON vd., 1984: 37). Dalton ve Wattenberg partizan bağların gücünün hemen bütün OECD ülkelerinde zayıflamakta olduğunu ve parti dalgalanmasının artmakta olduğunu iddia etmektedir (2000:123). Öyle görünüyor ki araştırmacılar "Batı demokrasilerin siyasal sistemlerinin ne kadar istikrarlı olduğu" sorusuna cevap verme konusunda henüz bir uzlaşmaya varamadılar. Eğer bu soruya verilecek cevap bulanık olarak kalırsa, o zaman sorun kısmen sistem istikrarını ölçecek ortak bir metodolojiye ulaşmak olacaktır. Örneğin, Bartolini ve Mair (1990), Pedersen (1983), Rose ve Urwin (1970) farklı makro düzeyde göstergeler kullanırlarken Dalton (2000) zayıflayan parti bağlılıklarını analizlerinde mikro düzeyde gösterge kullandı. Onlar aynı soruya cevap vermeye çalışmalarına rağmen farklı puanlama sistemleri ve göstergelerle farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar.

Batı siyasal sistemlerinin istikrarının derecesi konusundaki tartışma, Lipset ve Rokkan'ın "donmuş bölünmeler modeli"nin geçerliliğini yitirmeye başlayıp başlamadığı üzerine odaklaşmaktadır. Drummond'un yaptığı araştırma, 1970'den beri Batı ülkelerinde siyasal partilerin aldıkları oyların dalgalanmasında, değişkenliğinde ve elastikiyetinde genel olarak tedrici artışlar yaşamakta olduğunu tespit etmiştir. Özellikle İskandinavya parti sistemlerinin istikrarında önemli değişimler yaşanmıştı. Diğer yandan Anglo-Amerika ve Kıta Avrupası'nda istikrardaki küçük değişimler hala artmakta olan değişkenliğin yönüne işaret etmekteydi. Diğer bir ifadeyle, ortalamada siyasi parti geleceği bugün otuz yıl öncekine göre daha az tahmin edilebilir nitelikteydi. Yine de bu sonuçlar Drummond'a göre istikrarın azalmakta olduğunun kesin bir kanıtı olarak alınmamalıdır (DRUMMOND 2002). Bartolini ve Mair'in ikna edici bir biçimde ileri sürdükleri gibi, bugün oy dalgalanmasındaki eğilimlerin herhangi bir modeli, İkinci Dünya Savaşı'nın hem öncesi hem de sonrasındaki dalgalanma düzeylerini dikkate

almalıdır. Bu yapıldığında ise onlara göre, 1970'den beri dalgalanmadaki artışları ayrıntılı biçimde gösteren yakın zamanlardaki çalışmalar, 1945 öncesindeki oy dalgalanmalarıyla karşılaştırıldığında onların daha az ikna edici oldukları görülecektir. Onlara göre seçim dalgalanması istisnadan ziyade kuraldır ve 1945 sonrasından alınan verilere odaklanıldığında bu veriler, sistem istikrarındaki gerçek eğilimlerin sınırlı bir açıklamasını sağlamaktadırlar (1990: 67). Bartolini ve Mair'in bu görüşleri, kullandıkları ölçütlerin Rose ve Urwin'in kullandıklarından farklı olması nedeniyle hala tartışma konusudur.

Drummond; Rose ve Urwin'in yöntemini güncelleştirerek yaptığı araştırmasında 1945'den sonraki dalgalanmadaki eğilimleri analiz etmiş ve istikrarda tedrici bir düşüşün olduğunu gözlemlemiştir (DRUMMOND 2002). Tartışmanın daha geniş bağlamı içinde Drummond'un bulguları Batı'da seçmenlerin geleneksel partilerinden ayrıldıklarına, hatta yeniden parti gruplaşması gerçekleşmekte olduğuna inananlara destek vermektedir. Bununla birlikte seçmen istikrarıyla ilgili Batı dünyasındaki genel eğilimlerin kural mı yoksa istisna mı, kalıcı veya geçici bir eğilim mi olduğunu anlamamıza imkan verecek araştırmaların daha geniş dönemlerin analizini kapsayacak şekilde genişletmesi ve daha önceki araştırmalarla da karşılaştırılarak devam ettirilmesine ihtiyaç vardır.

Batı Avrupa'da 1948-1977 yılları arasında parti sistemlerindeki oy değişkenliklerini incelediği araştırmasında Pedersen, Avrupa'da parti sistemlerinin dalgalanma düzeyi ve dalgalanmada değişimin yönü bakımından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Ona göre bütün ülkelerden toplanan veriler bir araya getirildiğinde istikrarlı model yönündeki genel eğilim kaybolmakta ve onun yerini oldukça farklı trend çizgilerinin düzeni almaktadır. İki küçük İskandinav ülkesi olan Norveç ve Danimarka'nın yanında Fransa ve Almanya dalgalanma modelleri bakımından diğer Avrupa ülkelerinin çoğundan belirgin bir şekilde ayrı durmaktadırlar (PEDERSEN, 1979:18).

Yüksek dalgalı seçimlerle düşük dalgalı seçimler zamana ve ülkelere göre tesadüfi olarak dağılmış değiller. 1948 ve 1977 yılları arasında yapılan 103 seçim, Avrupa'nın %8.1 olan ortalama dalgalanma oranı etrafında normal biçimde dağılmamıştır. 63 seçimde ortalamanın altında ve 39 seçimde ortalamanın üstünde dalgalanmalar yaşanmıştır. Birkaç seçim olağanüstü derecedeki dalgalanmasıyla göze çarpmaktadır. Bu durum, sistemdeki partilerin sayısının ikiye katlandığı Danimarka'daki 1973 seçimlerinde, 1950'lerdeki Fransa'daki seçimlerin bazılarında ve Hıristiyan Demokrat Parti'nin savaş sonrası dönemdeki en büyük zaferini gerçekleştirdiği 1953'deki Almanya'daki seçimlerde görülmektedir (PEDERSEN, 1979:17).

Pedersen'in yaptığı araştırmadan elde edilen genel sonuçlar şunlardır: Birinci olarak İsviçre, İsveç ve Avusturya gibi bazı ülkeler savaş sonrası

dönemde hiçbir zaman seçimlerde yüksek dalgalanma deneyimi yaşamadılar. İkinci olarak, tam tersine bazı ülkeler seçimlerde düşük dalgalanma deneyimini hiç yaşamadılar. Bu Fransa ile birlikte İtalya, Belçika ve Hollanda için de geçerlidir. Üçüncü olarak Avrupa ülkeleri, bazılarında yüksek dalgalı seçimler önemli ölçüde 1950'lere ait bir olayken, başka ülkelerde bu tür seçimler daha çok 1970'lerin bir fenomeni olması bakımından birbirlerinden önemli ölçüde farklılaşmaktadırlar. Son olarak on yılların bir karşılaştırması, Avrupa'da nispeten daha yüksek dalgalı seçimlere ve nispeten çok az düşük dalgalı seçimlere doğru genel bir trend ortaya koymaktadır (PEDERSEN, 1979:20).

1945'den beri partilerin ve parti sistemlerinin gelişimiyle ilgilenen sosyal bilimcilerin 1970 yılına kadar savunduğu görüş değişimin yokluğunu, yani seçmen gruplaşmasında istikrarlı bir durumu ortaya koymaktı. Ancak daha sonraki yıllarda yapılan araştırmalar bu görüşün yeniden değerlendirilmesini gerektiren veriler sunmaktadır. 1970'lerin sonlarında sorulan sorulardan biri, niçin bazı parti sistemleri hala istikrarlı gibi görünürken, diğer bazılarının bir dönüşüm sürecinden veya önemli bir istikrarsızlık döneminden geçtikleriydi.

Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'nın parti sistemleriyle ilgili yapılan araştırmalar, bu ülkelerdeki oy tabanlarının Batı Avrupa ülkelerindekilere göre belirgin farklılıkları olduğunu ortaya koymaktadır. Doğu Avrupa devletlerinin çoğunluğu Mair'in tanımladığı gibi açık parti sistemlerine sahiptir. Bu sistemde yarışma modelleri çok iyi kurulmamıştır ve partiler istikrarlı destek tabanlarına sahip değildirler (MAIR, 1997: 103). Çok sayıda sosyal bilimci Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'da Batı Avrupa ülkelerindeki ortalama oranlarla karşılaştırıldığında yüksek bir dalgalanmanın olduğunu kaydetmişlerdir (COTTA, 1996: 153; ROSE vd, 1998:118-19; MAIR, 1997:102). 1885-1985 arasında Batı Avrupa'da parti sisteminin gelişimi ile ilgili araştırmalarında Bartolini ve Mair, bu dönemde ortalama dalgalanmanın %9.1 olduğunu bulmuşlardır (1990: 148). En yüksek oranlar, 1919 ve 1920 arasında Almanya'da %32.1 ve 1902-1906 arasında Fransa'da %31.1 idi. Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'da komünist sisteminin çöküşünü izleyen on yılda ortalama dalgalanma, toplam oya göre hesaplandığında %18.3 idi. Düzeyler %43.8 kadar yüksek olabilmiştir ve dalgalanmanın %30'un üzerine çıktığı seçimlerin sayısı üçtür (Romanya 1990-1992, Moldavya 1994-1998, ve Lituanya 1996-2000). Sadece üç durumda toplam oyun oranı bakımından dalgalanma, Batı Avrupa ortalamasından daha düşüktür (Çek Cumhuriyeti 1990-1992, 1996-1998, ve Slovakya 1990-1992). Aynı şekilde bazı ülkelerde oy dalgalanmasının ötesinde oldukça yüksek düzeyde bir "partideki seçmenlerin topluca başka parti veya partilere transferi" gerçekleşmiştir. Moldavya'da 1994'de seçilen partilerin hiçbiri 1998'de yeniden seçilememişlerdir.

Bu bulgular Sovyetler Birliği sonrası Avrupa'da parti sistemindeki değişmelerin, onların Batılı komşularından çok Latin Amerika gibi diğer demokratikleşen bölgelerde gözlenen modellerle daha çok ortak yanları olduğunu göstermektedir (MAINWARING ve SCULLY, 1995:8). Bu yüksek düzeydeki oy değişkenlikleri komünist sonrası geçiş sürecinin istikrarsızlıklarıyla açıklanabilir. Öncelikle bölgedeki çoğu ülkede daha önceden toplumun talepleriyle ilişki halinde parti sistemlerinin yokluğu politikacıların parti sistemlerini tamamen sıfırdan oluşturmaya zorladı. Aynı zamanda sivil toplum oldukça cılız bir düzeydeydi ve seçmenlerin kendilerini partilerle özdeşleştirmeleri genel olarak düşüktü (WYMAN vd., 1995:546). İkinci olarak hızlı sosyal yapısal değişim ekonomik değişime eşlik ederek geçen yıllar boyunca seçmenlerin büyük bir kesiminin nesnel çıkarlarında önemli değişmelere yol açtı. Siyasal kurumların geliştirilmesi esnasında ortaya konan tercihlerin de, ilişki belirsiz olmakla birlikte, seçmen istikrarsızlığının düzeylerine etki ettiği düşünülebilir.

SONUÇ

Seçimden seçime yaşanan oy değişkenlikleri, seçimlerin en gizemli ve seçmenlerin en merak ettikleri konulardan biridir. Ancak yapılan pek çok araştırmanın da ortaya koyduğu gibi, oy değişkenliklerinin düzeyini, trendini, kapsamını ve hangi faktörlere göre ne ölçüde gerçekleştiğini açık bir modele oturtmak mümkün gözükmüyor. Bununla birlikte bu konuda yapılan araştırmaların oy değişkenliğinin belli yönleri ile ilgili bazı genellemelere ulaştıkları söylenebilir.

Öncelikle vurgulanması gereken nokta, seçimlerde gözlenen oy değişkenlikleri bir istisna değil kuraldır. Demokrasinin temel kurumlarından olan siyasal partiler, ancak seçimlerde yaşanan düşüş ve yükselişler sayesinde iktidara ulaşabilme fırsatı yakalarlar. Farklı siyasal partilerin rekabetçi seçimler yoluyla iktidara ulaşabilme fırsatı ise, demokrasiyi işleten temel mekanizmadır. Seçimlerde oylarda gözlenen değişimler, iktidar ve muhalefetteki partilerin her türlü icraatından, medyanın onları kitlelere aktarma biçiminden ve seçmenlerin yaşanan siyasal olayları algılama tarzından etkilenir. Bununla birlikte oy değişkenliğinin düzeyinde belirleyici unsurların başında bir ülkedeki bağımsızların oranı gelmektedir. Seçmenler arasında bağımsızların artması oranında seçimlerde oy değişkenliği ihtimali artmaktadır. Çünkü bu grup kısa dönemli faktörlerin etkisine daha açık hale gelmektedirler.

Diğer açıdan bakıldığında seçmenler arasında bir partiyle kendilerini özdeşleştirenlerin sayısının artması ölçüsünde seçimlerde oy değişkenliği ihtimali azalmaktadır. Büyük sosyal, siyasal ve ekonomik bunalımların ardından yapılan seçimlerde yaşanan yüksek oy dalgalanmaların temel

nedeni, siyasal partilere yönelik küskünlük nedeniyle seçmenler arasında bağımsızların sayısının artmasıdır.

Seçmenlerin kendilerini bir partiyle özdeşleştirmelerinde onların değerlere (din, ideoloji, vs.) yönelik tutumlarının sosyoekonomik konumlarına göre daha önemli olduğu bulunmuştur. Diğer bir ifadeyle değer temelli oy vermenin artması ölçüsünde seçimlerde oy değişkenliği ihtimali azalmaktadır.

Seçimlerde oy değişkenliğini azaltan bir başka faktör de ülkede siyasal demokrasinin uygulanma süresidir. Daha uzun süreli yerleşik demokrasilerde oy dalgalanması daha az görülmektedir. Çoğulcu demokrasiye yakın zamanlarda geçen Doğu Avrupa ülkeleri ve Latin Amerika'da yüksek oy dalgalanmaları yaşanırken, kurumsallaşmış bir demokrasiye sahip Batı Avrupa ülkelerinde daha düşük oy dalgalanmaları görülmektedir. Bunun temel nedeni birincisinde parti bağlılıkları ve parti kimlikleri henüz oturmamış iken, ikincisinde nesilden nesile aktarılan parti kimliklerinin seçimlerde nispeten kalıcı bir etki yapmasıdır.

Bununla birlikte yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, Batı Avrupa ve ABD gibi yerleşik demokrasilerde de yüksek oy değişkenlikleri gözlemişlerdir. Bunda etkin olan faktörlerden biri, seçmenlerde geçmiş yıllarda yüksek oranda gözlenen değer temelli oy vermenin düşüşüdür. Diğer bir ifadeyle sağ ve sol partiler arasında artık fazla bir farkın kalmadığını düşünen seçmenler kısa dönemli faktörlerin etkisine daha açık hale gelmekte ve sık sık oy verme davranışını değiştirebilmektedirler.

Çok yüksek oy dalgalanmaları seçimleri piyangoya dönüştüreceğinden ve temsilcilerin seçmenlere karşı hesap verirliğini azaltacağından demokrasi açısından sağlıklı değildir. Demokrasi açısından gerekli ve yararlı olan düşük oy dalgalanmasıdır. Bu sayede seçmenlerle siyasal partiler arasındaki "istek-cevap" mekanizmasının düzenli bir şekilde işlemesi mümkün olabilir. Bununla birlikte düşük dalgalı bir seçim sürecini kontrol altına almak kolay değildir. Çünkü düşük dalgalı seçimler için gerekli olan koşullar (kurumsallaşmış bir demokrasi, seçmenler arasında değerlere dayalı oy verme davranışının yaygın olması ve ülkenin derin ekonomik, sosyal ve siyasal bunalımlara düşmemesi) kısa dönemlik çalışmalarla elde edilecek hedefler değildir. Bunlar içinde ülkelerin yapmaya çalışabileceği en somut hedef, ülkeyi sosyal, siyasal ve ekonomik bunalımlardan koruyacak ve sistemde istikrarı sağlayacak politikalar olmalıdır. Düşük oy dalgalanması için gerekli diğer hedeflerden kurumsal demokrasi uzun bir zamana ihtiyaç gösterirken, toplumu değer temelinde farklı gruplar halinde eğitmek, olumsuz etkileri de olabileceği için, hükümetlerin tercih etmekten kaçınacakları bir politikadır.

KAYNAKÇA

BARTOLINI, Stefano ve Peter MAIR, **Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

BIRCH, Sarah, "Electoral Systems and Party System Stability in Post-Communist Europe", (Paper prepared for presentation at the 97th annual meeting of the American Political Science Association, San Francisco, 30 August – 2 September, 2001), <http://www.google.com.tr/search?q=cache:V7PVbHE9l40J:www2.essex.ac.uk/elect/database/papers/SBvolatility.pdf+party+volatility&hl=tr&ie=UTF-8&inlang=tr> (25.06.2004)

BROWN, Courtney, **Ballots of Tumult: A Portrait of Volatility in American Voting**, The University of Michigan Press, 1991.

BUDGE, Ian, "Electoral Volatility: Issue Effects and Basic Change in 23 Post-War Democracies", **Electoral Studies**, no.1, (1982), ss.147-168.

CONVERSE, Philip E., "Of Time and Partisan Stability" **Comparative Political Studies,** no.2, (1969), ss.139-171.

COPPEDGE, Michael, **"The Dynamic Diversity of Latin American Party Systems", <**http://www.nd.edu/~mcoppedg/crd/ddlaps.htm> (25.06.2004)

COTTA, Maurizio, "Structuring the New Party Systems After the Dictatorship: Coalitions, Alliances, Fusionsand Splits During the Transition and Post-Transition Phase", Geoffrey PRıDHAM ve G. LEWIS (eds.), **Stabilising Fragile Democracies: Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe**, Routledge, London ve New York, 1996.

CREWE, Ivor ve David DENVER (eds.), **Electoral Change in Western Democracies: Patterns and Sources of Electoral Volatility** Croom Helm Ltd., London, 1985

DALTON, Russell J. ve Martin P. WATTENBERG, "Partisan Change and the Democratic Process", Russell J. DALTON ve Martin P. WATTENBERG (eds.), **Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies,**. Oxford University Press, Oxford, 2000.

DALTON, Russell J., Scott C. FLANAGAN ve Paul BECK (eds.), **Electoral Change in Advanced Industrial Democracies: Realignment or Dealignment?**, Princeton University Press, Princeton, 1984

DRUMMOND, Andrew, "Electoral Volatility and Party Decline in Western Democracies: 1970-1995", Center for the Study of Democracy, (March 2, 2002), <http://repositories.cdlib.org/csd/02-02> (25.06.2004).

DUNCAN, Phil, "Outlook Still Ominous for Incumbents", **Congressional Quarterly Weekly Report**, c. 51, no. 46, (November 1993), s.3234.

DUVERGER, M., **Political Parties: Their Organisation and Activity in the Modern State**, 2nd ed. John Wiley, London, 1959.

"Flighty", **Economist**, c.335, no.7910 (April 1995), ss.47-48.

GAGLIOTI, Frank, "By-Election Result Reveals Ongoing Volatility in Rural Australia", **World Socialist Web Site, <**http://www.wsws.org/articles/2000/may2000/vic-m25.shtml > (25.06.2004).

JANDA, Kenneth, Jeffery BERRY ve Jerry GOLDMAN, **The Challenge of Democracy**, 5th edition, Houghton Mifflin, Boston, 1997.

JENNIFER, Mona, "Portrait of America", **Economist**, c.338, no.7952, (Ekim 1996), s.34.

KEITH, Bruce, E., David, B. MAGLEBY, Candice J. NELSON, Elizabeth ORR, Mark C. WESTLY ve Raymond E. WOLFINGER, **The Myth of the Independent Voter**, University of California Press, Los Angeles, 1992.

KORASTELEVA, Elena A., "Electoral Volatility in Postcommunist Belarus: Explaining the Paradox," **Party Politics**, no.6 (Temmuz 2000), ss. 343-358.

LIPSET, Seymour M. ve Stein ROKKAN (eds.), **Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives,.**Free Press, New York, 1967.

MAINWARING, Scott**,** "Electoral Volatility in Brazil," **Party Politics**, no.4 (Ekim 1998), 523-545.

MAINWARING, Scott ve Timothy R. SCULLY, **Building Democratic Institutions: Party Systems in Latin America**, Stanford University Press, Stanford, CA, 1995.

MAIR, Peter, **Party System Change: Approaches and Interpretations**: Oxford University Pres, New York, 1997.

PEDERSEN, Mogens, 'The Dynamics of European Party Systems: Changing Patterns of Electoral Volatility", **European Journal of Political Research,** no.7, (1979), ss.1-26.

PEDERSEN, Mogens, "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems 1948-1977: Explorations and Explanation", Hans Daalder ve Peter Mair (eds.), **Western European Party Systems: Continuity and Change,.**Sage Publications, Beverly Hills, 1983.

"Politics", **Peace Research Abstracts Journal**, c.35, no.6 (Aralık 1998), s.821.

RICE, Tom W., "Partisan Change Among Native White Southerners: 1965-1982", **American Politics Quarterly**, c.22, no.2 (Nisan 1994), ss.244-251.

ROSE, Richard, Neil MUNRO ve Tom MACKIE, **Elections in Central and Eastern Europe Since 1990**, Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, Strathclyde, 1998.

ROSE, Richard ve Derek W. URWIN, "Persistence and Change in Western Party Systems Since 1945" **Political Studies**, c.18, no.3 (1970), ss.287-319.

TAN, Alexander C. ve Karl HO, "What if We Don't Party? Political Partisanship in Taiwan and Korea in the 1990s", Journal of Asian and African Studies, c.35, no.1 (2000), ss.67-84.

TOKA, Gabor, "Party Appeals and Voter Loyalty in New Democracies", **Political Studies**, c.46, no.3, ss.589-610.

WOODWARD, Dennis ve Brian COSTAR, "The Victorian Election of 18 September 1999: Another Case of Electoral Volatility?", **Australian Journal of Political Science**, c.35, no.1 (Mart 2000), ss.125-133.

WYMAN, Matthew, Stephen WHITE, Bill MILLER ve Paul HEYWOOD, "The Place of Party in Post-Communist Europe", **Party Politics,** c.1, v.4, (1995), ss.535-48.

ZOGBY, James, "Voter Volatility and Arab Americans" **Al-Ahram Weekly,** no. 475**,** (30 March - 5 April 2000).

Türkish Social Accounting Matrix for 1996

Murat ASLAN[•]

Abstract: This study is aimed at constructing detail social accounting matrix (SAM) for Turkey by using the most recent available data. In order to reconcile the inconsistency in data which are gathered from various official institutions, the study employs Cross Entropy method.

Key words: Social Accounting Matrix (SAM), Balancing SAM, Cross Entropy method, Data for CGE model.

1996 için Türk Sosyal Hesaplar Matrisi

Özet: Bu çalışmanın amacı mevcut dataları kullanarak Turkiye için bir Sosyal Hesaplar Matrisi hesaplamaktır. Mevcut datalar farklı kurumlar tarafından yayınlanmasından dolayı gözlenen uyumsuzlukları ortadan kaldırmak için Cross Entropy methodu kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hesaplar Matrisi (SHM), SHM uyumlaştırma metodları, Cross Entropy metodu, Hesaplanabilir denge modeli icin data.

1. INTRODUCTION

The main objective of the SAM is to elegantly show various interdependencies in a socioeconomic system as a whole by recording, as comprehensively as practicable, the actual and imputed transactions and transfers between various agents in the system (Round, 2003, p. 3). The input-output tables and national accounting statistics by their own rights are very useful in a variety of economic models. However, one of the tools that economic scientists can use to establish a real link between economic and social development for a given country should include disaggregated data showing an association between the real quantities (e.g., income, imports, exports) and microeconomic entities for a given country (Thorbecke, 2002, p.5).

In the construction process, several problems arise in estimating the SAM. Although it is very likely for researchers to find statistically coherent macroeconomic data (e.g., national accounting data that are published annually; supplementary data in public finance, such as tax rates for various institutions and indirect tax rates for domestic and imported commodities), data in disaggregated sectors (e.g., employment, input-output structure), data in the subcategory of goods and services that are subject to international trade, and

[•] Yard.Doç.Dr. Osmangazi Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü.

data in each type of household's demand over the commodity vector are all published with time lag and are based on different units (e.g., exchange rate, price indices).

When the collected data are inconsistent or there exists missing data for some of the variables, researchers employ so called SAM balancing techniques.

In order to overcome the data problems, we will use the Cross Entropy (CE) method as a SAM balancing technique. Recent studies by Golan, Judge and Robinson (1994) , Golan, Judge and Miller (1996) and Robinson, Cattaneo and El Said (2000) suggest that by using "maximum entropy econometrics"

techniques, researchers might be able to handle "ill-defined" data in constructing a SAM.

The objective of this research is to explain the details about the way we construct a SAM for Turkey. The organization of this chapter is as follows: In the first part, we give a brief survey of SAM literature. In the second part, we describe an aggregate-level SAM also known as macro-SAM. The third section describes the SAM we constructed for the Turkish economy. In the fourth section, we describe the Cross Entropy method, which we used as a device to reconcile the differences in information from various data-generation institutions. Finally, we give comments in our study and explain certain caveats in using the SAM we constructed.

2. WHAT IS SOCAIL ACCOUNTING MATRIX?

A SAM that includes both economic and social dimensions of a given country is a comprehensive, flexible and disaggregated framework that elaborates and articulates the generation of income by activities of production and the distribution and redistribution of income between the social groups (Round, 2003, p. 2).

National-income statistics provide abstract quantities for production, employment, trade and use of resources in these activities. On the other hand, another dimension of social research is to analyze the distribution of the resources in the income-generation process, including government revenues and expenditures over segments of the society. Therefore, the social accounting system can be very beneficial in applied work when issues related to distribution matter in analyzing the possible outcome of policy changes for a given country.

Although the Turkish economy has a long tradition of planning, there have been no official attempts to construct a SAM for Turkey (DeSantis and Ozhan ,1997, p. 284).[1] In general, scholars tended to construct relatively small SAMs according to their modeling needs.[2] There are only a few studies whose main objective is to construct a disaggregated SAM for Turkey.[3]

The SAM is a square matrix involving several transactions that take place in a given period (generally a year) by economic actors for a given country. In basic economic logic, if income exists due to a transaction, then there must be a corresponding expenditure and therefore the basic algorithm of the SAM is based on the Double-Entry Bookkeeping method where each account receives income on its raw account while making payments on its column account.[4] In general, a particular cell in a SAM, $\{t_{i,j}\}$, is defined as an income or the receipts of account *i* from accounts *j*, or inversely, it describes the payments of account *j* to account *i*. That is if *i* is a set describing the members of the set on the row and if *j* is the set that describes the member of the set on the column, then the SAM is $n \times n$ matrix with: $i, j: \quad \{i = 1,...n; j = 1,...n\}$. On the basis of Double-Entry Bookkeeping principles, the total resources (income) will be identical to total payments (expenses) for every account.

$$\sum_{j}^{n} t_{k,j} = \sum_{i}^{n} t_{i,k}$$

3. MACRO SAM FOR TURKISH ECONOMY FOR 1996

In order to build disaggregated SAM, the first step is building a macro SAM. The SAM with a highly aggregated format is defined as macro SAM. Basically, each cell in the macro SAM gives the sum of submatrices in the disaggregated SAM. Because the disaggregated data come from various sources with different

---

[1] Main data-producing institutions are State Institute of Statistics (SIS, henceforth), State Planning Organization (SPO, henceforth), the Treasury and the Central Bank of the Republic of Turkey (CBRT, henceforth).

[2] For example, Dervis et al. (1982), Celasun (1986), Lewis and Urata (1988), Yeldan (1988), Tunc (1997), and Harrison et al. (1996).

[3] See Kose and Yeldan (1996). These studies are Senesen (1984), Ozhan (1989), and DeSantis and Ozhan (1996).

[4] Traditionally, the receipts (revenue or income) of an account appear along its row and its expenses (payments) along its columns [Reinert and Roland-Holst (1997)].

dates of publication and with different valuation, the macro SAM draws the limit to which the totals of submatrices must be equal.

The macro SAM constructed for Turkey is displayed in table 1. We use four data sources in order to build the macro SAM: an input-output table, national-income statistics, balance-of-payments statistics and government statistics.[5] The macro SAM (SAM_{ij}) consists of nine accounts (i.e., $i=1, \ldots 9$).

The activity account ($SAM_{i,1}$) shows the payments for intermediate input ($SAM_{2,1}$), payments to labor ($SAM_{3,1}$), payments to capital and land ($SAM_{4,1}$), and net indirect tax payments ($SAM_{7,1}$) to government in the production process.[6] The sum of the overall-activity account will give the total value of production, while the sum of the third and fourth rows gives the net value added.

In the original input-output table, the depreciation allowances are subtracted from the operating surplus.

In the activity account, the government service production is assumed to equal to its wage payments. The depreciation allowances for the government activity account are added to the government wage bill.[7]

In order to calculate indirect taxes over the domestically produced commodities, we used both the input-output table and fiscal and financial statistics (SIS, 2002b). After subtracting the indirect taxes paid by the firms from the total indirect tax revenue (excluding indirect taxes over imports), we added residual indirect tax revenue to sectorial tax payments. In order to find the indirect tax on sectorial output, we used data from the Ministry of Finance, where a large portion of the indirect taxes are collected from the sale of oil and cars.[8]

The sum of the activity account ($SAM_{10,1}$) was carried to the commodity account, where we subtracted government subsidy payments ($SAM_{1,7}$) and exports ($SAM_{1,9}$) from the activity total in order to find the value of commodities sold in domestic markets.

---

[5] SIS released input-output data for 1996 in 2002, and we use the input-output table as the use table. The other data are gathered from various sources, including SPO, CBRT, the Treasury and the Ministry of Finance.

[6] Net indirect tax payments are calculated as a difference between the gross indirect tax payments and the production subsidy received from government.

[7] Similar treatment is made by Kose and Yeldan (1996). The majority of the government's current expenditures are payments for civil servants, and the depreciation allowances in the SIS table is a very minor part of the current expenditures—less than 2 percent.

[8] The calculation of indirect tax is explained in detail below.

Although the coverage of production-related subsidies distributed by the government is more than implied in the input-output table, we did not find any disaggregated sector-level data for other form of subsidies and therefore maintained the assumption of the input-output table. In the input-output table, the amount of subsidy is equal to the government transfers to SEEs for their duty losses.

The absorption in the economy ($SAM_{2,10}$) is equal to the sum of domestic supply ($SAM_{2,1}$), imports ($SAM_{2,9}$) and government indirect tax revenues on imports ($SAM_{2,7}$).

We assumed that total labor earnings are directly distributed to households ($SAM_{3,5}$). The part of the operating surplus received by the government ($SAM_{4,7}$) and the operating surplus for the agricultural sector is distributed to households.[9] The enterprise account ($SAM_{4,6}$) receives the remaining operating surplus.

Household-consumption expenditures, income tax payments and savings are calculated in the fifth column. The consumption expenditures were calculated from the use table. The income tax payments were calculated from fiscal and financial statistical data, and the savings were calculated as residual.[10]

In the enterprise account ($SAM_{i,6}$), stock changes were recorded as payments made by the enterprises.[11] We derived the income tax payments of private enterprises from public finance statistics. The private sector's interest payments for foreign debt were calculated from balance-of-payments statistics. We subtracted the government's foreign interest payments (calculated from fiscal statistics) from the total interest payments (balance-of-payments statistics) and took the residual as the private sector's interest payments to international financial markets.

In order to find the savings of the private enterprises, we used the net increase in deposits of the private firms into the banking system from 1996 to 1995, where we employed data from the electronic data-delivery system of CBRT. The dividend payments to households were calculated as residual.

3.1. Details for Government Accounts

---

[9] According to Yeldan (1997), more than 99 percent of lands in the agricultural sector belong to households, and less than 1 percent is controlled by corporations. Therefore, we directly distribute the operating surplus in agriculture to households.

[10] The calculation for household income explained in detail below.

[11] We will discuss some inconsistency in the stock changes in the official data.

Because most of the applied models focus on the government's policies, the row and column account for the government requires particular attention. The government's current and investment expenditures are calculated from the use table. The interest payments to both domestic and foreign markets are calculated from official fiscal statistics.

In Turkey, there are three different budgets. The calculation of the overall budget deficit requires combining these three budgets into a single budget system, which we call the overall public-sector budget. To find the overall government budget deficits, we combined the budget deficits/surplus of the Consolidated Budget, the Municipal Budget and the Budget of the Provincial Special Institution. The income-expenditure difference of the consolidated budget is equal to 1,238 trillion TL. For the same year, municipal institutions collected 362 trillion TL and spent 384 trillion TL. Province special administrations collected 92 trillion TL and spent 68 trillion TL, which implies that the former had a budget deficit of 22 trillion TL and that the latter had a 24 trillion TL surplus. The public-sector deficit is equal to the sum of these three accounts, which gives a total government budget deficit of 1,240 trillion TL.

After subtracting current, investment, and interest expenses and subsidy payments from the total government expenditure, we assumed that the remaining expenditures are government transfer payments to households.[12]

Total indirect income tax revenue was 1,701 trillion TL, the total direct income tax collection 966 trillion TL, the factor income total 675 trillion TL and other nontax income 168 trillions TL, all of which indicate a total government revenue of 3,510 trillion TL.

In the SIS (2002b), the indirect taxes collected from production totals 837 trillion TL. From government statistics, the taxes collected from foreign trade are 458 trillion TL. The remaining indirect tax was calculated as residual and amounted to 405 trillion TL and was collected mainly from the consumption of oil and the purchase of cars, etc. and are calculated from fiscal statistics by SIS (2002b).The tariff rate for a particular commodity was calculated according to the effective protection rate calculated in Harrison, Rutherford and Tarr (1996).

Non-tax income, consisting of government fees and fines, were distributed according to the share of direct income tax payments of economic institutions. The taxes on corporations were taken from government statistics and amount to 187 trillion TL (with the adjustment of non-tax income to 224 trillion TL). The

[12] See DeSantis and Ozhan (1996) for similar treatment.

implied income tax for households was calculated as residual and equals 910 trillion TL.

The tax-included current and investment spending for the government was calculated directly from SIS (2002b) by adjusting the government's commodity demand inclusive of indirect taxes. The government's current and investment expenditures are respectively 1,752 trillion TL and 750 trillion TL. In 1996, an interest payment for domestic liabilities was 1,329 trillion TL, while transfers to SEEs totaled 243 trillion TL. Other transfer payments (e.g., tax rebates, Social Security payments) specified in the consolidated budget were calculated as residual and assumed to be distributed directly to households.[13]

3.2. Details for Balance-of-Payments Accounts

In the SIS use table (2002a), net factor incomes from abroad are given as a number regardless of what institutions pay, or receive income from, abroad. In this study, we disaggregated the components of net factor income and distributed each payment (income) according to the respective institutions undertaking these transactions.

Net factor income in the balance-of-payments accounts includes remittance income, interest earnings, entrepreneur income and interest expenditures.[14] The net factor income from abroad in the national accounting statistics for 1996 was 206 trillion TL (or 2,540 trillion USD). In the official statistics for the consolidated budget, the interest payments for the foreign debt are 168 trillion TL. The private sector interest payments are calculated as residual.[15]

3.3. Details for Stock Changes

---

[13] In the SIS Household Income Distribution Survey Data (2003), the government transfers are taken as a single account. In order to create consistent data and to avoid ad hoc assumptions about the distribution parameters for each type of household from each type of transfer, we did not consider further disaggregating the data. However, the SAM we designed is flexible in terms of adding new accounts for applied research.

[14] In the study, we used the exchange rate calculated according to net factor income in national accounting in TL to net factor receipts from the rest of world from balance-of-payments statistics. Thus: (EXR = NFI(TL)/NFI($))= 81,085.43TL.

[15] Although the CBRT is considered to be a public institution in balance-of-payments and foreign-debt statistics, in public-sector statistics, the CBRT is considered to be a private institution. The official statistics would underestimate the actual interest payments of the overall public sector as Kose and Yeldan (1996) argue. However, because part of the budget deficit is financed through sources from the CBRT, we followed the official government statistics.

In the national-income accounts, the total stock-changes in the economy, based on current prices, are -79 trillion TL while in SIS (2002a)[16] it is 993 trillion TL Moreover, in the national-income statistics, the statistical difference between the expenditure method and the income method show a difference of -553 trillion TL. Kose and Yeldan (1996) find a similar inconsistency with the stock data in the input-output table for 1990. As Kose and Yeldan (1996) argue, the stock-change in services could be possible only if there is an opportunity to store the services. We believe that a positive or negative stock-change in the service sector is not logical, as indicated by SIS (2002b), and therefore we eliminated service-sector stocks in the system. In order to reestablish consistency (i.e., a balance in the row and column sum for the stock-change account; we distributed this difference to other institution accounts according to their share in final demand.

4. DISAGGREGATED 1996 SAM FOR TURKEY

The disaggregated SAM for Turkey consists of 48 accounts. Seventeen of the 48 accounts are production or activity accounts. Another 17 are commodity accounts. The remaining accounts are three primary factors of production, three households, one government, one enterprise, one stock-change, one income tax, one domestic indirect tax, one tariff revenue, one saving-investment and one rest-of-world

In table 2, we provide summary information about each account. The first part covers both production and commodity accounts. As in the original SIS table (2002b), we assume that each sector is producing one commodity. Therefore, we denote *A(i)* for production and *C(i)* for commodity, where *i=1,2, . . .17*. In the first column, CODE describes the code number, or shorthand definition, of accounts we used in the study. In the activity/commodity section, we provided the broad classification of the industries and their respective ISIC (International Standard Industrial Classification Number) code.

The data for activity, commodity and factors of production are adopted from the SIS input-output table[17] (2002a). The data for government-related accounts were derived from the following sources: SIS fiscal and financial statistics (2002b), the electronic data-delivery system of the Central Bank of Turkey, the electronic data-delivery system of the State Planning Organization and the National

[16] Note that both statistics are produced by the SIS.

[17] The input-output table is reorganized according to the tax, subsidy and stock-change adjustments we described above.

Income Year Book of the Treasury (2001). In order to calculate the sectorial level of the effective tariff rate, we borrowed data from Harrison, Rutherford, and Tarr (1996). The balance-of-payments data also were derived from the same data sources we describe for the government-related accounts. The sectorial level for imports was derived from the SIS supply table (2002a). The sectorial level of exports was derived from the SIS use table (2002a).

We provide household-related data in table 3. In order to calculate household-related variables, we used the following sources: Household Budget Survey Preliminary Results for 2002 (SIS,2003), Household Consumption Expenditure Survey for 1994 (SIS,1997), the TUSIAD report (2000) and Yeldan (1997).

Following Yeldan (1997), we assumed that remittance income is distributed 50 percent for HHP and HHM. In order to calculate share parameters from labor, agricultural operating surplus, entrepreneur income and government transfer payments, we used the 1994 SIS Household Income Distribution Survey (1997) and the TUSIAD report (2000) on income distribution and poverty.

After calculating the respective gross-income figures, we calculated the tax payments of each household. In Turkey, the income tax covers both incomes from primary factors of production and transfer payments. The exception is that in the tax system, the agricultural entrepreneur income has been provided a significant tax exemption. Following DeSantis and Ozhan (1997), we assumed that agricultural entrepreneur income is tax-exempt. The total withholding taxes for 1996 were 574 trillion TL. We distributed this tax over households according to their labor-income share. The remaining income tax collection of government is distributed to households according their gross income share in the total gross income.

In order to determine consumption spending by the households, we used the SIS Household Budget Survey (2003), which provides information for 1994 and 2002. In the SIS use table (2002b), household final consumption for each commodity was calculated as residual. However, the coverage of the commodity groups in the consumption survey does not match the classification in the use table. The definition of commodities in the consumption survey is not clear, either. In order to reconcile the differences, we first distributed commodities that are identical in both data sets (i.e., agriculture, food, textile, transportation, telecommunication, wood and furniture, etc.). Some of the commodities with different ISIC numbers in the use table were combined into one account in the consumption table. For example, energy (ISIC 69-71) and household dwelling (ISIC 97) were combined as a single item in the consumption survey. Using vertical and horizontal specification in the consumption survey, we adjusted

each household-category spending so that total spending in each category is consistent with both the use-table sum and the household-consumption share parameter implied in the consumption survey. After this allocation, the remaining consumption spending for each type of household and commodity was calculated by using a simple distributive share that we calculated from the consumption survey. In order to bring the row and column sums into equilibrium, we used the Cross Entropy method, which is discussed in the next section.

5. BALANCING THE SAM

The data we used to construct the SAM came from various sources (e.g., input-output table, government accounts, balance-of-payment accounts, household-income consumption surveys, income-distribution surveys). These data were collected in different time periods and were evaluated with different prices.[18]

Due to measurement errors (and possible sampling errors), incompatible data sources or lack of data, researchers suffer from inconsistency of the sum between columns and rows. The problem in estimating a disaggregated SAM for a recent year stems from the need to find an efficient (and cost-effective) way to incorporate and reconcile information from a variety of sources, including data from prior years (Robinson, Cottoaneo and El Said, 2000, p. 1). In this part, we discuss the theoretical underpinnings of the Cross Entropy approach, which we used as a balancing tool in the household account.

From the macro SAM, we know the exact sum of the columns and rows, which are identical. The sums of the submatrices in disaggregated accounts are expected to be equal to their corresponding aggregated vectors, which we calculated for the macro SAM. In the household submatrix, we know household gross income, tax payments and total consumption spending. However, the available data resulted in inequality between column accounts and row accounts in household consumption space.

The Cross Entropy approach is based on information theory developed by Shannon (1948). The estimation procedure is simply minimizing the Kullback-Leihler (1951) cross-entropy measures between the new and prior estimated

[18] Yearly CPI inflation in the 1990s was higher than 50 percent in the last decade. The disaggregated price movements did not necessarily follow CPI inflation on a one-to-one basis. Moreover, due to frequent crises, the excess fluctuations in the exchange rate also affect the domestic price of imported commodities.

probabilities. The method is introduced into the SAM literature by Golan, Judge and Robinson (1994).

Because we know the column sum (total consumption expenditure of each household), the total of commodity "c" for households and some of the distribution parameters in household consumption space, we want to find the distribution parameters for those commodities that were purchased by each type of household for which we do not have complete information.

Assume that QH_h is household h's total consumption spending and its purchase of good c is $t_{c,h}$ and QQ_c is the available quantity of commodity c for final consumption for the households. The sum of household h's expenditure on each good is expected not to exceed its total consumption spending as in CASE-A below. Assume that the existing household- consumption matrix in the SAM gives results such as in CASE-B.

$$\xrightarrow{CASE-A} QH_h = \sum_c^n t_{c,h} \qquad AND \qquad QQ_c = \sum_c t_{h,c}$$

$$\xrightarrow{CASE-B} QH_h \neq \sum_c^n t_{c,h} \qquad AND \qquad QQ_c \neq \sum_c t_{h,c}$$

Assume that there exists a coefficient matrix in the consumption household space such that:

$$A^*_{ch} = \frac{t_{c,h}}{QH_h} \qquad and \qquad QH_h = \sum_c^n t_{c,h}$$

and the initial unbalanced coefficient-matrix in the consumption household space is represented by $\overline{A_{c,h}}$, where the sums of columns or rows do not match the values calculated in the macro SAM.

If $\overline{A_{c,h}}$ is our prior information, and assuming we know QH_h with certainty, we can apply Kullback-Leibler (1951) measures of Cross Entropy probability distribution to the Cross Entropy SAM estimation. The problem is to find a new set of A^*_{ch} that minimizes the cross-entropy distance between the A^*_{ch} and $\overline{A_{c,h}}$

and also satisfies equilibrium conditions. Thus we solve the constraint-optimization problem in the form[19]:

$$\min H = \sum_c \sum_h A^*_{c,h} \ln \frac{A^*_{c,h}}{A_{c,h}} = \sum_c \sum_h A^*_{c,h} \ln A^*_{c,h} - \sum_c \sum_h A^*_{c,h} \ln \overline{A_{c,h}} \quad (1)$$

$$\text{Subject to } \sum_h A^*_{c,h}.QH_h = QQ_c \quad (2)$$

$$\sum_h A^*_{ch} = 1 \quad (3)$$

$$0 \le A^*_{c,h} \le 1 \quad (4)$$

Because the objective equation involves a natural logarithm, we need to add epsilon small number to the arguments of the equation. Applying a similar analogy in the Walrasian system of general equilibrium, because if all but one column-and-row sum are equal, then the last one must also be equal; therefore, when we wrote the computer program for the cross entropy, we dropped equation 4.

In order to balance the SAM, we used the method we described above. In our SAM, we used the Cross Entropy method for the commodity-household space for the nine commodities. For the remaining seven commodities, we estimated consistent results, and therefore these accounts are held fixed. In appendix 2-1, we provide the GAMS code for the Cross Entropy balancing system we wrote for the study.

6. CONCLUSION

This study was aimed at constructing the first comprehensive and detailed 1996 SAM for Turkey. In order to eliminate inconsistency in data we use Cross Entropy method.

Although the data used in this study, in general, show relatively good consistency, in a few areas we had difficulty. First, we found that the data in the

[19] The system of equatins are solved by using GAMS. The basic alghoritm of the solution can be thought as classical constraint optmizatıon technique. The GAMS code for the research is available upon request.

SIS Household Budget Survey (2003) are not compatible with the SIS (2002b) input-output table in terms of classification of the commodities. Because in the input-output table there is a single household account and the consumption expenditures are calculated as residual, we had to use the SIS Household Budget Survey (SIS, 2003) for 2002 in order to calculate disaggregated private expenditures. Although SIS (2003) provides main picture in terms of income distribution, the commodity coverage in this survey does not conform to the input-output classification. Therefore, some assumptions have been made in order to complete the estimates of the household-consumption expenditure matrix.

Second, as described by DeSantis and Ozhan (1997), we did not find comprehensive indirect tax rates over the each commodity we included in the system. It is very unfortunate that there is no official published data that portray disaggregated, indirect tax rates according to the ISIC code system.

Due to the shortcomings we explained above, we conclude that the data generation should be connected to some standards, such as ISIC code system. Therefore, when other researchers use the SAM we constructed, they should take account of these caveats.

REFERENCES

De Santis, R. A., Ozhan, H. G.,"A Social Accounting Matrix for Turkey 1990,".*Economic System Research*, 9, 281-285, 1997.

Dervis, K., J. de Melo, and S. Robinson, *General Equilibrium Models for Development Policy*. Cambridge University Press, 1982.

Emini, A. C.,"Des Implications économiques d'un Système imparfait de TVA : Étude du Système Fiscalo-Douanier du Cameroun à l'Aide d'un MCEG". Thèse de 3ème Cycle, Université de Yaounde II, Soa, 1998.

Golan, A., G. Judge, and D. Miller, *Maximum Entropy Econometrics*, West Sussex: John Wiley and Ltd., 1996.

Golan, A., G. Judge, and S. Robinson, "Recovering Information from Incomplete but Partial Multisectoral Economic Data". *Review of Economics and Statistics*. Vol. 76, pp. 541-549, 1994.

Kose, A., Yeldan, E., "Cok Sektorlu Hesaplanabilir Genel Denge Modellerinin Veri Tabani Uzerine Notlar: Turkiye 1990 Sosyal Hesaplar Matrisi," *ODTU Gelisme Dergisi*, 23(1),59-83, 1996

Özhan, H.G., "Turkiye Icin Sosyal Hesaplar Matrisine Dayali Bir Planlama Modeli,", DPT, Yayin No. 427, 1989.

Pyatt, G. and J. I. Round, "Accounting and Fixed-Price Multipliers in a Social Accounting Matrix Framework". in G. Pyatt and J. I. Round (Ed., 1990): Social Accounting Matrices. A Basis for Planning, A World Bank Symposium, The World Bank, Washington, D.C., pp. 186-206, 1990.

Pyatt, G., Thorbecke, E., *Planning Techniques for A Better Future*, Geneva: International Labor Office, 1976.

Robinson, S., A. Cattaneo & M. El-Said, "Updating and Estimating a Social Accounting Matrix Using Cross Entropy Methods", *Economic Systems Research*, 13 (1):47-64, 2001.

Round, J. I., "Constructing SAMs for Development Policy Analysis: Lessons Learned and Challenges Ahead," *Economic Systems Research*, 15(2), 2003.Senesen, G.G., "A Social Accounting Matrix for Turkey," *Toplum ve Ekonomi*, (1), 17-43, 1991.

SIS., *Household Income and Consumption Expenditure Survey,* 1994, Ankara: SIS Publication No: 2011 , 1997.

____, *The Input Output Structure of the Turkish Economy*, Ankara, SIS Publication No: 2488, 2002.a.

____, .*Fiscal and Financial Statistics*., Ankara, SIS Publication No: 2714, 2002.b.

____, "Household Budget Survey, Temporary Results", Retrieved February 18, 2004 from: http://www.die.gov.tr., 2003.

Thoebecke, E., "Social Accounting Matrix: Determnistic or Stochastic Concept," Paper Prepared for a conference in Honor of Graham Pyatt's retirement, at the Institute of Social Studies, The Hague, Netherlands, November 29 and 30, Retrieved March 21, 2004 from: http://people.cornell.edu/pages/et17/, ,2002.

Thorbecke, E., "The Use of Social Accounting Matrices in Modeling", Paper prepared for the 26th General Conference of The International Association for Research ,Retrieved March 21, 2004 from: http://people.cornell.edu/pages/et17/, ,2000.

TUSIAD ," Individual Income Distribution in Turkey, A Comparison with the European Union", T/2000-12/296, 2000.

Table 1 : Turkish Macro SAM for 1996[1] (Trillion TL)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1 A		243448					2434		36532	282414
2 C	117523				107582	7791	24382	32053		289331
3 L	32735									32735
4 K	119733									119733
5 HH			32735			103811	8024		291	144861
6 ENT				112985			1329		255	114569
7 G	12423	4585		6748	9095	2244				35095
8 S-I					28184	550	-1240		4561	32053
9 ROW		41299				173	168			41640
10 Total	282414	289332	32735	119733	144861	114569	35097	32053	41639	1092431

Source: Our own calculation based on the 1996 SIS Input-Output Table (2002a). Tax data are based on SIS financial statistics for Turkey (2002b). Transfer data are calculated from electronic data-delivery services of the SPO, the Treasury and the Central Bank.

[1] Due to rounding, there are slight differences between the row and the column sum. The disaggregated SAM does not have rounding, and therefore the reader should use the numbers in the disaggregated SAM.

Note: The data for the rest of the world is evaluated according to an exchange rate of 1US$=81,085.43TL.

Abbreviations: AC, activity; CO, commodity; L, labor; K, capital and land; HH, households; ENT, private enterprises; G, government; S-I, saving investment (by sector of destination); and ROW, rest of world.

Table 2: Nomenclature of the Accounts

PART I: ACTIVITY AND COMMODITY ACCOUNTS		
CODE*	Sector/Commodity Name	ISIC Code
A1-C1	Agriculture and Animal	01-07
A2-C2	Mining and Quarrying	08-12
A3-C3	Food and Food Processing	13-25
A4-C44	Textile and Footwear	26-32
A5-C5	Light Manufacture I: Wood, Furniture, Etc.	33-37
A6-C6	Petroleum	38
A7-C7	Chemical	39-42
A8-C8	Light Manufacture II: Plastic, Glass, Ceramic, Etc.	43-49
A9-C9	Steel, Iron and Other Metals	50-52
A10-C10	Heavy Manufacture: Engine, Electrical and Electronic	53-68
A11-C11	Energy	69-71
A12-C12	Construction	72
A13-C13	Tourism	76-77
A14-C14	Transportation	78-82
A15-C15	Finance	84-85
A16-C16	Other Private Services	73-75,83-86, 95
A17-C17	Government Services	96
PART II: FACTORS OF PRODUCTION		
LAB	Wages for Labor	
CAP	Operating Surplus	
LAND	Operating Surplus in Agriculture	
PART III: DOMESTIC INSTITUIONS		
HHP	Households in Bottom 30% of the Income Distribution	Household Income
HHM	Households in 30% to 70% of the Income Distribution	Household Income
HHR	Households in Top 30% of the Income Distribution	Household Income
GOV	Government	Fiscal and Financial
ENT	Private Enterprises	National Income Account,
PART IV: TAXES		
STAX	Indirect Tax Revenue from Domestic Commodities	Fiscal and Financial
TAR	Tariff Revenue from Imports	Fiscal and Financial
YTAX	Income Tax and Other Fees and Penalties	Fiscal and Financial
PART V: CAPITAL ACCOUNT		
STK	Stock Changes	National Accounting
S-I	Savings in Row Account, Investment by Sector of	National Accounting,
PART VI: REST OF WORLD		
ROW	Rest of world	Balance-of-Payments

(*) Throughout the study, we will use this code. The code number is *A(i)* when it is production-related and *C(i)* when it is marketed as a commodity.

Table 3: Household Supplementary Data for the SAM

	HHP	HHM	HHR
1-Labor Income %	14	34.2	52.8
2-Operating Surplus in Agriculture %	6	29.2	64.8
3-Enterpreneuer-(Nonagriculture) %	5.8	26	68.2
4-Transfer Income			
4a-Government %	12.1	21.6	66.3
4b-Remittance %	50	50	-
6-Implied Gross Income (trillions TL)	12,052	42,377	96,394
6a-Witholding Tax (trillions TL)	804	1,963	2,973
6b-Other Income Taxes (trillions TL)	268	943	2,144
6c-Total Income Tax (a+b)	1,071	2,906	5,118
7-Disposable Income	10,980	39,471	91,276
8-Consumption Expenditures	10,296	33,045	64,240
9-Savings	685	6,425	27,035

Source: Our own calculation, based on SIS Household Income Distribution Survey (1997), TUSIAD (2000), SIS Fiscal and Financial Statistics (2002b), SIS Household Budget Survey (2003)

Table 4. Turkish SAM for 1996 (in Trillions TL)

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7
A1							
A2							
A3							
A4							
A5							
A6							
A7							
A8							
A9							
A10							
A11							
A12							
A13							
A14							
A15							
A16							
A17							
C1	7536	9.95	5239	1357	345.9		11.04
C2	8.53	1.63	43.5	14.44	1.69	2865	162
C3	803.9	0.08	2594	208.1	7.8	0.17	43.85
C4	97.15	3.08	57.36	5511	12.04	0.69	9.17
C5	73.42	3.11	251.2	96.97	1615	0.89	19.19
C6	865.4	105.9	196	227.7	74.52	5.18	200.9
C7	1148	8.32	114.9	535	122	23.11	1272
C8	290	25.49	290.9	443.3	51	9.94	121.1
C9	9.3	9.77	38.33	10.71	2.86	2.81	1.85
C10	329.2	47.07	320.4	261.7	183.4	9.33	98.9
C11	169.9	57.51	295.9	482.8	151.1	56.32	151
C12							
C13	22.28	0.33					
C14	535.6	60.22	917.2	420.7	246.6	319.3	217.8
C15	1752	53.95	188.2	402.6	135.6	5.18	142.5
C16	959.7	99.79	1680	813.7	460.6	110.6	455.6
C17							
LAB	2814	429.9	861.2	1219	314.1	56.81	364.3
CAP		1337	4800	4406	2008	1151	1673
LAND	21816						
HHP							
HHM							
HHR							
GOV							
ENT							
STK							
STAX	816.1	58.12	1294	193.5	56.2	6430	118.4
TARIFF							
S-I							
ROW							
TOTAL	40046	2311	19182	16605	5788	11046	5063

Table 4. (Continued)

	A8	A9	A10	A11	A12	A13	A14
A1							
A2							
A3							
A4							
A5							
A6							
A7							
A8							
A9							
A10							
A11							
A12							
A13							
A14							
A15							
A16							
A17							
C1	99.13	0.19	3.6	2.49	68.8	634.3	32.18
C2	442.4	343.9	36.82	833	359.8	15.36	11.12
C3	57.18	0.03	0.5	4.04		1358	524.7
C4	49.13	2.48	163.9	13.1	1.76	2.65	11.73
C5	140.8	40.12	541.1	12.72	359.5	124.9	79
C6	184.8	231	115.2	210	366.4	89.78	4520
C7	1259	37.43	285.4	7.66	209		65.71
C8	764.5	30.62	367.5	6.77	2801	109.3	413.6
C9	104.3	2098	3129	2.91	2325		14.39
C10	276.5	192.5	4414	52.73	909.3	135.7	805.3
C11	480.9	516.9	438.2	166.8	187	258.7	45.94
C12							
C13				3.86		36.64	1097
C14	447.1	485.4	1013	141.2	951.7	450.2	1452
C15	289.1	93.48	445.5	30.79	433.6	141.7	152.5
C16	640.8	606.6	2093	127.1	1889	647.8	2491
C17							
LAB	699.9	458.1	1554	641.4	953.1	1551	2798
CAP	3487	1886	8695	3051	7579	2680	15811
LAND							
HHP							
HHM							
HHR							
GOV							
ENT							
STK							
STAX	122.3	98.77	556.6	32.46	127.9	56.79	203.8
TARIFF							
S-I							
ROW							
TOTAL	9545	7121	23852	5340	19521	8293	30529

Table 4. (Continued)

	A15	A16	A17	C1	C2	C3	C4
A1				38540			
A2					2311		
A3						19162	
A4							16605
A5							
A6							
A7							
A8							
A9							
A10							
A11							
A12							
A13							
A14							
A15							
A16							
A17							
C1	0.6	62.36					
C2	4.12	90.16					
C3		90.84					
C4		70.95					
C5	318	867.8					
C6	53.32	462.3					
C7		327.3					
C8	20.86	481.2					
C9		136.6					
C10	49.53	1414					
C11	189.4	952.3					
C12		366.9					
C13	24.31	686.5					
C14	342.4	1206					
C15	840.1	3655					
C16	1222	4608					
C17							
LAB	1711	4440	11869				
CAP	5175	34177					
LAND							
HHP							
HHM							
HHR							
GOV							
ENT							
STK							
STAX	86.04	2172					
TARIFF				203.9	9.09	362.6	229
S-I							
ROW				1713	4187	1979	2259
TOTAL	10038	56267	11869	40457	6507	21504	19092

Table 4. (Continued)

	C5	C6	C7	C8	C9	C10	C11
A1							
A2							
A3							
A4							
A5	5788						
A6		11046					
A7			5063				
A8				9545			
A9					7121		
A10						23852	
A11							5309
A12							
A13							
A14							
A15							
A16							
A17							
C1							
C2							
C3							
C4							
C5							
C6							
C7							
C8							
C9							
C10							
C11							
C12							
C13							
C14							
C15							
C16							
C17							
LAB							
CAP							
LAND							
HHP							
HHM							
HHR							
GOV							
ENT							
STK							
STAX							
TARIFF	91.56	87.27	1768	329.9	319.4	1184	0.65
S-I							
ROW	892	973.5	3916	2335	4480	15101	10.2
TOTAL	6772	12107	10747	12210	11921	40138	5319

Table 4. (Continued)

	C12	C13	C14	C15	C16	C17	LAB
A1							
A2							
A3							
A4							
A5							
A6							
A7							
A8							
A9							
A10							
A11							
A12	19521						
A13		8293					
A14			29746				
A15				10038			
A16					56172		
A17						11869	
C1							
C2							
C3							
C4							
C5							
C6							
C7							
C8							
C9							
C10							
C11							
C12							
C13							
C14							
C15							
C16							
C17							
LAB							
CAP							
LAND							
HHP							4583
HHM							11196
HHR							16957
GOV							
ENT							
STK							
STAX							
TARIFF							
S-I							
ROW	23.49	955.8	1423	68.53	983		
TOTAL	19545	9249	31169	10106	57155	11869	32735

Table 4. (Continued)

	CAP	LAND	HHP	HHM	HHR	ENT	STK
A1							
A2							
A3							
A4							
A5							
A6							
A7							
A8							
A9							
A10							
A11							
A12							
A13							
A14							
A15							
A16							
A17							
C1			2067	6590	12754		1460
C2			12.85	84.11	485.5		454.2
C3			2381	5371	5450		
C4			421.9	1362	2858		2373
C5			113.8	433.9	1178		161.8
C6			509.1	1643	3445		-2172
C7			296.5	956.9	2007		1591
C8			372.7	790.7	2937		365.3
C9			70.21	225.5	473.5		1856
C10			935.4	2370	6984		1702
C11			38.56	124.8	261.7		
C12							
C13			103.9	1449	3385		
C14			519.4	3815	8663		
C15			41.07	132.4	277.2		
C16			2412	7698	13081		
C17							
LAB							
CAP							
LAND							
HHP		1309				5148	
HHM		6370				23077	
HHR		14137				60532	
GOV	6748		1072	2906	5119	2245	
ENT	91168						
STK						7791	
STAX							
TARIFF							
S-I			684.5	6425	27036	5747	
ROW						173.3	
TOTAL	97916	21816	12052	42377	96394	104713	7791

Table 4. (Continued)

	STK	STAX	TARIFF	S-I	ROW	TOTAL
A1						40046
A2						2311
A3						19182
A4						16605
A5						5788
A6						11046
A7						5063
A8						9545
A9						7121
A10						23852
A11						5340
A12						19521
A13						8293
A14						30529
A15						10038
A16						56267
A17						11869
C1	1460			56.07	1655	40457
C2	454.2				230.2	6507
C3					2492	21504
C4	2373			1.13	5795	19092
C5	161.8			4.06	276.2	6772
C6	-2172				221.6	12107
C7	1591				417.5	10747
C8	365.3				1414	12210
C9	1856				1404	11921
C10	1702			14388	2638	40138
C11					21.62	5319
C12				13950		19545
C13					1782	9249
C14				1287	6365	31169
C15					312.9	10106
C16				2368	11507	57155
C17						11869
LAB						32735
CAP						97916
LAND						21816
HHP					145.5	12052
HHM					145.5	42377
HHR						96394
GOV		12423	4586			35098
ENT					255	104713
STK						7791
STAX						12423
TARIFF						4586
S-I					4562	32054
ROW						41640
TOTAL	7791	12423	4586	32054	41640	

Peyami Safa'ya Göre Türk Dili
(Türkçenin Sorunları / Çözüm Önerileri)

Yusuf AKÇAY[•]

Özet: Bu makalede, Peyami Safa'nın Türkçenin belli başlı sorunları ve bu sorunların çözümüyle ilgili olarak ortaya koyduğu düşünceleri belirtilmeye çalışılmıştır. Amacımız Peyami Safa'nın düşüncelerinden hareketle, Türkçenin hemen her devirde aynı sorunlarla karşılaştığını ve bu sorunların çözümünde doğru ve kararlı adımların atılması gerektiği fikrini yeniden anımsatmaktır. Dolayısıyla söz konusu satırlar, okuyucunun zihninde toplumun bütün bireylerine bir Türkçe bilinci kazandırma fikrini hatırlattığı ölçüde anlamlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler : Peyami Safa, Türkçe bilinci, Türkçenin sorunları, çözüm önerileri

Peyami Safa's Perspective of Turkish Language
(Problems and Solutions for Turkish)

Abstract: İn this article, Peyami Safa's ideas about Turkish language, problems of it and his solutions for these problems discussed. By moving from the ideas of Peyami Safa, we aimed to remind that Turkish language faces the same problems in every era and to solve these problems it is necessary to act determinedly and truly. So this article will be meaningful if it make readers think that every individual of Turkish society should have Turkish language consciousness.

Key Words: Peyami Safa, problems of Turkish, proposals of solutions for problems of Turkish language, Turkis language consciousness.

[•] Arş. Gör, Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi,Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

GİRİŞ

Türk düşüncesinin önemli isimlerinden biri olan Peyami Safa, hemen her meselede fikirlerini ifade etmekten kaçınmamıştır. Bu yüzden onun Türk edebiyatının en verimli yazarlarından biri olduğu muhakkaktır. Peyami Safa'nın üzerinde titizlikle durduğu konulardan biri de Türkçe'dir. Yazılarında Türk dilinin hem güncel sorunlarına hem de ileriki dönemlerde sıkıntı yaratabilecek noktalarına temas eden Peyami Safa, söz konusu problemlerin çözüm yollarını da göstermek suretiyle dili bir çıkmaza sokan zihniyete doğrudan doğruya tavır almıştır. Çalışmamızda Peyami Safa'nın Türkçe hususundaki görüşlerini ifade ederken aynı zamanda bir devrin iki farklı zihniyet dünyası da kendiliğinden ortaya çıkmış olmaktadır. Hiç şüphesiz bu durum Cumhuriyet döneminde Türkçenin geçirdiği süreci doğru okumamızda bize yardımcı olacaktır.

TÜRK DİLİNİN SORUNLARI

Türk Dilinde Sadeleşme Hareketleri

Peyami Safa'nın özellikle Genç Kalemler ile sistemleşen sadeleşme hareketine cephe aldığını görüyoruz. "*Lisân için, fikrin fedâ edilemeyeceği*" kanaatinde olan Safa, lisânı sadeleştirmek için basit fikirlerin sınırlı lügati içinde bocalamayı gericilik olarak -kendi ifadesiyle söyleyelim- "tereddî" olarak nitelendirir ve bu yüzden Genç Kalemler'in önemli isimlerinden Ömer Seyfettin'i tenkit eder. Safa'ya göre Ömer Seyfettin'in eserlerinde "*muğlak bir ruh tahliline rastlayamadığımız gibi, sadelik fikri onda basitliğe dönmüştür*." Safa (1932a)

Yeni Lisan Hareketi ve Genç Kalemler'e karşı olduğunu her fırsatta dile getiren Peyami Safa, Genç Kalemler'in konuşma dilini yazı diline yaklaştırma gayesini de eleştirir. Safa'ya göre yazı dilinin her şubesi bir uzmanlığın ifadesidir. Bu anlamda ihtisas derinleştikçe konuşma diliyle yazı dili arasındaki farklılık da artmaktadır. Yine Peyami Safa, konuşma dilinin yazı dilinden ayrılması gerektiğini, konuşurken mimik ve jest yardımlarının birçok kelimeyi tasarruf ettirmesinden hareketle izah eder. Fakat yazı dilinde böyle bir kolaylık yoktur. Bu bakımdan Safa'ya göre Genç Kalemler'in böylesine bir gaye edinmeleri anlamsızdır. Safa (1946) Öte yandan konuşma dili ortak/müşterek bir dildir. İlim dili ise özeldir. İlim dili prezisyon ister; fakat halk dili bundan mahrumdur. Safa (1999, s.193)

Türk Dili ve Yabancı Kelimeler

Peyami Safa'ya göre hiçbir dil, "öz", "sâfiyet" hâlinde değildir. Çünkü evrensel münasebetler dil üzerinde etki ve tesir sahibidir. Safa (1932b) Bu anlamda her dil başka dillerin terkibidir. Bu yüzden "öztürkçe" talebinde bulunanlar "itidâlli" olmak zorundadır. Safa (1958a)

Peyami Safa'nın kelime alışverişindeki temel prensibi, bu alışverişin bir realite olduğu ve buna karşı koymanın mümkün olmadığı şeklindedir. Safa, yabancı dillerden kelime almanın kaçınılmaz olduğunu söylemekle birlikte kâide -tamlamalar, terkipler gibi.- alınmasına karşı çıkar. "*Bütün müstakil milletler (bütün!) birbirlerinden kelime alabilirler; fakat hiçbir müstakil millet (hiçbir!) ihtiyacı yoksa kâide alamaz.*" Safa (1999, s.35) Bu yüzden Safa'ya göre üzerinde durulması gereken esas nokta kâide alışverişidir.Çünkü bu, kültür emperyalizminin en sinsi ve en tehlikeli şeklidir ki dili temelinden sarsar. Safa'ya göre "*Bir yabancı dilin emrinde kalmakla bir yabancı orduya köle olmak arasında fark yoktur.* Safa (1938a)

Safa'ya göre dilimize giren her kelime, lügatimize alınmamalıdır. Evvela onun bizimle aynîleşmesi, bizim malımız olması gerekir. "*Tebâsını değiştiren her yabancı Türk olamayacağı gibi, imlâsını değiştiren her kelime de kolayca Türk lügatinde yer alamaz*." Safa (1939a)

Yabancı kelimeler karşısındaki tutumumuz her şeyden önce bakış açısıyla ilgili bir problemdir. Bu problemin temelinde ise Peyami Safa'nın "*Yunus Emre'nin dilini anlamayan Türk münevverlerinin kafasında Voltaire'in Fransızcası hâla saltanat sürüyor*." şeklinde ifade ettiği bir dil bilinci yoksunluğu vardır. Safa (1999, s.13) Aslolan kendi diline, düşmanca ve tepeden değil, dostça bakmaktır. Çünkü ortak bir Türkçe bilinci etrafında oluşturulacak olan ittifak, diğer küçük meselelerin çözümünü de kolaylaştıracaktır. Bu yüzden dilimize giren mefhumlar, Peyami Safa'nın ifadesiyle Türk dilinden önce Türk düşüncesine mâl edilmelidir. Kendisinin de söylediği gibi "*dil, düşüncenin ifade vasıtasıdır*" ve "*en büyük hatalarımızdan biri dil davasını, düşünce davasından ayrı bir mesele gibi ele almak olmuştur*." Safa (1950)

Peyami Safa'nın yabancı kelimeler karşısındaki tutumu, körü körüne bir bağlılıktan veya düşmanlıktan çok bilimsel, dolayısıyla tarafsız bir tutumdur. Onun itiraz ettiği noktalardan biri karşılığı bulunabilecek bir yabancı kelimeyi ithal etmektir: *"...karşılığı bulunabilecek bir yabancı kelimeyi Türk lügatine sokmak Türkçe'nin kendi kaynaklarıyla zenginleşmesi ve tekâmül etmesi kabiliyetini bıçaklamaktadır*." Safa (1939a)

Peyami Safa, her meselede olduğu gibi, dil münakaşasında da aşırılıktan uzak durulmasını istemektedir:

> Aşırı yabancı kelime düşmanlığı nasıl bir dil taassubu ise, Türkçe karşılığı bulunan veya bulunabilecek olan yabancı kelime hayranlığı da züppeliktir. Zaten bu memleket ne çekmiş ve çekiyorsa softa ve züppe kafası yüzünden çekmiyor mu? Safa (1958a)

Peyami Safa'nın, yabancı kelimeler karşısındaki birleştirici ve bilinçli tavrını göstermesi bakımından alıntılayacağımız şu cümleler onun konu üzerindeki hassasiyetini daha net çizgilerle ortaya koyacaktır:

> Bu münakaşada belki yarımşar yarımşar, fakat herkes haklıdır. İçinde yabancı kelime olmayan tek bir medenî lisan yoktur; yabancı kelimeden korkmayalım. Fakat yabancı kelimelere kapılarını ardına kadar açmış tek bir medenî lisan da yoktur. Lisanın kapıları önüne kontrol koyalım. Bu kontrol, ne maarif müfettişidir, ne de dil kurumu üyesi. Bu kontrol Türk sanatkârının zevkidir: Ona güveniniz. Safa (1999, s. 71)

Peyami Safa'nın yabancı kelimelere karşı gösterdiği bu hassasiyet, onu muhafazakârlıktan, kendi tâbiriyle "dil otarşisi"nden kurtarmıştır. O, fazla yabancı kelime kullanmaktan kendini men etmesini bildiği gibi, "mâna inceliklerini bile bile fedâ etmemek" için romanlarında yabancı kelimelere yer vermekten de kaçınmamıştır. Safa (1955) Bu bakımdan Peyami Safa'nın, dengeli, uyumlu ve gelişime açık olmakla beraber Türkçeyi de değerli gören bir bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. O, gösteriş ve kompleks yüzünden yabancı kelime kullananları züppelikle, körü körüne "medeniyet trenini" Safa (1999, s.58) kaçıranları da softalıkla nitelendirmiştir. Safa (1958b)

Terimler

Peyami Safa, terim kargaşalığının ana sebebi olarak eğitim kurumlarının sistemsiz oluşunu gösterir. O terim meselesinde ana dille mektep, hayat diliyle mektep, kültür diliyle mektep ve neticede mekteple mektep arasında bir alakanın aranması ve bir birliğe varılmasını ister. Çünkü bu birlik olmadığı için liseden üniversiteye geçen öğrenci ya tıp fakültesinde olduğu gibi Lâtince terimlerle ya da edebiyat fakültesinde olduğu gibi Arapça, Farsça, Latince, Fransızca, Yunanca ve Türkçeden mürekkep ıstılahlarla karşılaşmaktadır. Bütün bu terim karmaşasının giderilmesi Safa'ya göre sistemin yeni baştan yapılandırılmasıyla mümkündür:

> ...ve bunu kuracak, mütehassıs ,devamlı her mektebin, her maarif müessesesinin murahhaslarından mürekkep, vekilin kaprislerinden ve politika tesirlerinden azâde, seçim yoluyla iş başına gelmiş, devresi bitmedikçe azlolunmayan adamları yan yana getirmiş, büyük bir maarif meclisidir. Safa (1939b)

Peyami Safa, Türkçe'deki terim kargaşalığının sona ermesi için Batı terminolojisinin (Greko-Latin milletlerinin ortak sistemi) kabul edilmesini önermektedir. Safa, evvela terimleri sınıflandırmakla meseleye yaklaşıyor. Safa'ya göre terimler kullanımları itibariyle üçe ayrılırlar: İlim dilinde kullanılanlar (ekolali,gnostik,lojistik,psikofizik vb.), hem ilim hem hayat dilinde kullanılanlar (ruh, tecrübe, vaka, irâde vs), hem ilim dilinden hem de müşterek dilden farklı olanlar.(mefhum kelimesi gibi.) Safa'ya göre ilim terimleri Greko-Latin kültürüne mensup olan Batı milletleri tarafından ortak kullanıldığından biz de bu terimleri benimsemek zorundayız. Hem ilim hem de ortak dilde kullanılan kelimeler ise, hayatın dili olmadan, hayatın diline

yerleşmeden ilim diline sokulmamalıdır. Çünkü Safa'ya göre takip edilecek prensip önce hayat, sonra mektep şeklinde olmalıdır. Müşterek dilin ve ilim dilinin dışında olanlar ise (ruh / ruhiyât gibi), mesela ruhiyat şeklinde değil, psikoloji şeklinde kullanılmalıdır. Safa (1939c)

Peyami Safa'nın gramere ait terimlerle ilgili tespitleri de oldukça önem taşımaktadır. Peyami Safa, öncelikle gramer terimleriyle ilgili "an'aneciler, itidalciler, Latince ve Yunanca taraftarları, öztürkçe taraftarları ve te'lifçiler" olmak üzere beş ayrı iddia grubunun bulunduğuna değiniyor ve Fransa'da, bütün terimlerde olduğu gibi, gramer terimlerinin de Latince ve Yunanca'dan alındığını belirtiyor. Safa'ya göre Fransa'da Latince ve Yunanca dersler verilmek sûretiyle öğrencinin bu terimlere karşı duyduğu yabancılık hissi de engellenmiş olmaktadır. İngilizce ise Latince'den kırma bir dil olduğu için terimlerini zaten oradan almaktadır. Almanya'da da durum bundan farklı değildir. Macaristan ve Finlandiya'da ise Latince ve Yunanca terimleri kendi dilleriyle karıştıran te'lifçi bir yol izlenmektedir. Safa (1941a)

Peyami Safa, çeşitli ulusların gramer terimleriyle ilgili tutumlarını izah ettikten sonra özelde gramer terimleri, genelde ise bütün terimleri yukarıdaki üç çeşit sınıflamadan farklı olarak iki ayrı gruba ayırıyor: Bunlar "yarım terimler" ve "tam terimler" dir. Yarım terimler, hem hayat hem de ilim dilinde kullanılanlardır. (isim, âhenk, mâzi, istikbâl, mâlum, meçhul, hayat, ruh, cemiyet, tabiat, tecrübe vs.) Tam terimler ise yalnız ilim dilinde kullanılanlardır. (mef'ulün anh[ablatif], mücerred[nominatif],müpteda[süje] vs.) Yarım terimlere, Türkçe karşılıklar aranmasını tavsiye eden Peyami Safa, karşılık bulunamadığı takdirde Arapçalarının kullanımında sakınca görmez. Fakat tam terimlerin, mutlak surette Latin köklerine sadakati şarttır.

…ilmin mefhumları, onun tekâmül tarihine sımsıkı müstakil bir mânaya sahiptirler. Mesela bir felsefecinin 'idealizm' kelimesini duyunca Eflatun'u hatırlamaması kâbil değildir; bu mefhum Eflatun'dan Hegel'e kadar idealist düşünce soyunun bütün merhalelerini içine alır... Etimolojik tedâi kâfi değildir. Mesela 'mefkurecilik' sözü bize fikir kökünü hatırlatabilir, fakat idealizm felsefesi hakkında hiçbir tarihi hatıra vermez. Safa (1941a)

Peyami Safa, tam terimlerin ise –ilimde tercümeye cevaz verilmez- prensibinden hareketle ortak medeniyet dilinden alınmasını öngörmektedir. Safa (1999, s.248)

Harf Devrimi

Peyami Safa, başlangıçta Harf Devrimine karşı ciddî bir muhalefet göstermesine rağmen söz konusu değişimden sonra geriye dönüşün imkânsız olduğunu görmüş ve hatta okullar için gramer kitapları dahî yazmıştır.(Ayvazoğlu, 1998) Buna rağmen Peyami Safa, okullarda Latin harflerinin yanı sıra Arap harflerinin de okutulması taraftarıdır. Bu düşüncesinin temelinde ise kültürün devamlılığı fikrine inanmış olması vardır.

Almanya'da Latin harfleriyle birlikte Alman Gotik harfleri de öğretilir ve bunu bir gerilik(irtica hareketi) saymak hiçbir Alman'ın veya başka bir medenî millet mensubunun hatırından geçmez. Bizdeki devrim yobazlığının eşine cihanda rastlanmaz.Gençlere dünyanın hayran olduğu, Rusya'da heykeli dikilen Fuzûli'yi aslından mı okutmak istiyorsunuz?Mürtecisiniz. Türk tarihinin en büyük faslı olan Osmanlı tarihinin başlıca eserlerini mi okutmak istiyorsunuz? Mürtecisiniz... Devrimbazlar mugalata yapmasınlar. Latin harflerini atıp Arap harflerini getirmek istemiyoruz. Üniversitelerimizde okutulan Arap harflerini ve Osmanlıca'yı liselerimizde de öğretmelerini istiyoruz. Buna Türk kanunları engel değildir. Akıl kanunları da bunu emrediyor. Safa (1999, s.254)

Peyami Safa, Arap harflerini öğrenmeyi ilimde derinleşmenin ilk ve temel adımlarından biri olarak görür. Ona göre "*Arap harfi bilmeyen bir genç için Türk tarihinde ve Türk edebiyatında orta seviyeyi bulacak kadar derinleşmek imkânsızdır*." Safa (1999, s.54)

Devlet cemiyetin şuurunu ve iradesini kendisinde uzuvlaştırır. Onun müdahalesi dışarıdan içeriye, bir yabancının kâhyalığı değil, cemiyetin kendi içinden, kendi kendisi üstüne yaptığı samimi bir tesirdir. Uzvî ıstıfayı kolaylaştırmak için cerrahın ve nebatî ıstıfayı kolaylaştırmak için ormancının,bahçıvanın müdahalesi ne kadar zaruri ise, içtimâi ıstıfayı kolaylaştırmak için de devletin karışması o kadar gereklidir. Safa (1941b)

Öztürkçe

Harf devriminin tabî neticesi olarak dilimizin, Arapça ve Farsça kelimelerden mümkün olduğunca ayıklanmasına çalışıldı ve atılan kelimelerin yerine öztürkçe karşılıklar bulma yoluna gidildi. Ancak söz konusu uğraşıda o derece ileri gidilmişti ki Atatürk bir bakıma bu aşırılığı engellemek için Güneş-Dil Teorisi'ni ortaya atmak zorunda kaldı. Fakat Atatürk'ün ölümünden sonra Dil Kurumu, adeta zaptedildi ve dil istismarcıları 1980 yılına kadar, kendi fikirlerinin dışında olanları ya istifaya zorlayarak yahut da zor kullanarak Kurum'dan uzaklaştırdı. Aralarında Fuat Köprülü, Halide Edip, Yahya Kemal, Hüseyin Cahit gibi insanlar istifa ederek Kurum'dan ayrılırken, Falih Rıfkı, Halit Fahri, İsmail Habib Sevük, Ahmet Cevat Emre, Besim Atalay, Tahsin Banguğlu, Abdülkadir İnan, Ahmet Temir, Ali Fehmi Karamanlıoğlu, Muharrem Ergin, Faruk Kadri Timurtaş, Talat Tekin, Osman Nedim Tuna, Necmettin Hacıeminoğlu ve Peyami Safa gibi yazar, dilbilimci, akademisyen, genç yaşlı herkes Kurum'dan atılmış, istifaya zorlanmış veya pasif hale getirilmişti.(Muallimoğlu,1999)Peyami Safa da Türk Dil Kurumu'ndan uzaklaştırılmıştır; çünkü o, temelde öz bir dilin olamayacağı fikrindedir. Safa'ya göre öz dil olmadığı için öztürkçe de yoktur. "*Milletler arasında zaruri kültür mübadeleleri neticesinde her dil yabancı dillerden kelime almıştır. Her dil mürekkeptir*." Safa (1958a) Öztürkçe'nin bir hayal olduğu anlaşılmıştır. Çünkü Arapça ve Farsça kelimelere yeni karşılıklar bulunamadığı gibi, uydurulanlar da yaşamamıştır. Safa (1958c)

Peyami Safa, her şeyden önce öztürkçe meselesinde de metot üzerinde bir yanlışlık olduğu kanısındadır. Çünkü eğer öztürkçecilik savunulacaksa bu gazete sütunlarında değil, ihtisas dergilerinde savunulmalıdır. Yani bu fikrin pratiğe geçmeden önce, araştırmalarla temellendirilmesi gerekirken, öztürkçeciler fikirlerini sağlam bir zemine oturtmadan, örneklerini- üstelik gazete sayfalarında -verme yoluna gitmişlerdir. Zaten ortaya atılan birçok öztürkçe kelimenin etimolojiye ve gramere aykırı olduğu da tespit edilmiştir. (Toker,1984)

Dil Devriminden sonra tasfiyecilik başladığından uydurulan kelimelerin fazla yaşamadığını görüyoruz. Uydurmacılık da zaten bu yüzden başlamıştır. Uydurmacılık diyoruz; çünkü önerilen kelimeler bundan öte bir şey ifade etmiyordu. Aslında Türkçe, matematiksel prensiplere sahip/formüle bir dil mâhiyetindedir. Yani köklere getirilecek ekler vasıtasıyla uzun ömürlü ve gramer bakımında doğru kelimeler türetilebilir. Fakat Kurum'u adeta işgal edenler bu iş için hem ehliyetsiz insanlardı, hem de baştan savma bir uğraşı içindeydiler. Bu yüzden Genç Kalemler'le başlayan sadeleşme hareketi bir yandan Türk dilini fakirleştirip ve Türk edebiyatını basitleştirirken, diğer yandan yeni kelimeler uydurmak sûretiyle Türkçe, ne idüğü belirsiz bir dil hâline getiriliyordu. Peyami Safa, bu uydurma cereyanının ileride nasıl tehlikeli sonuçlar doğuracağını şu cümlelerle ifade etmiştir:

Bazı yazıcılar, mesela 'icâp ettiği' veya 'lâzım geldiği' sözünü kullanmamak için 'gerekleştiği' gibi aykırı neolojizmler uyduruyorlar. Daha beteri var: Şimal Türklerinin aramızda hiç duyulmamış, lehçemize ve şivemize uymayan, bize Japonca'dan daha yabancı sözlerini tereddüt etmeden dilimize sokmak istiyorlar. (Safa, 1997)

Aslında öztürkçe savunucularının pek çoğu tarihe ve geleneğe cephe almış insanlardı. Tarihten ve gelenekten uzak uydurma bir "*istikbâl tasavvuru*", Mehmet Kaplan'ın tespitiyle onları mâziyi inkâr etme yoluna götürmüştü. (Kaplan, 1997) Bu yüzden Dil devrimi temel maksadından uzaklaştırılmış ve uzun yıllar boyunca istismar edilmiştir.

ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Peyami Safa, dile ait problemlerin çözümünde edebiyatçılara daha fazla yer verilmesini istemektedir. Safa'ya göre edebiyatçılar, dilcilerin araştırmalarından çıkacak neticeyi beklemek yerine bizzat meseleye müdahale etmelidir.

Kelimeleri yaratan ve onları yaşatan sanatkâr olduğu için dilcinin rolü, edebiyatçının bulduğu, sevdiği,kullandığı ve içine taze bir hayat üflediği dili muayene ettikten sonra kaidelerini tespit etmektir.Zira kâideden hayat değil, hayattan kâide çıkar... Edebiyatçının zevkiyle dilcinin ilmini biraraya getiren bir prensip anlaşmasından sonra, inşâ ve tasfiye işi, kuru bir kâidecilikten diri bir seçiciliğe ve yaratıcılığa doğru daha büyük bir hızla tekâmüle devam edecektir. Safa (1938b)

Peyami Safa, dille ilgili problemlerin çözümünün zamana yayılması görüşündedir. Ona göre alelacele ve üstünkörü kararlar yanlış neticeler doğurabilir. Zira cemiyete ait kurumların başında "lisân" gelir ki baştan savma, hızlı ve aceleci kararları bünyesi itibariyle reddeder. Safa (1939d)

Bir 'paradoks' gibi görünür ama, hakikatin ta kendisidir: Dil işinde hızlı gitmenin en büyük şartı yavaş gitmektir. Bu o kadar böyledir ki, tekâmülün ritmine uyarsak, birkaç yıl sonra geriye baktığımız zaman büyük bir mesafeyi ışık hızıyla aştığımızı göreceğiz. Çünkü ferdî hayatımız içinde bize yavaş 'gelen' şey, çok defa, millî zaman ve tarih içinde, ancak mâziye geçtikten sonra idrak edebileceğimiz bir çabukluğun sırrını taşır. Safa (1999 s. 110)

Peyami Safa, dil işindeki bu dengeli tutumun metodunu da belirliyor ve her şeyden önce "sistem"in değişmesi gerektiği üzerinde duruyor. Safa (1939b) Safa'ya göre bunun yolu, ayrıntılarda boğulmakta değil, bütün'den parçaya doğru bir onarımda saklıdır.

Mekanik bir teşkilâtın yerine canlı bir taazzuvu koyabilmek için makinede olduğu gibi parçaları yan yana koyarak bütünü aramak değil, uzviyetin teşekkülünde olduğu gibi (ana rahmindeki çocuğu düşününüz.) evvela bütünün çatısını kurduktan ve kalbini işlettikten sonra parçaların gelişmesini temin etmek lâzım geliyor. Safa (1940)

Peyami Safa, bütün bunların gerçekleşmesi için bir "akademi"nin varlığını zorunlu görür. O, dil'le ilgili problemlerin çözümünün bu akademi vasıtasıyla gerçekleşeceğine inanır.

Akademi, dil ve edebiyat arasındaki münasebeti hem şuurlandırmamıza hem de teşkilatlandırmamıza yarayacaktır. İtiraf edelim ki, şuur henüz pek eksiktir ve edebiyatımız da bugün çektiği kıymet anarşisi ve disiplinsizlik çilesine karşı koyacak bir teşkilâttan mahrumdur. Safa (1999 s. 137)

Dilciler ve edebiyatçıların hem kendi içlerinde hem de birbirleriyle anlaşamamalarının temelinde onları biraraya getirecek bir akademinin yokluğu olduğunu söyleyen Safa, akademinin varlığıyla hem bu ihtilafların biteceğini hem de lisan davasında meydana gelen bu birliğin dildeki kargaşalığa ve ikiliğe son vereceği fikrindedir.

Sebebi netice yerine koyan ezelî mantık hatasına düşmeyelim. Bizim Akademiye benzer bir teşekkülden mahrum oluşumuz, aramızda anlaşma olmadığı için değil, aramızda anlaşma olmaması, akademiye benzer bir teşekkülden mahrum olduğumuz içindir. Safa (1999 s. 26)

Peyami Safa'nın akademi fikrine son derece bağlı olduğunu ve dil'le ilgili problemlerin giderilmesinde akademiyi birincil ve kaçınılmaz bir gereklilik olarak kabul ettiğini söyleyebiliriz. Dil ve edebiyat meselelerinin "yetkili bir heyet" tarafından tartışılıp sonuca bağlanması için akademiyi ciddî bir ihtiyaç olarak gören Peyami Safa konu hakkında şunları söylüyor:

Bilhassa Türkiye gibi edebî opinyonun teşekkülüne müsait kültür çevreleri, klübü ve mahfilleri bulunmayan bir memleketteki akademi, edebiyatın ve dilin muhtaç olduğu disiplini getiren tek teşekkül olur. Hiçbir nesil, edebiyat ve dil arasındaki mümasebetlerin

koordinasyonunu sağlayan akademik bir topluluğa bugünkü kadar ihtiyaç duymamıştır. Safa (1999 s. 132)

SONUÇ

Sonuç olarak diyebiliriz ki Peyami Safa, Türk dilinin belli başlı sorunlarını makale ve fıkralarıyla gündeme getirmiş, bu sorunların çözümü için başta akademi fikri olmak üzere "esas" ve "usul" açısından çeşitli öneriler ortaya koymuş birisidir. Bu yönüyle Türkçenin müdafasında ciddî bir gayretin sahibi olan Peyami Safa, dil davasında aşırı muhafazakârlığa –kendi tabiriyle yobazlığa- düşmediği gibi, köksüz ve soysuz bir uydurma dile de prim vermemiştir.

KAYNAKÇA

AYVAZOĞLU, Beşir **PEYAMİ Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı**, İstanbul 1998, s. 103.

KAPLAN, Mehmet, **Nesillerin Ruhu**, İstanbul 1997, s. 183.

ÖKSÜZ, Yusuf Ziya, **Türkçenin Sadeleşme Tarihi Genç Kalemler ve Yeni Lisan Hareketi**, Ankara 1995.

_____, "*İlmi Terimler ve Halk Dili*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**,

İstanbul 1999, s.193

_____, "*Lisânın İstiklâli*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 35

_____, "*Dilimize İftira Edenler*" **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s.13.

_____,"*Yabancı Kelimelerden Korkumuz*",**Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 71.

_____,"*Niçin mi*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 58.

_____, "*Türkçe'nin Hastalıkları*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 248.

_____, "*Arap Harfleri*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 254

_____, "Arap Harfleri" **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 54

_____,"*Seve Seve, Azar Azar, Yavaş Yavaş*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 110.

_____,"*Akademi, Evet Akademi!",* **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 137

_____,"*Akademi*" **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s. 26.

_____, "*Bir Akademi Lüzum ve İmkânı*", **Osmanlıca Türkçe Uydurmaca**, s.132.

_____, "*Sâde ve Basit*", **Cumhuriyet,** 14 Eylül 1932a.

_____, "*Türkçe'nin Karışıklığı*", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1932b.

_____, "*Fransızca Konuşan Veznedar Bayan*", **Cumhuriyet,** 4 Ekim 1938a.

_____,"*Dilciler ve Edebiyatçılar*", **Cumhuriyet**, 27 Eylül 1938b.

_____, "*Yanaşma Kelimeler*", **Cumhuriyet**, 1 Temmuz 1939a.

_____, '*Terim Rezaleti*", **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1939b.

_____, "*Gene Terim Bahsi*", **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1939c.

_____,"*Telaşa Lüzum Yok*", **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1939d.

_____, "*Bir Kelimenin İçindeki Dünya*", **Cumhuriyet**, 25 Temmuz 1940.

_____,"*Gramer Terimleri*", **Tasvîr-i Efkâr**, 16 Ağustos 1941a.

_____,"*Müdahalesiz Olmaz Fakat...*", **Tasvîr-i Efkâr**, 20 Kasım 1941b.

_____,"*Yazı Dili ve Konuşma Dili*", **Vakit,** 28 Eylül 1946.

_____,"*Aydın Dili*", **Ulus**, 8 Temmuz 1950.

_____, "*Dil Otarşisi ve Dil Yetersizliği*", **Türk Düşüncesi**, Cilt 4, S.24.1 Kasım 1955.

_____, "*Dilde Özleşmenin Hudutları*", **Milliyet**, 4 Nisan 1958a.

_____, "*Yabancı Kelime Suistimali*", **Milliyet**, 13 Eylül 1958b.

_____,"*Okullarda Türkçe Felaketi*", **Milliyet,** 5 Nisan 1958c.

_____, "*Dil Münakaşaları*" , **Toker Yayınları Edebi Heyeti** İstanbul 1984.

_____, *"Dil Değişmesinde İki Mesele*" **Atatürk ve Türk Dili 2 Atatürk Devri Yazarlarının Türk Dili Hakkındaki Görüşleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997

Kitap Transkripsiyonu

MESELE-İ ŞARKİYYE[*]

Mustafa KAMİL

Necati AKSANYAR[**]

Mesele-i Şarkiye[1] demek Bilâd-ı Osmaniye[2] için Devlet-i aliyye ile Avrupa devletlerinden bazıları arasında mevcut olan nizâ[3] meselesi daha açığı Devlet-i Osmaniye'nin Avrupa kıtasında bulunması demek olduğunda ricâl-i siyaset[4] ve ashab-ı kalem[5] müttefiktirler[6].

Şark ve garp muharrirlerinden bir takımı da şark meselesinin İslâm ile nasraniyet[7] arasında daim bulunan nizâ meselesi olduğunu yani Umur-u İslâm'ı[8] idareye memur bulunan Devlet-i Âliye ile Düvel-i mesihiye[9] arasındaki muhârebât-ı sâlibiye[10] meselesi bulunduğunu söylemişlerdir. Ancak tarif-i mezkur[11]da her ne kadar hakikatten eser varsa da yine tamamıyla doğru değildir. Zira Devlet-i Âliyenin varlığına karşı duran devletler yalnız din namına değil ekseriye emlâk-ı Osmaniye'den[12] bir şeye nail olmak tamamıyla izhâr-ı adâvet[13] etmişlerdir.

Din namına pek çok halde ancak dilde bir salâh[14] ve nâil-i maksat[15] aslı için elde bir vesile olmak üzere istimâl[16] edildiğini tarih bize gösteriyor.

---

[*] Mustafa Kamil adında bir Arap Müslüman'ın, Mısır'da El-Adab Matbaasında tab olunmuş eseridir, Şark Meselesine bakışı transkribe edilmiştir, Sene-i Hicriye Kameri 1316.

[**] Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi

[1] Meseli-i Şarkiye: Doğu meselesi
[2] Bilâd-ı Osmaniye: Osmanlı beldeleri
[3] Nizâ: Ayrılık
[4] Ricâl-i siyaset: Siyaset adamı
[5] Ashab-ı kalem: Kalem sahipleri, yazarlar, düşünürler, ilim adamları
[6] Müttefik: Anlaşmalı
[7] Nasraniyet: Hristiyanlık
[8] Umur-u İslâm: İslam emirleri, başkanları
[9] Düvel-i mesihiye: Hıristiyan devletler
[10] Muhârebât-ı sâlibiye: Haçlı savaşları
[11] Tarif-i mezkur: Önceden zikredildiği, anlatıldığı gibi
[12] Emlâk-ı Osmaniye: Osmanlı mülkleri
[13] İzhâr-ı adâvet: Düşmanlığı açığa vurmak
[14] Salâh: Kurtuluş
[15] Nâil-i maksat: Amaca ulaşmak

Din namına göz önüne bir perde yapılarak arkasına nice garazlar[17] ve her türlü dima'[18]lar ihfâ[19] edilmiştir.

Tevarih[20] Devlet-i Âliye'ye müracaat ve iptidai teşkilinden bu güne kadar olan sahâyıf-i ahvâlini[21] mütalaa[22] edenler görürler ki, Mesele-i Şarkiye Devlet-i Âliye'nin kendisiyle beraber zuhur[23] etmiştir. Yani Türkler Avrupa toprağına ayak basarak bir Devlet-i Azime[24] tesis[25] eylediklerinden itibaren kendileriyle Avrupa devletlerinden bazıları arasında münazaat-ı şedide[26] zuhure gelmiş ve muharebât-ı adîde[27] vuku bulmuştur.

Netice Avrupa'da Türk satvetinin[28] zuhurundan itibaren devletlerden bazıları Devlet-i Osmaniye'ye adâvet[29] ve kat'-ı mezkureden tart[30] ve ihracını[31] deruhte[32] etmiş ise de bu babda emelleri fâsid[33] emelleri münkatı[34] olarak akıbet-i Devlet-i Ali Osman'ın emr-i bekası selâmet-i benî beşer[35] için umûr-zarûriye-i lâzimeden[36] olmuş kalmıştır.

Hak subhânehû ve Teâlâ Hazretleri Devlet-i Osmaniye'ye çok zamanlar azim ve savlet[37] ve cesim[38] bir kuvvet ihsan buyurmuş idiğinden ümem[39] ve akvâm-ı muhtelifeyi[40] ihzâ ve kuvvet ve azimetiyle bütün kuvvet ve

---

[16] İstimâl: Kullanılma
[17] Garaz: Kin, düşmanlık
[18] Dima' : Akıl, şuur, beyin
[19] İhfâ: Gizlemek
[20] Tevarih: Tarihler
[21] Sahâyıf-i Ahvâl: Gidişat sayfaları
[22] Mütalaa: Gözden geçirme
[23] Zuhur: Ortaya çıkma
[24] Devlet-i Azime: Büyük devlet
[25] Tesis: Kurma
[26] Münazaat-ı şedide: Kuvvetli, şiddetli ayrılık, düşmanlık
[27] Muharebât-ı adîde: Bir çok savaşlar
[28] Satvet: Ezici kuvvet
[29] Adâvet: Düşmanlık
[30] Kat'-ı mezkureden tart: Adı geçen ilgiyi kesmek, kovmak
[31] İhrâc: Gönderme, çıkarma
[32] Deruhte: İçinde bulundurma
[33] Fâsid: Bozuk, bozma
[34] Münkatı: Önünün alma, kesme
[35] Selâmet-i benî beşer: İnsanlığın kurtuluşu
[36] Umûr-ı zarûriye-i lâzime: Gerekli, zorunlu emirler
[37] Savlet: Şiddetli hücum, saldırı
[38] Cesim: İri, büyük, kocaman
[39] Ümem: Ümmetler
[40] Akvâm-ı muhtelife: Çeşitli kavimler

azimetleri erhâm[41] ve sancak-ı şerîf hilâlini bilâd[42] ve iktâr-ı vâsia[43] üzerine nasb u talîk[44] etmiştir:

İşte devlet-i aliyyenin iş bu futûhât[45] ve muzafferiyâtı ümem-i mağlûba ve akvâm-ı makhûrenin[46] yüreklerinde buğz ve adâvet-i şedîde[47] icâd ve ibkâ[48] etmiş ve aleyhine icrâ edilen muhârebât-ı kesîreye[49] birinci sebebi sayılmıştır.

Devlet-i aliyyenin elinde bulunan bilâd[50], dünyanın en güzel ve en zengin bilâdı sırasında bulunduğundan Avrupa devletleri Türkleri tard[51] ve mabeyn[52]lerinde bu yerleri taksîm etmeyi kurmuşlardır. İcrâ-yı Memâlik-i Mahrûsa[53]yı parça parça istilâ ve bilâd-ı Osmaniye'yi aheste aheste taksîm etmek ümidiyle düvel-i mezkûre[54] devlet-i aliyye ile muhârebeler ediyorlardı ki: bu dahî Avrupa devletlerinden bazılarının devlet-i aliyyeye adâvet eylemelerine ikinci bir sebeb add olunuyor.

Adâvetin sebeb-i meşhûru yani dînî meselesi noktasında tedkîk-i nazar[55] edecek olursak görüyoruz ki: Devlet-i aliyye-i Osmaniye kendi dînînden gayri bir dîn ile mütedeyyin bulunan teb'ası hakkında tesâhül[56] ve itidâl[57] iden cihanın devletleri arasında en birinci bulunuyor.

Evâmir-i şer'i şerîfe[58] ittibâ'la[59] Hıristiyanlara din ve icrâ-yı âyinlerinde ve adâvet-i kadîmelerinde[60] hürriyet-i kâmile[61] i'tâ[62] etmiş ve akîdelerine[63] her vech ile ihtirâm[64] eylemişdir.

---

[41] Erham: Hısım,akrabalar
[42] Bilâd: Memleketler, şehirler
[43] İktâr-ı vâsia: Geniş çekilme
[44] Nasb u talîk: Asma, dikme
[45] Futûhât: Zaferler
[46] Akvâm-ı makhûre: Mağlub olmuş kavimler
[47] Adâvet-i şedîde: Şiddetli düşmanlık
[48] İkbâ: Devam ettirme
[49] Muharebât-ı Kesîre: Küçük sürtüşme
[50] Bilâd: Beldeler, yöreler
[51] Tard: Kovma
[52] Mabeyn: İki şeyin arası, aradaki şey, ara
[53] Memâlik-i Mahrûsa : Osmanlı Ülkesi
[54] Düvel-i mezkûre : Adı geçen devletler
[55] Tedkîk-i nazar : İnceden inceye gözden geçirme, inceleme
[56] Tesâhül: Kolaylık
[57] İtidâl: Devamlılık
[58] Evâmîr-i şer'i şerif: Büyük kanûni emirler
[59] İttibâ': Uymak, kabul etmek
[60] Adâvet-i kadîme: Çok öncelere dayanan düşmanlık
[61] Hürriyet-i kâmile: Geniş, büyük özgürlük
[62] İ'tâ: Oluşturma, meydana getirme

İspanya Hükümeti, ehl-i İslâm'ı, Müslüman bulundukları için katl ve ağrâz-ı nisvânı[65] hetk[66] ve hânelerini harâb ederek hiçbir ferdine merhamet eylemediği halde Hıristiyanlar devlet-i aliyye idâresi altında müddet-i medîde[67] yaşamışlar ve din ve akîdeleri cihetinde serbest bulunmuşlardır.

Hüdânın hıfz ve himâyesinde olsun. Devlet-i aliyye Hıristiyanlara yalnız hüsn-i muâmele ve edyân[68] ve akîdeleri hususuna ihtirâm etmekle de kalmayub belki bunlara, en aziz evladı bulunan Müslümanlar gibi muâmele eylemiş ve hiçbirini yek diğerinden temyîz[69] etmeyerek cümlesini müsâvi[70] tutmuş ve Hıristiyanlardan pek çoklarını münâsib-i âliyye[71] ve vezâif-i mesaiyeye[72] tayin ve umûr-ı devleti yedd-i emânetlerine[73] tevdi[74] ve kendilerine emniyet eylemişdir. Devlet-i aliyyede Hristiyanların bu güne kadar bekâsı gerek mazîde gerek halde dîn hususunda itidâl[75] üzere bulunduğuna en büyük bir isbatdır.

Hatta Bulgar, Sırb ve Yunan cinslerinin şimdiye kadar bekası bir delil-i katıdır[76] ki devlet-i aliyye taht-ı tâbiyetinde[77] bulunmuş olan insanların dinlerine mahza[78] kendi irâdesiyle hürmet ve itibâr eylemiş ve hiçbir ferdi Müslüman dinine idhâl[79] için haber istimâl[80] etmemiştir.

Hep müverrih[81] ve muharrirler[82] itirâf etmiş ve maraz-ı garazdan[83] sâlim[84] bulunan insanların her biri dahi ayrı ayrı itiraf ederler ki: devlet-i aliyye-i Osmaniye küre-i arzın[85] en kuvvetli bir devleti iken mülkünde bulunan

---

[63] Akîde: İnanç, fikir, düşünce
[64] İhtirâm: Saygı gösterme, hürmet duyma.
[65] Ağrâz-ı nisvan: Kadınlara niyet
[66] Hetk: Bozma,yarma, yırtma
[67] Müddet-i medîde: Pek çok zaman
[68] Edyân: Dinler
[69] Temyîz: İyiyi kötüden ayırma,ayırtetme
[70] Müsâvi: Eşit
[71] Münaâsıb-i âliye: Padişah hizmeti
[72] Vezâif-i mesaiye: Görevde çok çalışma
[73] Yedd-i emânet : Kanunen güvenilir, güvenilen
[74] Tevdi: Emanet etme
[75] İtidâl: Ortalama
[76] Delil-i kâtı': Kesin kanıt
[77] Tâbiyet: Uyma,boyun eğme
[78] Mahza:Yalnız, tek, sade, tam
[79] İdhâl:Girme
[80] İsti'mâl: Kullanma
[81] Müverrih: tarihçi
[82] Muharrirler: Yazarlar
[83] Maraz-ı garaz: Kötü dayanılması zor durum
[84] Sâlim: Sağlam eksiksiz
[85] Küre-i arz: Yer yuvarlağı

umûm Hıristiyanları kabul dîn-i İslâm'a mecbûr etmek ve red edecek olurlarsa kendilerini mülkünden hârice tard u ihrâc[86] eylemek kudretine mâlik[87] idi.

Ancak ahkâm-ı şer'i şerîfe itaatle Hristiyanlara ve dinlerine riâyet[88] ve hürmet eylemişdir.

Bu bir hakikatdır ki: tarihce muhakkak ve insafı olan insanlarca mukarrerdir. Ancak meselenin bu vech ile bulunmasındaki garâbet[89] devletin iş bu fazilet-i aliye ve mekremet-i sâmiyesi[90] kendisinin zararına ve hukukunun ziya'ına asl ve başına gelen musibet ve belalara esas ve akâyid-i muhtelife-i nasraniyete[91] ihtirâmı Hıristiyanları himâye nâmiyle bazı Avrupa Devletlerinin hükümete karşı çıkarak nice muharebelerine sebep olmasıdır.

Dinde itidâl[92] ve adl u insâf[93] neticesi olan devlet-i aliyyedeki ihtilâfât-ı[94] dînîye meselesi devletin hayatını vakit vakit tehdid etmiş ve etmekte bulunmuşdur.

Umûr-ı devlet-i aliyyeye: Avrupa devletlerinin müdâhaleleri, memâlik-i Osmaniye'de bulunan Hıristiyan ahâli nâmına olmuşdur. Avrupanın devleti tazyikleri[95] bu Hıristiyanlar ismine vuku bulmuştur. Memâlik-i Şahânedeki ızdırablar bu Hıristiyanlar nâmına icâd edilmiştir. Devlet-i aliyyeye edilen tehdidler bu Hristiyanlar ismine edilmiştir. Hemen denilebilir ki: Devlet-i aliyye ile olunan muharebelerin ekserîsi bu Hıristiyanlar nâmına icrâ olunmuşdur.

Allah biliyor ki: Devlet-i aliyyede bulunan Hıristiyanlar pek mes'ud[96] ve Memâlik-i Mahrusa-i Osmaniye[97]'deki Hıristiyanlar nâmına edilen Avrupa müdâhalesine asla lüzûm yoktur. Eğer Avrupa devletleri biraz insâf eyleyelerdi; devlet-i aliyyede bulunan Hıristiyanların hüsn-i muâmele[98] cihetinde –Müslümanlardan ziyâde değilse bile– hiç de eksik olmadıkları hakikat-ı zâhiresine[99] itiraf ederlerdi.

---

[86] Tard u ihrâc: Sürme gönderme
[87] Mâlik: Sahip
[88] Riâyet: Uyma, uygunluk
[89] Garâbet: Gariplik, tuhaflık
[90] Mekremet-i sâmiye: Şerefli başbakanlık
[91] Akâyid-i muhtelife-i nasraniyet: Çeşitli hristiyanlık kuralları
[92] İtidâl: Ortalama
[93] Adl u insâf: İcdana dayalı adalet
[94] İhtilâfât: Ayrılıklar
[95] Tazyik: Baskı
[96] Mes'ud: Mutlu
[97] Memâlik-i Mahrusa-i Osmaniye : Osmanlı Ülkesi memleketleri
[98] Hüsn-i muâmele: İyi davranış
[99] Hakikat-ı zâhire: Görünür gerçek

Bir kere de memâlik-i şâhânede bulunan Yahudilere ihâle-i nazar[100] edelim. Derhal görürüz ki bunlar ne bir ihtilâl, ne bir heyecan; ne bir şekva ne bir tezellülde[101] bulunmayub haklarında devletin hürmet ve riâyet ve lütf ve inâyetinden dolayı gece ve gündüz Allah'a hamd u senâ ve bekâ-yı devlete sırren ve alenen[102] hayr duâlar idüb duruyorlar. Zira Avrupalı devletler içinde Yahudileri müdâfaa ve Yahudiliği himâye[103] edecek bir devlet bulunmuyor ve Yahudiler mülk-i devletde devlet aleyhine Avrupalılara alet olmuyor ve bilakis kendilerini Osmanlı bilerek hukûk-ı Osmaniyeye iştirâk[104] eyliyorlar.

İngiltere gibi bazı devletler Ermeni cinslerini istimâl[105] ve elde alet ederek efâl[106] ve desâyis-i diniye[107] ile bunlara ihtilâl çıkartdırdı. Ermeni meselelerinde meydân-ı subûta[108] varmışdır ki: Protestân[109] bulunan Ermeniler devlet aleyhine mekîdeler[110] ihdâs[111] ve ihtilâller icâd eyledikleri halde Katolik[112] bulunan Ermeniler bunlara iştirak[113] eylememiştir.

Devlet-i aliyyede ihtilâf-ı dîn meselesi erbâb-ı garaz[114] ve ashab-ı fitne[115] ve fesadın ellerinde istimâl[116] eyledikleri alet-i gayedir[117].

A'da-yı devletin[118] desîselerine[119] alet olarak mülkde ihtilâl çıkaranlar ise kendi nefislerine fenalık ediyor, devlet düşmanlarının tahrîk[120] ve

---

[100] İhâle-i nazar: Gözgezdirme
[101] Tezellül: Alçak görme,küçük görme
[102] Sırren ve alenen: Gizlice ve açıktan
[103] Himâye: Koruma
[104] İştirâk: Ortak olma
[105] İstimâl: Kullanma
[106] Efâl: İşler, fiiller
[107] Desâyis-i diniye: El altından yapılan dini hileler, oyunlar
[108] Meydân-ı sûbut: Gerçeğin meydana çıkması
[109] Protestân: Martin Luther önderliğinde Roma'daki papalığa ve Roma kilisesine karşı gelerek dinde reform hareketlerini başlatan ve onları takip eden insanlar. Hıristiyanlıkta Protestan mezhebine mensup kişi
[110] Mekîde: Hile, düzen, aldatma
[111] İhdâs: meydana getirme, ortaya çıkarma
[112] Katolik: Baba, Oğul ve Kutsal ruh üçlemesiyle oluşan kutsal birlik mi, yoksa tek bir varlık mı ? karmaşasının yaşandığı İznik Konsilinde ayrıma düşen Hıristiyanların büyük tartışmalarla Katolik, Ortodoks diye bölünmesinde üçlemeyi tercih eden mezhep..
[113] İştirak: Katılma
[114] Erbâb-ı garaz: Kötülük besleyen kişiler
[115] Ashâb-ı fitne: Karışıklık çıkarmak, bölücülük isteyenler
[116] İstimâl: Kullanma, kullanılma
[117] Alet-i gaye: Maksat için vasıta anlamında kullanılan bir tamlama
[118] A'da-yı devlet: Düşman devletler
[119] Desîse: Hile, oyun

evâmîrine[121] mecnûnâne ittiba'la saâdet[122] hallerini nahs[123] ve hayât-ı azizlerini ifnâ[124] eyliyorlar.

Ermeni mesele-i zâilesinden[125] dolayı terk-i hayat eden Ermeniler İngiliz desiselerine kurban gittiler. Girid Meselesinden dolayı katl olunanlar İngiliz desiseleri yolunda katl olundular. Teselya'da terk-i hayât eden Yunan askerleri bile İngiliz desiselerine Kurban oldular. Devlet düşmanlarının keyflerine hizmet ve nasihatlarıyla amel ve emirlerine ittiba[126] edenlerin cezası Ermeni ve Yunanların nâil olduğu cezâ-yı sezâdan[127] başka bir şey değildir.

İngiltere gibi şark Hıristiyanlarına muhabbet iddiasında bulunan ve bunların rahat ve saadetleri hususunda fiiliyâta girişmek isteyen bir devlet, eğer iddiasında sahih olsaydı ümidlerine nâil olmak için devlet-i aliyye ile hoş geçinmeği nefsine vacib bilirdi. Yoksa, İngiltere hem Hıristiyanlara muhabbetini dava hem Hıristiyanların zümem-i umûrı kabza-i tasarrufunda bulunan devlet-i aliyyeye adâvetini izhâr[128] eylemesi cünûn[129] siyâsetinden sayılabilir.

Devlet-i aliyye gibi sahib-i kuvvet bir devletin kendi mülkünde re'yi hilâfına[130] hareket eden İngilizlerin sadıklarını[131] yani en büyük bir düşmanının dostlarını nâ'il-i rahat[132] ve saâdet eylemesini akl-ı beşer[133] kabul eder mi? İngiltere'nin müdâfaasında bulunduğu Hıristiyanlar vatandaşları olan İslâma adâvet eylerse artık Müslüman Türklerden lütf u inâyet[134] ve rıfk u mürvet[135] taleb etmelerini fikr-i âdemî[136] hiç kabul eyler mi?

---

[120] Tahrîk: Kızıştırma
[121] Evâmîr: Emirler, istekler
[122] Saâdet: Mutluluk
[123] Nahs: Yokolma
[124] İfnâ: Yoketme, tüketme
[125] Zâile: Fazlalık
[126] İttiba: Uyma, uygunluk gösterme
[127] Cezâ-yı sezâ: Layık olan ceza
[128] İzhâr: Açığa vurma
[129] Cünûn: Delirme, çıldırma
[130] Re'yi hilâf: Seçiminin tersine, aksine olarak
[131] Sadık: İçten bağlılığı olan
[132] Nâ'il-i rahat: Rahata ulaşma
[133] Akl-ı beşer: İnsan aklı
[134] Lütf u inâyet: Güzellikle ve isteyerek yapılan yardım
[135] Rıfk u Mürvet: Tatlılıkla, iyilikseverlikle
[136] Fikr-i âdemî: İnsan fikri, düşüncesi

Devlet-i aliyyede İslâm ile Hıristiyanların müttefikan[137] ve müttehiden[138] geçinmeleri zorla değil belki tarafeynin[139] hüsn-i niyetiyle[140] yekdiğerine meyl u muhabbet ve devlete ihls ve itâ'at eylemesiyle husûl bulur. Eğer Avrupa devletleri Şark Hıristiyanlarının saâdet hallerini hakikaten istiyorlarsa ilk evvel Hıristiyanlara devletin evâmirine ittiba[141] eylemelerini ve hizmetinde ihlasla asla kendisinden ayrılmalarını emr ve tenbîh etmelidirler. Aksi hâlinde Müslüman ile Hıristiyan arasına şikâk u nifâk[142] ilka[143] eden bir devlet veya devletlerin husûmet-i şedîde ve adâvet-i kuvveye tahsilinden başka bir şeye nâil olmaları muhaldir[144].

Devlet-i aliyyede Müslümanlar vatandaşları bulunan Hıristiyanlardan bir kısmının ecnebi emirleriyle hareket eylediklerini görürlerse bunların vatan hâini ve devlet-i Osmaniye düşmanı sayacakları yani vatanı millet ve devlet hâini add eyleyecekleri müstağni-i beyândır[145]; O halde vazife-i vataniyyelerini iddiâ içûn elbette ellerinden geldiği kadar bunların aleyhinde hareket ederler. Bu ise dünyada bütün milel[146] ve akvâmının[147] yaptığı veya yapacağı bir işdir.

Farz edelim ki: bir gün İngilizlerden bir kısmı Rusya yahut Almanya veya Fransa gibi bir ecnebi devletin emrine ittibâa[148] kalkarak İngiltere'de ıztırab ve ihtilâl çıkarmışlardır. O halde İngilizlerin kısm-ı bâkisi[149] vazife-i vataniyyeleri hususunda ne türlü hareket ederler? Ecnebi bir devletin emirlerini infâza[150] çalışan bu hâinlerin üzerine her türlü vasıta ve vesileye mürâcaatla belâ kesilmezler mi?

Devlet düşmanlarının emirlerini infâz ile memâlik-i devlete ıztırâb ve ihtilâlleri ihdâs[151] edenler hâindirler. Bunlara karşı ilân-ı adâvet[152] etmek ve bütün kuvvet ve kudretleriyle intikâma şitâbân[153] olmak her sâdık Osmanlının üzerine vacibdir. Evvelce de söylediğimiz gibi devlet-i

---

[137] Müttefikan: Birliktelikle
[138] Müttehiden: Birleşerek
[139] Tarafeyn: Her iki taraf
[140] Hüsn-i niyet: İyi niyet, düşünce
[141] İttiba: Bağlılık
[142] Şikâk u nifâk: Ayrılma bölünme
[143] İlka: Bırakma, terketme, atma
[144] Muhal: Gerçekleşmesi mümkün olmayan
[145] Müstağni-i beyân: Doygun, gönlü tok olduğunu açıklama
[146] Milel: Milletler
[147] Akvâm: Kavimler
[148] İttibâ: Uyma, uygunluk gösterme
[149] Kısm-ı bâki: Geri kalan kısmı
[150] İnfâz: Yerine getirme, yapma
[151] İhdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma
[152] İlân-ı adâvet: Düşmanlığını ilan etme
[153] Şitâbân: Acele eden, koşan

Osmaniye'de İslâm ile Hıristiyan arasında garaz u avazdan sâlim ve sahîh ittifâk ve ittihâdın[154] husülü ancak umûmun hükümet-i seniyyeye ihlâs-ı tâmm[155] üzere bulunmasıyla olur. Bundan başka bir hakîkat yokdur ve olamaz.

Memâlik-i Osmaniye'de ihtilâfât-ı edyân[156] devletin marazlarından biri belki de birincisi sayılıyor ise yabancıların vücûdu tedâvisi gayr-i kâbil bir maraz ve misli bulunmaz bir belâ sayılmalıdır. Muhârebât-ı muhtelifede devletin dûçar-ı hezîmet[157] edilmesine sebeb yabancılar olmuşdur.

Mülkde ecnebi desîselerine müsâade ve muâvenet[158] edenler yabancılardır. Zekûr ve nisâ[159], birçok yabancılar sıkıntılar ve tereddüdler vücûd-ı devlete hülûl[160] ederek isimlerini Müslüman isimlerine tebdil[161] eylemişler ve rütbe ve mansıblarda[162] terakki[163] cihetine teşebbüsle bazıları devletin en büyük memûriyetlerine nâil oldukdan başka makâm-ı âliye bile tekarrübde[164] cümleden evvel bulunarak devleti mahv u inkırâza[165] marûz ve esrârına a'dâyı devleti[166] muttali[167] etmişlerdir.

Yabancılar, mülteciler, ezmine-i sâlifede[168] devletin bütün şu'ubât-ı idâresinde[169] hatta asâkir-i Osmaniye arasında intişâr[170] ile mülkde pek büyük satvet[171] ve nüfûz[172] sahibi olmuşlardır.

Bu tereddütlerin arasında, meselâ Rusya Politikasına mâil nâmıyla Rusya musâlıhını[173] tervîce[174] ve İngiliz siyâsetine âşık diye İngilterelilerin hayrına

---

[154] İttihâd: Birleşme
[155] İhlâs-ı tâmm: Tam doğru
[156] İhtilâfât-ı edyân: Dinlerarası karışıklık
[157] Dûçâr-ı hezîmet: Bozguna düşme
[158] Muâvenet: Yardımlaşma
[159] Zekûr ve nisâ : Erkek ve Bayan
[160] Hülûl: Girme
[161] Tebdil: Değiştirme, değiştirilme
[162] Mansıb: Devlet hizmeti, memuriyet, makam.
[163] Terakki: Yükselme, ilerleme
[164] Tekarrüb: Yakınsama, birbirine yakın olma hali.
[165] İnkırâz: Bir bütünden tek dahi kalmayıncaya tüketme, bitme
[166] A'dâyı devlet: Devlet düşmanları
[167] Muttali:öğrenmiş, haber almış, bilgisi olan, haberli
[168] Ezmine-i sâlife: Geçmiş zamanlar, eski zamanlar
[169] Şu'ubât-ı idâre: Cemaatler kabilelerin yönetimi
[170] İntişâr: Neşrolma, dağılma, yayılma
[171] Satvet: Ezici üstünlük
[172] Nüfûz: İtibarlı, güçlü, sözü geçer
[173] Musâlıhını: Barış yapan, barışan
[174] Tervîce: Kıymet ve itibarını artırma

hidmet edenler görüldüğü halde Devlet-i Osmaniye siyâsetine muhibb[175] nâmını bile alanlar ve menfatâne hidmet edenler görülmüyordu.

Osmanlı Milleti, hayât-ı kavmiyesine[176] kemâl-ı kuvvetle mâlik, azamet[177] ve şehâmet-i[178] devletin yerine Balkan hükümet-i müttehidesinden[179] müteşekkil bir devlet ikâme ediyor, bazıları dahi "Bizantin" İmparatorluğunu iâde eyliyorlar idi. Rus ve Nemse ricâl-i siyâsiyesi ise memâlik-i devlet-i aliyyeyi aralarında taksîm için planlar çiziyor ve raporatlar yazıyorlardı. Bu bâbda herkes bir türlü teşübbüste bulunup hele devletin ömrü pek az kalmış olduğunda umûmen müttefik idiler.

Devletin ömrünü en uzun gören taksimciler bile teşebbüslerini icrâya on veya nihâyet yirmi sene sonra muvaffak olacaklarını zan ediyorlardı.

Geçen asrın ricâl-i siyâset ve erbâb-ı kalemi[180] bugün kabirlerinden kalksalar da gelip devlet-i aliyyenin hâlâ bir hayat bulunduğunu ve on sekizinci asrın nihayetinde düşmanlarıyla ettiği boğaz boğaza muharebelerinde galip geldiğini ve bala tepelerini birer birer aştığını ve musibet boğazlarını arkası arkasına geçtiğini görselerdi kendi gözlerine inanmazlar ve doğruya imân etmezlerdi.

Ancak devlet-i aliyyenin bekası ebnâ-yı beşer[181] için zaruri ve saltanatın devamı şark ve garb-ı ümem ve akvâmının[182] selameti için lazım olduğu bir hakikat-ı zâhire[183] hükmüne girmiştir.

Hûdâ-yı azz ve cell hazretleri beni beşerin yek diğerini mahv ve tedmirden[184] ve hurubât-ı tavile-i diniye hıfzını[185] devlet-i aliyyenin bekâ ve saltanat-ı seniyyenin[186] hıfzıyla murâd[187] buyurmuş olmalıdır.

Devlet-i Osmaniye iş bu hayat-ı tavile[188]sinde, en kuvvetli memleketlerin altı üstüne gelmesine kâfi olacak çok korkunç tehlikeler görmüş ve hükümât-ı kâdire[189] ve memâlik-i kahire[190]yi darmadağın edecek nice musibetler

---

[175] Muhibb: Seven, sevgi besleyen, dost
[176] Hayat-ı kavmiye: Kavimin diriliği, canlılığı
[177] Azamet: Büyüklük
[178] Şehâmet: Zeka ve akılla birlikte olan cesaret, yiğitlik
[179] Müttehide: Birleşmiş, birleşik olmuş, birleşik
[180] Erbâb-ı kalemi: Yazı reisi, başkanı.
[181] Ebnâ-yı beşer: İnsan oğulları, insanlar.
[182] Akvâm: Milletler, uluslar.
[183] Zâhire: Dışarı fırlamış göz.
[184] Tedmir: Yoketme, mahvetme
[185] Hıfz: Saklama, ezberleme.
[186] Saltanat-ı seniyye: Yüce saltanat.
[187] Murâd: İstek, arzu.
[188] Hayat-ı tavile: Uzun hayat, ömür
[189] Hükümât-ı kâdire: Kudretli, güçlü iktidar

hayat-ı hakikiye[191]sine fenalık gelmeyerek geçirdiğin başka zindeliği cihanı düçâr-ı dehşet[192] eder ve bir surette bir hayat kalmıştır.

Avrupa ricâl-i siyâsiye[193] ve kalemiyesinden birçokları devlet-i aliyyenin bekâsı muvâzene-i umumiye[194] için bir emir lâzım olduğunu -hak saklasın- zavallı pek büyük muhâtaraları[195] mûcib[196] ve dünyanın dört köşesini alevler içinde bırakacak ateşler ikâd[197] edeceğini ve umur-ı İslâmi ikâme eden iş bu saltanatın hemdi geçen sâlîb muharebelerini çol çocuk kavgası yerine koyacak derecede umum Müslümanların ihtilâl çıkarmalarını dâ'i[198] bulunacağını his ve idrâk etmişlerdir.

Şark Hıristiyanların hayrına hâdim[199] olacaklarını iddia edenler: devleti aliyyenin taksimi veya izâlesinden[200] Müslümanlarından evvel şarkta bulunan umûm Hıristiyanların mahv ve munkarız[201] olacağını herkesten evvel biliyorlar.

Avâkıb-ı umuri[202] gören bil-cümle[203] ukalâ ve ashâb-ı[204] bâsiret-i müttefikâ[205] karar vermişlerdir ki: Âli Osman-ı devletinin vücûdı Müslüman ve Hıristiyan kanları gövdeyi götürecek bir halde ırmaklar gibi akmadıktan sonra dünya yüzünden kalkmaz. Binaenaleyh insaniyete muhabbet ve iş bu muhabbetinde sadık olanlar bu gibi bir halin vuku ve husulini men için devlet-i aliyye tarafını iltizâm[206] ve takviye-i saltanatı hususuna sarf ve bezl-i mesâi[207] etmelidirler.

Devlet-i aliyyeye en eski düşman sayılan Rusya ve Nemse devletleri bu gün memâlik-i Osmaniye'nin taksimi bir emr-i mahali olduğuna itikad ederek

---

[190] Memâlik-i kahire: Memleketlerin bir çoğu
[191] Hayat-ı hakikiye: Gerçek hayat
[192] Düçâr-ı dehşet: Korku, telaşa maruz kalmak
[193] Ricâl: Belli mevki sahibi kimseler.
[194] Muvâzene-i umumiye: Vekaletler bütçesinin bütün.
[195] Muhâtara: Tehlike, zarar, ziyan, korku
[196] Mûcib: İcabeten, lazım gelen.
[197] İkâd: Yakma, yakılma.
[198] Dâ'i: Dua eden, duacı, sebep olan
[199] Hâdim: Hizmet eden.
[200] İzâle: Giderme.
[201] Munkarız: Biten, arkası gelmeyen.
[202] Avâkıb-ı Umûr: Yapılan İşler
[203] Bil-cümle: Hep bütün.
[204] Ashâb: Çok söyleme, fazla tamah etme.
[205] Basiret-i müttefikâ: Uyanık müttefik.
[206] İltizâm: Kendi için lüzumlu sayma, birinin tarafını tutma.
[207] Bezl-i mesâi: zaman harcama

sulh ve selamet umumiyenin muhafazası için keynûnet-i devlet[208]i müttefikan muhafazaya şitebân[209] olmuşlardır.

Nemse Devleti; Devlet-i aliyye ile ettiği muhârebelerin nefsine pek büyük zararlar îkâ eylediğini[210] ve neticelerinin kendi üzerine gayet meş'ûm[211] geldiğini bilmiştir.

Çünki; Devlet-i Osmaniye ile ettiği muhârebeler yüzünden pek zayıf düşerek şimdiki İtalya'yı teşkîl eden İtalya'daki emlâkını zâyi eylediği gibi Alman sâkin olan birçok vilâyâtını dahî Prusya Devleti'nin karşısında gayb etmiştir.

Nemse Devleti; Devlet-i aliyye'ye adâveti esnâsında Balkan vilâyât-ı şâhânesi halkını yalnız cinsiyet nâmına tehyic ediyor. Zira kendisi bir Katolik devleti olduğundan Ortodoks bulunan iş bu Balkan halkını din nâmına tehyîce[212] muktedir değil idi.

Halbuki Balkan'da bulunan teb'a-i şahâneyi böyle cinsiyet ayağa kaldırması kendi başına kendi eliyle belâ satın aldırmış oldu. Zira bu vech ile cinsiyet fikri bi'n-nefs kendi memleketinde zuhûr etmesine kapı açmışdı. Macarlar kalktı Macar cinsini ihya nâmıyla bir nev-i istiklâliyet ve hürriyete nâil oldu. İşte zamanımızda ise "Bohemya" halkı Boheyemlik nâmına kesb-i istiklâliyet[213] ve nâil-i hürriyet olmak isteyip duruyorlar. Demek ki: şimdilerde Nemse Devleti; mülkünde cinsiyet fikri münteşir[214] olduğu için ulûm[215]iyle uğraşmakdadır.

Rusya Devleti ise Mesele-i Şarkiyyede dâima Ortodoks dini nâmına kıyam ve Romanya ve Yunan, Sırb, Bulgar ve Karadağlıları Devlet-i aliyyenin hükmü altında ihrâc için Ortodoksluk ismine hareket etmişdi. Bu yüzden Ümem-i sağire-i mezkûre[216] ayrı ayrı hükümetlere münkasım[217] bulundukları halde yine tevsi-i arazi[218] tama'[219]ıyla yek diğeri aleyhine adâvet-i şedîde[220] izhâr eylemişdir.

---

[208] Keynûnet-i devlet: Devletin varlığı, varolması
[209] Şitebân: Acele eden
[210] Îkâ eylemek: Yapma, yaptırma, oldurma
[211] Meş'ûm: Uğursuz
[212] Tehyîce: Heyecanlandırma, coşturma
[213] Kesb-i İstiklâliyet: başına buyruk olma kazanımı, istiklalini kazanma
[214] Münteşir: intişar etmiş, açılmış, dağılmış, yayılmış
[215] Ulûm: Bilgiler, ilimler
[216] Ümem-i sağire-i mezkûre : Adı geçen küçük milletler (ümmetler)
[217] Münkasım: Bölünmüş, kısımlara ayrılmış
[218] Tevsi-i arazi: Arazi dağıtımı, bölünmesi
[219] Tama': Doymazlık, çok isteme, açgözlülük
[220] Adâvet-i şedîde: Şiddetli düşmanlık

Daha garibi; Yunan kilisesi Ortodoks kiliselerine menşe bulunduğu halde Bulgar ve Sırblılar nezdinde gayret-i siyasiye neticesi olarak itibârını gaybetmiştir.

Makedonya'da iş bu cinsiyet-i muhtelîfe arasındaki mevcud nizâ'lar[221] birbirleri aleyhine olan adâvetlerinin ve cins ve din meselelerinin zuhurundan dolayı Balkan Şebe Cezîresinin dûçâr olduğu muhâtara[222]nın derecelerini pekala tayin edebilir.

Rusya Devleti; Devlet-i aliyye ile eylediği harblerden ne kazanmış olduğu noktasına ihâle-i nazar[223] edersek görürüz ki; Rusya yüz elli sene Devlet-i Osmaniye'ye adâvet[224] ederek nice defalar harb eylemiş ve her bir harbinde pek çok mal ve ricâl[225] gayb etmiş olduğu halde hakikatde ancak Kırım ve Kafkasya'ya mâlik olabilmiştir.

Rusya Devleti Romanya, Sırbya, Yunan ve Bulgarya gibi küçük hükümetlerin icâdına sebeb bulunduğu halde hilâf-ı zannî[226] olarak bunların en büyük adâvetini kazanmıştır. Romanya, Sırbya ve Yunan hükümetleri ve Rusya devletini hala memnun etmeyecek bir tarîk-i siyâsette daim bulunuyor. Hususan Romanya hükümeti Osmanlı ve Nemse ve Alman devletleriyle hüsn-i münâsebet peyda ettiği içûn Rusya'nın adem-i rızasına mazhardır [227] Bulgarya Veliahtı Prens "Boris" Ortodoks dinini kabul eylediği şu son senelerden mukaddem[228]i Bulgar Hükümeti bile Rusya ile siyâsetinde mutedil[229] bulunmuyor idi.

Bir taraftan Rusya Devleti, devlet-i aliyye ile eylediği harblerden, Asya ve Şark-ı aksada merkezi kuvvetli Rusya'nın devletle harb ederek ricâl ve mâl ve vakt-i zâyi eylemesinde pek büyük menfeati bulunan İngiltere Devleti'nin müstefîd evvelde yani görmüş diğer tarafdan Büyük Petro'nun vasiyetini yerine getirmek için İstanbulu almak, devlet-i aliyyeden, Avrupa'dan ve ezcümle dostu bulunan Fransa'dan göreceği mukâvemet şedîde hasebiyle mahall olduğunu bilmişdir. İşte bunlara binâen Rusya Devleti devlet-i aliyye ile hoş geçinerek şark-ı aksâ meselelerine ehemmiyet vermeği müreccah[230] bulmuşdur. Rusya'nın devletle hoş geçinmek istediği Ermeni ve harb-i ahir meselelerinde Osmanlılarca tahakkuk etmiştir.

---

[221] Nizâ: Ayrılık
[222] Muhâtara: Tehlike, zarar, ziyan
[223] İhâle-i nazar: Dikkatleri toplama, çekme
[224] Adâvet: Düşmanlık
[225] Ricâl: Adam
[226] Hilâf-ı zannî: Tahminin tam aksine
[227] Mazhar: Bir şeyin çıktığı göründüğü yer, nail olma, şereflenme
[228] Mukaddem: Önde olma, öncesi olma
[229] Mutedil: Münasip olma, ne az ne çok, uygun
[230] Müreccah: Tercih edilen, üstün tutulan

Zât-ı i'lâyı şehr-iyâriye[231] Yunanla edilen harbin tevkifini iltimâs bâbında haşmetlü Rusya İmparatorunun irsâl[232] eylediği telgrafnâme gibi sadakat ve müsâlemet[233]i me'âlen[234] bir hâlin vukuu tarihlerde mevcûd değildir. Şu son senelerde devlet-i aliyye aleyhine adâvet bayrağını açan bir devlet varsa o da Mısır'ın ve ehl-i İslâmın düşmanı bulunan İngiltere Devletidir. Bir çok zamanlar İngiltere devleti devlet-i aliyyeye dostluk yüzü göstermiş, hem efkârı olduğunu bildirmiş ve bu sadakat-i kâzibesi [235] yüzünden Türkiye'nin eylediği zarar kadar kendisi kâr etmekte bulunmuştu. Zira İngiltere Devleti Rusya'nın Türkiye ile edeceği harblerden kuvvetini gayb ile kendisini Hindistandan tarda[236] muktedir olmayacağını ve Türklerin dahi bu yüzden zayıf düşerek hukukunu müdafaa namiyle kendisine biraz yer vereceklerini muvafık-ı maslahat-ı dâime[237]sinden biliyor idi. Bundan başka İngiltere Devleti maddi, ticari ve sanayi edeceği karlardan kat-ı nazar[238], devlet-i aliyyeye sadakati yüzünden İslâm arasında kesb-i nüfûz[239] etmiş ve Hindistan Müslümanları üzerine satvet-i tâmm[240] sahibi olmuştur. Türkiye'nin sadakati olmasaydı Hindistan ahâlisi meşhûr "Siba" isyanında İngilizleri memleketlerinden ez-kale[241] tard edeceklerdi.

İşte o sadakat neticedir ki: cennet-mekân Gazi Abdülmecid Han hazretleri Hindistan Müslümanlarına dostu bulunan Biritanya Kraliçesinin hükümeti aleyhinde ihtilâl çıkarmamalarını ve sakîn ve sûkıt[242] kalmalarını me'âlen[243] bir beyannâme ısdâr[244] buyurmuşlardı.

İngilizler Hindistan'da bulunan ehl-i İslâmın şerrinden müddet-i medîde[245] emin olarak kalmışlar ise şüphesiz devlet-i aliyye sâyesindedir.

İşte İngiltere şu günlerde eski dostu ve yeni düşmanı add eylediği devlet-i aliyyenin Hind Müslümanlarını hala devam etmekde bulunan isyana teşvik ve sebeb olduğunu dava eyliyor.

---

[231] Zât-ı a'lâ-yı şehr-iyâri: "Padişah" için söylenen özel tamlamadır."şanı büyük olan,şehre sevdalı"anlamındadır
[232] İrsâl: Göndermek, gönderilmek
[233] Müsâlemet : Barış içinde olma, barışıklık
[234] Me'âlen: Meydana gelen-ortaya çıkan şey netice, açıklama
[235] Kâzibe: Uydurma, yalan
[236] Tard: Kovmak, zorla göndermek yollamak
[237] Muvafık-ı maslahat-ı dâime: Devam edegelen uygun gerekli şeyler
[238] Kat-ı nazar: Bakışı kesme bakmama, geçme, ilerleme, yolalma
[239] Kesb-i nüfûz: İtibar, güç kazanma
[240] Satvet-i tâmm: Tamamen ezici üstünlüğe sahip olma
[241] Ez-kale: Söküp çıkarmadan
[242] Sûkıt: Sessiz , sedasız
[243] Me'âlen: Meydana gelen-ortaya çıkan şey netice, açıklama
[244] Isdâr: Çıkarma, çıkarılma
[245] Müddet-i medîde: Uzun zamandır, uzun müddet

Ma'a zâlik[246] Hind isyanı gerek Türkiye'nin teşviki sâyesinde olsun –Hind isyanı ma'lûm birkaç kabile arasında zuhûr etmiş olduğundan ve devlet-i aliyyenin şayet teşvikine binâ bulunsa yedi umûm Hind Müslümanlarının isyan etmeleri lazım geleceğinden iş bu isyanda Osmanlıların aslâ elleri olmadığını zannederim– gerek Hindlilerin kendi kendilerine isyan çıkarmış bulunsun İngilizlerin bu vech ile davası devlet-i aliyyeye sadakat nümâyişinde bulunmakdan müstefîd olduklarını isbata herhalde kâfîdir. Türkiye'ye adâvet eylediklerini ilân ise kendi nefislerinden başkasına zarar etmemiştir.

Padişah-ı azam şevketlû Abdülhamid-i sânî hazretleri serîr-i Saltanat-ı Osmaniye[247]'ye cülûsundan itibâren devlet-i aliyye, İngilizler dostluklarında hod'akâr[248] olduğunu, kendisine izhâr-ı adâvet[249] edenlere yapacağı mazaratdan ziyâde ilân-ı sadâkat eyleyenlere zararı dokunacağını idrâk etmiştir. İngiltere devleti Berlin Kongresinde Rusya'ya karşı durarak devlet-i aliyyeye yardım etmek şartıyla "Kıbrıs" ceziresini almış halbuki devlete hiçbir faidesi dokunmayarak Kongreden girdiği gibi çıkmış ve Türkiye ise bu kongrede kayb eylediği gibi başka kongrelerde kayb etmemiştir.

Rusya Devleti Devlet-i aliyye ile eylediği harblerden müstefid olmadığı ve zâyiât-ı kesire[250]sini tazmîn edemediğini 1877 muharebesinden sonra anlayarak devletle hoş geçinmeyi harb etmekten müreccah[251] bulmuştur.

İşte tarih mezkûr devlet-i aliyye ile İngiltere'nin şikâk[252] ve adâvetine mebde[253] sayılmıştır. İngiltere Devleti Mısır'ı işgal-i askeriyyesi altına aldığından itibâren iş bu adâvet tamamiyle meydana çıkmıştır.

Zât-ı a'lâ-yı şehr-iyâri[254] İngiltere'nin bu vech ile olan işgâl-i askeriyyesinden ve Mısır'da tutmuş olduğu meslek Hüdakârisinden İngilizlerin artık dostluğu olmayacağını ve devlet-i Osmaniyye'nin en büyük bir düşmanı bulunduğunu ve tahmîn edilen eski dostlukları ise Âl-i Osman Devleti'nin sandığına bulunan şiddetli damalarını ve açıklı adâvetlerini arkasına saklamak için bir perde bulunduğunu görmüş ve bilmiştir.

---

[246] Ma'a zâlik: "Bununla birlikte" "şu da var ki" anlamlarına gelen tamlama
[247] Serîr-i Saltanat-ı Osmaniye: Osmanlı saltanatının tahtı
[248] Hod'akâr: Başına buyruk, bencil, kendini düşünen
[249] İzhâr-ı adâvet: Düşmanlığını açığa vurma
[250] İâyiât-ı kesire: Çok büyük kayıplar
[251] Müreccah: Tercih sebebi, seçmeye layık görme
[252] Şikâk: Uyuşmazlık, anlaşmazlık, anlaşma
[253] Mebde: Başlangıç, ilk unsur
[254] Zât-ı a'lâ-yı şehr-iyâri: "Padişah" için söylenen özel tamlamadır."şanı büyük olan,şehre sevdalı"anlamındadır

Artık o zamandan itibâren İngiltere Devleti Saltanat-ı seniyye aleyhinde memâlik-i mahrûsa-i[255] devlet-i aliyyenin her tarafına ilgâ-yı desâyise[256] mübâşeret[257] etmiştir. Ermeni, Dürzi ve Girid isyanlarının zuhûruna İngilizler sebeb olmuştur. Ancak ilgâ edebileceği bu kadar desiseleri yalnız bir neticeyi müntic[258] olmuştur ki, o da kendisine illet etmek istediği iş bu taifeler zayıf düşmüş ve bütün cihana karşı devletin kuvvet ve kudretini meydana çıkmıştır.

Cem-i anâsır[259] muhtelife-i ümem[260] ve büyük küçük umûm milel[261] nezdinde bu gün malûm olmuştur ki: Yunanın en büyük düşmanı, senelerce rezâil[262]ine sabr u tahammül eden devlet-i aliyye-i Osmaniye değil ancak kendisini harbe teşvîk eyleyerek sırren ve cehren[263] müsâade ve muâvenetlerinde bulunan ve esnâ-yı harbde Türkiye aleyhine kıyam[264] ettirmeğe muvaffak olurum ümidiyle Makedonya'yı mal ve eslihâ[265] ile dolduran İngiltere Devletidir. Halbuki: İngiltere iş bu teşebbüsünde büsbütün muvaffakiyetsiz kalıb ümidleri munkatı[266] ve cümle mesâisi bâd u hevâ[267] olmuş ve Yunan'ın mağlûbiyet-i siyasiyeye dûçar olarak münhezimen[268] ricat eylemiştir.

İngiltere Devleti Mısır ve Nil Vadisinde nâil-i merâm[269] olduğu halde bu yüzden hilâfet-i İslâmiyye ve saltanat-ı Osmaniye'nin temel taşına vazyed[270] edeceğini zannediyor. Halbuki: kendisinin er ya geç perişanlıktan başka Mısır'da bir kısmeti olamayacağı der kârdır[271].

---

[255] Mahrûsa: Büyük şehir
[256] İlgâ-yı Desâyis : Hilelerin, oyunların, el altından yapılan işlerin ortadan kaldırılması
[257] Mübâşeret: Bir işe başlama, girişme
[258] Müntic: Netice veren, sebebiyet veren
[259] Cem-i anâsır: Unsurların bütünü
[260] Muhtelife-i ümem: Çeşitli yöneticiler, baştakiler
[261] Milel: Milletler
[262] Rezâil: Utanılacak ayıp işler
[263] Sırren ve cehren: Gizliden ve açıktan
[264] Kıyam: Kalkma, ayakta durma
[265] Eslihâ: Silahlar
[266] Munkatı: Kesilen, kesilmiş, kesik, aralıklı
[267] Bâd u hevâ: Boşa gitme
[268] Münhezimen: Bozularak, mağluben
[269] Nâil-i merâm: Ulaşılmak istenen maksat, niyet, istek
[270] Vazyed: El koyma, tayin, kurma
[271] Der kârdır: Malum, aşikar, bilinen, belli

Mısır'da İngilizlerin sîret-i hâliyesi[272] karâ'in-i kirâm[273] hezerâtını mağrûr edemez. Zirâ bu hâlin vukû'u iş başında bulunan ricâl-i Mısriyye'nin zayıf siyâseti neticesi olduğu ma'lûm-ı enâm[274]dır.

Bir de İngilizlerin idâre-i Mısriyye'yi istilâlarında meselenin cevherine bir te'sîri olamaz. Birinci Napolyon gibi bunlar da neticede memleketlerine iflahsız olarak döneceklerdir.

Devleti Aliyye'nin asıl adâvetine Mısır'ın İngiliz işgâl-i askeriyesi tahtında[275] bulunması sebeb olmuş ve oluyor olacağını ve İngilizlerin Mısır'da kalmaları için saltanat-ı seniyye ile asla ittihad ve ittifak edemeyeceğini İngiltere Devleti pekala bilmiştir. Çünki Mısır meselesi demek saltanat ve hilâfet nokta-i nazarından Devlet-i Osmaniye için bir mesele-i hayâtiye demektir. Bunun içindir ki: İngiltere devleti saltanat-ı Osmaniye'nin devam ve bekası, tarîk-ı maksûdunda[276] ayağına dokunacak bir taş ve Mısır'ı imtilâğı[277] hususunda husûl bulacak bin türlü müşkilât ve mevâni'a[278] bir menşe olduğunu, Mısırda kalmak ve Nil deresine vazyed etmek için binâ-yı saltanat-ı Osmaniye'yi hedm[279] ile hilafet-i İslâmiyeyi İngiltere vesâyeti altında bulunacak ve her zaman elinde alet olacak bir kimse tarafına nakl eylemek en hayırlı vesile bulunduğunu bilmiştir.

Binaen aleyh Britanya Silisyonu arabları İngiltere'ye meyl ve devlet-i aliyye aleyhinde isyân ederler ümidiyle hilâfet-i arabiyye fikrini icâd etmiştir. Ancak gerek arab gerek sâir Müselmânlar gözlerinin önünde pek çok umûr-ı mühimme murûr[280] ve nice havâdis-i fecî'a[281] ceryân ederek tecrübeler görmüş olduğundan İngiltere'nin artık hile ve hud'alarına[282] aldanmak derecesinden çok ziyâde âkıl u dürbîn[283] ve sâhib-i tedbîr[284] bulunuyorlar.

İşte bu fikre binaen idi ki: Ermeni mesâil-i zâilesi[285] esnasında İngilizler umûm Müselmânlar üzerinde sâhib-i nüfûz bulunmak için memâlik-i mahrûsa-i şâhâneden[286] olan Mısır'da ve bilâd-ı Arabî[287] kendi hassalarına

---

[272] Sîret-i hâliye: İçi tavrı boş
[273] Karâin-i kirâm: Yüksek soylu
[274] Ma'lûm-ı enâm: Tüm insanlık tarafından bilinme
[275] Taht: Altında
[276] Tarîk-ı maksûd: İstenilen, arzu edilen yol
[277] İmtilâ: Durdurma, toplama
[278] Mevâni'a: Engeller
[279] Hedm: Yıkma, harab etme
[280] Umûr-ı mühimme murûr : Önemli emirlerin geçmesi, sona ermesi
[281] Havâdis-i fecî'a: Korkunç olaylar
[282] Hud'a: Aldatma, oyun, hile, dalavere, düzen
[283] Âkıl u dürbîn: Akıl gözü, aklın hükmettiği, akla yakın olan
[284] Sâhib-i tedbîr: Çare sahibi, çözüm üretmeye yönelen
[285] Mesâil-i zâile: Sona ermiş meseleler
[286] Memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne: Osmanlı Devleti

çıkarmak şartıyla gazetelerinde Hüdâ'nın hıfz u himâyesinde olması devlet-i aliyyenin taksimi fikrini neşr ve tervîç[288] ediyorlardı.[*]

Şimdiki padişahımız bulunan Şevketlû Abdülhamid-i Sânî Hazretleri hakkında İngilizlerin asl buğz ve adâvet[289] etmeleri zât-ı a'lâ-yı şehr-i yârîlerinin kelime-i İslâmî râye-i hilâfet-i İslâmiye altına cem[290] içûn ziyâdesiyle rağbet buyurduğundandır. Zira halife-i İslâmın tevhid-i kelime-i İslâma bu vech ile meyl ve rağbeti İngilizlerin en büyük emellerine bir engel yani İslâm arasına tohum-ı şikâk ve nifâk[291] ekmek bazılarını saltanat-ı Osmaniyye aleyhine hurûc ettirmek yollarını kapamak demek olacağı der-kârdır[292].

İşte bundan kara'in-i kiram[293] hazerâtı İslâmdan pek azlarının zât-ı a'lâ-yı Pâdişâhî aleyhine kıyamlarını İngilizlerin nazar-ı ehemmiyete alarak bu bâbda müsâade ve muâvenetlerinde bulunduğunun sebebini anlayabilirler.

Halife-i İslâmiyye İngiltere Devleti kendi vesâyeti altında bulundurabilse yani istediği tarafa tedvîr[294] için elinde bir âlet yapsa cihânın her köşe ve bucağında sahib-i satvet[295] ve nüfûz olacağını pekala biliyor. Zira –Allah göstermesin– o halde kendi tebası bulunan ehl-i İslâm arasında kâffe-i ağrâzını[296] suhûletle[297] tenfîz[298] edeceği gibi hilâfet-i İslâmiyye vâsıtasıyla umûm Müslümanlar arasında sahib-i nüfûz olur.

Binaenaleyh İngiltere'nin saltanat-ı Osmaniye'nin hedm u tahribine[299] çalışması garazlarından en büyüğü bulunan bir garazının husûlüne gayret ve bütün ümitlerini hiç derecesinde bırakacak kadar mühim olan bir ümid siyâsetine hizmet demek olacağı der-kârdır.

İngiltere'nin Mısır vasıtasıyla Sudan'ı taht-ı istilâya alması fikri İngilizlerce pek eskidir. İngilizler hakkında hüsn-i zanda bulunmuş olan Mısır Hükümeti

---

[287] Bilâd-ı Arabî: Arap beldeleri, şehirleri
[288] Tervîç: Kıymet ve itibarını artırma
[*] 1623 sâl-i milâdide "1033 Hicrî" idi ki birinci Şarles tarafından yani İngiltere'nin İstanbul Sefiri olan "Domasro" memleket-i Osmaniye'nin kocamış ve Türklerin bitmiş olduğundan bahisle "Türkiya"yı Avrupa devletlerine taksim lâyihası yapmışdı, diye Türkçe bir kitapta okudum. Lil-mütercim
[289] Adâvet: Düşmanlık
[290] Cem: Toplanma, toplama
[291] Şikâk ve nifâk : Uyuşmazlık, bozuşma
[292] Der kârdır: Malum, aşikar, bilinen, belli
[293] Karâin-i kirâm: Yüksek soylu
[294] Tedvîr: Döndürme, arzu edilen şekle sokma
[295] Satvet: Ezici kuvvet
[296] Kâffe-i ağrâz: Bütün niyetler, maksatlar
[297] Suhûlet: Kolaylık
[298] Tenfîz: Hükmünü yürütme
[299] Hedm u tahrib: Yıkma-bozma, harabetme-bozulma

vasıtasıyla "Gordon ve Samuel Baker" nâm zâtları İngiltere'nin Sudan'a göndermiş olduğu iş bu davamızı isbâta kâfîdir.

Hilâfet-i İslâmiye'nin İngiltere nazar-ı vesâye[300] ve himâyesi altında bulunması fikri dahî İngiltere Siyâsiyyûn-ı kadîmesi[301] tarafından çıkarılmış bir fikirdir. İngiliz erbâb-ı kalemî[302] bu bâbda pek çok sözler yazmışlardır.

Mısırca pek ma'rûf olan "Mister Bilânet" nâm zât dahî daha İngiltere Mısır'ı işgâl-i askerîsi altına almazdan mukaddemî "İstikbâl-i İslâm" nâmıyla bu mealde bir kitab yazmış ve istikbâl-i İslâm hakkında kendi hükümetinin garazlarını ve İngilizlerin ümidlerini bunda beyân etmişti.

"Mister Blânet" iş bu küttâbının evvelinde "Daha güzel daha muntazam dizilmek için bozulan bir inci gerdanlığa te'essüf[303] edilmez" diye yazmış, yani saltanat-ı Osmaniyye'nin hedm ve tahribini Müselmânlara zarar etmez ve akd-i manzûm-ı Osmaniye[304]'nin dağıtılması daha güzel daha iyi bir akd-i arabî[305] yapmak içindir demek istemiştir ancak iş bu akd-i arabînin İslâm gerdanına değil belki Britanya gerdanına takılmasını İngilizlerin istediğini "Mister Bilânet" cenabları meskût-ı anh[306] geçmişdir.

"Mister Bilânet" bu kitabında âlem-i İslâmın kuvvetini; müdir-i umûr[307]larının kuvvet ve saltanat-ı vâsia[308] sahibi olacağını, Napolyon Bonapart'ın bu babdaki fikrini ve halife-i İslâm olmak ve kuvvet-i İslâmiyye kâ'id[309]i bulunmak için keyfiyet-i teşebbüsünü bir tafsîl-i beyân[310] ederek hâl-i hazırda müteşebbis bulundukları fikirden dolayı kumanın nazar-ı dikkatini celb eylemek istemişdir.

Bir de "Mister Bilânet" merkez-i hilâfet-i İslâmiyye "Mekke" şehri olmalı ve halife-i İslâm hâkim-i dünyevî değil ancak bir reis-i dînî bulunmalı diye söylemiştir. Bundan umûr-ı idâre-i dünyeviyeyi keyfince çevirmek için İngiltere eline vermelidir demek istediği ma'lumdur.

Bunu müteakib (Mister Bilânet) diyor ki: Bu vech ile olacak bir halife-i İslâm; muâvenet ve müsâ'adesinde bulundurmak için bi't-tabi bir müttefika muhtacdır ki: O da ancak İngiltere olabilir.

---

[300] Nazar-ı vesâye : Tenbih gözüyle bakma
[301] Siyâsiyyûn-ı kadîmesi : Çok eski siyasetler
[302] Erbab-ı kalem: Kalem ehli
[303] Te'essüf: Tasa, keder, üzüntü
[304] Akd-i manzûm-ı Osmaniye: Osmanlı'nın düzenlenmiş anlaşması
[305] Akd-i arabî: Arap anlaşması
[306] Meskût-ı anh: Söylenmemiş
[307] Müdir-i umûr: Genel direktör
[308] Saltanat-ı vâsia: Geniş bol,şatafatlı
[309] Kâ'id: Yedeğine alma, yanında bulundurma
[310] Tafsîl-i beyân: Derinlemesine açıklama

Netice; İstikbâl-i İslâm küttâbının mü'ellifi cenabları ebnâ-yı cins[311]inin tercüme-i efkâr-ı âmâli[312] bulunan iş bu küttabında ehl-i İslâmın İngiltereyi kendilerine devlet ittihâz etmelerini münâsib ve muvâfık[313] görmüş ve (Mister Bilânet) cenablarına artık halife-i İslâm İngiliz olmalıdır demekden başka bir şeyi kalmamıştır. Kara'in-i kirâm[314] hazerâtınca ber vech-i bâlâ[315] ma'rûzâttan[316] âpâşikâr[317] meydana çıkar ki: bu günde İngiltere'den başka saltanat-ı Osmaniye'nin ve tabi'î hilâfet-i İslâmiyenin hedmî[318] hususunda i'lân-ı adâvet eden bir düşman yoktur.

Bugün mesel-i şarkiyyeyi[319]; İngiltere ile devlet-i aliyye dahî dâhil olduğu halde bütün Avrupa devletlerinin arasında bulunan nizâ meselesi diye ta'rif etmek mümkün olabilir.

Çünkü İngiltere'nin devlet-i aliyyeye adâveti hakikat de şark ve garb âlemlerine daha açığı umûmen Müselmân ve Hıristiyana adâvet demektir.

Devlet-i aliyye aleyhine İngiltere'nin duruğ[320] ve desiseleri harbden ibâret bulunan iş bu harb siyâsetine karşı Avrupa'nın ne yapması lazım geleceği pek vazıhdır[321]; zirâ Avrupa eğer sulh ve müsâlemet-i umûmiyye[322]nin devamını ve ervâh-ı beşer[323]in hıfz u himâye[324]sini istiyorsa İngiltere'ye karşı durmalıdır.

Rusya ve Fransa hükümetlerinin Ermeni Meselesinde İngiliz desiselerini ibtâl[325] ve İngiltere ricâl-i siyâsiyesinin[326] bu babdaki mesâ'isini ifsâd[327] ettiklerini söylemek muvâfık-ı insâfdır[328].

İngiltere devleti Avrupa devletlerine Zât-ı a'lâ-yı Şehr-i yâri[329]nin edilmesi hususuna resmen söylediği taleb-i red eylemiş olduklarını daha hiçbir kimse unutmadığımı zann eylerim.

---

[311] Ebnâ-yı cins: Aynı cinsten olanlar
[312] Efkâr-ı âmâl: İşler hakkındaki düşünceler
[313] Muvâfık: Uygun
[314] Kara'in-i kirâm: Yüksek soylu
[315] Ber vech-i bâlâ: Yukarıda olduğu gibi
[316] Mâ'ruzat: Verilmiş, sunulmuş, arz olunmuşlar
[317] Âpâşikâr: Açıkça, aleni
[318] Hedmî: Yıkma, harabetme
[319] Mesele-i şarkiyye: Doğu meselesi
[320] Duruğ: Gerçek olmayan söz, yalan
[321] Vâzıh: Açık, meydanda, belli
[322] Müsâlemet-i umûmiyye: Genel bir barış içinde olma, toplumsal barışıklık
[323] Ervâh-ı beşer: İnsanların ruhları
[324] Hıfz u himâye: Saklama, koruma
[325] İbtâl: Hükümsüz bırakma, sona erdirme
[326] Ricâl-i siyâsiye: Siyaset adamları
[327] İfsâd : Bozma, bozulma, fesada uğratılma
[328] Muvâfık-ı insâf: Merhamete, vicdana uygun

Yunan harb-i ahirinde Almanya Devleti bütün Avrupa tarafından icra edilmesi lazım gelen bir vazifeyi deruhde ile İngiltere'ye karşı durduğundan galibiyet ve muzafferiyet-i devlet-i aliyye tarafından kalmış ve İngiltere ise siyâset-i şarkiyesinde dûçâr-ı hazelân[330] olmuştur.

Devlet-i aliyye aleyhinde; İngiltere vesâirenin adâvetine karşı bütün Osmanlıların ve umûm Müselmânların nasıl bulunmaları lazım geleceği bir takım nankör sığıntı ve türedilerden başkalarınca pek âşikâr bir şeydir. O da hep Osmanlılar saltanat-ı seniyye bayrağının altına ictima[331] ve maksad-ı şerifleri yoluna canlarını fedâ ederek memleketlerini bütün kuvvetleriyle müdafa'a etmeli ve esîr kalmayub ebediyâ hür yaşamalıdırlar. Umûm Müselmânlar ise hilâfet-i mukaddese-i İslâmiye Sancağ-ı Şerîfinin çevresine birikip mâl ve canlarıyla bunu aziz etmelidirler. Zirâ Sancağ-ı Şerîf hilâfetin hıfzıyla kendi namus ve şereflerini hıfz ve bekâ-yı[332] rif'at[333] ve azametiyle[334] kendi haysiyetlerini ve akide-i mukaddese-i İslâmiyeyi[335] a'lâ ve ibkâ[336] etmiş olurlar.

---

[329] Zât-ı A'lâ-yı Şehr-i Yâri: "Padişah" için söylenen özel tamlamadır. "Şanı büyük olan, şehre sevdalı" anlamındadır
[330] Dûçâr-ı hazelân: Denizlere mahkum etme
[331] İctima: Toplama, toplanma
[332] Bekâ: Devam,sebat, bakilik
[333] Rif'at: Yükseklik, yücelik
[334] Azamet: Büyüklük, ululuk
[335] Akide-i mukaddese-i İslâmiye: İslamın kutsal kuralları
[336] İbkâ: Baki, devamlı, sürekli, daimi